

FRANCISCI HUNNIADINI POEMATA LATINA OMNIA

EUROPICA VARIETAS TOKAJENSIS - FONTES

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

L'Harmattan

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Francisci Hunniadini poemata Latina omnia

Ferenc Hunyadi's Poetic Works in Latin

Hunyadi Ferenc

Szerkesztette, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Molnár Dávid

<https://orcid.org/0000-0002-3825-2030>

Klasszikus, régi görög és latin irodalom és művészetek / Classics, ancient Greek and Latin literature and art (13018), Kora-újkor történelem / Early modern history (12976)
neolatin irodalom, történetírás, erdélyi irodalom, magyar irodalomtörténet

Neolatin literature, historiography, Transylvanian literature, Hungarian literary history

ISBN 978-963-646-302-1 (pdf)

DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-957-6>

Open Access

<https://openaccess.hu/>

Francisci Hunniadini poemata Latina omnia

Europica varietas Tokajensis

A Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak)
Speculum Kutatócsoportjának sorozata

Főszerkesztő
Monok István

Szerkesztőbizottság
N. Kis Tímea, Molnár Dávid, Monok István, Orbán Áron

Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Fontes

V.

Sorozatszerkesztő
Molnár Dávid

ISSN 2939-5712
ISBN 978-963-414-957-6
DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-957-6>

Francisci Hunniadini poemata Latina omnia

Edidit, introduxit et commentariis instruxit
Dávid Molnár

Budapest – Sárospatak
L'Harmattan – Tokaj-Hegyalja Egyetem
2022

© L'Harmattan Kiadó, 2022
© Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2022
© Szerzők, szerkesztők, 2022

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó ügyvezetője
és a Tokaj-Hegyalja Egyetem rektora

Készült a Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak)
Kulturális Örökség Tudományok,
és az MTA Könyvtár és Információs Központ
együttműködésében

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

Edidit, introduxit et commentariis instruxit
Dávid Molnár

Recensuerunt et emendaverunt
Gábor Petneházi (*Viridarium; Apotheosis; Victoria Othonis; ms. Brosseri*)
Csaba Németh (*Ephemeron*)

Praefationem in Germanicum transtulit
Géza Deréký

Composuit indicem nominum et locorum
Tímea Budai-Király

Tartalomjegyzék

Molnár Dávid	
<i>A hun Vergilius: Hunyadi Ferenc</i>	7
Előszó a kiadáshoz	89
Francisci Hunniadini poemata Latina omnia	91
I. <i>Epigrammation</i>	91
II. <i>Votivum</i>	94
III. [<i>Viridarium</i>]	96
[<i>Invocatio</i>]	99
<i>Stephanu genethlia</i>	102
<i>Stephanu paedia</i>	108
<i>Stephanu basilica</i>	137
IV. <i>Ephemeron seu itinerarium Bathoreum</i>	177
V. <i>Ob felicem [...] Poloniae Regis Stephani ad oppidum</i> <i>Mechoviam adventum ac cum illustrissime Cardinale</i> <i>nepote congressum.</i>	225
VI. <i>Piis manibus D. Stephani Bathorei</i>	243
VII. <i>Carmina eiusdem (kézirat)</i>	265
Facsimile	270
VIII. <i>Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector</i>	275
<i>Appendices</i>	276
Jegyzetek	279
<i>Leben und Werk von Ferenc Hunyadi</i> (ford. Deréky Géza)	295
Incipitmutató	309
Képek jegyzéke	311
Személy- és helynévmutató (<i>Budai-Király Tímea</i>)	315

Padova (Schedel, 1493)

A hun Vergilius: Hunyadi Ferenc

Molnár Dávid

Hunyadi Ferenc nevét a magyar irodalomtörténet elsősorban magyar nyelvű trójai históriája miatt jegyzi, pedig több mint ötezer sornyi latin költeményt is ismerünk tőle, amely a 16. század óta mindaddig nem volt se összegyűjtve, se kiadva. Ismert nyomtatott műveit 1583 és 1588 között adták ki főként Velencében és Krakkóban. További tizenegy versét a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteményének egyik kolligátumába – Hunyadi Ferenc nyomtatott művének végére – írta be egy unitárius lelkész a 17. század elején. Egy másik rövid versét pedig Szamosközy István lejegyzéséből ismerjük. Kézírtos verseinek keletkezési idejét nagyjából 1586 vége és 1599 közé tehetjük. Ezeken kívül még egy oxfordi kéziratot is ismerünk tőle, amely lázas betegségekre ad recepteket. Ha csak költői életművének terjedelmét nézzük, akkor is furcsa ez a mellőzöttség, de ha mindehhez hozzávesszük burjánzó manierista képeit és ironikus humorát is, akkor egyenesen érthetetlen. Ezt a hiányt igyekszik pótolni a mostani kiadás.

I. Hunyadi Ferencről

De ki is volt pontosan ez a Hunyadi Ferenc, akiről néhány anekdotán kívül szinte semmit sem tudunk? Az 1586-ban kiadott *Ephameron*jának paratextusaként két epigramma olvasható Stephanus S. Georgii¹ név alatt, aki az elsőben „hun Vergiliusnak” (*Hunnus Maro*), a másodikban pedig „andesi tanítványnak” (*Andinus*

¹ Egyelőre nem tudtam behatárolni, kiről van szó. Hunyadi 1586a, A4^r.

alumnus) és „új Vergiliusnak” (*novus Maro*) nevezi Hunyadi: „Készüljetek múzszak új koszorúkkal az új Vergiliusnak, akinek ezentúl neve légyen *Andinus Hunniadinus!*”² De érdemes megemlíteni itt a janusi toposz felbukkanását is. Janus – Ovidius nyomdokain – a Dunához vezet vissza a múzszakat,³ míg Hunyadi új Vergiliusként északra – pár sorral lejjebb „dák földre” (*Daca humo*), vagyis Erdélybe – hívja vissza (*revocat*) a költészet istennőit: „*rursus ad Arcton Mnemosides spreto revocas Helicone camoenas.*” Fontos részlet, hogy a költő szerint nem szeretik e vidéken a múzszakat, vagyis a megvetett Helikonról (*spreto Helicone*) kellene visszahívni őket. A másik versben ugyanezt – a „*Marte vel arte*” toposzba kimondatlanul beágyazva – kérdésként úgy fogalmazza meg, hogy vajon életben marad-e háborús vidékeken (*Elysias arenas*), a dák földön megvetett (*aspernatus*) vergiliusi tanítvány (*Andinus alumnus*)? (Stephanus S. Georgii nem vezettethette vissza Janus után Hunyadival is a száműzött Ovidiust a múzσαι sereggel, pedig *Tomis* miatt inkább neki lenne köze Erdélyhez, mint Vergiliusnak, hiszen Hunyadinak is már csak visszahoznia, -hívnia kell és nem elhoznia.)

Báthory András nevelője és Báthory István titkára, a lengyel jezsuita diplomata Stanisław Reszka (1544–1600) versében hasonló dicsérő szavakat ír Hunyadiról, miután elolvasta verseit (*legimus hesternae scriptas tibi luce Camoenas*).⁴ Reszka le van döbbenve (*obstupui*) a költemények kiválóságától. Ezek után kénytelen felhagyni nem csak az isteni Homérosz, a nagyszerű Vergilius, hanem Ovidius csodálatával is, aki pedig bármit mondott is, vers lett belőle. Hunyadi soraiból a legváratlanabb helyeken is finom humor, számtalan nevetés és tréfa árad (*Quam subiti surgunt genio dictante lepores, innumeri risus, innumerique ioci!*). De tovább is tetézi a dicséreteket, az „egyedülálló Ferencet, minden elegancia, az összes ihletett költő és ékesség atyjának” hívja: „*Cunctarum pater elegantiarum, et vatium pater omnium et decorum, Francisce unice!*”⁵

Hunyadi kortársa, a református lelkész, majd kancelláriai írnok Aszalai Mátyás (†1603) egyenesen a magyar szellem egyedülálló ékességének (*unicum Hungarici ingenii decus*) nevezte Hunyadi.⁶ Aztán később Bod Péter a következőképpen írt költőnkéről: „nevezetes tudós ember volt, mind jó Deák ’s mind széptudományú Orvos Doktor”, aki „vidám és játszi elméjű ember” hírében is állott (ez utóbbi megerősíti Reszka állítását Hunyadi tréfás verseiről).⁷

² Vagyis „andesi Hunyadi,” utalva ezzel Vergilius szülőfalujára Andesre.

³ Janus a *De se aegrotante in castris* című elégiájának a végén (117–118. sor) epitáfiumát is közli, amelynek az eleje így hangzik: „itt nyugszik Janus, aki a babérkoszorú istennőket a hazai Dunához először vezette el a Helikonról” (*Hic situs est Ianus, patrium qui primus ad Histrum, duxit laurigeras, ex Helicone, Deas.*) Janus Pannonius, ed. Mayer, Török 2014, 139–145 (No. 27). Összefoglalását lásd: Jankovits 2002, 128, 146–150.

⁴ Nem tudni, melyik verseit, de biztos, hogy nem a Báthoryt sirató *Piis manibus* kötetet, amelynek a végén található, mert ahhoz nem illenének dicsérő szavai a „számtalan tréfáról és nevetésről”. Ugyanakkor Hunyadi válaszában a király temetésén ejtett könnyeiről is ír, amely mégiscsak arra utal, hogy Reszka – talán egyéb költeményekkel együtt – a *Piis manibus* verseit is olvashatta. Hunyadi sem fukarkodik a dicséretekkel, Reszkat „Lengyelország Ciceró”-jának (*Sarmatiae Cicero*) nevezi. Hunyadi 1588, B4^r.

⁵ Hunyadi 1588, B5^r.

⁶ Szabó 1881, 479.

⁷ Bod 1766, 113.

Kemény János önéletírásából pedig még a következővel egészíthetjük ezt ki: „jó politicus, udvari, tréfás s belső, nevezetes ember akkori időben, kinek sok jeles actái is voltak”.⁸ A nagyon kevés ismert forrás bemutatásával és elemzésével megpróbálom rendszerezni mindazt, ami tudható, illetve feltételezhető Hunyadi életéről. A legbiztosabb adatunk halálának ideje, amelyet az Erdélyi Fejedelemség kancelláriai titkára, Gyulaffi Lestár jegyzett le: „Torda, 1600. október 27, hajnali két óra”.⁹

A születési idejére – mindössze két adatból – csupán következtetni tudunk. Az egyik fogódzónk egyetemi tanulmányainak ideje, amely szintén bizonytalan, de annyit azért tudunk, hogy hosszabb európai peregrináció után 1580 és 1583 között Padovában tartózkodott,¹⁰ a másik támpontunk pedig magyar nyelvű trójai történetének 1569-es keletkezési éve. E két dátum között – jobb híján – úgy kell egyensúlyoznunk, hogy megtaláljuk a lehetséges valóság és a valószínű lehetőség minél szűkebb, közös metszetét. A kései értelmező dilemmája a fenti dátumokból és ezek következményeiből adódik: Hunyadi vagy egészen fiatalon, pelyhedző állal írta meg trójai történetét, vagy egyetemi tanulmányait – a kor általános gyakorlatától eltérően – meglehetősen öregebben fejezte be. (A 16. századi itáliai egyetemeken valamivel magasabb az átlagéletkor, mint az északi egyetemeken, de a legtöbb diák így is 18-tól 25 éves koráig tanult.)¹¹ Szerzőnk, akármennyire is tehetséges, Trója-történetének verses feldolgozása legalább elemi iskolai végzettséget megkívánna, de még ha egy Janus Pannonius-i értelemben vett zsenivel van dolgunk, akkor is feltételezhetjük, hogy tizenhat évnél semmiképp sem lehetett fiatalabb műve megírásakor, és ha megpróbálunk egy nagyjából hihető születési idővel kalkulálni, akkor az 1550-es évnél se sokkal többet, se sokkal kevesebbet nem nagyon feltételezhetünk. A históriás ének színvonalához képest már az 1550-es születési év is egy gyanúsán fiatal szerzőt sejtet, miközben egyetemi tanulmányait – az időben túlságosan is kitolva – nagyjából harmincnégy évesen fejezné be. Mindezt még tovább bonyolítja az az ide kapcsolódó adalék, amely Lencsés György orvosi könyvében szerepel. Lencsés közöl¹² egy receptet mellhártyagyulladásra egy bizonyos „Ferencz doctortól”, akit Spielmann József egyértelműen Hunyadi Ferencsel azonosít.¹³ Mivel a szakirodalom jó ideje megállapodott abban, hogy Lencsés az *Ars medicá*t az 1570-es évek első felében kezdte el írni és 1577-ben fejezte be, ezért – ha itt tényleg Hunyadi Ferencről van szó – ekkor már orvosnak kellett volna lennie, háta mögött egyetemi fokozattal. Ha 1550 körülre feltételezzük születési évét, akkor egyáltalán nem lenne lehetetlen, hogy az 1570-es évek első felében diplomázott valahol.¹⁴ Csak hogy az alább részletezendő egyetemi adatok ellentmondani látszanak mindennek.

⁸ Kemény 1980, 21–22.

⁹ „*Moritur Franciscus Huniadinus Thordae 27. Octobris hora 2-a a media nocte.*” Gyulaffi 1893, 121.

¹⁰ Lásd 10–12. oldalon.

¹¹ Grendler 2002, 4–5.

¹² Lencsés 1943, 155.

¹³ Spielmann 1977, 57.

¹⁴ Vagy Alföldi Rezsőnek volt félig-meddig igaza és Lencsés, ahogy az *Ars medica* 1610-es, erdőszádai kézírata alapján feltételezték, ha nem is 1610-ig, de akár a haláláig cédulázta és gyűjtötte a recepteket. Alföldi 1944, 64. Lásd még Spielmann 1973, 302.

Valószínűleg Weszprémi István információira hagyatkozva, a Szabó Miklós és Tonk Sándor által összeállított, a kora újkori erdélyiek egyetemjárását feldolgozó katalógus szerint Hunyadi Ferenc Bánffyhunyadon született.¹⁵ Három fivérééről és egy nővéréről, Hunyadi Borbáláról is tudunk, akinek két férje is volt (Ötvös János, majd Éradonyi Péter) és 1609. októberében (25. előtt) halt meg.¹⁶ A három fivér nevét nem ismerjük. A Báthory-apoteózis elején (24–29. sor) azt írja, hogy már fiatalon (*iuvenis*) is eleget sírt, amikor az emésztő pestis (*pestis edax*) elvitte barátait (*sodales*), három fivérét (*fratres*), valamint apját és anyját is egyszerre. Ez talán az 1574–1575-ös járvány lehetett, ami Heltai Gáspárt is megölte. Életkorára sajnos ebből sem tudunk következtetni, mert 1572 és 1577 között több pestisjárvány is volt Erdélyben (Cernovodeanu, Binder 1993, 52–53; Faragó 2007, 30), de Szamosközy külön is megemlíti az 1575-ös „rettenetes” járványt: „1575. *Atrox pestis in Ungaria et Transilvania*”.¹⁷

1. Padova

A következő, méghozzá nagyon pontos adatunk a már fentebb említett padovai egyetemi tartózkodására utal. 1583. december 17-én tanúként találkozunk a nevével egy tárgyaláson, amelyen egy bizonyos Sebastianus Silvius szegénységét firtatják (valószínűleg ösztöndíjat szeretne, vagy a fokozatszerzés illetékének mérséklését). Annyi derül ki a jegyzőkönyvből, hogy ez a bizonyos Silvius a krakkói egyetemen szerzett fokozatot filozófiából (*doctor artium et philosophiae*) és 1578-ban hagyta el az egyetemet, hogy aztán Padovában jogot hallgasson és ledoktoráljon. Fontos részlet, hogy itt három éven keresztül tanult. A jelenlévő tanúk mindegyike megerősíti, hogy ránézésre és viselkedésre is nagyon szegénynek tűnt a kérelmező. Ezen tanúk közül lenne az egyik szerzőnk, akiről ezt olvashatjuk a jegyzőkönyvben:¹⁸

¹⁵ „Hunyadi (Franciscus) a patria ita cognominatus...”, Weszprémi 1962, 190–191. Lásd még: Szabó, Tonk 1992, 53.

¹⁶ Gálfi 2015, 90, 91; Gálfi 2016, *ETA VIII/2*, 82 (no. 246), 180.

¹⁷ Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1876, 180–182.

¹⁸ „1583. dec. 17, Pad. in comuni i. pal. ad banchum utilium. Coram – i. u. doctoribus d. Flaminio Bradiolo priore, d. Antonio de Comitibus et d. Melchiore de Cartulariis duobus ex senioribus, d. Antonio Bradiolo altero ex – syndicis et d. Ubertino Fabiano vicecontradictore – collegii, – comparuit d. Sebastianus Silvius – pro faciendo probationes e notabili sua paupertate pro consequendo conventum gratis. – I. u. doct. d. Michael Quarantaoto testis – deposuit se cognoscere d. Sebastianum – et credere – esse pauperimum, tum quia etiam anno preterito cupiebat suscipere insignia doctoratus et nunquam potuit invenire – pecunias, – tum etiam quia ex aspectu et habitu apparet ipsum esse pauperimum; et scire ipsum studuisse legibus in hoc Gymnasio per circa tres annos – et substinuisse publice conclusiones suas. – D. Petrus Slovatius Pollonus art. et med. doct. habitator in vico Purciliae testis – deposuit se cognoscere d. Sebastianum Silvium art. et phil. doct. promotum in Accademia Cracoviensi et scire ipsum esse adeo pauperem et non habere modum ex se vivendi nisi aliorum ope sustentaretur. Interrogatus de studio, respondit iam quinquennio elapso ipsum d. Sebastianum discessisse ex Gymnasio Cracoviensi, ubi una cum ipso teste publicus professor erat, et credere huc statim accessisse causa studii. – **D[ominus] Franciscus Honiadinus Hungarus art[is] scol[aris] habitator Pad[ue] in contr[ata] Puthei Vacce – deposuit se cognoscere a tribus annis – d[ominus] Sebastianum Silvium.** [kiemelés M. D.]” Martellozzo Forin 2008, 1203.

Padova (Braun, 1618)

„A magyarországi Hunyadi Ferenc úr, egyetemi hallgató (*artium scholaris*), a padovai Pozzo della Vacca negyed lakosa tanúsította, hogy három éve ismeri Sebastianus Silvius urat.”

Szegényes, de legalább kézzelfogható adat, amelyből némi következtetést azért lehet vonni. A legfontosabb, hogy Hunyadira *artium scholaris*ként hivatkozik a szöveg, vagyis orvosi diplomáját még biztos nem szerezte meg 1583 végéig. Sebastianus Silvius három éve ismeri, tehát – amennyiben Padovában ismerkedtek meg – biztos, hogy legalább 1580-tól, de legkésőbb 1581-től a városban tartózkodik és tanul. A mondatból azt is megtudjuk, hol lakott ekkor: az egykori *Pozzo della Vacca* negyedben a Szent Antal-bazilika szomszédságában, talán a mai *Via Ospedale Civile* 12. és 22. szám közötti területen. (Lásd a korabeli városképen nyíllal jelölve).¹⁹ Ez az annak idején jómódúnak számító negyed az egyetemi épületek közelsége miatt különösen népszerű volt a házat/lakást bérlő diákok (főleg lengyel diákok) körében.²⁰

A minimális szakirodalom a filológus orvosdoktor Girolamo Mercuriale (1530–1606) tanítványaként aposztrofálja Hunyadit, csakhogy ez a feltételezés ingatag lábakon áll.²¹ Az igaz, hogy ekkoriban Mercuriale Padovában tanított, de Hunyadi két dedikált költeménye, amelyek alapján ez felmerült, inkább költőnk lengyel kapcsolatairól árulkodik.²²

Még ha egyelőre nincs is nyoma, orvosi diplomáját ne vitassuk el tőle.²³ Mivel *Ephemeron* című költeménye a bíborossá frissen kinevezett Báthory András (1563–1599) Rómából Krakkóba történő hazautazásáról szól, ezért talán nem túl merész feltételezés az, hogy ha együtt utazott vissza a bíborossal, akkor ez előtt kellett levizsgáznia valamikor. Azt márpedig pontosan tudjuk, hogy Báthory és kísérete 1584. július 26-án indult el Rómából. Báthory egyébként 1583. november 10-én érkezett Rómába, ahol a bíborosi kinevezése körüli diplomáciai és politikai huzavona miatt nyolc hónapig várakozott.²⁴ Hunyadi viszont – ahogy fentebb láthattuk – december végén még Padovában volt, és ha két-három hét kényelmes utazással számolunk Rómáig, akkor is legkésőbb 1584. július elejéig el kellett volna indulnia. Azt ugyan nem tudjuk pontosan, mikor doktorált, de nagy a valószínűsége, hogy még ha meg is szerezte a fokozatot 1584 elején, akkor sem indult volna el egy majdnem 500 kilométeres téli utazásra. Mindezekből pedig arra következtethetünk, hogy 1584 tavaszán vagy esetleg júniusban hagyta el Padovát (nagy eséllyel Báthory István utasítására), hogy

¹⁹ <https://goo.gl/maps/xQcTpycDBWvbe6ZF7> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

²⁰ Itt lakott többek között a későbbi lengyel kancellár Jan Zamoyski is, akinek Hunyadi dedikálta egy költeményét is, a költő Philip Sidney, a diplomata Henry Wotton, a szobrász Giovanni Maria Mosca vagy a természetfilozófus Cesare Cremonini. Sőt, ezekből az évekből egy másik magyarról is van hírünk, a pozsonyi Hoffmann Györgyről, aki a kassai kamara királyi titkáráként szintén itt szállt meg 1571-ben, egy bizonyos Catarina Murara házában. Mencsik 1910, 36.

²¹ Pataki 2004; Nagy 2005, 226–227.

²² Lásd 39–42. oldalon.

²³ Azonban meg kell jegyeznünk, hogy még az 1586-os *Ephemeron* kiadás címoldala is *magisternek* titulálja Hunyadit.

²⁴ Horn 2002, 64–79.

Rómában csatlakozzon Báthory Andrásához. Persze az sem lehetetlen, hogy Hunyadi csak Padovában csatlakozott a kísérethez, vagy nem is vett részt ezen az utazáson, és a költeményt csak Krakkóban írta meg később.²⁵ Ha viszont ez így van, akkor csak annyit mondhatunk biztosan, hogy 1586-ban már Krakkóban volt, mert júniusban innen kísérte Báthory Andrást Rómába.²⁶

Annak, hogy padovai évei előtt mit csinálhatott, egyetlen szűkszavú és bizonytalan forrása megint Weszprémi István:²⁷

„Hunyadi Ferenc, kit szülőhelyéről neveznek így, miután tanulmányainak előrehaladásához jelentős támogatásban részesült Erdélyben, belga területekre utazott, bejárta Anglia és Franciaország nevesebb iskoláit, majd végül Itáliába érkezett, ahol a kiváló padovai egyetemet választotta székhelyül, és hogy az orvostudományt a filozófiához barátságos frigyben hozzákösse, az akadémia ünnepélyes dicséretével el is nyerte az orvosdoktori koszorút.”

Ha Weszprémit jól értesült és megbízható szerzőnek tekintjük, akkor a fenti kis idézet alapján megpróbálhatjuk pontosítani Hunyadi peregrinációját. A jelentős tanulmányi támogatás, amire Weszprémi utal, szinte biztos, hogy Báthory Istvántól származott, akinek később – rövid időre ugyan – udvari orvosa is lett. Ezt a feltételezést erősíti az a majdnem háromezer hexameternyi költeménye is Báthoryról, amelyet Hunyadi 1583-ban adott ki Velencében.²⁸ De ebben a rövid szövegben további információkat is találhatunk padovai tanulmányairól. A legfontosabb, hogy ezek szerint tényleg megszerezte orvosdoktori fokozatát, de az utolsó mellékmondatból még más is kihámozható. A felemlített „házasságkötés” ugyanis nem pusztán Weszprémi metaforája, hanem a padovai egyetem fokozatszerzési ceremóniájára utal. Ennek pedig a következő rituális lépései voltak.

²⁵ Lásd 54–57. oldalon.

²⁶ Horn 2002, 90. Ezzel kapcsolatban lásd még: Kovács 2020, 232, lj. 86. Reszka a kíséret egyik tagjaként „D. Franciscus Doctor”-ként Hunyadit is megnevezi, akinek napi 3 libra kenyér (nagyjából 1 kg) és egy üveg bor járt. Reszka, ed. Czubek 1915, 131, lj. 4.

²⁷ „*Hunyadi Franciscus a patria ita cognominatus, insignibus doctrinae subsidiis in Transilvania praemunitus iter Belgicae oras suscepit, nobiliores Angliae et Galliae Scholas perlustravit, et novissime in Italiam penetravit, ibi praecipuam sedem Gymnasium Patavinum sibi delegit, et quia Medicinam philosophiae amico simul inunxisset connubio, in sollemni academiae panegyri Doctorum Medicinae laurea coronatus est.*” Kővári Aladár fordításában: „Hunyadi Ferenc, kit szülőhelyéről neveznek így, miután tekintélyes tanulmányi segélyben részesült Erdélyben, Hollandiába indult. Végigfűrkészte Anglia és Franciaország <híres> iskoláit, végül Olaszthonba ment, ahol aztán főleg a pádovai gimnáziumban ütött tanyát, és mivel a bölcslethez barátságos frigyben az orvostudományt is hozzávetette, az egyetem ünnepélyes gyűlésén elnyerte az orvosdoktori koszorút.” Weszprémi 1962, 190–191.

²⁸ Lásd 43–53. oldalon. Ugyanakkor az *Ob felicem...* kötetét és Zsámboky Jánost kritizáló költeményét (lásd 60–62. oldalon) Báthory István királyi titkárának, majd később Báthory Zsigmond főkamrásának, Gyulay Pálnak ajánlotta, akit pártfogójának és jötevőjének nevezett (tehát az sem lehetetlen, hogy ő is támogatta a tanulmányait). Mindkét ajánlás a fejedelem halála után született, amikor Hunyadi már hazaérkezett peregrinációjáról. Tehát inkább a közéletben igazgathatta Hunyadi életét, mint korábbi tanulmányaitban.

Mielőtt a jelölt végső aktusként átvette volna a birétumot (*biretta*, négycsúcsú fejfedő), kapott egy – az egyetemi tanulmányainak tárgyához illő – könyvet, először becsukva, amely a könyvbe zárt tudását jelképezte, majd kinyitva, amely arra utalt, hogy doktorként már taníthat is e könyvekből. Ezután következett az aranygyűrű, amellyel az újdonsült doktor jelképesen házasságot kötött az egyetemen megszerzett tudással, szakmával. Ahhoz, hogy idáig eljusson a jelölt, először teljesítenie kellett az ún. *punctát*, majd egy nyilvános vizsgát. A *puncta* (pontok) során két, három vagy négy rövid, véletlenszerűen kiválasztott részletet kellett a tárgy alapszövegeiből megmagyarázni, amelyre 24 óra felkészülési időt kapott. Az orvosjelöltnek Avicenna *Kánonjából*, a *Corpus Galenicumból*, vagy Hippokratész *Aforizmáiból* kellett pár bekezdést értelmezni. Weszprémi fenti szövegrészlete háromféleképpen is érthető: vagy Hunyadi már korábban szerzett valahol bakkalaureátust, ami az orvosdoktori diploma feltétele, és most ezt kötötte össze, vagyis egészítette ki a fokozatával (a híres Andreas Vesaliusnál is ehhez hasonlóval találkozunk; párizsi kitérővel Leuvenben szerez bakkalaureátust, majd Padovában doktorál²⁹), vagy először doktorált valahol filozófiából és most orvostudományból is, vagy pedig egyszerre tette le filozófiából és orvostudományból is a vizsgát (ekkor a *puncta* az imént említett orvosi szövegeken kívül az arisztotelészi corpusszal egészült ki). Ez utóbbi gyakorlat a legritkább és a 16. századra nagyjából el is tűnt (de korábban például a filozófus Pietro Pomponazzi is két doktorátust szerzett: egyet filozófiából és egy másikat orvostudományból).³⁰ Weszprémi szövege alapján leginkább az feltételezhető, hogy Hunyadi már bakkalaureus volt, amikor megszerezte a doktori fokozatát. Ha viszont Padovában csak a doktori vizsgát tette le, akkor a bakkalaureus fokozatot valahol máshol, korábbi peregrinációja során Németalföldön, Franciaországban vagy Angliában kellett elnyernie.

Itt azonban érdemes felhívni a figyelmet Bod Péter – fentebb már idézett – jellemzésére Hunyadiról: „mind jó Deák ’s mind szép tudományu Orvos Doktor”. Ha ezt a mondatot úgy értjük, hogy nem csak orvosdoktor, hanem „deákdoktor” is volt, akkor talán tényleg ledoktorált előtte valahol filozófiából is? Weszprémi ismerte Bod *Magyar Athenasát*, viszont olyan forrást is használt Hunyadi iskoláiról, amit Bod nem látott. Weszprémi fenti szövegrészlete a „filozófiával kötött barátságos frigyról” azt sem zárja ki, hogy költőnknek ekkorra már doktorátusa volt filozófiából is. Ez jobban meg is magyarázná, miért tarthatott olyan sokáig a tanulmányi útja (bár itt felmerülhet az a kérdés is, hogy ha csak Báthory István finanszírozta a tanulmányait, akkor miért áldozott volna olyan sokat Hunyadi filozófiai, esetleg retorikai, poétikai tanulmányaira). Viszont itt újból érdemes megemlíteni Stephanus S. Georgii dicsérő versét, amely mégiscsak azt támasztja alá, hogy az orvostudomány mellett mást is elvégzett. Tehát poétikát tanulva, valószínűleg filozófiából is fokozatot szerzett. A doctus Hunyadi dicsérő költő úgy fogalmaz, hogy kettős koszorút

²⁹ Grendler 2002, 331.

³⁰ Grendler 2002, 172–178, 331.

kapott Phoebustól. Lágyabb stúdiumokkal váltogatta a gyógyítás tudományát, és Hippokratész mellett Vergiliusnak is engedett.³¹

„Tu vero gemina psallentem come corona
Phoebe sacer vatem medicas qui lautior artes
Mollibus alternat studiis, et doctus utroque
Hippocratem magno docet indulgere Maroni.”

2. Németalföld

Ahogy Vesaliusnál, úgy Hunyadinál is elképzelhető egy párizsi kitérő (Weszprémi legalábbis tud franciaországi tanulmányairól), erre azonban egyelőre nincs semmi bizonyítékunk. Viszont a *Belgicae orae* (belga területek) kifejezésbe, ha csak laza marokkal is, de belekapaszkodhatunk. Weszprémi könyvének fordítója, Kővári Aladár nagyvonalúan Hollandiának fordítja ezt a kifejezést. Annyiban mindenképpen igaz van, hogy a 16. század végén önálló belga állam még nem létezett, azonban Németalföldön belül a „belga területek” kifejezés mégis csak egy tradicionálisan élő fogalom, amely az egykori római provinciára utal. Ugyanakkor nekünk kár is lenne a szövegrészt 16. század végi szemmel olvasnunk, elég, ha Weszprémi István szemével nézünk a térképre. Ő pedig 1778-ban adta ki orvostörténeti munkájának második kötetét, amelyben Hunyadiról is ír, és ekkor a terület még Habsburg-uralom alatt állt *Belgium Austriacum* (magyarul Osztrák-Németalföld) néven.³² Weszprémi tehát erre a területre gondolhatott (már ha nem szóról szóra vette át egy korábbi forrásból), ami viszont nagyjából tényleg lefedi a mai Belgium területét. Mivel Padovát hagyta a végére, szoros szövegolvasással feltételezem, hogy Hunyadi peregrinációjának az lehetett a menetrendje, amit leír. Tehát először Németalföld déli részére utazott. Mivel a következő tagmondatba külön is érdemesnek tartja leírni, hogy [ezután] meglátogatta Anglia és Franciaország nevesebb iskoláit (*nobiliores scholae*) és a belga területekkel kapcsolatban nem említ iskolát, ezért az is felmerülhet, hogy ezeken a területeken csak átutazott, utazgatott. Azonban ha így lett volna, akkor is el kellett volna valahogy jutnia Németalföldre és így peregrinációs útvonalának többi állomására is miért ne utalna a szöveg (Lengyelország? Németország?). Ezért mégis inkább az valószínűsíthető, hogy egyetemi tanulmányainak első állomása tényleg „belga területeken” volt, ahol viszont ekkoriban csupán két egyetem jöhet szóba: a leideni és a leuveni.

A leideni egyetemet több okból is kizárhatjuk: a legfőbb érv ez ellen az, hogy egyszerűen nem belga területen található. A második ellenérv, hogy csupán 1575-ben alapította Nassaui Vilmos orániai herceg a délebbi, katolikus leuveni egyetem

³¹ Hunyadi 1586a, A4^r.

³² Weszprémi 1778.

ellenpontjaként, és még évekig bizonytalan jogi státusszal rendelkezett. Végül a harmadik ellenérv az, hogy Hunyadi – ha csak nem volt túlzottan kalandvágyó – akkor jó eséllyel igyekezett elkerülni Németalföld északi területeit, mivel az 1570-es években épphogy lángra kapott szabadságharc miatt (az ún. nyolcvanéves háború majd csak a harmincéves háborúval fejeződik be 1648-ban) ezek voltak az ösz-szezsapásoktól leginkább sújtott területek. (Erre Hunyadi utal is az *Ephemeron*-ban: „*incumbit sociali Belgia bello*”). Mire az arrasi és utrechti unió 1579-es megalakulásával nagyjából stabilizálódtak a vallási, politikai törésvonalak, addigra Hunyadinak Itáliában kellett volna már lennie.

Mindezeket figyelembe véve csak a még ekkor is jelentős szellemi központnak számító leuveni egyetem lehet az, ahova – a minden valószínűség szerint katolikus – Hunyadi járhatott.

3. Anglia

Weszpréminél az is olvasható, hogy Hunyadi Padova és Franciaország előtt Angliában járt tanulmányúton, aminek fennmaradt egy érdekes nyoma is: egy 16. század végi orvosi kézirat-kolligátum az oxfordi Bodleian Library Ashmole-gyűjteményében.³³ A kolligátum első kéziratán a kézirat másolójától eltérő kéz bejegyzése olvasható: *per Franciscum Hunniadium*, vagyis „Hunyadi Ferentől”. A kézirat tartalmára majd még külön is kitérek, a kérdés az (ami erősítheti Weszprémi állítását Hunyadi angliai útjáról): hogyan kerülhetett ez a könyv Oxfordba?

A kérdés megválaszolásához két fogódzót találunk: az egyik maga az Ashmole-féle gyűjtemény, a másik pedig a fenti háromszavas bejegyzés. Fontos, hogy a kézirat útja tisztán és pontosan visszakövethető Elias Ashmole-ig (1617–1692), aki a 17. század egyik megbecsült és sokoldalú személyisége, mecénása: egyszerre szabadkőműves politikus, műgyűjtő, asztrológus, alkimista és ráadásul orvos is, aki az oxfordi egyetemen doktorált 1669-ben.³⁴ Nem csak több ezer példányos, felbecsülhetetlen értékű kéziratgyűjteményét adományozta az oxfordi egyetemnek, amely gyűjtemény végül Hunyadi kéziratát is megőrizte, hanem hatalmas műgyűjteményével megalapozta a ma is látogatható Ashmolean Museumot.

A másik, talán még izgalmasabb kiindulópontunk maga a beírás, amely Hunyadinak tulajdonítja a kéziratot. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egyértelműen megállapítható a bejegyző kéz eredete is: Richard Napier. (Ez azért mondható biztosra, mert az Ashmole-gyűjteményben van még tőle majdnem kétszáz kézirat, amelyeknek egy része autográf.) És hogy ki volt Napier?³⁵ 1559-ben született Exeterben, 1577-ben az oxfordi Exeter College-ba iratkozott be teológiára,

³³ Ashmole collection, ms. 1425, 1^r–14^v.

³⁴ Hunter, 2004.

³⁵ Andrews 2004a.

ahol 1586-ban *magisteri* fokozatot szerzett. 1589-ben hagyta el az egyetemi várost, majd pappá szentelve élete végéig egy kis faluban, Great Linfordban szolgált lelkészként. Ebben – mint a korszak jellegzetes értelmiségi karrierjében – idáig nincs is semmi különös. Viszont a források szerint papi teendői mellett mágus, asztrológus, alkimista és orvos is volt. Nem is akármilyen! Ugyanis állítása szerint legfőbb segítője maga Rafael arkangyal volt, akivel rendszeresen kommunikált. De nem csak őt idézte meg többször, hanem más, a mennyei hierarchia alacsonyabb pozícióit betöltő angyalokat is. Rafael különösen segítőkész volt. Nem csak azt árulta el, melyik páciens gyógyítható és melyiknél nincs erre esély, hanem különféle orvosi recepteket is diktált a lelkésznek. Napier annyira népszerű volt, hogy több ezer pácienséről tudunk, akiknek egy részéről orvosi-asztrológiai naplók, feljegyzéseket is vezetett. 1634-ben a Great Linford-i Szent András-templomban halt meg imádkozás közben. De ami különösen fontos Hunyadival kapcsolatban, hogy Napiernek gazdag könyvtára volt, amelybe különleges és válogatott – nem csak orvosi témájú – könyveket gyűjtött össze. Ezek közé tartozott Hunyadi kézírata is. Napier könyvtárának a sorsát is jól ismerjük: halála után hasonnevű unokaöccsének, a szintén asztrológus és orvos Sir Richard Napiernek (1607–1676)³⁶ a birtokába került, aki aztán saját és egyben nagybátyja könyvgyűjteményét legidősebb fiára, Thomasra (szül. 1646) hagyta. Őt – úgy tűnik – nem érdekelte különösebben a szellemi hagyatéka, így amikor 1679-ben eladta a családi ingatlant, a könyv- és kéziratgyűjteményt Elias Ashmole szerezte meg.

Hunyadi Ferenc orvosi kézírata tökéletesen illik Napier gyűjteményébe. Ezek alapján persze nem tudjuk meghatározni, milyen kapcsolat lehetett Hunyadi és/vagy a kézirat és/vagy Napier között. Azonban a kézirat lehetséges történetébe nagyon jól illeszkedik egy további személy és annak könyvtára is, aki nem más, mint Napier mestere, egy bizonyos Simon Forman (1552–1611).³⁷ A Hunyadi-kézirat *possessor*ával kapcsolatban pedig azért nem valami légből kapott lehetőség Forman, mert halálakor orvosi, asztrológiai, filozófiai és alkímiai kézirat- és könyvgyűjteményét éppen Richard Napierre hagyta. A visszahúzódó, nyugodt vidéki életet élő és mélyen vallásos Napiernek Simon Forman épp az ellentéte, akinek amúgy is kalandos életét különféle nőügyek tarkították. Nevét az irodalomtörténetben leginkább Shakespeare-rel kapcsolatban szokták emlegetni, ugyanis az ő naplójában maradt fent a legelső ismert beszámoló Shakespeare három darabjának 1610-es és 1611-es előadásairól (*Macbeth*, *Winter's Tale* és *Cymbeline*). Forman is járt az oxfordi egyetemre, 1573-ban iratkozott be a Magdalen College-ba, ám végül nem szerzett diplomát. Viszont 1591-ben sikerült magát kigyógyítania a pestisből, és emiatt orvosi karrierje felívelt. Szakmai sikerei mellett azonban az „orvosi kamarával” való folyamatos ellenségeskedése, saját pácienseivel való pereskedései, sőt szerelmi mágián keresztüli gyilkossági ügye miatt többször tömlöcbe is került. Habár Rafael arkangyallal nem

³⁶ Andrews 2004b.

³⁷ Kassell 2004.

értett szót, saját hölgypácienseivel annál inkább. Így aztán befolyásos kapcsolatainak hála – amelyeket sokszor arisztokrata hölgyek ágyaiban fűzött elszakíthatatlanná – mindig sikerült a börtönből kiszabadulnia. A feljegyzések szerint 1611-es halálát is napra pontosan megjósolta.

Az ismert adatok szerint tehát ez a két személy jöhet szóba, akiken keresztül eljuthatott a mai Ashmole-gyűjteményig a kézirat. Ha Weszprémi jól tudta – márpedig a kézirat, ha nem is bizonyítja, de legalábbis valószínűsíti az állítását –, akkor Hunyadi tényleg járt Angliában, és akár találkozhatott is a két orvos-asztrológussal. Hunyadi, Napier és Forman ismert életrajzi adatait figyelembe véve találhatunk is közös metszéspontokat. Hunyadi csak valamikor 1580 előtt járhatott Angliában, mert padovai tanulmányai után már a Báthoryak szolgálatában találjuk Lengyelországban és Erdélyben. Maradnak az 1570-es évek. Forman 1573 és 1574 között, míg Napier csak 1577-től tartózkodik Oxfordban. Londonban pedig majd csak az 1580-as években élnek huzamosabb ideig. Ezek alapján lehetséges, hogy – ha egyáltalán személyesen Hunyaditól származik a kézirat – Formannel 1573–1574-ben és/vagy Napierrel 1577 és 1580 között találkozhatott Oxfordban. (De ha nem is találkoztak egymással, attól még Hunyadi vihette és hagyhatta is saját műveiből Angliában. Kronológiailag ez például alátámasztaná Lencsés György fent említett bejegyzését, amely alapján itáliai tanulmányai előtt is kellett valahol tanulnia Hunyadinak. Persze az is elképzelhető, hogy egy könyvkereskedőn keresztül érkezett az orvosi kézirat a szigetországra még Napier 1634-es halála előtt, de ez felveti azt a kérdést, hogy Napier miért tartotta érdemesnek, hogy egy Angliában ismeretlen erdélyi orvos nevét feljegyezze a kézirat elejére.)

Jelenlegi információink alapján tehát a következőképpen valószínűsíthetjük Hunyadi peregrinációját. Valamikor az 1570-es években Gyulay Pál és/vagy Báthory István támogatásával indulhatott el tanulmányújtjára.³⁸ Ugyanakkor arra is van utalás a Báthory-apoteózis prológusában, hogy István bátyjától, Báthory Kristóftól is bizonyos javadalmakat kapott valamikor. Azt sajnos nem részletezi, hogy milyen beneficiumokról van szó. Valószínűleg Hunyadi is katolikus felekezetű volt,³⁹ így a neves protestáns német egyetemeket elkerülve először a mai Belgium területén, vagyis az akkori Németalföld déli részén kezdhette meg egyetemjárását, a katolikus leuveni egyetemen, majd Angliába ment, aztán onnan vissza Franciaországba, hogy végül Padovában doktoráljon le. Anglia ebből a szempontból kényes terület, és ez különösen igaz az 1570-es évekre. Magyar és erdélyi diákok alig-alig matrikuláltak angol egyetemeken, és az ismert, forrással bizonyítható tanulók szinte mind reformátusok voltak, de ezek is csak a 17. században. 1550 és 1580 között csupán két matrikulált magyar diákról tudunk (egy Oxfordban, egy Cambridge-ben); egyikük sem Hunyadi Ferenc. Tehát hivatalosan biztos, hogy nem tanult az 1570-es években

³⁸ Csorba Tibor is Báthory Istvánt tekintette Hunyadi fő patrónusának (Csorba 1944, 204).

³⁹ Ennek egyelőre semmi nyoma sincs. Annak viszont van, hogy nővére, Hunyadi Borbála református nemesekhez ment feleségül (ezért az információért is Gálfi Emőkének tartozom köszönettel). Nagy eséllyel unitárius sem volt, hiszen Báthory István antitrinitárius olasz orvosait cretnekeknek nevezi.

angliai egyetemen, de meglátogathatta akár az oxfordi, akár a cambridge-i iskolát is. Azért nem találkozunk beiratkozott magyar diákokkal, mert 1571-től ehhez le kellett tenni az esküt az anglikán egyház harminckilenc hittételére. (Ezt az esküt pedig nagyon is komolyan vették; senki sem vállalkozott hamis eskütételre csak azért, hogy egyetemre járhasson. Így az angliai tanulmányok legfontosabb forrásai az oxfordi és cambridge-i kollégiumok számadáskönyvei, valamint a Bodleian könyvtár vendégkönyvei lehetnek.)⁴⁰

4. Életrajzi adatmorzsák, feltételezések

Hunyadi életrajzával kapcsolatban mindenképp ki kell térnünk Pataki Jenő azon állítására, amely szerint Hunyadi 1580–1581-ben a livóniai háborúban sebesülteket kötözgetett volna:⁴¹

„A gyógyítás mesterségében már volt bizonyos jártassága, ugyanis Báthori István lengyel királynak Rettegett Iván orosz cárral 1580–81-ben folytatott háborúja idején ott találjuk a fiatal Hunyadit a király hadseregében, s nagyban szorgoskodott a sebesültek kötözésénél. Ebbéli tudását az ott működő borbély-sebészekről sajátíthatta el, s mint iskolázott ifjú, könnyen gyarapította a szerzett tapasztalatok során. Meg kell adni, hogy István király seregében az egészségügyi szolgálat jobban volt megszervezve, mint bármely más nemzetnél. A sebesültek ellátása a borbélyokra volt bízva, kiknek segítségére voltak a kötözőszerek készítésében a patikáriusok. András és Márton borbélyok mellett – csak ezeket ismerjük – Hunyadi elsajátította a szükséges ismereteket. A seregnél még arra is figyeltek, hogy minden csapatnál a harcosok nyelvét beszélő borbély alkalmaztassék. A magyar katonákat Hunyadi kezelte. A Rettegett Ivánnal vívott harcok után indult el Hunyadi külföldi útjára. A XVI. században még nagyon kevesen vállalkoztak időt s költséget felemészítő peregrinációra, s ezek között is kevés olyan akadt ifjaink között, aki tudományszomjától űzve bejárja Belgium, Angol-, Francia- és Olaszországot, mint ahogyan Hunyadi Ferenc tette. Nevezett országokban az egyetemeket látogatta, gyűjtötte ismereteit, gyarapította tudását, s mindinkább érlelte azon elhatározását, hogy hazamenve hazájának, a szép Erdélynek, s elárvult nemzetének hasznára s dízére váljon. Utolsó állomása Padua volt.”

⁴⁰ Gömöri 2005, 5–22.

⁴¹ Pataki 2004.

Hogy ezt mire alapozza Pataki, nem tudom, egyelőre nem leltem nyomát semmi olyan forrásnak, amely ezt alátámasztaná. Ha Hunyadi tényleg csak 1581 után indult el európai tanulmányi útjára, akkor nyugat-európai iskoláztatásaira és padovai tanulmányaira csupán alig három év maradt volna. De akkor mit csinálhatott előtte? Katona volt, aki 30 éves korára sebeket is tudott kötözni? Vagy csupán borbély, aki Báthory hadjárataiban felcserkedett? Veress Endrénél – szintén hivatkozás nélkül – ezt olvashatjuk:⁴²

„Hunyadi Ferenc előbb éveken át tanult Belgium, Angol- és Franciaország iskoláiban és elemi orvosi tudásával végigszolgált Báthory István király három orosz elleni hadjáratát. Ennek bevégeztével (1581 elején) jöhetett le Páduába tovább-tanulni, ahol orvosi oklevelet szereztén úgylátszik a király hívására Krakkóba ment.”

Tehát Veress állítása annyit változtathat Pataki állításán (ami valószínűtlensége ellenére is hihetőbb kronológiailag), hogy Hunyadi még a livóniai háború előtt tanult volna Belgium, Anglia és Franciaország iskoláiban, de fokozatot nem szereztén, majd csak a háborús kitérő után ment volna Padovába.

Életéről biztosabb információ csak a padovai fokozatszerzés utáni időszakról található. Ismét Wessprémit idézem Kővári Aladár fordításában:⁴³

„Mikor utóbb ezt az idegen földet újra hazaival cserélte föl, olyan gyorsan föltűnt orvosi jártasságával, hogy a nemrég még Erdély fejedelménél, akkor azonban már Lengyelország királyánál, Báthori Istvánnál, fényes udvariorvosi állást kapott, mikor pedig az nemsokára 1586-ban meghalt, Báthori Zsigmond választott erdélyi fejedelemnél is annak rendjén-módján elnyerte ugyanezt a méltóságot, s annyira ragaszkodott hozzá egész fejedelemsége alatt, hogy az ingatag fejedelmet kibujdosta után se hagyta el sohase halála napjáig.”

Tehát Hunyadi, miután hazaérkezett Padovából, Báthory Istvánnál kapott dicső udvari orvosi állást. Wessprémi latin kifejezésének az *archiaternek* van ugyan olyan jelentése is, hogy „legfőbb udvari orvos”, de ez nem valószínű, hiszen a lengyel király

⁴² Veress 1941, 206–207.

⁴³ „...posteaquam vero peregrinum illud solum cum patrio denuo commutasset, ita celeriter medendi promptitudine inclaruit, ut apud Stephanum Bathorium, nuper Transilvaniae Principem, nunc Poloniarum Regem, splendidum Archiatri locum occuparet, et illo mox an. 1586. e vivis sublato, eadem apud Sigismundum quoque Bathorium electum Transilvaniae Principem rite sustineret dignitatem, cui in toto principatus sui regimine tam arcto fidei adhaesit vinculo, ut ne exulantem quidem vacillantem ingenii Principem ad extremos usque vitae dies umquam deseruerit.” Wessprémi 1962, 190–193.

udvarában több neves orvosról is tudunk.⁴⁴ Nem tudjuk, pontosan mikortól lépett Báthory udvari szolgálatába, de az biztos, hogy 1584. október 20-án a Rómában frissen kinevezett bíboros, Báthory András kíséretében érkezett vissza Krakkóba.⁴⁵ Tehát ehhez a dátumhoz képest lett *celeriter* (gyorsan) olyan híres a gyógyítás terén, hogy Báthory István fel is fogadta? Ismerve Báthory István halálának idejét, nem sok ideje volt Hunyadinak bizonyítani orvosi jártasságát: pár hét, esetleg pár hónap, hiszen emellett azt is tudjuk, hogy 1586-ban Báthory Andrást diplomáciai útjára Rómába kísérte. Pontosabban: 1586. március 22-én indultak Krakkóból és három hónap múlva június 24-én érkeztek meg az örök városba, ahonnan majd csak Báthory István halála miatt távoztak sietve 1587 elején.⁴⁶ Ha ezt összegezzük, akkor Hunyadi nemhogy két évig, de talán egy évig se tartózkodott Báthory István udvari környezetében, aki 1586. december 12-én halt meg.

Weszprémi tudósítása szerint viszont ezt követően nem Báthory András mellett, hanem a még fiatalokú, 14 éves Báthory Zsigmond udvarában lett orvos (1587-től vagy Zsigmond 1588 decemberi fejedelemsé válassztása után valamikor), aki mellett haláláig ki is tartott.⁴⁷ A *Victoria Othonis* elején azt írja Hunyadi, hogy a lengyel interregnum alatt merült el a magyar történelem tanulmányozásában jobban. Vagyis 1587-ben valószínűleg végig Krakkóban maradt Báthory András mellett.

Zsigmond melletti udvari életére találunk egy aprócska adatot 1590 nyáráról a szász Marcus Fuchs-, Christian Lupinus- és Johannes Oltard-féle családi krónikában. Egyik bejegyzése szerint Hunyadi – az olasz doktor Marcello Squarcialupival – a fejedelem kíséretében tartózkodott Gyulafehérváron 1590. július 31-én, amikor is egy részleges napfogyatkozást szemlélve a török pusztulását jósolta a fejedelemnek.⁴⁸

„1590. A második eklipszis idején ugyanabban az időben. Két napot és holdat lehetett látni, amelyet a fejedelem egy elegáns kis látcső segítségével kíváncsian figyelt, és kíséretéhez, Marcello Squarcialupihoz és Hunyadi Ferenchez fordulva megkérdezte, vajon mit jelent mindez,

⁴⁴ Lásd például Pietro Simone Simoni (1532–1602) és Niccolò Buccella (†1599) udvari orvosok egymás elleni röpiratháborúját a király halála miatt, és ezekhez kapcsolódóan a két másik olasz származású udvari orvost Giovanni Muraltót és Marcello Squarcialupit.

⁴⁵ Horn 2002, 80.

⁴⁶ *Uo.* 98–99. 1587. január 24-én még Rómában volt, mert Reszka feljegyezte a diáriumában, hogy ellátogatott Hunyadival a nagyjából 20 kilométerre lévő Grottaferratába, hogy kipihenjék az államügyek fáradalmait: „*A prandio profectus sum Grottaferrata, ut in otio et quiete operam darem recuperandis viribus et a practicis de Regno abstinere. Accepi mecum D. Franciscum medicum.*” Reszka, ed. Czubek 1915, 143.

⁴⁷ Érdekes, hogy egyik kéziratban fennmaradt versében viszont kemény szavakkal kritizálja urát. Lásd 67. oldalon.

⁴⁸ „1590. *Fuere etiam 2. eclypsis circa illa tempora. altera solis, altera lunae, utramque Serenissimus Princeps per specillum perelegantissimum conspiciens, quid signifi caret, ab adstantibus sibi Doctoribus, Francisco Hunyadino, et Marco Squarcialupo, quaerit, qui dum respondent: minari eclypsis istas interitum Turcis, idque futurum a quodam sub polo nostro etc. etc. Ibi gestabundus Princeps dixit: o utinam ego essem, per quem humiliaret Deus Turcam.*” Trausch, kiad. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, 1847 83 (lj. 196). Magyar fordítását lásd: Kruppa 2015, 54.

akik azt válaszolták, hogy az eklipszisek a törököt pusztulással fenyegetik, amely a mi csillagzatunk alatt fog bekövetkezni stb., stb. Amire a fejedelem azt válaszolta: ó, bárcsak én lennék, aki által Isten porba sújtja a törököt.”

Szintén a fent említett krónikában olvasható,⁴⁹ hogy 1593. május 2-án az inkognitóban utazó Báthory Zsigmondot egy bizonyos „Ferenc Doktor” is elkísérte Krakkóba, ahonnan aztán majd június 11-én térnek vissza. Ez a Ferenc doktor nem lehet más, mint Hunyadi.

„A fejedelem [1593.] május 2-án, unokatestvérével Báthori Boldizsárral inkognitóban, ruhát cserélve, kevés kísérettel, a királyság néhány megbízható főemberével, Bodoni Istvánnal és Ferenc Doktorral elutazik Lengyelországba, Krakkóba, ahonnan meglehetősen lesoványodott lovakkal június 11-én érkezik vissza.”

Apró kiegészítésekkel ugyanez olvasható Gyulaffi Lestár jegyzeteiben is, aki viszont pár nappal későbbre teszi az indulás és a visszaérkezés idejét is:⁵⁰

„1593. Varsovában míg az gyűlés volt, belopta magát Sidmont Craccóban, bejárta mind az palatiumokat az cracai várban, mulatott Lepsényi szállásán is, és Pipánál az Patikáriusnál sub persona peregrini. Indult el Batori Boldisárral Alba Julia 8a Maij, redijt ex Polonia die 13. Junij. Ezen kezdé el a budosást Sidmond. Voltak vele Báthori Boldisár, Bodoni István, Ferencz doctor et alij. Husztra ment be, arra jött vissza is.”

Gyulaffi egy pár évvel korábbi, 1589-es utazást is megemlít nevek nélkül. Biztosra nem mondhatjuk, de Hunyadi doktort általában a fejedelem kíséretében találjuk, így könnyen megeshet, hogy ezen a téli, erdélyi körúton is vele tartott. Ebből az eleve roncsolt szövegből legalább annyi azért kiderül, hogy Báthory Zsigmond „az fajtalankodást” egyáltalán nem vetette meg. Így hangzik a mondat:⁵¹

„1589. Télben, hogy az fejedelemmel az országot megkerülénk, akkor lének az sok [fajtalanságok] minden heleken, az hol elmentünk, de ki-váltképpen Beszterczén [az városbeli leányokat és az....]”

⁴⁹ „*Princeps d. 2. Mai, cum fratruele, Balthasare Báthori, clanculario, paucis Proceribus Regni consciis, in Poloniam Cracoviam tendit, Stephano Bodonio, Francisco Medico, mutato habitu, paucis sibi adjunctis, indeque equis valde macilentis 11. Junii revertitur.*” Trausch, kiad. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, 1847, 91 (lj. 198).

⁵⁰ Gyulaffi 1881, 27.

⁵¹ *Uo.* 24.

Az időrend miatt érdemes lesz ide beszúrni a Kemény János önéletírásából ismert egyik anekdotát Hunyadiról,⁵² aki Bod Péter szerint nem csak „vidám és játszi elméjű ember volt”, hanem tréfáit megjegyzésre is érdemesnek ítélték. Talán történeti forrásként halovány és igazságértéke erősen kétséges, de Ferenc doktorunk jelleméről – aki egy kvázi-mitikus népmesei hős szerepébe van bújtatva már a 17. század derekán is – talán elárul valamit.⁵³ A történet az erdélyi protestáns nagyurak állítólagos törökös összeesküvése után játszódik, akiknek a lefoglalt ingóságaival kérkedik a fejedelem valamikor 1594 ősze és az 1595. őszi havasalföldi hadjárat között.⁵⁴

„Hallottam egy tréfás illúziót erről, mely noha nem igen civilis, de valósággal igaz volt. Egy Pellérdi Péter nevű jeles udvari ember hopmestere lévén Báthori Zsigmondnak, és bémenvén az fejedelem az tárházban, az hopmester is véle, midőn az megöletett uraknak elhordatott kincseket mutogatná, s dicsekednék, hogy elég pénze volna már az említett hadra, és kérdené, mi tetszenék felőle Pellérdinek is, mond az tréfás udvari hopmester: Megmondhatnám ugyan tetszésemet, de felséged meg fog haragudni. Biztatván az fejedelem, hogy bízvást szólhatna, volt jelen más Ferenc doctor is, ki doctor is, de egyébiránt jó politicus, udvari, tréfás s belső ember is, nevezetes ember akkori időben, kinek sok jeles actái is voltak; vonogatván azért magát Pellérdi, igazít Ferenc doctorra, hogy mondaná sententiáját; az illet mondott volt az fejedelemnek: Ti, úgymond, úgy jártok, kik azt feltöttétek, mint midőn Pellérdi uram hasa üresítésére leülvén, valamely szúnyog csípni kezdené; addig míg eszében venné, jól megérzené az csípést, és dolgát végezné, csipkedhetné ugyan alsó felét Pellérdinek; de eszében vévén Pellérdi, úgy csapná tenyerével, hogy vápájában halnának alfelének az szúnyogok. Ti is elkezdhetitek: de midőn észreveszi török császár rajta csipkedésteket, úgy meg fog csapni, hogy vápájában haltok alfelének. Ez szókon az fejedelem csak elszégyenelvén magát, abbanhadta az tractát.”⁵⁵

A másik ismert „furfangosan tréfás” anekdota már a havasalföldi hadjárat elején, tehát 1595 októberében játszódik és szintén egy óvatos Hunyadi doktort mutat fel.⁵⁶

„Ezen doctor Ferenc volt, midőn Báthori Zsigmond Havasalföldében méne haddal, és ott amaz híres tyrannus Mihály vajdával, ki egyébiránt

⁵² Gálfy Emőke nagyon valószínű felvetése szerint ezt a történetet biztos, hogy a családban hallotta, ugyanis az apja, bükkösi Kemény Boldizsár, később Fehér vármegyei ispán, fiatalkorában Báthory István udvarában tanulta a vitézkedést.

⁵³ Lásd: Széles 2011.

⁵⁴ Kemény 1980, 21–22.

⁵⁵ Bethlen Farkas szó szerint ugyanezt a történetet mondja el erdélyi történetében (Bethlen 1783, 606–607). A Bethlen-féle elbeszélés modern magyar fordítását lásd Kasza Pétertől (Bethlen 2006, 147).

⁵⁶ *Uo.* 22.

igen vitéz fejedelem volt, mindkét Oláhországokat bírta, megegyez-
vén, az Argyes vize mellett Bukuresten túl az Duna felől Szinán pasát
az török haddal megverte; egykorban mondja Ferenc doctor bémenő
úttjokban, hogy tudna oly orvosságot, semmiféle fegyver és lövészer-
szám is meg nem sértené. Ezt az udvar fiai az fejedelemnek bémondván,
hívattatik, s reákerdetik; amaz tagadást nem térszen, sőt affirmálja; ki
felől könnyen hiszik, mert egyébiránt sokféle tudományokkal polle-
ált; de excipiál azzal, hogy téntás ládájával együtt Brassóban hadta lé-
gyen; melynek elhozására az fejedelem elbocsátván, Brassóból megírja:
Felkereste az orvosságot, és annak receptája az, hogy légyen helyben
Brassóban, és ott semminémű fegyver és lövészerszámok, akármely
öregek is, Havasalföldéből meg nem sérthetik; mely receptát az az ars
ekképpen svadeálván, ő ott fogja megvárni az harcnak kimenetelit, az
fejedelemnek és másoknak is azont consulálja.”

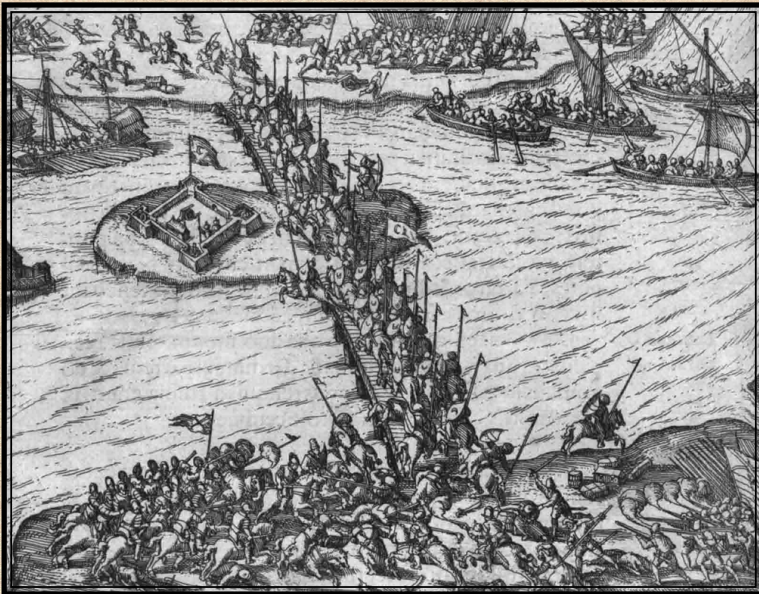
Az anekdoták óvatos, háborútól ódzkodó Hunyadijával szemben viszont ott állnak
Szamosközy István megbízhatóbb feljegyzései. Tőle – és Baranyai Decsi Jánostól –
tudjuk, hogy 1595 őszén „doktor Ferenc” részt vett Báthory Zsigmond havasalföldi
hadjárataiban és október 28-án Gyurgyevó dicsőséges ostrománál is.⁵⁷

„Gyiryót mikor Bátori Zsigmond megvötte és elrontatta, az Duna
mellett Havasalföldébe, Sok Török veszett benne és kívül. Az kik jól
nem tudnak intézni ezféle veszedelemről, még szaporitják az Numerust.
Ferencz Doctor ki ott volt az hadban, harmincz ezernek mondja vala,
hogy veszett volna Gyurgyónál az Szinán basa hadában.”

Következő adatunk róla egy Baranyai Decsinek címzett levele, amelynek tanúsá-
ga szerint 1596 első felében Hunyadi Prágában tartózkodott. Habár a levél nincs
dátumozva, Báthory Zsigmond mozgásához kötve jól rekonstruálhatók Hunyadi
tartózkodási helyei is. Ezek alapján minden valószínűség szerint a fejedelem kísé-
retében 1596. január 2-án hagyhatta el Gyulafehérvárt és Kassa, Olmütz, Rosenberg
(Rožmberk nad Vltavou, CZ) érintésével érkezhettek meg Prágába február 4-én (ke-
vesen voltak a kíséretben, amit az is mutat, hogy Visconti nuncius csak tizenhat ló
elhelyezésére rendelt istállót Prága mellett). Ekkor is – ahogy korábban Krakkóban
– Báthory titokban akarta tartani a kilétét, és álcázva magát Visconti kíséretének egy-
szerű tagjaként utazott. Március 10-én indultak vissza és – Bécsset, Pozsonyt érintve
– április 6-án érkeztek Kolozsvárra.⁵⁸

⁵⁷ Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1880, 52. Betűhű átiratban: E. Abaffy, Kozocsa, kiad., *Szamosközy István...*, 1991, 33. Lásd ehhez még: Farkas 2006.

⁵⁸ Erdősi 1995, 24–67 (48–53, 64 lj. 207, lj. 211).

Gyurgyevó 1595-ös ostroma

Ugyanezen év nyaráról egy másik adatot is találunk a hadakozó Ferenc doktorról. Szamosközy másolatából ismerjük Hunyadi egy levelét, amely alapján úgy tűnik, hogy Báthory Zsigmond kíséretében szerzőnk is jelen volt Temesvár 1596. júniusi ostrománál. Ennek egyik epizódjában egy portyázó tatár seregrész felett győzedelmeskednek:⁵⁹

„Megfutamodik az tatár, és azt tudá hogy csak könnyen hagyjuk, de nem telék kedvek benne, hanem először egy mélyföldig, azután kettőig, rettenetesen vágák az fáradt tatárt, ott azt tudák hogy megállunk, mert egy igen nagy sár is vala ott, de azon is által ugratók őket és ott is kegyetlenül kezdék pirogatni, bezzeg ott látták osztán hogy nem tréfa az farkas szar. Futni kezdének számtalan sokfelé, mind elhányák nyilakot, tegzetket, szablyájokat, kit én historiában soha nem olvastam, táborokból is kifutának omnibus rebus relictis.”

Mindezen adatok alapján nyugodtan feltételezhető, hogy a fejedelemségről lemondani készülő Zsigmondot 1597-es prágai útjára is elkísérte: vagyis január 6-a után indultak Gyulafehérvárról, és Prágából március 24-én érkeztek vissza Kolozsvárra, ahonnan majd aztán visszavonul Báthory Gyulafehérvárra.⁶⁰

Egy a gyulafehérvári káptalan 1614-es másolatában fennmaradt oklevél szerint 1597. november 20-án Hunyadi Ferenc szolgálatai jutalmául gyulafehérvári házára adómentességet kapott. Ebből tudható az is, hogy az egykori Olasz utcai sarokház volt a tulajdonában:

„[Báthory] Zsigmond Erdély, Moldva és Havasalföld fejedelme hűséges szolgálatai jutalmául főorvosa (prothomedicus): Huniadinus Ferenc (exc) azon [Gyula]fehérvár falain belül, az Olasz uca-ban levő sarokházát kertjével és többi tartozékával együtt, melynek szomszédságában egyfelől házak, másfelől a nyilvános szekérút, a harmadik részen pedig Italus Baptista háza található, kertjét pedig egy felől Szeben (Cibinium) város kertjének fala határolja, minden adó és szolgáltatás terhe alól mentesíti.”⁶¹

Kovács András Giovanni Morando Visconti 1711-es térképén azonosította is az épületet⁶² (lásd az ábrán nyíllal jelölve). Tőle tudjuk azt is, hogy ugyanebben a házban lakott a két fejedelmi szakács, radnóti Kendi Ferenc tanácsos és Giovanni Battista Mosto,⁶³ a fejedelmi zenekar vezetője.

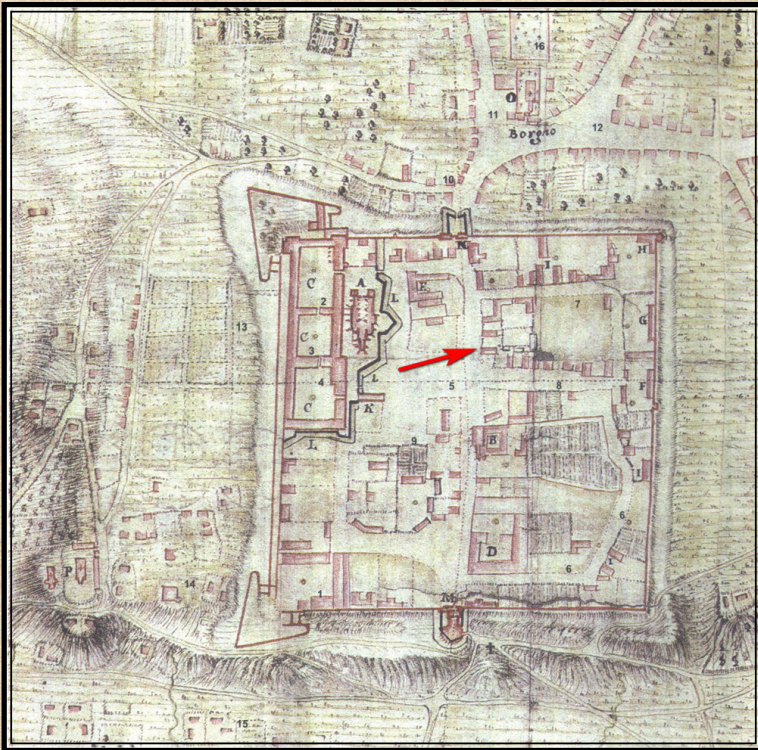
⁵⁹ „1596 14 Junii Temesvár alatt az Tatár megverése. Ferencz Doktor leveléből, melyet írt Szikszai Imrének.” Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1880, 58–61. Betűhű átiratban: E. Abaffy, Kozocsa, kiad., *Szamosközy István...*, 1991, 146–149.

⁶⁰ Erdősi 1995, 52–53.

⁶¹ Bogdándi, Gálfi 2006, *ETA VIII/1*, 353–354 (no. 958). Egy 1610. október 13-ai dokumentumból kiderül az is, hogy ezen háznak egy részét 1610-ben Hunyadi Ferenc testvéreinek, az ekkor már elhunyt Hunyadi Borbálának a fia birtokolta. Gálfi 2016, *ETA VIII/2*, 102 (no. 323).

⁶² Kovács 2021, 325, 327–328.

⁶³ Hogy Mosto mi módon került Gyulafehérvárra, nem tudjuk, de 1584 és 1588 között a padovai székesegyház karnagya volt. Akár Hunyadi is lehetett az összekötő.

Giovanni Morando Visconti Gyulafehérvár térképe (1711)

Arról egyelőre nincs adatom, hogy Hunyadi ezekben a zavaros években hol tartózkodott, de valószínűleg Báthory Zsigmond szolgálatában maradt. Bethlen Farkasnál olvasható, hogy Győr visszafoglalásának (1598. március 28–29.) a híre útközben érte Zsigmondot Gyulafehérvár és Kisfalud (Ompolykisfalud, Micești, RO) között. A kíséretében pedig ott találjuk Hunyadi Ferenc „orvosdokort és híres költőt” is (*Doctor Medicinae ac Poeta insignis*), aki tehát valamikor április elején indulhatott el Zsigmonddal az Oppeln-Ratibor-i hercegségbe, majd augusztusban tértek újra vissza Erdélybe.⁶⁴ A következő, Vitéz Mihály vajda bukásának idejéből való adatunk viszont már biztos: Hunyadi Ferenc nagyjából 50 éves korában 1600. október 27-én hajnali két órakor hunyt el Tordán.

II. Művei magyarul

1. ?

Weszprémi István említ egy magyar nyelvű gyászelégiát, amelyet Hunyadi Báthory István sírhalmánál énekelt. Ezt az egyelőre ismeretlen magyar elégiát állítólag Cornides Dániel irodalmi gyűjteményében még látta Weszprémi (Kővári Aladár fordítása):⁶⁵

„Ennek az udvari orvosnak az elhunyt király sírhalmánál énekelt magyar gyászelégiáját tudós hazánkfia, Cornides Dániel, az ő gazdag irodalmi gyűjteményében őrzi. Szép magyar verselése miatt majd egyszer mutatványt közlök belőle honfitársaimnak.”

2. Az régi és híres neves Trója városának tíz esztendeig való megszállásáról és rettenetes veszedelméről

Amíg ez a gyászélegia nem kerül elő, Hunyadi Ferenc egyetlen ismert magyar nyelvű műve trójai históriája, amely datálása miatt is fontos támpont Hunyadi biográfiájához. Hatrészes műve 575 négy soros versszakból áll. A hatodik rész második versszakától olvasható az akrosztikon a szerző nevével: „Franciscus Huniadinus”. Aki az utolsó strofában elárulja a szereztetés körülményeit és idejét is:

⁶⁴ Bethlen 1785, 112. Ezt magyarul lásd: Bethlen 2010, 37. Ehhez lásd még: Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1876, 113–114.

⁶⁵ „*Naenias lugubres Elegiaco Carmine Hungarico ab archiatro hoc scriptas et ad tumulum Regis defuncti decantatas, eruditissimus Patriae Civis, Daniel Cornides, in ditissimo promptuario suo litterario adseruat; ob sermonis vernaculi ligati nitorem daturi olim popularibus nostris aliquod illarum specimen.*” Weszprémi 1962, 202–203.

Rubato

His - to - ri - ác im - mar nagy so - kac vól - tac,
3 Je - les böl - czek az mely - lyek - ről ír - ta - nac
5 Em - be - róc köszt ha - da - ko - zá - soc vól - tac
7 Soc Cro - ni - kác mel - lie - ket meg mu - tat - nac.

Hunyadi Ferenc Trója-énekének dallama

„Máskélezer, és az hatvankilencben, / Mikoron írának ennyi üdőben, /
Az Trójáról való emlékezetben, / Sok Krónikákból írák ezt versekben.”

Egyetlen, sérült kézírata maradt fent 1638-ból a Csoma-kódexben.⁶⁶ Első kiadása Heltainé kolozsvári nyomdájában készült 1577-ben.⁶⁷ 1776-ig még tíz kiadásáról tudunk.⁶⁸ Érdemes megemlíteni, hogy ismerjük a mű dallamát is, amelyet az 1577-es kiadás címlapja jelez: „Az Mátyás Király Historiájának notájára”, amely Görcsöni Ambrus énekére utal. A szakirodalom szerint Görcsöni művének első kiadása 1570–1573 közötti. Ha ez így van, akkor nem Hunyadi írta a nótajelzést trójai története ele 1569-ben, hanem a Heltai-nyomda 1577-ben.⁶⁹

Hunyadi trójai története azért fontos a magyar irodalomtörténet számára, mert nem csak ez az első ismert, hanem a legrészletesebb magyar nyelvű feldolgozása is a népszerű történetnek. Fekete Imre Sámsonról szóló 1546-os bibliai történetjének Hoffgreff-féle nótajelzésében feltűnik ugyan egy Hunyadiénál korábbi trójai ének emléke („Trója nótájára”), erről azonban – példány hiányában – semmit sem tudunk.⁷⁰ Talán ez ugyanaz a Trója-nótajelzés („Az Trója nótájára. Avagy: Nagy sok szent Írásokról emlék”), amely Szkhárosi Horvát András *Kétféle hitről: a Krisztusbéli és a pápai foltos hitről* című 1544-es énekének elején is megjelenik. De az is lehet, hogy egy másik Trója-énekre utal, mert a nótajelzéssel, amelyet Szkhárosinak tulajdonítunk, majd csak a Bornemisza-féle énekeskönyvben találkozunk 1582-ben.⁷¹ Tinódi Sebestyén neve merülhet még fel, akinek ifjúkori, kéziratban maradt, 1538 körüli *Iaszón és Médeiája* szintén a trójai mondakörhöz tartozik, azonban ennek történetvezetése a háború elejéig sem jut el.⁷² Ezekon kívül a 16. századból – Hunyadién kívül – még három olyan művet ismerünk, amely ténylegesen a trójai háború vagy legalábbis annak egy részletét dolgozza fel. Hunyadi történetéhez időben legközelebb a Lévai Névtelen 1570-es verses története áll, ez azonban Helené és Parisz 289 strófányi szerelmi történetére fókuszál, amelyhez a trójai háború csak az üszkös romoktól füstölgő 54 versszaknyi díszletet biztosítja a szerelem veszélyes hiábavalóságára figyelmeztetve.⁷³ Csáktornyai Mátyás 1592-es éneke viszont a tízéves háború egyetlen röpke epizódját dolgozza fel alig 188 versszakban: Ajax és Ulysses vetelkedését a halott Achilles fegyvereiért.⁷⁴ A harmadik históriás ének, Huszti Péter *Aeneise* szintén 1569–1570 körül keletkezhetett, de a trójai háború és ennek mitológiai háttere csak egy 156 strófányi bevezető Aeneas kalandjaihoz.⁷⁵ A fentiekhez

⁶⁶ MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, K 72, 27–66

⁶⁷ Hunyadi 1577.

⁶⁸ Lásd 71. oldalon.

⁶⁹ Horváth–Lévay–Orlovsky–Stoll–Szabó–Varjas, kiad., RMKT XVI/9, 556–561.

⁷⁰ Hoffgreff, R3^v.

⁷¹ Bornemisza 1582, 198^v (RMNy 513).

⁷² Szilády, kiad., RMKT XVI/1, 371–381. Lásd még: Dézsi 1911; Király 1917, 11–13.

⁷³ Hoffhalter 1576.

⁷⁴ Csáktornyai 1592.

⁷⁵ Huszti 1582.

képezt viszont Hunyadi műve tényleg a trójai háborút foglalja össze 575 strófában. A háború előtörténetére nem tér ki: Hektór születésével kezd és Trója lerombolásával fejezi be a történetet, ahonnan csak Antenor és Aeneas tud elmenekülni.

Nem mondhatni, hogy bárkit is különösebben érdekelt volna Hunyadi műve az elmúlt száz évben. Sőt, mivel Király György és Dézsi Lajos kissé igazságtalanul el is veri a port szerzőnkön, hadd legyenek költőnk kéretlen prókátora a továbbiakban. Lássuk, jeles irodalomtörténészeink nagyjából milyen vádakkal illetik Hunyadi Trója-történetét.

Király szerint a korabeli „sikert sem tartalmával, sem előadásával meg nem érdemelte”, valamint „előadás, nyelv, verselés tekintetében nem emelkedik Tinódi fölé” és „nagy, meg nem érdemelt népszerűségét csak tárgyának köszönheti”.⁷⁶ Király véleményét osztja aztán Csorba Tibor is: „Könyvét szerették, s bár nyelve színtelen, verselése kezdetleges, szívesen olvasták, mert a tárgya általános érdeklődést keltett.”⁷⁷ Érdemes még Dézsi közepesen lesújtó véleményét is idézni:⁷⁸

„A trójai históriának ez a legterjedelmesebb magyar verses feldolgozása, úgy szerkezet, mint verselés tekintetében gyengének mondható. Tizenegy szótagú sorokban van írva, de elég sok tíz szótagú is akad köztük. És a rímei! Mintha erre gondolt volna Szenci Molnár, midőn a sok „valá”-s verseket megróttá. Jellemző sajátsága (egyébként humanista divat!) a hősök és más szereplők szájába adott, sokszor hosszadalmas beszéd s a szerző morális elmélkedése pl. a vakmerőségről, a holttest elégetéséről stb. Szókészlete meglehetősen fogyatékos, ami különösen a jelzők használatánál tűnik szembe.”

Csakhogy a szöveg legnagyobb erénye az, amire épp a források bizonytalansága is utal: azért nincs konkrét forrás, mert a szöveg Hunyadi saját szerzeménye. Így hát a szerzőnknek felrótt morális elmélkedések és önkényeskedések is azért lehetnek annyira zavaróak, mert nem lehet forrást tapintani mögöttük. Igaz, Király György óta nem is próbálta meg senki a lehetséges forrásokat tisztázni – erre most én sem vállalkozhatok. De az különösen beszédes, hogy a felmerülő korabeli és antik források mindegyike kicsusszan Király, majd a kissé lustább Dézsi kezei közül is. Mivel nem tudnak egyiken sem fogást találni, ezért egy ismeretlen latin nyelvű Trója-éneket fantáziálnak forrásként, amelyhez költőnk „esetleg nem is ragaszkodott szorosan”. Ennek a feltételezésnek pedig így, ebben a formában semmi értelme sincs: egy ismeretlen (nem létező?) latin nyelvű forrás, amelyhez magyar átültetésénél még csak nem is „ragaszkodott szorosan” Hunyadi? Nem lenne egyszerűbb, ha a fiatal Hunyadi olyan-amilyen verses elbeszélői invenciójára gyanakodnánk inkább, amely segítségével sokféle olvasmány

⁷⁶ Király 1917, 13, 23.

⁷⁷ Csorba 1944, 100.

⁷⁸ Dézsi 1930, 457–458.

emlékéből szabadon építette fel trójai történetét? A nyelvi és metrikai fogyatkozásokat pedig kár lenne számonkérni egy olyan korszak irodalmi művén, amely nagyon is magabiztosan és szilárdan áll abban a magyar nyelvű históriás énekes hagyományban, melynek jellemzője a számtalan nyelvi és metrikai fogyatkozás. Másként fogalmazva, de a fenti idézetekre visszautalva: Tinódi Sebestyént sem nyelvi és metrikai leleményéért szeretjük, és akárhányszor is olvassuk újra, az ő lépései sem a huszárcsizma sarkantyújának csengését visszhangozzák a magyar irodalomtörténet ligetében, hanem sokkal inkább nehézkes gumicsizmájának cuppogását.⁷⁹

Összefoglalva Király György tanulmányát,⁸⁰ a következő hatásokat mutatta ki Hunyadi Ferenc Trója-történetében: Homérosz valamelyik latin fordítása, Vergilius és a hozzá fűződő Servius-féle kommentárok, Ovidius, Aelius Donatus *Vita Vergiliijē*, Dictys Cretensis *Ephemeris belli Trojanijā*, Dares Phrygius *De excidio Trojae historiā*,⁸¹ Guido delle Colonne *Historia destructionis Troiaejā*, Armannino da Bologna *Fioritā*, Ubertino Clerico *In Nasonis Heroidas commentuma* és Raffaele Regio *Enarrationese*. Ugyanakkor Király maga is beismeri, hogy csak tapogatózik, mert közvetlen és kézzelfogható hatást egyik esetben sem tud kimutatni. Márpedig ha ilyen mennyiségű forrás merül fel és ezek is bizonytalanok, akkor kár lenne közvetlen hatás(ok)ról beszélni. De az nem is életszerű, hogy Hunyadi mindezen műveket az asztalán maga előtt lapozgatva gyúrta volna össze saját históriáját, amire egyébként Dézsi is rámutat.⁸²

„Nem tartjuk valószínűnek, hogy Homerosból, Vergiliusból, Ovidiusból, Dictysből, Colonnai Guidóból stb. maga Hunyadi szerkesztette volna elbeszélését. A Király által említett Ubertinus-féle Ovidius-kommentár felhasználását sem tartom valószínűnek.”

Majd Dézsi – jobb híján és látszólag teljesen megalapozatlanul – a Király által felvetett lehetőséget fogadja el mint valószínűséget:

„Valószínűbb, hogy valami összefüggő Trója-ének szolgált Hunyadi forrásául, amelyhez esetleg nem ragaszkodott szorosan. Latin forrásra vall, hogy többször *amazones*-t, sőt *amazonesek*-et is ír, holott az *amazon* alakot is ismeri és használja.”

⁷⁹ Lásd például – jóllehet más műfaji kontextusban – a szinte kortárs kritikát: „...némelljec igen paraszt versekben vadnac foglalván: Noha még az szent léleknekis kedves az versec szép eggyező volta; à mint megtetticz az Alphabetum rendire irt Psalmusokbol. ... Az régi Magyar énekekben pedig avagy semmi egyenlő terminátioac nem voltac, avagy tiz versis egy másután mind egy igében ment ki, ahonnan az historias énekekben, számtalan az soc *Vala vala vala*. Kin az idegen nemzetec azkic ezt láttyác, nem győz nec eleget rayta nevetni.” Szenci Molnár 1607, [ ]:(9^v). A műfaj jóval árnyaltabb és részletesebb összefoglalását lásd: Pap 2014.

⁸⁰ Király 1917, 13–23.

⁸¹ Azt az apróságot például, ami valamiért megtetszett Hunyadinak, hogy Hektór selypített volna, Dares Phrygiusnál olvashatta: „szava járása pelypen esik vala” (1647. sor).

⁸² Dézsi 1930, 459.

Ebből persze csak annyi következik, hogy nyilván olvasott latinul a trójai háborúról, de hogy mit, nem tudjuk. Mellesleg Dézsinek abban sincs igaza, hogy többször használta volna Hunyadi a latin *amazones* alakot, mert csak az *amazonesek* alakot használja, ami pedig szótagzámban épp egy szótaggal különbözik a magyar *amazonok* alaktól. Ennek pedig nem Hunyadi figyelmetlensége az oka, hanem az igyekezet, hogy tartsa magát a metrumhoz. Hiszen épp ezért és nagyon is következetesen használja a ragozott „amazonokat”, „amazoneseket”, valamint az „amazonoknak”, „amazoneseknek” alakokat, hogy kijöjjön a 11 szótagos verssor.

Tehát mindaddig, amíg nem kerül elő közvetlen latin forrás, nyugodtan feltételezhetjük, hogy Hunyadi saját feje után, talán iskolai olvasmányai hatására, ahogy ő maga is megjegyzi: „sok krónikákból írá ezt versekben”. Ebben az esetben pedig nem csupán egy latin szöveg magyarra való átültetéséről van szó, hanem a trójai háború történetének egy olyan magyar nyelvű feldolgozásáról, amely a krónika mint műfaj történeti hitelességének köntösében próbálja meg populáris, ismeretterjesztő formában elmesélni a háborút. A hitelességre törekvés azonban nem akadályozza meg Hunyadit, hogy a történet elbeszélése során felvállalja nyílt rokonszenvét Trójával és azok hőseivel. Akhilleusz nagy erejű ugyan, de közben gyáva és sunyi őrült is, aki a szintén irdatlan erejű, de jószívű Hektórt – Hunyadi történetének igazi hőst – csak orvul tudja mérgezett nyíllal megölni.

Hunyadi másik erénye a sok színes kis részlet és a homéroszi történethez, valamint későbbi feldolgozásaihoz képest semmilyen forrásban elő nem forduló apró kis változtatások, amelyeket Király György meglehetősen görbe szemmel néz és önkényesnek érez.⁸³ Pedig épp itt érhető tetten költőnk sajátos *inventio poeticája*: egy adott történetbe hogyan lehet belecsempészni olyan kis változtatásokat, hogyan lehet olyan mázzal bevonni a szereplőket, cselekményt és hátteret, hogy szinte észrevétlenül haszon újszerűnek a jól ismert, sőt ráadásul hitelesnek is szánt történet. (Azon persze lehet vitatkozni, hogy mennyire sikerült mindez, de ideális mintaként a korszak magyar irodalmából csak keveseket állíthatunk vele szembe.)

Király ugyanitt – nem minden malícia nélkül – Hunyadi „tudákos józanságát” is költőnk szemére veti. Pedig azzal, hogy elhagyta a cselekményből a háború előtörténetét, Parisz ítéletét és egyáltalán a *divina machinatiót*, csak az elbeszélés történeti hitelességét próbálta erősíteni. Ugyanakkor nyílt szimpátiájával Hunyadi – legalábbis virtuálisan – maga is belevetette magát a küzdelembe, mintegy kívülről megtámogatva a Zeusz–Aphrodité koalíciót a Héra–Athéné szövetséggel szemben. Eszközeiből csupán annyira futotta, hogy bele-beleszótt a rokon- és ellenszenvét saját verziójába. A kimenetelen persze nem tudott sokat alakítani, de narrátori pozíciójának erejét felhasználva azért igyekezett részleteiben kicsit változtatni a történeten. Ha az istenek szimpátiáját nem uralhatod, akkor legalább – mindenható narrátorként – az olvasók rokon-, és ellenszenvét irányítsd! Így aztán Hunyadi – talán az akkori Erdélyi Fejedelemség és Magyar Királyság aktuálpolitikai helyzetétől sem teljesen függetlenül

⁸³ Király 1917, 16–17.

– a több oldalról szorongatott és a túlerővel szemben heroikusan védekező Trója mellé áll a támadó akhájokkal szemben.

Király György újra és újra fanyar megjegyzéseket tesz nem csak úgy általában a metrum és a történetiszöveg egyenetlensége, valamint a nem létező forrásoktól való önkényes eltérés, hanem a történeti hitelesség átlátszó máza miatt is. (Az esetek nagy részében igazságtalanul, ahogy Dézsínél is láttuk az *amazones* szó használatával kapcsolatban.) A krónikákhoz méltatlan hitelességét próbálja nevetségessé tenni például Hunyadi földrajzi ismereteinek állítólagos hiányosságait felemlítve (pedig ennek pont az ellenkezőjét bizonyítja a Báthory Istvánról írt óriási panegirikusza, a Zsámbokyt szidalmazó I. Ottó német-római császár augsburgi [látszat]győzelméről írt rövidebb műve és *Ephemerionja* is).⁸⁴

„Hunyadi földrajzi ismeretei szerint, úgy látszik, Kréta szigete Afrikához tartozott, mert később is (az V. részben) Merion *krétai* királyt hazaküldik *Afrikába* segítségért.”

De ha jobban megnézzük az eredeti szöveget, akkor itt sokkal inkább az irodalomtörténész figyelmetlenségéről van szó, mint Hunyadi tudatlanságáról. Hunyadi ugyanis sem az első részben (265–272. sor), sem pedig az ötödik részben (1426–1429. sor) nem írja Krétáról, hogy Afrikában lenne. Az első esetben Agamemnón és Menelaosz afrikai tartományaikon való osztozkodását említi meg, míg a második esetben Mérionészlől írja, hogy a vitéz még egész Afrikát is bejárta, hogy hadat toborozzon. A „Kréta” névre még csak nem is utal Hunyadi, így egészen különös, hogyan képződhetett meg mindez Királyban a szöveg olvasása közben. Az elsőnél valószínűleg önkényesen Dictys szövegét mossa össze Hunyadiéval, ahol Dictys a testvérek krétai tartományokon való osztozkodásáról ír. Hunyadi viszont nem a krétai tartományokat lokalizálta Afrikában, hanem csak annyit ír, hogy Afrikában is voltak tartományaik a testvéreknek (269–270. sor: „Afrikában nagy birodalmok vala, / atyjoktól maradt jóságok vala”). A második esetben egyszerűen arra az implicit iskolai tudásra alapozza félrevezető állítását Király, amelyet a homéroszi hajókatalógusból ismerünk, vagyis hogy az egyik krétai hajó kapitánya Mérionész volt. De még ebből az eredeti szövegrészből sem következik, hogy Mérionész csak Krétán gyűjtött volna hadat. Hunyadi szövegéből megpláne nem, hiszen ő jelzi is, hogy Mérionész Afrikából *is* verbuvált katonákat („Vitéz Mériont szólították vala, / az nagy Európába izentek vala, / főkirályok sok népet adtak vala, / egész Afrikát is bejárta vala”). Ezt a tévedést tehát inkább Király számlájára írhatjuk megint.

Hunyadi „tudákos józanságának” másik jele a számadatok bősége, amellyel viszont szintén csak históriája valóságosságát kívánta alátámasztani. Király Györgyöt ezzel kapcsolatban is az „önkény” zavarja, jelesül, hogy költőnk sem Dares Phrygius,

⁸⁴ *Uo.* 17.

sem Guido delle Colonne adatait nem használja fel, hanem saját maga költi ki a numerosokat. Ráadásul sokkal részletesebben is, mint elődei! Pedig ebben az esetben is olyasmit vet Hunyadi szemére, amit Daresnek és Guidónak is felróhatna: mégis mire alapozzák adataikat? Hunyadi számai tényleg világháborús méretűek, amivel nyilván a küzdelem nagyságát akarta érzékeltetni, de ezzel egyrészt nem csak ő volt így a korban, másrészt ez egyáltalán nem válik az elbeszélés kárára. A meghökkenés erejével inkább felkelti az érdeklődést az olvasóban, aki aztán megpróbálja Trója ostromának mitikus, szinte már groteszk méreteit felfogni. A teljességre törekvés nélkül néhány adatot szeretnék megmutatni és az ezekből lehetséges topográfiai következtetéseket levonni. Hunyadi seregszemléje több részletben bontakozik ki előttünk, amely a következő táblázatban látható:

Görög sereg	Görög veszteség	Trójai sereg/lakosság	Trójai veszteség
Patroklosz: 44 000	23 000	400 000	8 000
Menelaosz: 300 000	38 000	+ Memnón: 32 000	32 000
Odüsszeusz: 53 000 gyalogos; 47 000 lovas; 120 trombitás	3 000	+ amazonok: 160 000	80 000
Akhilleusz: 50 000	109 000	+ szkíták: 250 000	10 000
Tantalosz: 120 000	73 000		10 000
Agamemnón: 250 000 lovas; +84 000	200 000		25 000
Neoptolemosz: 200 000 (+ még sokan)			40 000
min. 1 148 120 ember	446 000 ember	min. 842 000 ember	205 000 (442 000 ?)

A görög sereg létszámának ennél a milliós számnál is nagyobbak kell lennie, mert Hunyadi az *enumeratio* végén hozzáteszi, hogy még „sok hercegek és királyok valának, / fő-főtartományokból indulának, / Trója ellen sok néppel támadának” (345–347. sor). Trója lerombolása után 400 000 embert hajtanak el a görögök, de azt nem tudjuk, hogy ebből mennyi volt trójai és mennyi volt a szövetséges hadak maradéka. A mozgósított csapatok létszámát összeadva a Trójával szövetséges hadak összlétszáma 442 000 ember, akik közül meghalt 197 000, tehát maradt még – legalábbis papíron – 245 000 katona. Ez még maradékában is óriási sereg. Egy ekkora sereg

miért tenné le a fegyvert, hogy elhajtsák őket rabszolgának? Ezért valószínűbb, hogy a szkíták és az amazonok serege inkább szétszóródott vagy visszavonult. Hunyadi egyébként a trójai veszteségekről nem is nagyon ír, az egyetlen tétel 8 000 ember, az összes többi Memnón, az amazonok és a szkíták seregéből esett el. Itt rögtön az is felmerül, hogy a 400 000 emberből, akiket Trója romjai közül elvittek, mennyi volt a nő, gyerek és öreg? Az sem valószínű, hogy ezek között alig volt hadra fogható férfi. Így pedig a maradék szövetséges erőkkel kiegészülve minimum 400–450 000 főnyi sereget fel lehetett volna még állítani a védekezéshez. Hogyhogy nem tudtak ellenállni? Ez csak úgy lehetséges, ha a szövetséges hadakkal már nem számolunk ekkor. És ez azt is jelenti, hogy a maradék 400 000 trójai nagy része eddigre már nem volt bevethető, mert tényleg nő, gyerek, vagy öreg volt, amiből az is következik, hogy a trójaiak teljes vesztesége az egész háború alatt a szövetséges hadak nélkül is több százezer főre rúgott.

Ha a görög sereggel hasonlítjuk mindezt össze, akkor azt látjuk, hogy a görögöknek – legalábbis Hunyadi szerint – a veszteségeik ellenére is még mindig kellett, hogy legyen minimum 700 000 embere. Ezek viszont mind harcosok voltak. Pontos számokat még Hunyadi fantáziavilágára támaszkodva sem tudok közölni, de az azért jól látszik, hogy szerzőnk trójai háborújában milliós hadseregek csaptak össze, ami a létszámokat tekintve nagyjából egy sztálingrádi csata méretű küzdelem.

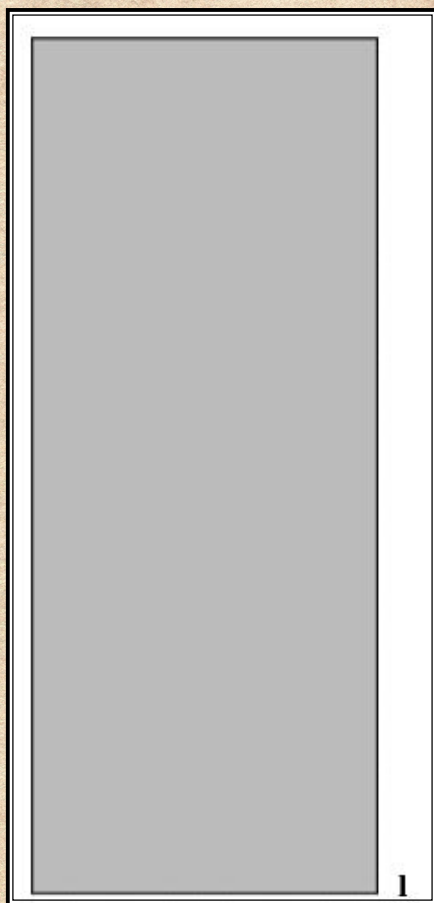
A hadseregek számán kívül érdekes lehet még Hunyadi Trója-képe, amelyet leírásából szintén rekonstruálhatunk. A 368. sorból megtudhatjuk, hogy négy mérföld volt Trója kerülete, ami a régi magyar mérfölddel számolva $4 \times 11,376$ méter = 45,504 méter.⁸⁵ Nem tudjuk, Hunyadi városfala miképpen tekeredett a város körül, így hát a területét nehéz lenne pontosan meghatározni. De ha a szemléltetés végett nagyjából négyzet alakúnak képzeljük el a várost, akkor kb. 130 km² területű, ami a mai Veszprém mérete.⁸⁶

De további adatokat is kibonthatunk a szövegből. Kicsit korábban az egyik strófa (353–356. sor) a falak méretét ecseteli:

„Kerítése Trójának erős vala, / Harminchat singni szélessége vala, /
Magassága kilencven singni vala, / Fejér márványkőből felrakva vala.”

⁸⁵ Habár egy 45 kilométernyi városfal meghökkentő méretűnek tűnik elsőre, még ennél nagyobbra is találhatunk példát a történelemben: a 15–16. században épült pekingi városfalat, amely egy belső és külső városfalból állt. A belső fal 24, a külső fal pedig 28 kilométer hosszú volt. A két városfal ilyen alakban egészítette ki egymást (a felső rész a belső, az alsó rész a külső fal): 回, amelyek együtt majdnem 60 kilométer hosszúak voltak. A régészeti kutatások szerint Trója falának kerülete nagyjából 2.5 kilométer lehetett (csak összehasonlításképpen: Pécs középkori városfala 3.5, Konstantinápolyé 22 kilométer hosszú).

⁸⁶ Ez persze egy nagyon hozzávetőleges és pontatlan számítás. Így az ostrom alatt – a bezsúfolódott sereg/lakosság létszámát figyelembe véve – Hunyadi Trójájának még a népsűrűsége sem lenne annyira hihetetlen: nagyjából a mai Hága, Lisszabon, Koppenhága népsűrűségével egyezik meg; 6100–6500 fő/km².

Hunyadi Ferenc Trójájának falmagassága és falvastagsága egy emberhez viszonyítva

Ezek megint impozáns méretek, pláne ha mindezt márványból képzeljük el. A magyar, erdélyi, kolozsvári sing, vagy róf nagyjából 62 cm, ez azt jelenti, hogy a trójai „kerítés”, vagyis fal szélessége kb. 22.5 méter, és a magassága 56 méter volt (a pisai ferde torony vagy a budapesti Egyetemi Kisboldogasszony-templom magassága).⁸⁷ Az alábbi ábra jól szemlélteti, milyen nehéz dolga lehetett Agamemnón seregének Hunyadi szerint. Ugyanis egy méretarányos – a kornak megfelelő, nagyjából 160 centiméter magas – emberi alak ekkora lenne Hunyadi trójai falának magasságához és szélességéhez/vastagságához viszonyítva (lásd az ábrát).

Egy másik információ Trója városáról a 2281–2282. sorban olvasható: „az Trójának szép utcái valának, / kik negyedfélszázak számláltatának”, vagyis 350 utcából állt.⁸⁸

Priamosz királyi palotájáról is találunk információkat a költeményben (361–364. sor):

„Király háza tizenkét kőből vala,
Huszonhárom ölni hosszúsága vala,
Tiszta kristály vala padímontoma,
Kétszáz singni vala ő magassága.”

Dézi olvasata szerint a király háza 12 „kőből” van. Ennek nehéz feltalálni az értelmét, különösen akkor, ha a palota gigantikus méreteit is hozzászámítjuk. Valószínűbbnek tartom a „kőből” olvasatot, mert a kőbőlnek volt föld-területmérték értelme is a korban. Tehát ha átszámítjuk Hunyadi számait, akkor a következőket kapjuk: a palota alapterülete 12 [erdélyi] kőből, vagyis $12 \times 0.5 \text{ hold} = \sim 34,500 \text{ m}^2$; hosszúsága 23 [erdélyi] öl, vagyis $23 \times 3.126 \text{ m} = \sim 72 \text{ méter}$; magassága 200 sing, vagyis $\sim 124 \text{ méter}$.⁸⁹

Jankovits László hívta fel a figyelmemet a *Szent László-ének* kilencedik versszakára: „képed feltötték az magas kőszálra” (*imago sita est in muro alto*).⁹⁰ Amennyiben mégis Dézi olvasata lenne a helyes, és ’tizenkét kőfal’ értelmű lenne a fenti sor, akkor Priamosz palotáját egy 124 méter magas tizenkétszög-alapú hasábként kell elképzelnünk. Ebben az esetben viszont a „huszonhárom ölni hosszúsága vala” nem vonatkozhat ennek a tizenkét kőfalnak a teljes kerületére, mert akkor az építmény

⁸⁷ Azonban még ez a meglepő falszélesség sem példa nélküli. A középkori, kora újkori Kínából megint több példát is találhatunk erre, de a bagdadi városfal néhol még a 45 méter szélességet is elérte. Statikai és védelmi okokból az ilyen méretű falak magasságukkal arányosan vékonyodtak is. A pekingi belső fal például 20 méter széles az alapjainál, majd a maximális 15 méteres magasságában már csak 12 méteres. Viszont 56 méteres városfalról sehonnan nincs tudomásunk (hacsak nem valami szakadék szélére építették).

⁸⁸ Ezt is nehéz szemléltetni, mivel az utcák méretéről semmit sem tudunk. A mai Kiskunhalasnak, Kiskunfélegyházának van nagyjából ennyi utcája, csak sokkal nagyobb alapterületen. A fent említett – Hunyadi Trójájának méretével nagyjából megegyező – Veszprémnek viszont 529 utcája van ma.

⁸⁹ Méretének érzékeltetésére: Magassága a londoni Euston Toweré, míg alapterületre a budai várnál kb. $10\,000 \text{ m}^2$ -rel kisebb, vagyis nagyjából az edinburghi kastély területével egyezik meg. Viszont nagy különbség, hogy Priamosz palotája felhőkarcolónyi magasságú volt Hunyadi szerint (kivéve, ha itt csupán a tornyok magasságára gondolt). Ugyanakkor a terület és hossz alapján kiszámolható a palota szélessége is, amely kicsit aránytalanak tűnik: $\sim 480 \text{ méter}$. (Mivel Hunyadi korában egy kőből lehetett akár 0.3 hold is, ezért úgy is számolhatunk, hogy Priamosz palotája csak $\sim 21\,000 \text{ m}^2$ volt – a budai vár fele – és így a szélessége nagyjából 288 méter.)

⁹⁰ Szilády, kiad., RMKT XVI/1, 203, 277.

csupán hat méter széles oldalaival tűtoronyként emelkedne ki a városból. Így az idézett sor inkább az egy-egy „kő” hosszára utalna, vagyis a királyi ház területét 12x72 méterre becsülhetjük.

III. Nyomtatásban megjelent latin költeményei

1. *Epigrammation*

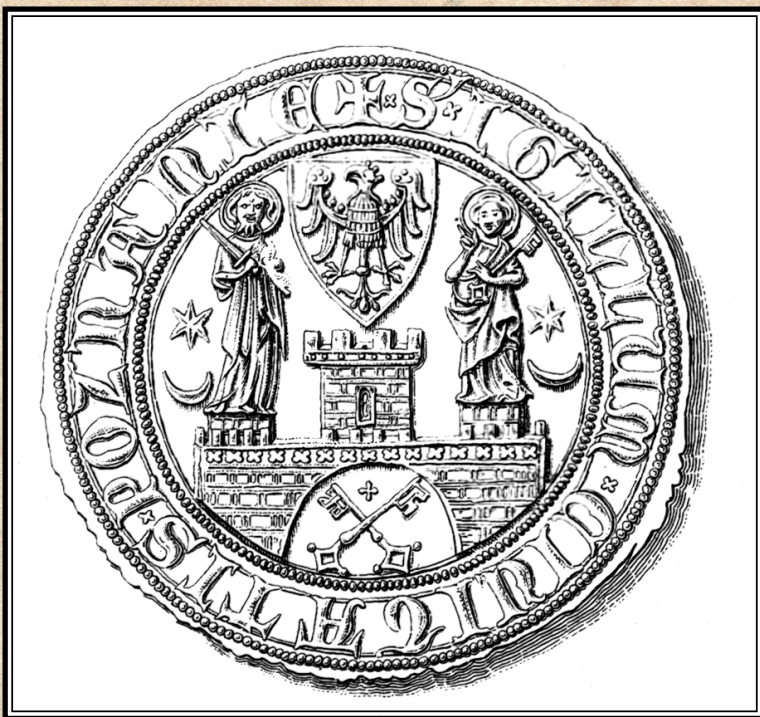
Az első ismert latin nyelvű költeményeit 1583 elején írhatta és 1583–1584-ben jelentek meg Velencében Girolamo Mercuriale padovai orvos két könyvének paratextusaként. Ezek a versek lettek végül Hunyadi legismertebb költeményei, amelyeket különböző orvosi könyvekben számtalanszor kiadtak a 19. századig. E két vers miatt feltételezték, hogy a padovai professzor tanítványa volt. Mint fentebb is jeleztem, ez nem lehetetlen, azonban elgondolkodtató, hogy erre Hunyadi miért nem utal a versekben. Inkább lengyel kapcsolatokat sejtetnek ezek a költemények.

Az első *Epigrammation* [Epigrammácska] címmel jelent meg a címlap szerint 1583-ban, Mercuriale gyermekbetegségekről szóló műve elején. Ezt a velencei kiadást Jan Hieronim Chrościejewski (~1555–1627/28) (humanista néven: Iohannes Chrosczieyoiuskius, vagy Ioannes Groscesius), poznańi orvos rendezte sajtó alá és a poznańi szenátusnak ajánlotta az előszó szerint 1583. április 30-án. Tehát Hunyadi a versét is valószínűleg ez előtt a dátum előtt írta meg. – sziporkázó képekkel, mitológiai utalásokkal és nem kevés humorral – 43 hexameterben dicséri a megszemélyesített kiadványt. Az „epigrammácskába” költőnk beleszó egy címer-verset is, amely a Poznań város címerében (lásd a képen) található két, a városkapu előtt keresztbe tett kulcs mellé – amelyek a virtus útját nyitják – harmadik kulcsként Mercuriale könyvét emeli be (érdemes megjegyezni, hogy a város címerének jobb oldali tornyán Szent Péter tényleg tart egy harmadik kulcsot a kezében). Ez a könyv lenne az a kulcs, amely az élet útját (*vitae iter*) nyitja meg és a gyermekek életét meghosszabbítva, az ifjak, apák és öregek életét is minél tovább nyújtja. Egyébként a vers mintha Mercuriale másik művéhez is szólna (talán eredetileg egyszerre írta mindkettőhöz), mert némely szakasza a mérgezések elleni gyógyírként is dicséri a könyvet. Íme a vers Kővári Aladár fordításában.⁹¹

Melly égtáj, melly sarka e háromrétü világnak,
melly fele nem tud e földnek igen szép érdemeidről,
szépszavu Mercuriusfi? Nyugatról kelt hired immár
messze hagyá nyugatot s más részén kél föl e földnek.

⁹¹ Weszprémi 1962, 195, 197.

Tégedet áld Rhóne- s Rajnavidék, meg a szarmata észak,
áld a kozák, litván s velük áld a román, meg a bolgár,
Verseng érte a könyv: elejére neved legyen írva,
s hirdeti, míg e világ meglessz, elméd szüleményét.
Örvend, hogyha virulsz s neki olly sok szép fia támad.
Lámcsak e műved a lengyelek is most rendre beszerzik;
főuri, főpapi rend, könyvtár mind tégedet áhít.
Jó szemmel néz rád diadalmas népe királya,
nyitva leszen teelőtted egész fényes palotája
s mert segedelmet nyújtasz a felnőttek s e világra
most születendőnek, születendő és születettek
méltán hínak az életmentőjüknek. Ez okból
minden kor, nem, rend tisztel. Gyerek, ifju tetőled
kap gyógyszert, létnyújtót agg, csecsemő nevelőszert,
s azzal, hogy te keversz bort fönt a király lakomáin,
megmented fene mérgektől a királyt s urait mind.
Hirtelen életvég nincs már, Clotho is unottan
fonja a szálat, Lachesis meg örül, ha tekerse le nem fogy:
mostohalány szivesen nyeli már, mit az új mama kotyvaszt,
félelmes hűbéreseket sem veszt el az ármány,
sőt a sisakfü levét a boszorkány issza ezentül.
Emberi életnek s közjónak gondviselője!
Pisa se volt illy büszke sosem dörgő Jupiterre,
meg napfényaranyozta Rhodus se kolosszusa láttán!
Illy diadalt aratott nagy Apolló, hogy leteperte
s megfojtá a talajvesztett Pythont, aki aztán
anyja hasát csapkodta vadul, büntetve szülőjét.
Ígyen emészté Hercules el bős Héra kigyóját,
bunkóval, tüzzel, vassal s vérével itatta
Lernát, hol született. Lásd hát jó szemmel e művet,
bölcs vezetőségtől kormányzott jóhirü Poznan!
Két kulcs van cimeredbe' jelezve: a virtus előtt hogy
két ut nyílik, azonban im itt most harmadik is nyílt,
mellyen az élet előtt nyílik ut megnyújtva soká azt.
Örvendhettek, apák, fiatok ha előttetek édes,
és ti, fiuk, mikor ifjakká serdültök, e művet
éjnapi munkával vessétek jól fejetekbe:
gyermekségi egészségtekről szól, pedig ettől
várhattok magatoknak öregkort és unokákat.

Poznań címere

2. Votivum

A másik Mercuriale mű egy mérgekről és mérgezésekről szóló könyv, amelyet szintén Paolo Meietti adott ki Velencében 1584-ben. Hunyadi ehhez írt másik verse csupán 28 hexameternyi és *Votivum* [*Fogadalmi költemény*] címen jelent meg. Ezt a Mercuriales-művet is egy lengyel orvosdoktor, a varsói Wojciech Szeliga (Albertus Scheligius Vbarschaviensis) rendezte sajtó alá, aki kiadását Báthory Istvánnak ajánlotta 1583. március 1-jei keltezésű előszavában. Ezért merülhet fel, hogy ez a könyv is már nyomtatásra készen állt 1583. március legelején, és így nagyjából egyszerre írta meg Hunyadi a két verset (és ezért kezelem ezeket kronologikusan egy helyen). Hunyadi votivuma egy könyvajánlóba csomagolt dicsőítő költemény, és Mercuriale helyett is inkább Báthory Istvánt magasztalja. A költemény ismét Kővári Aladár fordításában:⁹²

Jéghideg északi földre menendő drága kicsiny könyv,
hősnevelő, érdemkoszoruzta királypalotába
kell menned, mely a szittyán nyert diadalra kevély most.
Menten, amint szived óhajaként azt olvasod ott, hogy
meghódolt a kozák s eltört a tatárnak az íjja,
bizva erényidben bátran járulj a vezérnek
sátra elé s esedezve feküdj le előtte a földre;
Isten fölkentjét megimádd és térdre borulva
csókolj néki kezét, mi kijár egy hősi királynak.
Ő meg, bár sohasem ment gondok nagy tömegétől,
téged amint meglát, kicsinyég szétszórja e felhőt,
fölszabadulva magához tér s téged derüs arccal
lát vendégül, ahogy jó isteni jóslatot illik.
Nagy tettek nagy egyéntől telnek: gyógyfüveiddel
gyilkos mérget üzöl távol s megnyujtod az éltet,
ő mérgesnyilu ellent irt tűz s kard erejével.
Élj sok boldog időt te világmentő, diadalmas,
hősi király, magyar ősidnek méltó ivadéka,
hisz' föllépted után láttunk csak jobb napokat mink,
hisz' föllépted után tért élet álélt piacinkba,
hisz' föllépted után mert csak moccanni a törvény!
Bátorsággal utat törsz majd. Rettegjen erődötől
Gangész és hétágu Nilus hét torkolatöble.
Néked meg, jeles ifjú, te lengyel nép disze, éke,
ekkorá érdemedért mit ajánljon a majdani korszak
és ez ajándékért néked vajjon mit ígérjen?

⁹² Weszprémi 1962, 197, 199.

Légyen tiszteleted kora hosszabb ős piramisnál
s Mausollus-sírnál s ki ne kezdje irigyfogu vénség!

3. [Cím nélkül a *Viridarium* kötetben]

Szintén 1583-ban jelent meg egy Báthory Istvánt dicsőítő terjedelmes műve az Ippolito Zucconelli által Velencében – Gömöri György és Bitskey István szerint⁹³ a lengyel királyi kancellária megrendelésére – kiadott kötetben *In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae* [Istvánnak, Lengyelország legfényesebb és leghatalmasabb királyának dicséretére] összefoglaló cím alatt.⁹⁴ Zucconelli Báthory Istvánnak szóló dedikációs előszava 1583. július 9-ei keltezésű.⁹⁵ Csorba Tibor szerint a kötetet azon padovai értelmiségi kör adta ki, amelynek költőnk is tagja lett volna.⁹⁶ Gömöri György úgy fogalmaz, hogy „a *Viridarium* poétarumnak nagyobb volt a politikai, mint az irodalmi jelentősége” és „darabjai inkább Báthori István külföldi hírért, mintsem a kordivattól és konvenciótól független Múzsát szolgálták.”⁹⁷ Hunyadi kiséposzának minden egyenetlensége ellenére is az egyik legnagyobb erénye – 2793 hexameterével – a mérete, amelyet különféle, jól elkülöníthető műfajokból – panegirikuszok, invokációk, eposzi seregszemlék, üdvözlőversek stb. – állított össze. Ezt a tényleg epikus méretet még csak távolról sem közelíti meg a kötet egyetlen költeménye sem.

Költőnk négy részre osztotta az epylliont, amelynek sorait a történelmi tényeket is eltorzító heves Habsburg-, németellenesség és egyfajta megváltó transzilvanizmus lengi át. A nyitó rész hatvanhat hexameternyi bevezető invokációjában a megszemélyesített Fama női alakja keresi fel a bukolikus idillbe merült költőt az északon dülő, véres háború hírével.⁹⁸ Fama megrója Hunyadit, ne fecsérleje apró-cseprő eklogákra, epigrammákra az idejét, amikor tudna sokkal nagyszerűbbet, egyedit, sőt epikusat is alkotni (16–34. sor): „*Aude aliquid, noluisse sat est, teque exime vulgo!*” (Elég legyen a nem akarásból, legyen egy kis merszed és távolodj el a tömegetől!) Miután meggyőzte a költőt, Hunyadi Báthory Istvánhoz fordulva előre szabadkozik műve miatt, amely se nem igazán óda, se nem igazán himnusz, vagy igazi eposz, hogy a király dicső haditetteinek részleteiben méltón elmerülhessen. A múzsák ajkára kívánczó témát ő csupán egyszerű parasztos énekben, bukolikus költeménnyel érinti majd.

⁹³ Gömöri 1999, 90, Bitskey 2013, 245, 251.

⁹⁴ Hunyadi 1583. A kötet idáig legrészletesebb elemzését lásd: Bitskey 2013.

⁹⁵ Az előszót kiadta: Csorba 1944, 235–237.

⁹⁶ Csorba 1944, 102. A Báthorynak, vagy Báthoryról szóló dicsőítő költemények sokaságáról lásd: Csorba 1944, 63–107, 219–234; Gömöri 1999.

⁹⁷ Gömöri 1999, 92. A *Viridarium* kötetéről való meglehetősen hiányos szakirodalom összefoglalóját lásd: Bitskey 2013, 245–246.

⁹⁸ Stephanus S. Georgii epigrammájában Hunyadit a „Báthory-erények trombitájának” (*Bathoreae tuba virtutis*) nevezi (Hunyadi 1586a, A4).

Giacomo Franco, Báthory István (1585)

A sűrű mitológiai képekkel és szimbólumokkal átszőtt *Stephanu genethliában* (István születésnapjára) a „*pater patriae*”⁹⁹ Báthory születéséről ír 234 hexameterben. Tulajdonképpen egy alkalmi versről van szó a *genethliacum* vagy *natalitium* műfajában, amely felvezeti a kiseposzi méretű dicsőítő költeményt, és Báthory István régen megjövendölt születéséről ír, amely újra békét és virágzást hoz Magyarországnak. Születések az egész világon csodajelek tűnnek fel, és valóra válnak a jósok ősi jövődölései. A Dél és a Kelet népei elborzadva várják, míg a Nyugat és az Észak ujjongja a készülő változásokat, amelynek híre a Boldogok szigeteit is eléri. Az istenek saját szemükkel akarják látni a csodát, így hát a gyermek bölcsőjéhez gyűlnek.¹⁰⁰ Egyedül a Párkák hiányoznak. Juppiter értük küldet, hogy aztán a második rész csúcspontjaként (233–296. sor) fonalat pergetve Atroposz megszólítsa a gyermeket és megjövendölje dicsőséges tetteit. Győzedelmeskedve a török felett véres háborúban hódítja majd vissza Budát, Belgrádot és a Balkánt, majd a lengyeleknek meghódítja Polackot (BY). Új aranykor érkezik el!¹⁰¹ Atroposz jóslatát nővérei jóváhagyása után a természet szentesíti.

A harmadik rész 1015 hexameterben járja körül Báthory gyermekkorát, fiatalágát.¹⁰² *Stephanu paedia* címen. A 310–318. sorban Hunyadi előbb Báthory Istvánt, majd Báthory apját szólítja meg. A 329. sortól Hunyadi előrevetíti a visszafoglalt Buda új templomát és a Báthorynak állított diadalívét, amelyet két oldalról a háború istene Attila és Mátyás király élethű márványszobra őriz előttük a legyőzött és kiterített törökök sorával. A gyermek Báthory Istvánhoz – aki már pár éves apró gyerekként is harcolni akar – atyja hosszú szónoklatot intéz (613. sorig) történelmi, bibliai, mitológiai példaképek felsorolásával. Eközben a tanulás fontosságát is hangsúlyozza. Báthory István alig volt fél éves, amikor elveszítette az apját, de Hunyadi az atyai szónoklat kedvéért pár évvel kitolja a csecsemő István életkorát.

A 624. sortól tűnik fel Virtus és Voluptas, hogy kíséretükkel és retorikai eszköztárral az ekkor már nagybacska Báthoryt a saját útjukra csábítsák. Tanulmányában Tóth István röviden elemzi az eredeti kiadás 95. oldalán kezdődő, a margón *Virtus & Voluptas* címmel jelzett *certament* (vetélkedés), amely szerinte a herculesi választást

⁹⁹ Horn Ildikó egy külön részt szentel a Báthory-reprezentáció „ország atyja” szerepnek is. Horn 2008, 372–.

¹⁰⁰ Szintén Horn Ildikó mutatott rá és idézte Báthory István önreprezentációjának fontos alkotóelemét, az isteni küldetéstudatot, az erasmusi uralkodóeszményt (Horn 2008, 368–372): „Vázzoljon fel a nevelő egy bizonyos égi lényt, aki inkább istenséghez, mint emberhez hasonl, erényeinek száma teljes, mindenki javára született; az égiek azért küldték, hogy a halandók terheit megkönnyítse, mindenkiről gondoskodik, mindenkinek tanácsot ad; neki semmi sem olyan kedves, semmi sem olyan drága, mint az ország; lelke mindenki iránt több mint atyai, mások élete kedvesebb neki, mint a sajátja, éjjel-nappal azon munkálkodik, arra törekszik, hogy a lehető legjobb sora legyen mindenkinek; a jók számára már előkészítette a jutalmat, a rosszak számára a bocsánatot, ha hajlandók a becsületes életmódra; viszonzatlanul annyira akar polgárainak jót tenni, hogy szükség esetén nem habozik védelmükre saját magát veszélynek kitenni; ami a hazának jó, neki az a hasznos; mivel mindig virraszt, mások mélyen aludhatnak; mivel neki soha sincs nyugalma, a haza nyugodtan élhet; mivel őt állandóan gondok gyötrik, a polgároknak bőven jut békeség. Csak az ő erényétől függ az ország boldogsága. A nevelő tehát mutasson rá, hogy ilyen a jó fejedelm képe.” (Ford. Csonka Ferenc.) Erasmus 1992, 62. Az isteni elhivatottság motívuma nem csak Hunyadinál található meg, hanem már Zucconelli előszavában is: „*a Daciae Principatu ad excelsam Poloniae Coronam divinitus evocatum*” (Hunyadi 1583, A2’).

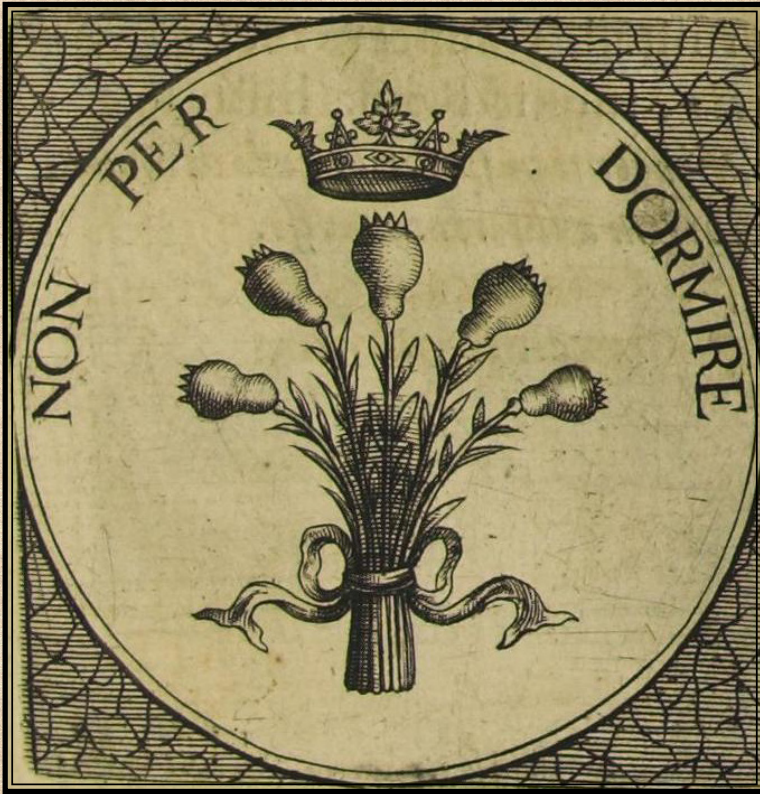
¹⁰¹ A livóniai háborút lezáró, 1582. január 15-ei Jam Zapolski-i békét követő teatrális propagandajátéknak is egyik jól megtervezett kulcsmotívuma a győzelem után feltámadó mitikus aranykor (Horn 2008, 392–393).

¹⁰² Báthory ifjúságáról lásd: Lukinich 1935.

(a püthagoraszi Y betű) toposzának legfontosabb és legterjedelmesebb magyarországi kifejtése a korban.¹⁰³ Az ifjú Báthory lelkéért a *Virtus* (Erény) és a *Voluptas* (Élvezet) női alakjai viaskodnak, akiket már messziről lát közeledni az Y-útélágazáshoz. Egyikük, vagyis Voluptas könnyed (de a *levis* kifejezéssel egyszerre több attribútumára is utal Hunyadi: nemcsak könnyed, de könnyelmű, szeszélyes és megbízhatatlanul tünékeny, sőt sima arcú, szőrtelen is, mint egy ifjú), míg másuk, Virtus szinte férfiforma (*vultu paene vir est*), haja pedig elhanyagolt, bozontos. Az ifjú Báthory nehéz döntés előtt áll, választania kell az egyik vagy a másik között: melyiket kövesse az úton. Virtust allegorikus nőalakok kísérik: balján a szűzies *Pudicitia* (erkölcsösség), a jóban következetesen kitartó *Constantia* (állhatatosság), az ősz *Fides* (hűség), *Honor*, a becsület istennője, a maradandó Dicsőség (*Gloria*), míg jobbján *Iustitia* (igazság), *Pietas* (kegyesség), *Temperies* (mérséklet), az ítélkező *Prudentia* (okosság) és végül *Pudor* (szemérem). Virtussal szemben Voluptas is felvonultatja saját allegorikus kíséretét: a Kéjvágyat (*Libido*), a Bujaságot (*Luxuries*), Édes Álmat (*Somnus dulcis*, vagyis minden rosszra csábító dologtalanságot, vagy szerelmes, erotikus álmokat),¹⁰⁴ a szerető *Euant* (a Bacchanáliák megszemélyesített örömkialtását), a meggondolatlanul hirtelen Haragot (*Ira facilis*), a bortól szagló Részegséget (*Ebrietas*), Ellenségeskedést (*Simultas*), a bárgyú *Cupidót*, a bomlasztó Kábulatot (*Torpor putris*), a szarvaktól ékes Kevélységet (*Superbia*), a féktelen Hízkelkedést (*Ambitio*), a Buja Tekintetet (*Visus salax*) és a parázna Tapintást (*Tactus adulter*). Virtus és Voluptas istennő retorikus monológjaikkal igyekeznek a megszólított Báthoryt saját igazuk útjára csábítani. Voluptas dagadó mellekkel, illatos fekhelyéről kacsintgatva, buja csókokkal és enyelegve hívja maga mellé a leendő fejedelmet, azonban Virtus antik mitológiai képekkel és a rothadás kint hozó istenével, Phthisiszszel, valamint a szifilisszel riogatva hívja fel a figyelmet a kéjelgés veszélyeire. Virtus volt az, aki a hunokat átvezette az Alpokon. Amíg ő uralkodott, addig a magyarság 300 vagy még több éven keresztül is az erény útját követte, de aztán sajnos Voluptas uralma következett, ami az ország romlásához vezetett. Virtus egy rövid magyar történelmi összefoglalót is ad a 810. sortól. Az ágy helyett most is az erény ilyen útját kínálja fel, ahol olyan hősök sorakoznak, mint Álmos vezér, Taksony fejedelem, I. Béla király, Hunyadi Mátyás, Kinizsi Pál és Thury György kapitány. Így hát Báthory végül Voluptastól elfordulva az erény helyes útját választja. Ekkor Virtus megölelve és megcsókolva az ifjút köddé válik (976. sor).

¹⁰³ Lásd: Tóth 2001b, 19–21. A toposz magyarországi előfordulásának összefoglalását lásd: Szőke 2017, 35–40.

¹⁰⁴ Hunyadi anekdotákból felsejlo karaktere és Voluptas személye engedi meg az erotikus értelmezést is, azonban Báthory István emblematikájának legismertebb szimbóluma a mákgubókőteg. Az emblémán egy korona alatt őt, szárúknál összekötött mákgubó látható „non per dormire” felirattal (lásd az ábrán), amely az örökké éber és éjszaka is virrasztó, dolgos fejedelem képére utal (Neugebauer 1619, 227–228; Lucke 1620, 273; Gyulai 2008, 76–77, 80–81). Ezzel kapcsolatban lásd még a fenti Erasmus-idezet idevonatkozó részét a „soha nem horkoló” ideális fejedelemtől: „...mivel mindig virraszt, mások mélyen aludhatnak; mivel neki soha sincs nyugalma, a haza nyugodtan élhet.” A Báthory-emblémák előfordulásait összegyűjtötte és elemezte Gyulai Éva (Gyulai 2008). Lásd még: Horn 2008, 368–370. Mikołaj Sep Szarzyński (~1550–~1581) lengyel költő VII. énekében szintén utal a toposzra: „Feltámasztod újra a mi dicsőségünk, / S lelkesítesz, hogyha tunyaságban élünk...” (Csorba 1944, 95). Horn Ildikó elemzi Giacomo Franco 1584-es Báthory István metszetét (Manuzio 1585, [címlapverző]), amelyen sok egyéb mellett a kép jobb oldalán fegyvereken örködve egy kakas és alatta az asztali tükrön egy daru is látható (lásd az ábrán). Mindkettő lehet az éberség szimbóluma, amelyet megerősít a daru felhúzott lábának karmai között tartott kő is. Plinius szerint (*Nat. hist.* 10.59.) a darucsapatban kijelölt őt, ha elalszik, kiejti karmai közül a követ és a koppanásra felriadva tovább folytatja az örködést. (Horn 2008, 397; Vigh 2019, 62–66, 160–164.)

Báthory István *Non per dormire*-emblémája (1619)

A 977. sortól a nevelését magára vállaló Várdai Pál esztergomi érsek udvarában találjuk. Innen már Hunyadi Mátyásként tér vissza a szülői házba Báthory (1047. sor). Hunyadi – az erény útjának részeként – a *Studium sapientiae* részben külön is kitér a leendő fejedelem filozófiai, poétikai és egyéb stúdiumaira (1065. sortól). Költőnk szerint az ifjú István műveltsége enciklopédikus méretű, még a humanista tanulmányi ideálhoz képest is kimagasló. A természetfilozófia és csillagászat jelenségein túl a filozófia különféle iskoláinak szerzőit is jól ismeri: Platónon és Arisztotelészen túl Démokritoszt, Püthagoraszt, Hérakleitoszt, ifjabb Catót, a cinikusokat, a sztoikus Kleanthészt, sőt a káldeus orákulumokat és a Corpus Hermeticumot is. Periklészként beszélt, miután ékesszólását Iszokratészen és Démoszthenészen gyakorolta ki, és Livius, Plinius, Terentius és Ciceró Plautus könnyed szellemességével fűszerezte.¹⁰⁵ Ezt a Báthory ifjúságáról szóló harmadik fejezetet – a biztonság kedvéért I. Ferdinánd bécsi udvarában való apródoskodását elhallgatva – Németországból való hazatéréssel (*Reditus ex Alemania*) és Báthory profetikus rémálmával zárja a gyászos, szenvedő Magyarországról (1182–1315. sor), akit a Duna, Tisza, Száva, Szamos, Maros és Dráva folyamistenek, valamint Illyria, Moesia és Bohemia megszemélyesített alakjai kísérik. Ungaria rövid beszédben mondja el, hogy már élni sem akar, csak méltó módon megsiratva és meggyászolva meghalni. A dicső múlt felsorolása mellett kitér a kapzsi és orv Ausztriára is, amelyik megirigyelte és megkívánta tejjel-mézrel folyó földjét, de azért voltak idők, hogy Bécsset is térdre kényszerítette. Mivel az egyetlen reménysugár a Báthory-nemzetség Erdélyben, ezért megkéri Daciat, hogy segítsen fenntartani a magyar nevet. Báthory elborzadva kiált utána, miközben Ungaria alakja köddé válik.

Az utolsó, negyedik, legterjedelmesebb fejezet (*Stephanu basilica*) István erdélyi fejedelemségéről, valamint lengyel királyságáról és dicső történelmi tetteiről szól 1578 hexameterben. Talán eredetileg ez volt az egész epyllion magja, amit később kibővített Báthory születésével és gyerekkorával. Mintha kissé különálló mű lenne, amit jelez az is, hogy újból az invocáció eposzi kellékével kezd, de most nem Famát, hanem a történetírás műzsáját, Kleiót hívja segítségül. A fejezet három „epikus” méretű haditettét meséli el Báthorynak: az 1575. július 19-ei kerelőszentpáli csatát, Danzig lázadásának leverését 1577 végén, és a livóniai háború 1579–1581. közötti három hadjáratát. A harmadik rész végén, a Báthory álmában már felbukkant Ungaria alakja itt a valóságban is megjelenik Pannonis néven,¹⁰⁶ aki már Báthory eljövendő uralkodásának hírére is kikel sírjából. A magyarok bűneinek fonalát elszótták végre a Párkák, és most megtisztulva egy új, boldogabb sorsot szőnek. Miként az előkép álomjelenetben, Magyarország megmentője a valóságban is Dacia (vagyis Erdély), aki viszont kétségbeesve a reá és anyjára, Pannonisra zúduló csapások elviselhetetlen kínja miatt – miként az álomjele-

¹⁰⁵ Az első pillantásra túlzásnak tűnő lista nem csupán Hunyadi verses leleménye és nem csupán szerzőnk klasszikus műveltségideájáról árul el valamit. Ugyanis a források szerint Báthory tényleg falta a könyveket, igaz, főleg a történelmi témájúakat. Azonban Hunyadi könyvlistájának antik filozófus szerzői Báthory „padovás filozófusfejedelemségének” Erasmus eszméin alapuló gyakorlatára is rámutatnak. (Veress 1933, 21–24; Horn 2008, 365–367, 376.)

¹⁰⁶ Stephanus S. Georgii epigrammájában Hunyadit a „Báthory-erények trombitáján” (*Bathoreae tuba virtutis*) kívül „Pannónia fennkölt méltóságának hirdetőjeként” (*Pannonii praeco sublimis honoris*) is nevezi (Hunyadi 1586a, A4).

netben is – az istenektől inkább kegyes halált kér, mintsem tovább szenvedjen. De nem hiába választotta Báthory a helyes utat, Pannonis és Dacia előtt maga Virtus jelenik meg és próbálja megvigasztalni őket. Az álomjelenettel ellentétben itt Virtus lesz az, aki megbízza Daciát, hogy a hajótöröttként hánykolódó Pannonist megmentse. Ugyanakkor Pannonist meg is feddi, aki nem tanulva Hellász és Róma példájából, túlságosan elpuhult királyokat engedett a trónjára, aminek meg is lett az eredménye, és királynőből rabszolgává lett. Csak Báthory segíthet, ezért Dacia Gyulafehérváron összehívhatja a szenátust, hogy Istvánt fejedelemmé válasszák. Báthory egy szőlőlugasban ülve Pannónia sorsán töprengett, amikor megjelent a hatalom jelvényeivel őt éljenző tömeg. Báthory, ahogy illik, visszautasította a felkérést, azonban miután felkereste a száműzött Pannónia árnya, és Pietas, valamint Virtus nőalakjai, megesett a szíve a sírva könyörgő tömegben és elfogadta a megbízást. Ez egy új aranykor kezdete! Az őrjöngő Ausztria azonban ármányt sző és saját jelöltjét, Bekes Gáspárt igyekszik az erdélyi trónra segíteni. Báthory ezt nem hagyhatja, kiostromolja Bekest fogarasi várából, aki aztán Bécsbe menekül. Megjegyzendő, hogy Hunyadi az egész kispeoszbán csupán egyszer – mintegy mellékesen – nevezi nevén Bekest, azonban se a kerelószentpáli csata előzményeivel, se magával a csatával kapcsolatban nem említi.¹⁰⁷ Báthory alapvetően a németek ellen küzd, mögötte a magyarok és az erdélyiek teljes egységben állnak ki.¹⁰⁸ Ausztria megesküszik, hogy amíg él, üldözni fogja Pannóniát, és fröcsögő monológban szidalmazza, akit újabb és újabb fejeket növesztő Hidrához hasonlít. Mars és kísérői, a Rettegés (*Pavor*), Harag (*Ira*) és Halál (*Mors*) épp az istenekkel veszekednek, amikor Jupiter parancsára közbelép a történetben újból felbukkanó Fama. Hagyják abba a veszekedést, mert a magyaroknak segítségre van szükségük! Mars ugyan nem ér rá, mert Perziában¹⁰⁹ van jelenése, de beszédet intézve, Virtusnak adja át az irányítást, aki a Balkánon átszáguldván épp megérkezik a kerelószentpáli csata előtt. Báthory fenséges alakját már messziről észreveszi, odarohanva megöleli és csókjával isteni erőt lehel belé. Az egész nap tartó csata után a menekülők jó részét lemészárolják, amit Hunyadi a jogos bosszú beteljesülésének lát. A németek vétségének gondolja Pest és Buda 1542-es sikertelen ostromát, Gyulafehérvár Fráter György parancsolta 1551-es ostromát, valamint Temesvár 1552-es elvesztését és Losonci István felkoncolását. A kegyes Báthory¹¹⁰ próbálja ugyan menteni a menekülőket, pajzsával védi őket a csapások ellen, sőt van

¹⁰⁷ Gömöri György idézi fel Andrzej Trzeciecki (~1530–~1584) egy 1575-ös versét, amelyben Báthorynak Bekes felett aratótt győzelmét ünnepli a kerelószentpáli csatában (Gömöri 1999, 89–90). Persze Hunyadi évekkel később írta meg kiséposzát, addigra meg már Báthory kibékült Bekessel.

¹⁰⁸ Hunyadi tehát nem aknázza ki azt a machiavellista bölcsességet, amelyre Horn Ildikó hívta fel a figyelmet a Báthory-képet körülölelő uralkodói önreprezentációval kapcsolatban, pedig Bekes Gáspár alakja Machiavelli jó tanácsának tökéletes irodalmi mintája lehetne. Machiavelli tanácsa szerint ugyanis a friss fejedelemelek azok közül kell legfőbb bizalmasaikat kiválasztani, akik kezdetben ellenségesen viselkedtek vele. Ha sikerül őket a maga oldalára állítani, akkor bizonyítási kényszerük miatt különösen hűségesek és megbízhatóak lesznek. Maga Fortuna is úgy járhat igazán kedvében egy új fejedelemelek, ha azonnal legyőzendő és meggyőzendő ellenséget támaszt ellene. (Horn 2008, 376.)

¹⁰⁹ Ez a jelenet az évekkel későbbi, 1578–1590-es oszmán–szafavida háborúra utal. Tehát Mars éppenséggel rá is érhetett volna.

¹¹⁰ A „*rex pius*” alakja Báthoryval kapcsolatban hasonlóképp felbukkan Joachim Bielski (~1540–1599) és Jan Kochanowski (1530–1584) verseiben is (Gömöri 1999, 94, 97).

olyan, akit még meg is ajándékoz, de így is sokan elhullnak.¹¹¹ Közben a király nélkül maradt Sarmatishez eljut a híre egy déli országnak, amelynek földjét vad hunok lakják és Dacia a neve. Sarmatisnak olyan uralkodóra van szüksége, aki fegyverben Pallasz Athéné, ékesszólásban Mercurius, a nemzet részére Jupiter és az ellenséggel Marsként áll szemben. Báthoryban pedig mindezen erények egyszerre egyesültek, így hát Sarmatis meghívja a lengyel trónra. Ennek hírért csodajelek adják a világ tudtára: a Szamosban víz helyett tej árad, Hunyadi János pedig felnevet örömeiben gyulafehérvári sírjában. Báthory még túl is teljesíti a hozzá fűzött reményeket, kiváló diplomataként és törvényhozóként évszázados ellentéteket csillapít le. De Marsként lengyelországi uralkodásának két fontos haditettét is megéneklí Hunyadi: az egyik Danzig városának megtörése,¹¹² amelyik II. Miksa német-római császár hűségére esküdött, a másik pedig a livóniai háború sikeres hadi eseményei Rettegett Iván ellen. Az, hogy szerkezetileg egy aránytalanul terjedelmes, nagyjából 800 sornyi részt, vagyis a fejezet felét szenteli a danzigi eseményeknek, míg az oroszok elleni hadjáratot 100 sorban letudja, azt mutatja, hogy Hunyadi számára inkább a danzigi események Habsburg-ellenes élének van propagandaértéke. A danzigi események előestéjén Báthory – tojásán kotló szárnyas-ként, mint aki ki nem kelt fiókájáért aggódva minden neszre felriad – álmatlanul forgólódik. Ekkor a király ágyára támaszkodva újból megjelenik előtte Virtus, és hasonlóan a mű elején felbukkanó Famához, tette serkenti. Nincs idő heverészni, a porosz már készülődik. Az aránytalanul duzzasztott danzigi részbe egy hasonlóképp indokolatlanul nagy terjedelmű, 100 soros buzdító szónoklatot is illeszt a kék drabantok kapitányának, Vadas Mihálynak¹¹³ a szájába, aki a magyarok vitézségét dicséri. Inkább Bekes Gáspárhoz illene ez a beszéd, azonban Bekes neve csak egyetlenegyszer kerül elő a kisépemben, mintegy mellékesen. Vadas beszédének végén Marsot hívja segítségül, aki meghallgatja és maga is szónoklatba kezd. A magyarok Attila óta Mars népe, akiket az egész világ rettegett. Most épp ráér Mars, fegyvert ölt és borzalmas öldöklést ígér. Ahogy korábban Virtus, most Mars is átszáguld a Balkánon és megjelenik a harcmezőn. A magyarokba újult erővel költözik a remény, ahogy felismerik az istenséget. A 2296. sortól körvonalazott csata valószínűleg az 1577. április 17-ei lubieszóvi csata, amelyben a majdnem tízszeres túlerőben lévő Jan Winkelbruch zsoldosvezér seregét szétverte Jan Zborowski serege. Mars a kíséretével – Rettegéssel, Haraggal és Halállal – együtt veti magát a csatába. Irát a csata sűrűjében hadakozó Virtus és Constantia megsegítésére küldi. A danzigi mészárlás után meg-

¹¹¹ Hunyadi elfelejti megemlíteni, hogy Báthory kegyességének is megvoltak a korlátai. A csata után az elfogott urak közül ötnnek levágták a fejét a kerelőszentpáli Alárdi-kastély udvarán, majd a perben többeket halálra ítélték. Kilenc főúrnak fejét vették, harmincnégyet felakasztottak Kolozsváron, és másik harmincnégynek levágták orrát és füleit Szamosfalván. (Szádeczky 1887b, 55–59.) Azonban az is igaz, hogy többeknek megkegyelmezett. A legismertebb eset Balassi Bálinté (Kőszeghy 2008, 136–166).

¹¹² Lepszy 1935. A Danzig és Báthory közti konfliktus korabeli propagandaanyagáról lásd: Csorba 1944, 70–77 (habár megemlíti Hunyadi Ferencet is, de művét nem említi a danzigi propagandaanyag között). A danzigi propaganda legújabb összefoglalását és elemzését lásd: Ptaszynski 2014, akinél megtalálható az erre vonatkozó lengyel szakirodalom is.

¹¹³ Hunyadi megöli Vadas Mihályt a danzigi harcokban, azonban Vadas a livóniai hadjáratok elején 1579-ben esik el Polack (Polock) ostrománál. (Szádeczky 1887b, 45, 95.)

adja magát a város. Hunyadi ötven elesett hősnek ígéri a hírnevet, akik versében örökké fognak élni. Jobban meg is érdemlik, mint az olyan költött hősök, mint Aeneas, Akhilleusz vagy Héraklész. Ezen igazi hősokeket közelről kard nem tudta elpusztítani, csak messziről a gyáva ágyú és puskatűz. Vergilius és Homérosz is nevetné gyermekemeteg tettekkel teli művét, ha most itt lenne és Báthory tetteivel töltené meg inkább a lapokat. Mars aztán újabb dicsőséget keresve az oroszok ellen indítja a királyt. Hunyadi itt a livóniai hadjárat három hadi eseményét foglalja össze száz sorban litván és magyar eposzi seregszemplével: Polack (BY) 1579-ben, Velikie Luki (RU) 1580-ban, Pszkov (RU) 1581-ben.¹¹⁴ Kétségtelenül Danzig mint az egyik legnagyobb északi kikötő kulcsfontosságú volt a Balti-tenger ellenőrzése miatt, azonban Hunyadi művében bőven jelentőségén túl terpeszkedik a livóniai háború fölé. Pedig ez utóbbi jelentőségét jól mutatja, hogy nagyjából száz városból és nyolcvan megerősített várból szorították és telepítették ki az oroszokat. Ezek közül a legjelentősebbek: Riga; a mai Belarusz területén: Jezerise (lengyelül Jeziaryszcza) és a mai Oroszország területén Velisz (lengyelül Wieliz), Uszvjaty (lengyelül Uswiaty), Zavolocse vára (lengyelül Zawolocze), Porkhov (lengyelül Porchow), valamint Sztarodub.¹¹⁵ A felsorolt haditettek miatt már a török is rettegi Báthory nevét, de költőnknek már Kleió segítségével sincs ereje, hogy elmesélje az elkövetkezendő idők dicsőségét és az Oszmán Birodalom bukását Báthory István erejétől.¹¹⁶ Hunyadi szerint (2555–2561. sor) mások tetteivel könyvtárakat töltenek meg, míg mi saját restségünk miatt lemaradunk. Itt az idő, hogy változtassunk ezen! A költemény legvégén szolgálatát ajánlja a királynak, akitől ha lehetőséget kapna, halhatatlan eposzi művel ecsetelné a nagy király tetteit.

¹¹⁴ Laskowski 1935; Natanson-Leski 1935. A livóniai hadjárat Báthory-féle propagandaanyagáról lásd: Csorba 1944, 51–60, 78–107. Gyulai Éva hívta fel a figyelmet (Gyulai 2008, 71–76) egy másik Báthory-emblémára is, amely az ún. „*Ludea capta*”-érmék imitálásával a rómaiak hódításaihoz mérí Báthory győzelmét Livóniában (lásd az ábrán). Ezeket az érmeket Titus és Vespasianus császár verette Júdea és a szomszédos provinciák elfoglalása után. Az embléma felirata: „*Livon[ia] Polot[ia]g[ue] recep[ta]*”, vagyis *Livónia és Polack visszafoglalása*. A bal oldalon síró királyi alak lábainál letett fegyvereivel tehát Rettegett Iván lenne, míg a jobb oldalon egy fogságba esett – talán hátrakötözött kezű – fiatal nő látható egy gyermekkel, aki kétségbeesésében a haját tépi. Egy évvel később Johann Jakob Lucke numizmatikai könyvében a mákgubós emblémával együtt – fiktív pénzérmeként mint tábori veret (*nummus castrensis*) – ez is feltűnik (Lucke 1620, 273–274).

¹¹⁵ Csorba 1944, 81–82.

¹¹⁶ Horn Ildikó hívja fel a figyelmet arra (Horn 2008, 393–396), hogy Báthory István törökökkel kapcsolatos óvatos tervei – XIII. Gergely pápa több éve tartó ösztökélésére – 1581 végére kezdtek megváltozni. És ekkortól – legalábbis bizonyos feltételekkel – hajlandó lett volna belépni a Szent Ligába, amelyről tárgyalások kezdődtek a Szentszékekkel is. Ezzel párhuzamosan a Báthory-udvar propagandájában is óvatosan megjelenik a kényes téma. A Hunyadi Ferenc epyllionjában is fel-felvetett törökellenes háború is pont ilyen homályos, távoli és feltételes jövőben fog majd elkezdődni és győzelemmel végződni. Hunyadi propagandaként működő törökképe az egyik legjobb példája annak, amit Horn Ildikó megemlít ezzel kapcsolatban (Horn 2008, 394): „Az új ellenségkép óvatos bevezetése a köztudatba a költészetre hárult; 1581–82 fordulóján egyre több Báthoryt dicsőítő alkotásban hangzott el a figyelmeztetés, hogy az oroszokon kívül létezik egy még félelmetesebb ellenség.” Viszont Csorba Tibor szerint – sajátos forrásokat nem ad meg – Báthorynak ekkorra már határozott tervei voltak: „A törököket Ázsiába akarta visszaszorítani, a dunai szlávokat Lengyelországhoz csatolni, az Ausztriai Háznak biztosította volna Erdélyt, sőt Görögország sorsáról is szó volt. Önbizalmát jól fegyverzett hadseregébe helyezte. Maga mondotta, hogy 20.000 nehéz és 10.000 könnyű lovasával felszerelt és megszervezett 40.000 gyalogosával nyitva áll előtte a világ. »Olyan hadsereget szerveztem, mely rettenetesebb a macedóniai falanxoknál« – mondotta.” (Csorba 1944, 83.) Ha mindez igaz, akkor Hunyadi első olvasásra túlzásnak tűnő szavai a törökökkel kapcsolatban talán már több mint üres retorikai kellékek. De az is lehet, hogy csupán egy toposzról van szó, hiszen a fentebb már említett Andrzej Trzeciecki is évekkel korábban megjósolja, hogy majd reszketni fog maga a török is Báthory fegyvereitől (Gömöri 1999, 90). Lásd még: Benda 1986.

Báthory István *Livonia Polotiaque recepta*-emlékéje (1619)

Érdemes Bitskey István szavaival zárni a Hunyadi kiseposzáról szóló részt, mert mindaz, amit összefoglalóan elmond a *Viridarium* kötetéről, az Hunyadi művére is érvényes: „Végeredményben elmondható, hogy a *Viridarium* a nemzetközi humanista közvélemény figyelmét kívánta felhívni a sikeres uralkodó, a győztes hadvezér, az isteni eredetűnek bemutatott király érdemeire. Egyfelől az ellenség réme (*terror hostium*), a középkori lovagi erényeket is felvillantó keresztény uralkodó (*vexillum crucis, fulmen Turcarum*) alakja villan fel a díszítő jelzők révén, másfelől a kegyesség gyakorlója, a kultúra mecénása, az iskolák patrónusa jelenik meg a versek szövegeiben, s mindez szervesen illeszkedik a Báthoryt övező humanista irodalom áramába, ugyanakkor ki is egészíti azt az imázst, amelyet az uralkodó kancelláriája látni és láttatni kívánt róla. A versek a reneszánsz héroszt, a humanizmus felfogásának megfelelő, s egyben az „athleta Christi” harcias ideáját is megtestesítő királyeszményt rajzolták meg. Minde mellett nem hiányzik az ábrázolásból a keresztény erények felvonultatása sem, a kegyes mecénás vonásait is rávetítik István király alakjára a Stephanus-költészet humanista művelői. Szövegeik nyomán a virtus, a gloria és fama, a pietas és a humanitas megtestesítője volt ő egyfelől, másfelől *defensor fidei*, a kereszténységet védelmező középeurópai (magyar és lengyel) királyok erényeinek örököse, politikai és szellemi utóda.”¹¹⁷

4. Ephemeron

Hunyadi talán legérdekesebb műve.¹¹⁸ Egy sűrű mitológiai és antik utalásokkal átszőtt 1466 hexameternyi útleírás, amely Báthory András bíboros nagyjából 2200 kilométeres útját követi Rómától Krakkóig 1584 nyarán. Művét három részre osztotta, és valamiért nem Báthory Andrásnak, hanem Dobó Ferenc főkapitánynak ajánlotta.¹¹⁹ Az első rész Báthory 1584. július 4-i bíborosi kinevezésével kezdődik és a Rómától Padováig tartó út állomásait írja le. Mielőtt elindulnak Rómából, a frissen kinevezett bíboros orációja után a megszemélyesített Róma búcsúzik fájó szívvel Báthorytól, majd erre válaszolva ő is búcsút mond az örök városnak. Az útleírás állomásait érdemes összevetni a Báthoryt kísérő királyi titkár és diplomata Stanisław Reszka sokkal hitelesebb és részletesebb diáriumával, amely pár helyen el is tér Hunyadi útvonalától.¹²⁰ A prologusban koraszülött magzathoz (*foetus abortivus*) hasonlítja művét, amelyet útközben írt napról napra fáradtságok közepette, méghozzá Báthory András kérésére, aki a Hunyadi által összegyűjtött anyagot végül könyv formába tömörítve akarta látni. Mintha egyik tenyerében az út valódi állomásait markolná, míg a másikban – ezzel egyensúlyozva – mitológiai és antik történelmi tudását fogná csokorba, amit újra és újra meg is csillogtat. Maga az utazás Hunyadi számára mintha fikcionális keretként

¹¹⁷ Bitskey 2013, 252.

¹¹⁸ Hunyadi 1586a.

¹¹⁹ Itt a kulcs Báthory András elsőfokú unokatestvére, Kerecsényi Judit lehet inkább, aki ekkor már Dobó Ferenc felesége volt. Kerecsényi Judit apja a főispán Kerecsényi László, aki Báthory Erzsébet második férje volt.

¹²⁰ Reszka, ed. Czubek 1915.

funkcionálna, ezért – miként a Báthory Istvánról szóló panegirikusznál is – nehéz kézzelfogható információt találni benne. Habár a leírt útvonal állomásai néha csupán olyan láncszemeknek tűnnek, amelyek humanista felkészültségét mint sziporkázó ékköveket fel-felvillanthatja, azért az sem igaz, hogy az utazás tényleges történéseitől teljesen függetlenül, csupán üres mitológiai és történelmi elemekkel parádézik a versben. Néha még az utazás prózai oldalával is megpróbálja ellensúlyozni a mitológiai apparátust, például a padovai viharral, Friesachnál Báthory golyvájával, vagy a bécsi pestissel. Érdekes például a „lévai convivium” leírása, amely a négyéves óborral (*quadrima vina*) felütött részeges orgiát követő másnaposság érzékletes ecsetelésével és a szereplők profán feltámadásával zárul (865. sortól).¹²¹ Egy másik helyen a barbár Stájerország és Karintia műveletlenségére tesz maliciózus megjegyzéseket: olyan kulturálatlan helyek ezek, ahol nem ismerik se a földművelést, se pedig a bortermelést (920–926. sor). A „boldog Magyarország” olyannyira fontos attribútumának látja a bort Hunyadi, hogy a magyar–lengyel határnál megjegyzi: itt eltűnnek a szőlővel árnyékolt dombok, amelyet aztán – nyilván ettől nem teljesen függetlenül – ridegebb, tunyább (*pigrrior*) lelki alkat vált fel. Ameddig a szőlő megterem, addig nyúlnak északra Magyarország határai. Aztán a török ellen hívja segítségül a sírból feltámadó Mátyás királyt és Szent Lászlót (1270–1272. sor). (A *sacra urna* kifejezés itt akár a Szent László hermára is vonatkozhat, mert az ekkor már a Báthory család birtokában volt.)¹²²

Az útvonalnál megadott városnevekre néha csak következtetni lehet az útvonalból, mert Itáliát elhagyva sokszor a város népnyelvi alakját torzítja valamilyen latin formává (ez Reszka diáriumára is igaz). A Hunyadi által használt alak így gyakran csak emlékeztet a hivatalos latin városnévre. Különösen érdekesek azok a településnevek, amelyeket a korabeli magyar helységnevekből képzett: *Boca* = Királyboca, *Leonta* = Királylehotá, *Sinassa* = Szliács (?).

Leírását követve tehát az első rész állomásai a következők: Róma – Capranica – Caprarola (villa Farnesia) – Narni – Todi – Spoleto – Foligno – Camerino – Tolentino – Macerata – Ancona – Senigallia – Fano – Urbino – Pesaro – Rimini – Cesena – Bertinoro – Forlì – Faenza – Bologna – Ferrara – Revere – Mantova – Cremona – Lodi – Milánó – Velence – Padova.¹²³

A második rész állomásai Hunyadi leírása szerint: Padova – Treviso – Conegliano – Sacile – Cividale del Friuli (kitérő) – Spilimbergo – Osoppo – Venzona – [Karni-

¹²¹ Léva szintén Dobó Ferenc birtoka volt, akinek a mű ajánlása szól.

¹²² Ipolyi 1863, 82–84. A Báthoryak szentkultuszával kapcsolatban lásd: Kruppa 2010.

¹²³ Rómától Anconáig: <https://goo.gl/maps/yC9zQ6hB3LbsQJPe7> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Anconától Faenzáig: <https://goo.gl/maps/iWvDMPJZs1AK41Q28> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Faenzától Velencéig: <https://goo.gl/maps/ecP8GSwe2ZYJkLLK7> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Ugyanez az útvonal Reszka diáriumában dátumokkal: Róma (07.26.) – Capranica – Caprarola (08.01.) – Narni (08.04.) – Terni – Spoleto (08.05.) – Foligno (08.06.) – Serravalle (08.07.) – Camerino – Tolentino (08.08.) – Ancona (08.10.) – Senigallia (08.11.) – Pesaro (08.12.) – Rimini (08.13.) – Cesena (08.14.) – Bertinoro – Forlimpopoli (08.16.) – Forlì – Faenza – Bologna (08.17.) – Ferrara (08.21.) – Revere (08.23.) – Ostiglia – Mantova (08.24.) – Gazoldo degli Ippoliti (08.25.) – Cremona (08.26.) – Pizzighettone (08.27.) – Castiglione d’Adda – Lodi – Milánó (08.28.) – Viadana – Polesella (09.03.) – Rovigo – Papozze – Loreo (09.04.) – Chioggia (vihar miatt még 09.06-án is a városban) – Velence (09.07.) – Padova. (Reszka, ed. Czubek 1915, 42–63.)

Alpok] – Pontebba (Velence és Ausztria határa) – [Karintia] – Tarvisio – Arnoldstein – Villach – Friesach – Neumarkt in der Steiermark – Pöls – Knittelfeld – Leoben – Bruck an der Mur – Neunkirchen – Bécsújhely – Traiskirchen – Hainburg an der Donau – Pozsony – Szenc – Nagyszombat – Nyitra – Léva – Zsarnóca – (Szklénőfürdő? vagy Szliács?) – Besztercebánya – Királyboca – Királylehota – Késmárk – Czorsztyn – Nowy Targ – Mszana Dolna? – Wieliczka – Krakkó.¹²⁴

Reszka útinaplója tényszerűbbnek tűnik és nem teljesen a fenti útvonalat adja meg. Reszkától tudjuk, hogy 1584. július 26-án indultak el Rómából¹²⁵ és augusztus 17-én érkeztek Bolognába (nagyjából napi 22–24 kilométert tettek meg), viszont Foligno után Báthory kérésére meglátogatták Assisit is, ezt Hunyadi nem említi. A háromnapos milánói kitérőre is csak következtetni lehet Hunyadi szövegéből, mivel elismerően ír az őket vendégül látó Carlo Borromeo bíborosról (augusztus 28-án érkeztek ide). Habár Hunyadi is említi, hogy Borromeo után a Pó folyón, majd az Adriai-tenger partjainál ellenszélben hajóztak Velencéig, Reszka alapján jobban megérthető, hogyan kerültek Milánóból Velencébe és Padovába (ebben a sorrendben). Borromeótól ugyanis visszamentek Mantovába, ahonnan a Pó folyón utaztak le Chioggiáig. Innen viszont egy vihar miatt nem tudtak behajózni Velencébe. Erről a viharról Hunyadi is ír, de Chioggia helyett Padovába teszi (ennél a városnál időzik el legtovább), ahol Clio múzsa közbenjárására Aiolosz, a szelek istene viharral hátráltatja Báthory útját. Végül szeptember 8-án érkeznek Szent Márk városába. Az Ausztrián, Magyarországon és Lengyelországon át vezető út végén, október 20-án érkezik vissza Báthory Krakkóba.¹²⁶ Míg az *Ephemeron* első két részénél a bíboros csak a paravánt biztosította az utazás állomásaihoz, addig az utolsó rész – amely egy önmagában is teljes értékű dicsőítő költemény – már magára Báthory Andrásra összpontosít. Ez a fent már tárgyalt Báthory István-panegirikusz tömörebb, Báthory Andrásra szabott változata, és az *Ephemeron*hoz nem is kapcsolódik szervesen. A családi történet kiegészítőjét olvashatjuk benne, amely a lengyel király dicsőítését a nagy reményű unokaöcs dicsőítésével – András gyerekkorával, ifjúkorával és tanulmányaival – folytatja és zárja le.

¹²⁴ Padovától Tarvisióig: <https://goo.gl/maps/4NpYbsYs4gPcaVZT7> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Tarvisiótól Neunkirchenig: <https://goo.gl/maps/cEyNkBWqhjPzCSWy5> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Neunkirchentől Zsarnóciáig: <https://goo.gl/maps/mkjrjNtzXsyunaFq7> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Zsarnóciától Krakkóig: <https://goo.gl/maps/x2Q6wwBbkm2jXHK27> (Hozzáférés: 2022. 11. 24.)

Reszka diáriumában a Padova – Krakkó útvonal: Padova – Treviso (09.13.) – Conegliano (09.15.) – Sacile – Spilimbergo (09.16.) – Venzone (09.17.) – Pontebba (09.19.) – Tarvisio (09.20.) – Arnoldstein? [„Pöls”, talán a szlovén *Podkloster* névre utal itt Reszka] – Villach (09.21.) – Feldkirchen in Kärnten (09.22.) – Sankt Veit an der Glan (09.23.) – Friesach – Neumarkt in der Steiermark (09.24.) – Pöls (09.25.) – Knittelfeld – Leoben (09.26.) – Bruck an der Mur – Kindberg (09.27.) – Mürzzuschlag – Schottwien (09.28.) – Neunkirchen – Bécsújhely (09.29.) – Traiskirchen – Pozsony (09.30.) – Nagyszombat (10.04.) – Nyitra (10.05.) – Léva (10.08.) – Zsarnóca (10.09.) – (Czubek nem tudta elolvasni a kéziratban: „*Per nocte pervenimus ad balnea ...*” Ez az, amit Hunyadi – vagy a kiadója – „*Sinassa*”-nak írt. Két termálfürdő esik útba: Szklénőfürdő és Szliács.) – Besztercebánya (10.10.) – Királyboca (10.12.) – Királylehota – Hibble – Késmárk (10.13.) – Lándok (10.15.) – Czorsztyn – Nowy Targ (10.16.) – Wieliczka (10.18.) – Krakkó (10.20.) (Reszka, ed. Czubek 1915, 63–74.)

¹²⁵ Reszka, ed. Czubek 1915, 42.

¹²⁶ Érdemes megjegyezni, hogy jó száz évvel később Bethlen Mihály útinaplója szinte ugyanezt az útvonalat adja meg Rómától Krakkóig. Bethlen 1981.

Báthory András 1584-es útja Rómából Krakkóba (Nagy Béla)

5. *Ob felicem Stephani ad oppidum Mechoviam adventum*

Ez a verseskötet az *Ephemeronnal* együtt jelent meg.¹²⁷ Mintha ennek a függeléke, folytatása, vagy inkább epilógusa lenne. Ráadásul – folt hátán folt – még ezt a toldalékot is bővítette Hunyadi egy „farokkal”. Magát a függeléket annak örömére írta költőnk, hogy Báthory András több hónappal Rómából való hazatérése után találkozott végre Báthory Istvánnal 1585. március 14-én Miechówban. Ez a kis kötet nagyon szedett-vedettnek hat az *Ephemeron* mögött. Tizenegy verset tartalmaz, amelyek közül az utolsó hármat viszont Báthory István halála, tehát 1586. december 12. után tapasztották az eleve toldalék *Ob felicem* könyvecskéhez. A kompozíció integritásának hiánya némi sietségre, kapkodásra vall. Az is furcsa, hogy Hunyadi magát a könyvecskét vagy legalábbis a könyvecske gerincét alkotó verset Báthory István titkárának, Gyulay Pálnak¹²⁸ (~1550–1592) ajánlotta, pedig a két Báthory – a források szerint kimondottan szívélyes és intim¹²⁹ – találkozása adta a kötet megszerkesztésének apropóját (igaz, magát az *Ephemeront* se a főszereplőnek, vagyis Báthory Andrásnak ajánlotta). Az első kompozíció egy üdvözlő, dicsőítő vers 223 hexameterben, amely kilenc részre van osztva. A húsz hexameternyi üdvözlő bevezető után Báthoryt dicsérve sorban a király színe elé járulnak az uralma/függősége alatt álló tartományok, országok szimbólumai: Lengyelország, Litvánia, Oroszország, a Porosz Hercegség, Livónia, Podólia és Erdély.¹³⁰ A verset végül magának a királyi udvarnak az üdvözlése zárja. A másik nagyobb költemény egy huszonnyolc hexameteres oráció, amelyet István ad elő unokaöccsének, Andrásnak. A gyászversek előtt további három rövid epigramma és himnusz is található, amelyek szintén a királyt dicsérik. A *B. B.* című egyik threnos talán Báthory Boldizsár (1555–1594) monogramját rejtí és őt gyászolja. A sors iróniája, hogy az eredetileg utolsó darabnak szánt négy disztichonnyi himnusz azzal a párkákhoz intézett kéréssel zárul, hogy – legyenek szívesek – fonják hosszúra Báthory életének fonalát. Nem fonták. És így a király hirtelen halála miatt megbicsakló – eredetileg örömkötetnek szánt – kompozíciót a Báthory testvérek szájába kapkodva tollba mondott ötvenhárom szapphói strófaból álló három gyásznének zárja.

Ezek alapján az *Ephemeron*-kötet keletkezésének idejét összefoglalva a következő törésvonalakat találjuk a kötetben: maga az útleírás valamikor 1584. október 20-a után keletkezett, amihez az *Ob felicem* könyvecskét később csatolták hozzá. Ez viszont csak az 1585. március 14-e utáni miechówi találkozó után lehetett, ha nem is megírva, de legalábbis megszerkesztve. A harmadik részét – az *Ob felicemet* záró három gyásznének – pedig biztos, hogy 1586. december 12-e után sebtében írta

¹²⁷ Hunyadi 1586b.

¹²⁸ Gyulay Pálról lásd: Szabó 1974.

¹²⁹ Horn 2002, 85.

¹³⁰ A már említett Giacomo Franco metszeten a király portréja alatti kör alakú kartusban látható lengyel sas alakja körül – Hunyadi felsorolásához hasonlóan – Báthory címere mellett országainak és tartományainak címerei sorakoznak. (Horn 2008, 398–399.)

meg Hunyadi, és így az egész kötetet is csak ezután a dátum után adhatták ki, de – a címlap szerint – még ebben az évben.

6. *Piis manibus D. Stephani Bathorei quondam Poloniae regis inclyti*

Hunyadi majdnem két évvel Báthory István halála után jelentette meg rövid antológiáját a király halálára. A huszonkét hosszabb-rövidebb költeményből huszonegy Báthory halálát gyászolja. Előszavában Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek ajánlotta a könyvet. Az ajánlást azonban nem „adta ingyen”. A szövegben meglehetősen erős öntudattal jelenti ki, hogy ő ugyan hálás alattvaló (úgy is írja alá a prólógust, hogy „*Bathoreorum familiae perpetuus cliens et servus*”), de most, hogy Báthory Kristóf után már István is meghalt, a tőlük kapott jótétemények (*beneficia*) nem haltak el, csak ideiglenesen megszakadtak. Tehát Zsigmondnak kell új patrónussá válnia!

Csáktornyai Mátyás 1596-os levelében azt írja Gyulaffi Lestárnak, hogy elküldi neki „Hunyadi doktor birtokában lévő verseinek töredékét” (nyilván kéziratos másolatát), valamint Hunyadi „egy könyvét a megistenülésről”, amelyet csatolt a levélhez. Azt is írja, hogy ha Gyulaffi kimásolta belőle a neki tetsző verseket, akkor mielőbb küldje neki vissza a szolgájával.¹³¹ Említésre méltó még, hogy ugyanerre a kötetre utal Aszalai Mátyás is Hunyadinak küldött levelében (lásd 69. oldal). Azt írja, hogy egy eldugott helyen lelt rá Hunyadinak Báthory Istvánt méltató elogiumainak kéziratos töredékére, amelyeket aztán végigolvasva maga is versekre fakadt. A két disztichont el is küldi a levéllel együtt a „jeles dokornak, termékeny poétának és neves filozófusnak” (*Medico praestantissimo, Poetae felicissimo et Philosopho Nobilissimo*).¹³²

A könyvecske, melyre utalhat Csáktornyai és Aszalai, a *Piis manibus* című kötet. Ez az, aminek egy részét aztán Bethlen Farkas (1639–1679) is érdemesnek tartotta lemásolni és beilleszteni Erdélyről szóló történeti munkájába.¹³³ Amit viszont nem találunk meg Bethlen Farkas munkájában, az épp a *Piis manibus* kezdő verse, a 283 soros *Divi Stephani Bathorei Apotheosis*. A vers 24–29. sora különösen fontos, mert

¹³¹ „*Bene memor dicti, mitto ad Generositatem Vestram Domini Doctoris Huniadinii carminum fragmenta, quae quidem penes me sunt, unacum libello eiusdem apotheosico, cui sunt illa ad calcem adnexa; si quae ex istis Generosae Dominationi Vestrae desiderantur, exscribere licet. Libellum remitti velim per hunc ipsum famulum meum.*” Gyulaffi 1881, 113. Hogy milyen verseket küldhetett el Csáktornyai a levélben, sajnos nem tudjuk. Ha meg is maradtak, valószínűleg elpusztultak a bonchidai Bánffy-kastély felgyújtásakor 1944-ben.

¹³² Szabó 1881, 479: „*Vide quam me sollicitum praestem in pervestigandis tuis scriptis Franciscæ, unicum Hungarici ingenii decus. Nuper cum ubique gentium illa disquiro, accidit, ut fragmenta quaedam manuscripta elogiorum Divi Stephani Regis obscuro plane in loco repererim. Quae simul atque perlegi, continere me haud potui, quin in bosce versiculos, quos tibi legenda nunc mitto, erumperem.*” Az Aszalaiból felfakadt két vers a következő: 1) *Salve Pegasidum decus immortalis sororum, / Salve Paeoniae Nobilitatis bonos* [Üdv, múzsák halhatatlan díszé, / Üdv, gyógyító nemesség szépsége!] 2) *Sic vivam Phoebos, sic vivam gratos Iacchos / Obsequar ut iussis vir memorande tuis.* [Úgy éljek Phoebusszal, s úgy legyek kedves Bacchusnak, / Hogy követni fogom a receptjeidet, emlékezetre méltó férfiu!] Lásd még: Szabó 1963, 67–68. A második vers első sora idézet Janus Pannonius Galeotto Marzióhoz írt elégiájából: Janus 2014, 74 (no. 10).

¹³³ Bethlen 1782, 555–562. Érdekes, hogy mit nem tartott fontosnak: Báthory István apoteózisát és a Zsámboky kiadását kritizáló *Victoria Othonist*.

ebből derül ki az is, hogy Hunyadinak – nővérén kívül – volt három fivére is, akik valószínűleg anyjukkal és apjukkal együtt haltak meg pestisben valamikor Hunyadi ifjúkorában, valószínűleg az 1570-es években (lásd: Faragó 2007, 30). De mindez csupán személyes semmisség (*levis ictus*) Báthory halálához képest, akinek a halálát az egész ország gyászolja. A király volt az életet adó *spiritus*, aki nélkül most halott és temetni való testrészekként heverünk csupán. Ez a kor és az emberek nem voltak méltók ilyen nagy fényességhez. Jobb korba és helyre születve kiteljesedhetett volna. Akhilleuszként, erősebb Herkulesként, Nagyobb Sándornál (*Maior Alexander*), és Caesarnál is tekintélyesebb Caesarként gyarapíthatta volna Tróját, a makedónokat vagy Rómát. Miként a Báthory-kiseposzban, újból Kleiót invokálja, hogy mesélje el, miként halt meg a király. Ebből aztán kiderül, hogy leginkább a család és eretnek Simone Simoni tehet Báthory haláláról. Ami nem is csoda, hiszen Hunyadi szerint a király egészségének megőrzését a „bohóc” Simonira bízni olyan, mintha bárányt bízánk a farkasra. A 180–184. sor a Báthory halálát okozó tüneteket írja le. Halálos ágyából István egy rövid beszédet intéz családtagjainak jó irányba haladó sorsáról: Andrásnak bíborosi címet, Zsigmondnak erdélyi vajdaságot, Boldizsárnak európai peregrinációt és Grizeldisznak méltó házasságot intézett.¹³⁴ Aztán Báthory, „Lengyelország napja” (*Sol Sarmatiae*) és „Európa pótolhatatlan lámpása” (*Europae unica lampas*) visszaadja lelkét teremtőjének. Az újra és újra felbukkanó Virtus alakja most viszont későn és rémülten érkezik. Sisakját eldobva, ruháját szaggatva és jajveszékelve veti rá magát a holttestre, csókjaival próbál életet lehelni belé, de hiába emeli fel háromszor is Báthory fejét, az visszahanyatlik. Virtus végül beletörődve a megváltoztathatatlanba rövid orációt mond, amely keretet adhat a Báthory-epyllion herkulési válaszút jelenetéhez. Amit ott Virtus a magyar történelem nevezetes példaival útként ígért, most beteljesedett.

Viszont a legutolsó, a második leghosszabb vers – amely elüt a tematikától, tehát úgy tűnik, költőnk megint úgy illesztette a kötet végére – sokkal érdekesebb: *Victoria Othonis*. (Ezt a verset is Gyulay Pálnak ajánlotta.) A költemény egyrészt egy olyan hexameterben írt történelmi-filológiai munka, amely a 10. századi magyar kalandozások és I. Ottó 955-ös augsburgi győzelmének elmesélésén keresztül végül Zsámboky János Bonfini-kiadását kritizálja, másrészt pedig egy olyan verses skatulya, vagy inkább koporsó, amely paratextusként zárja körül Hunyadi Zsámbokyt gúnyoló, négy soros, halottgyalázó epítáfiumát. Maga a vers antik és kortárs szerzők műveit felhasználva részletes földrajzi utalásokat is tartalmaz. Külön érdekessége, hogy valószínűleg Sigismund von Herberstein (1486–1566) 1549-es *Rerum Moscoviticarum Commentarii* című könyvét is ismerve az ugor magyarok őshazáját *Iubraként* (vagy *Yugra*) határozza meg (Herberstein térképen is jelöli területet „*Iubra, inde Ungarorum origo*” felirattal). Ez az Északi-Urál keleti oldalának területe, ahol máig élnek a finnugor nyelvrokon hantik és manysik. Hunyadi azt is írja,

¹³⁴ Báthory Grizeldiszt (1569–1590) Jan Zamoyski lengyel főkancellárhoz adta feleségül 1583-ban. Erről részletesen lásd: Máté 2021.

hogy erről a területről áradtak ki a magyarok, akik nevüket is az ugor népnévről kapták (28–29. sor): *Ugrus = Ungarus* („*Nondum Iuhra vetus nostros effuderat Ugros, Ugros unde sibi nomen veter Ungarus hausit.*”) A magyarok őshazájával kapcsolatos Jugria-elméletnek van egy jól lekövethető humanista hagyománya. Aeneas Sylvius Piccolomini *Cosmographiája* nyitja meg a sort, igaz, ő még nem nevezi nevén Jugriát, csak a „*montes Riphei*”-n, vagyis Urálon túli területekre helyezi a magyarokat. Ezt aztán krónikájában átveszi Thuróczi János, majd hasonlóképp Pietro Ranzano (1428–1492) és Bonfini (1427/1434–1502) is. Ebbe a humanista hagyományba kapcsolódik bele Julius Pomponius Laetus (1428–1498), akinél viszont már megjelenik az ugor népnév is (*Ugari sive Ugri*) és Paolo Giovio (1483–1552) *Moschoviája*. De valamivel korábban 1517-ben jelent meg először Matthias de Miechow (1457–1523) nagy sikerű *Sarmatiája*, amelyben már külön fejezetet szentel *De Iubris* címen Jugriának. Herberstein saját oroszországi útja alapján írta meg művét és a Jugria-elméletet kísérlettel is meg szeretne volna erősíteni, amikor kipróbálta, hogy magyar szolgája megérti-e a jugriaiak beszédét. A kísérlet kudarcot vallott.¹³⁵

Hunyadi egyébként a 955-ös augsburgi vereséget jelentéktelen epizódnak tartja, olyasminnek, ami túl van értékelve. Valójában I. Ottónak csak névleges a győzelme. Egyenesen nevetségesnek nevezi azt: „*Ridicula Othonis victoria.*” Kis művét is ezért írta meg, hogy korigálja az ezzel kapcsolatos tévedéseket. A fő hangsúlyt a kalandozó magyarok európai pusztításaira helyezi. Mi ehhez képest egy augsburgi vereség? Bonfinire hivatkozva (bár Bonfini más kontextusban használja), Európát a magyarok vadaskertjének (*Europa Ungarorum vivarium*) nevezi, ahol kedvükre – szinte veszélytelenül – zsákmányolhatnak, vadászgathatnak. Talán az egyetlen, amit ebben a humanista Hunyadi sajnál, az az, hogy a vad fegyverek rettenetes barbársága (*horrida barbaries*) a latin nyelv és ékesszólás erejét is megtörte. Így aztán a nyelvek is megváltoztak egész Európában (*Linguarum mutatio in tota Europa ab Hunnis*). Vagyis a magyaroknak köszönhető, hogy a népnelvek egyáltalán felvirágoztak. A másik, amit Hunyadi szerint Európa nyert és kapott a magyaroktól, az a szkíta erkölcsök bevezetése.

Végül művét egy Zsámboky Jánost erős szavakkal illető kritikával zárja, amelyet a már fent említett gúnyolódó epitáfiumában foglal össze. Ez a mesterkedő költészet (*technopaignion*) egyik műfajának, a *logogryphus*nak a darabja, amely rokon a verses talalós kérdéssel és Zsámboky humanista nevével, a *Sambucussal* (magyarul bodzafa) úz szójátékot:

„Historiae fur Ungaricae, non author et author,
Et sine doctrina doctor, non arbor et arbor,
Sambucus iacet hic: nulliscius, omnisciusque,
Exspue qui transis, cinerique imminge viator.”

¹³⁵ Vásáry István felhívja a figyelmet arra, hogy a Jugria-elmélet Piccolomini *Cosmographiáján* alapuló itáliai humanista hagyományának a legnagyobb szépséghibája az, hogy sehol sem szerepel a „Yuhra”, „Yugria”, „Jugra”, „Iugria” kifejezés ezekben. A Jugria-elmélet részletes összefoglalását lásd: Gombocz 1926; Vásáry 2008a; Vásáry 2008b.

(A magyar történelem tolvaja: nem szerző és mégis szerző. / Tudomány nélküli tanító: nem fa és mégis fa. / Bodzafa fekszik itt: semmittudó és mindentudó. / Ki [itt] elhalsz, vándor, köpd és pisáld le a hamvakat!)

Szamosközy hasonlóan erős képet használ a megvetendő „*semiteton*” Zsámbokyra, akit a hazai történelem nyűvének (*patriarum historiarum teredo*) hív.¹³⁶ (Érthetjük szúnak is, ami fát, papírt rág, vagyis pejoratív értelemben ’könyvmoly’, de akár ’féregnek’ is.)

Ezeknél azért sokkal disztingváltabban fejezi ki magát, de lényegében ugyanezt mondja Báthory István udvari történetírója, Gian Michele Bruto (1517–1592) is Zsámbokyról, vagyis hogy történelemhamisító. Tehát Hunyadi egyértelműen abba a hivatalos narratívába állt bele, amelyet az a Gyulay Pál is osztott, akinek szerzőnk a versét ajánlotta, és aminek kidolgozásával Báthory Brutust bízta meg. Az olasz történetíró *Rerum Ungaricarum librije* Zsámboky Habsburg-párti történelemszemlélete helyett „arra lett volna hivatott, hogy nemzeti szempontból és egy egységes, Bonfini folytató, humanista narratívában mutassa be a Mátyás halála utáni magyar történelmet egészen a Szapolyai-ház kihalásáig.”¹³⁷

Olvasható még a kötetben egy elégia is *Monodia* címmel, amelyet a király sírjánál „énekelt” állítólag Hunyadi,¹³⁸ nyolc számozott epicédium a temetésre, hat számozott elogium, valamint a király képmására költött három négysoros művecske is.¹³⁹ Hunyadi gyászkölteményeinek gyűjteményét egy kronosztikonnal zárja, amely Báthory születésének, uralkodásának és halálának idejét közli:

„VIX noVies seX, bIs qVInos reX, VIDerat annos
bIssenI bIssenI haVsIt noX anXIa MensIs.”

(Alig kilencszer hat, kétszer öt évet látott a király. Hat hónapnak szorongó éjjele, kétszer hat-hat körpályát végzett be.)¹⁴⁰

¹³⁶ „*Nec audiendus est hic Sambucus quoque ille semiteuto, patriarum historiarum teredo, qui innocenti regis Joannis nomini nefarii sceleris notam, nullo eius merito impingit, dum auxilio ad Ludovicum properantis moram proditis crimine suggillare audet cuius satyricam maledicentiam Brutus quoque ipse nonnullis in locis merito castigat.*” Tar Ibolya fordításában: „Ezzel kapcsolatban nem kell az úgyszintén félig német Zsámbokira adni, aki hazája történelmét akár egy szű rágja, aki János király ártatlan nevére, noha nem érdemelte meg, rásütötte a gonosz bűn bélyegét, az ugyanis csapataival segítségére sietett Lajosnak, de késett, s Zsámboki ezt az árlás bűnének meri nevezni; ezt az élesnyelvű mocskolódást maga Brutus is több helyen méltán helyesbíti.” Balázs, Monok, Tar 1992, 62, 79.

¹³⁷ Petneházi 2021, 299, 330.

¹³⁸ Magyar fordítását lásd: Wespzprémi 1962, 201; Bethlen 2004, 181–183. Talán ezzel keveredett össze az a magyar gyászének, amire Wespzprémi céloz, lásd 65. lábjegyzet.

¹³⁹ Fordítását lásd *Báthori István képe alá* címmel: Tóth 2001a, 114.

¹⁴⁰ Jancsik Pál fordításában. Ugyanez Kővári Aladár műfordításában: „Élt alig ötvennégy évet, tizig ebbe király volt, / sirba tizenketted havi és napi éjszaka vitte.” (Wespzprémi 1962, 199). A szöveg elemzését lásd Bodor Andrásról ugyanitt (Bethlen 2004, 186): „A latin szöveg tartalmazza a király halálának évét, életkorát, uralkodásának éveit és hónapjait ... 8410464104641+6+1046450041414145414104114100041=1586; 9x6=54: életkor; 2x5=10: uralkodási évei; 6=6: uralkodási hónapjai; 646=12: uralkodási napjai; nox = éjjel halt meg.”

Az elogiumok közül mindenképpen érdemes kiemelni az elsőt, a mesterkedő költészet (*technopaignion*) és azon belül is a kombinatorikus költészet talán legkorábbi példáját a magyar irodalomtörténetben. A költemény egy játékos koordináta-rendszer elemeiként hozza működésbe az x- és y-tengelyeken a szavakat. Az eredeti, 1588-as kiadás nem hívja fel külön a figyelmet ezekre az olvasási lehetőségekre. Ezt Weszprémi értelmezte így és jelezte tipográfiaileg is, amelyet aztán Kővári Aladár még inkább kihangsúlyozott.

Két disztichonról van szó, amelyek minden sora hat szót tartalmaz, amelyeket vízszintesen – *ut solet ut fieri solet* – kiolvasva adják ki a hexametert és pentametert. Az első sor hat főnév vocativusát, a második sor hat ige E/2. imperativusát, a harmadik sor hat főnév accusativusát, míg a negyedik sor megint hat főnevet tartalmaz ablativusban. Az egymás alatti sorok minden eleme permutálható egymással, mivel grammatikailag értelmes lesz az összes variáció. Ha kézzelfogható objektumként, valamiféle versíró masinaként képzeljük ezt el, akkor egy olyan hexagon alakú tárgyat kell magunk előtt látnunk, amelynek négy emelete, szintje van, amelyek, mint a Rubik-kocka sorai, elforgathatók egymáson. Példákat keresve Kilián István könyvére igyekszem támaszkodni, aki a mesterkedő költészet korai, hazai példáit gyűjtötte össze, ám Hunyadi művét nem említette meg.¹⁴¹ Ezek szerint a verset ún. *carmen parallelumként*, vagy *carmen correlativumként*, magyarul *párhuzamos versként* értelmezhetjük, amelyben az egymással párhuzamos vízszintes sorokra az ezek elemeiből felépülő függőleges sorok – mintegy kiegészítve azokat – válaszolnak. A műfajon belül több, egyszerűbb és bonyolultabb verzióval is találkozunk. A legegyszerűbb az, amikor az egymás alatt lévő szavakat nem csak vízszintesen, hanem függőlegesen is össze lehet olvasni. Erre ad egy egyszerű példát Paschasius (ő nem táblázatban közölte):¹⁴²

Mars	Pan	Pluto	Ceres	Liber	Neptunus	Apollo
Arma	nemus	baratrum	segetes	mera	flumina	chordas
Captat	amat	dat	multiplicat	fundit	regit	apat

Mars	Pán	Plútó	Ceres	Liber	Neptunusz	Apolló
Fegyvert	erdőt	alvilágba	termést	bort	vízfolyamokat	húrokat
Tart	szeret	vet	szaporít	tölt	irányít	húz meg

Vagyis: *Mars arma captat, Pan nemus amat...*

¹⁴¹ Kilián 1998.

¹⁴² Paschasius 1674, 120. Sokkal bonyolultabb példákkal találkozhatunk Juan Caramuel y Lobkowitznál (Caramuel 1663): az *Ad Musas Castalias epigramma* című 292., vagy a 293. példa.

Ennek játékosabb verziójában már jelentéskülönbségek is vannak, amelyek kontextustól (beleolvasástól) függően változnak. Molnár Gergely grammatikájának 1671-es kibővített verziójában az ismeretlen redaktor *versus parallelus*nak nevezi ezt és a következő példát hozza rá (a szemléletesség kedvéért eltoltam a sorokat):¹⁴³

„Haec domus   odit, amat, punit, conservat, honorat,
Nequitiam, pacem, crimina, iura, bonos.”

(Ez a ház   gyűlöli, szereti, bünteti, betartja, tiszteli,
a semmirekellőséget, békét, bűnöket, törvényeket, jókat.)

Adott kontextus szerint változtathatjuk a szöveg ellentétes értelmét attól függően, hogy milyen házról és mit gondolunk. Alapolvasatban ez a ház gyűlöli a semmirekellőséget, szereti a békét stb., de ha eltoljuk egy szóval, akkor az ellenkező értelmet kapjuk: ez a ház gyűlöli a békét, szereti a bűnöket, megbosszulja a törvényeket, megtartja a hasznot és tiszteli a semmirekellőséget.

Bonyolultabb változata az ún. *stychodilection*, amely ránézésre a *carmen parallelum* alműfajának tűnik. Ennél a versfajtánál a sorok és oszlopok száma megegyezik, de vízszintesen és függőlegesen összeolvasva is ugyanazokat a verssorokat kapjuk, ha ugyanazon sorszámú vízszintes és függőleges sorban kezdjük az olvasást. A Molnár-féle későbbi kiadások is ismerik és a *cubeus* (négyzetvers) egyik fajtájaként említik.¹⁴⁴

Tempore	<i>remigiis</i>	sulcando	navita	tutus
<i>Remigiis</i>	<i>rapidas</i>	<i>Neptuni</i>	<i>scindit</i>	<i>arenas</i>
Sulcando	<i>Neptuni</i>	subter	ovantia	rupes
Navita	<i>scindit</i>	ovantia	rupes	exsuperando
Tutus	<i>arenas</i>	rupes	exsuperando	carinis

Annyiban kapcsolódik ide az ún. *carmen proteicum* (próteuszi vers), hogy a verssor szavait permutálja az összes lehetséges sorrendben. A fenti példánál ez csak korlátozottan lehetséges, ha nem is a szavak, de a sorok mentén általában működtethető. Paschasius példája a *Tu mea lux vitae virgo spes maxima salve*, amelynek szavait aztán 77 oldalon keresztül variálja az összes lehetséges sorrendben, és így 2000 „verset” (vagy egy 2000 soros verset?) komponál meg.¹⁴⁵

¹⁴³ Molnár 1671, N°.

¹⁴⁴ Uo. N2°.

¹⁴⁵ Paschasius 1674, 196–273.

És most lássuk Hunyadi versét (a szemléletesség kedvéért ezt is táblázatba törve):¹⁴⁶

<i>Dacia</i>	<i>Musa</i>	<i>Fides</i>	<i>Gradive</i>	<i>Polonia</i>	<i>Roma</i>
<i>fundē</i>	<i>resolvē</i>	<i>riga</i>	<i>proiice</i>	<i>sterne</i>	<i>seca</i>
<i>planctus</i>	<i>ora</i>	<i>genas</i>	<i>galeam</i>	<i>diadema</i>	<i>capillos</i>
<i>corde</i>	<i>elegis</i>	<i>fletu</i>	<i>vertice</i>	<i>fronte</i>	<i>manu</i>

Erdély	Múzsza	Hit	Mars	Lengyelország	Róma
önts	nyissad	öntözd	vesd le	szórd el	nyírd le
jajszót	szád	orcád	sisakod	fejéked	hajadat
szívből	elégiára	sírással	fejedről	homlokodról	kezeddél

Hunyadi verse a Molnár-féle grammatika *versus parallelus* példájához kapcsolható leginkább. Annyi különbséggel, hogy ez utóbbi vers Báthory István halálára íródott, és így a gyásszal ellentétes értelem nemigen olvasható ki belőle. Az első sor megszemélyesített figuráit egyszerre és külön-külön is meg lehet szólítani. Míg az y-tengelyeken függőleges irányban felülről lefelé hat négyszavas-négysoros versszakot olvashatunk ki, amelyekben Dacia (nyilván Erdély, csak nem adná ki a hexametert),¹⁴⁷ a Múzsza, Fides mint a becsület, hit és hűség istenasszonya, Mars, Lengyelország és Róma siratják a királyt. Ha a fent már hasonlatként említett hexagonális hasáb legfelső szintjét „forgatjuk el”, akkor értelmileg még konzekvens marad a vers, vagyis akár a múzsza önt szívéből jajszót, akár Lengyelország nyírja le a haját, vagy esetleg Mars nyitja a száját gyászdalra, ezek mind azzal az univerzális bánattal függenek össze, amely Báthory halálával szakadt a világra. Azért nem merem a magyar irodalomtörténet egy korai kombinatorikus költeményének nevezni, mert a többi sor „elforgatása” grammatikailag helyes olvasatot ad ugyan, de az értelme azért gyakran meg-megbicsaklik (*Polonia riga ora corde*, vagy *Musa proiice capillos fletu*, *Roma riga planctus manu* stb.). Ha elengedjük a kombinatorikát, akkor a versszerkezet miatt úgy is olvashatjuk a szöveget, ahogy egy képverset, vagyis a függőleges sorokat egy időben halljuk magunkban, mint valami gyászkorust. A király érényeinek és dicsőségének szimbólumai tehát kórusban, időben egyszerre siratják Báthory halálát „felülről lefelé”, de úgy, hogy a függőleges sorok fölött az alanyok akár cserélgethetők is, miköz-

¹⁴⁶ Kővári Aladár fordításában: „Erdély, Múzsza, te szószentség, Mars, Lengyeli, Róma / önts, nyissad ki, megöntözd, vesd le, letedd, kicibálhadd / jajszót, szád, orcád, sisakod, koszorud, hajadat most / szívből, gyászra, sírással, földről, a földre, kezeddél.” Weszprémi 1962, 203.

¹⁴⁷ Hunyadi műveiben sokszor nevezi Daciának Erdélyt. A humanista eredetmitosz-képzés technikája ez, amely az antik szerzőknél olvasható nép- és területmegnevezéseket hasznosítja újra. Így aztán ahogy a szarmaták a lengyelekre, úgy a dákok az erdélyiekre vonatkoznak, vagyis valamiféle korai dákoromán elmélet helyett egy humanista dákotranszilván retorikai klisével találkozhatunk.

ben vízszintesen is tömör, expresszív szóáradatban nyomatékosítja a szöveg a gyászt és veszteséget a többes, vagyis hat alannyal egyszerre. Így megakad a verssorok lineáris, tehát metrumban mérhető ideje (egy az idő múlásának képzetéhez eleve szorosan kötődő médiumban), mintha harmonikaszerűen összecsuknánk, egymásra hajtánánk a hat oldalt, hogy egyszerre zengjenek a gyászoló, függőleges sorok.

Vajon ebbe a mesterkedő költői játékba beleláthatjuk-e a fenséges gyász olyan nyelvi mátrixát, amelynek elemei és jelentésárnyalatai korlátozottan ugyan, de permutálhatók? Esetleg a formája/szerkezete miatt az idő múlásának és megállításának metaforája lenne? Ha így tekintünk rá, akkor nem olvashatjuk-e akár képversként is (azon belül is a *technopaignion apertum* egyik fajtájaként: *technopaignion simplex*ként),¹⁴⁸ amely a függőleges, cövekként álló jelent és a vízszintes valahonnan valahová tartó időfolyamot próbálja érzékeltetni a halál végül is prózai eseménye kapcsán egy kimerevített képben?

IV. Kéziratban maradt latin költeményei, orvosi munkája és levelezése

Tizenkét rövidebb költeményét ismerjük, amelyek kéziratban maradtak. Az egyiket – egyetlen disztichonnyit – a történetíró Szamosközy István jegyezte le¹⁴⁹ Báthory Zsigmond *Farkas* nevű díszes, reprezentatív bronz ágyújáról (*aeneum tormentum, aenea machina*),¹⁵⁰ amelyet 1593. április 2-án öntöttek és Hunyadi disztichonja volt rávésvé (két szövegváltozat ismert):

Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito, Lector!
Auspiciis crevit maxima Roma meis.
[Auspiciis nata est inclita Roma meis.]

¹⁴⁸ Kilián István Andreas Graffra hivatkozva így definiálja: „a költői mesterkedéseknek az a csoportja, amely semmiféle külső alakot nem vesz fel, ugyanakkor azonban láthatóak, mint az alphabeticum (ábécé-vers), az alliteratio stb.” Vagyis nem vizuális alakot vesz fel a vers, ahogy a képversek, a *technopaignion figuratumok*, hanem a mellékjelentést a tér és az idő nem-vizuális érzékeltetésével éri el. Jelen esetben azzal, hogy a vers függőleges olvasata a szinkronicitás képzetét kelti a hat alany egyidejű kórusával, miközben ezzel párhuzamosan létezik a diakrón olvasat is, ahol a hat alany egymás után gyászol. Kilián 1998, 319.

¹⁴⁹ Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1877, 147. Az ágyú legteljesebb összefoglalását, lehetséges méreteit és az arra vonatkozó forrásokat lásd: Kovács 2007.

¹⁵⁰ Kovács 2005, 239: „Űrméretét a kovácsolt vasgolyó súlya alapján 18–20 centiméterre becsülhetjük. Arányaiban leginkább a nehéz kigyónak, esetleg az egész karthaunnak nevezett ostromágyúk típusához tartozhatott ez a bronzból öntött remek löszerszám, amelyet a salzburgi Mauritius Haas és a segesvári ötvös, Jeremias Aurifaber vezetésével öntöttek a Kendervárban. Csövét a fejedelem „farkasfogas” címerével, a humanista Hunyadi Ferenc által fogalmazott disztichonos felirattal és egész manierista állatsereglettel, tengeri lovakkal, szírénekkel, Medúzával díszítették, nevére pedig a „porzsájkjából” kibúvó kis farkaskölyök domborműve utalt. Későbbi adatok megerősítik, hogy ez a mindenki által csodált löszerszám a fejedelmi reprezentáció jelvényévé vált.”

Farkas vagyok, de ne vesd meg ezt az alpesi nevet,¹⁵¹ olvasó! /Az én jelem alatt küzdött a hatalmas Róma. [Az én jelemben született meg híres Róma.]¹⁵²

A másik tizenegyet a kolozsvári unitárius lelkész, jádi Johann Broser jegyezte be valószínűleg 1601-ben¹⁵³ egy *Ephemeron*, helyesebben az *Ephemeron* kötettel együtt kiadott *Ob felicem* példány végére *Carmina eiusdem* [Énekek ugyanattól] összefoglaló cím alatt. A bejegyző nevére a kéziratos versek fölé beírt „*JESU BENIGNE JUVA*” és „*J. B. J.*” szövegből következtethetünk. A kolligátum első könyvének címlapján fel is oldja a nevet, mint „*Joannis Brosseri Jadensis Biblioth. R. Lycei Claudiop. 1602.*”¹⁵⁴ Ez alatt pedig még a következő is olvasható: „*Continentur praeter reliqua etiam Poemata Varia Francisci Hunniadini*”. A kolligátumot jelenleg a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyújtéménye (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj) őrzi.¹⁵⁵ Ezek a versek azért is érdekesek, mert némi bepillantást engednek költőnk munkamódszerébe az ugyanarra a témára íródott, ám kiadást meg nem ért versvariánsokon keresztül.

A versek közül nyolc szatirikus hangnemben íródott, amelyek az anekdoták humoros Hunyadiját visszhangozzák. A verseket Szabó György közölte – néhol nyomdahiákkal – forrásmegjelölés nélkül 1963-ban.¹⁵⁶ Talán a legérdekesebb ezek közül az a hat disztichonnyi rövid költemény (inc. *Tu contra cives iniusta bis induis arma*), amely néven nem nevezve ugyan, de urának, Báthory Zsigmondnak tetteit és következetlen politikáját kritizálja éles szavakkal (Tóth István fordításában):¹⁵⁷

Kétszer is engedél hadakat polgáraid ellen,
Gyáván elmenekülsz, szertedobálva ruhád.
Mért támasztani esztelenül belhaborúkat, mért
Bízni a vak sorsban és lebecsülni hazát?
Régen hergeled Erdély népeit önmaguk ellen,
És a megölt testvér vére kezedre tapadt,
És most megharagítod a lengyelt is a magyarra;
Egy haza helyett így kettőt tönkreteszél.
Nézz jól szét, a saját nyavalyádon okulva talán, mert
Bűnhődsz kétszeresen roppant bűneidért.

¹⁵¹ Mivel az ágyút a salzburgi Mauritius Haas és a segesvári szász Jeremias Aurifaber öntötték, ezért az ágyú neve „Wolf(gang)” lehetett. Erre utal az „*Alpinum nomen*” kifejezés. Kovács 2007, 161.

¹⁵² Szalárdi János fordításában: „Farkas az én nevem, kérlek, ne irtózz ily névtől, / Mellyről vett régen Róma eredetet.” Szalárdi, kiad. Szakály 1980, 524.

¹⁵³ A kézirat az *Epitaphia divi regis Stephani* című vers után tartalmaz egy kiemelt (vagy áthúzott?) dátumot: „A. 1601. D.” (B.M.V.C. 398/k, F4v.) Lovas Borbálának külön köszönettel tartozom, hogy a kézirat másolatát a rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁵⁴ Lásd: Ősz 2014, 336–337.

¹⁵⁵ Jelzet: B.M.V.C. 398/k; a Brosserus nevét tartalmazó kötet pedig B.M.V.C. 398/a jelzetű.

¹⁵⁶ Szabó 1963, 67–74.

¹⁵⁷ Tóth 2001a, 115.

Vess már véget a háborúnak; csak messed a szőlőd;
Ostoba háborúzik, szántsda a meződ okosan.

Ebben az a meglepő, hogy Hunyadi – hivatalosan legalábbis – élete végéig hűséges maradt a fejedelemhez. Ez a vers némiképp árnyalja ezt a képet. A korabeli erdélyi viszonyokat ismerve pedig, még ha az asztalfióknak írta is a verset, egyáltalán nem volt veszélytelen ez a fajta kritika. A költemény második sora szerint már kétszer menekült el Zsigmond, ami azt jelenti, hogy valamikor 1599. március 21-e után szü- lethetett a vers. Vagyis költőnknek ez lenne az utolsó ismert verse.

A maradék versek nagy része a téma és a versek belső utalásai miatt Báthory István halála után íródhatott, 1586 decembere után. Ezek közül kettő költemény a király halá- lára írt epitáfium (*Epitaphia divi regis Stephani*), amelyek nem kaptak helyet végül a *Piis manibus* kötetben (inc. *Hic me coniectum curis odioque meorum*; inc. *Quid mihi pro victo pacata Polonia Moscho*). Ide kapcsolódik az a másik, tizenkét soros vers is (inc. *Marte invictus eram, vicit mors saeva, quis auctor*), amelyben költőnk Báthory két „eretnek” olasz orvosát teszi felelőssé a király haláláért. Habár nem ír neveket, ezek közismertek a körülöttük kialakult pamfletirodalom miatt: Niccolò Buccelláról (†1599) és Pietro Simone Simoniról (1532–1602) van szó, akik – egymást vádolva a király félrekezelésé- vel – heves vitába keveredtek. A Báthory István apoteózisáról írott versében Hunyadi meg is nevezi Simone Simonit mint aki felelős a király haláláért, és a megfelelő mitoló- giai apparátus segítségével jó pár soron keresztül szidja (139–190. sor). Másik két verse a király halála utáni veszélyes lengyel politikai helyzetet foglalja össze kettő és három disztichonban (*In tumulum Polonicum*), amelyeket Hunyadi 1587-ben írhatott, mielőtt december 27-én III. Zsigmondot lengyel királlyá választották a másik aspiráns, Miksa osztrák főherceg helyett (inc. *Dum duo germani certant de paupere regno*; inc. *Unum non poteras tolerare Polonia regem*). Még írt két gúnyos hangvételű verset is ugyanarra a té- mára (*In legatum pontificum claudum*): V. Szixtus szántikáló pápai nunciusára, vélhetőleg Gerolamo Vitale de Buoi camerinói püspökre, de sokkal valószínűbb, hogy Annibale de Capua nápolyi érsekre. A legátus nem csak testben, hanem lélekben is sánta, írja költőnk. Most, hogy Báthory István már nem él, támogatása híján a Pápai Állam is sántikálásra van ítélve. Mivel V. Szixtus 1590 augusztusában halt meg, ezért valami- kor 1587 és 1590 között írhatta ezeket Hunyadi (inc. *Claudus Apostolica quid vult legatus ab urbe*; inc. *Claudicat huc Sexti claudus legatus et illuc*). A tizenöt hexameternyi és így a kéziratok között leghosszabb *In Stanislaum quendam Czolek Polonum perduellem* című, inszINUÁLÓ hangnemben írt verse egy bizonyos Stanisław Czolek (Czolek?) fajtalan éle- téről és tetteiről szól (inc. *Qui sanum Phalarin immansuetumque Neronem*). A bejegyzett versek közül az utolsó előtti egy meg nem nevezett nemes *magnificus* (nagyságos) címé- vel gúnyolódik, aki soha semmit sem csinált, amivel ezt a jelzőt, rangot kiérdemelte vol- na. De azért még lehet igazi *magnus*, csak feszes kötélén kell jó magasra fellógatni egy fára (inc. *Cum tu nil magnum, nil parvum feceris unquam*). Tóth István fordításában:¹⁵⁸

¹⁵⁸ Uo. 116.

Mert eddig nem tettél semmi nagyot s kicsi dolgot,
Mért viseled az üres nagyságos nevedet?
Sejtem hol tévedsz, amikor kétes neved ejted:
Mind lopod a napot, ám művelsz majd valamit.
Nagy leszel akkor, hogyha egész a magasba emelnek,
Fára kötözve leszel, s jól felakaszt a kötél.

Az utolsó vers pedig egy Emericus nevű barát halálára íródott (inc. *Hic iacet Emericus qui nulli vixit amicus*). Talán ez az a Szikszai Imre, aki a címzettje annak a Hunyadi levélnek, amelyet Szamosközy közölt (lásd 59. oldalon).

Annak ellenére, hogy a források nagy része orvosként hivatkozik Hunyadi Ferencre, ennek egyelőre egyetlen ismert nyoma a korábban már említett oxfordi kézirat, amely a kortárs kolozsvári orvos, Lencsés György kifejezésével élve: a „rothadott” és az „elszárasztó láz” gyógyításával foglalkozik. Hunyadi kéziratának címe: *Brevis et compendiosa curatio febris putridae atque hecticae* [A rothadott és erős láz gyógyítása röviden és kivonatatosan]. Ez inkább egy receptgyűjtemény, amelyet különféle forrásokat felhasználva válogathatott össze. Részletes recepteket ad e lázak kezelésére rózsavízből, liliomszirupból, ecetből, borból, gyantaolajból, hamuból és különféle növényekből vagy azok nedvéből: endíviából, búzából, árpából, spenótból, petrezselyemből, kamillából, aloe verából stb. Borogatáshoz is többféle kenőcsöt, tinktúrát ajánl a páciensnek, majd legvégül a tartós lázat követő mellékhatások (pl. kiszáradás) enyhítésére is nagyjából további tíz receptet javasol. A kézirat érdekessége, hogy a margókra írt sűrű bejegyzések alapján tényleg használták Angliában Hunyadi könyvecskéjét, tehát nem csak az asztalfiókban kallódott évszázadokon keresztül.¹⁵⁹

Levelezéséből csupán öt tételt ismerünk. Az egyik hivatalos, keltezés nélküli levelet Cinzio Passeri Aldobrandininek címezte, a levelet közlő Szabó Károly szerint „Szent-György bibornokának”, vagyis San Giorgio in Velabro diakónusbíborosának.¹⁶⁰ Ha Hunyadi tényleg ezt a címet használta, akkor a levél 1593 szeptembere után írható. Viszont a levél eleje szerint majdnem nyolc év telt el azóta, hogy Báthory István elhívta Simone Genga építész Lengyelországba, ami inkább az 1592-es évre utalna. Ezt erősíti meg Attilio Amalteo pápai nuncius említése is, aki 1592. június 27-én érkezett Gyulafehérvárra Báthory Zsigmondhoz. Ezek alapján azt valószínűsítem, hogy a levelet 1592 nyarán, legkésőbb ősszel írhatta. A másik keltezetlen levelet VIII. Kelemen pápának írta valószínűleg 1594-ben. Ezekon kívül még két, Baranyai Decsi Jánosnak címzett levelét ismerjük: az egyiket 1596 első felében írta, a másikat valószínűleg 1596 után. Baranyai Decsinek az első levélre írt válasza is fennmaradt 1596 augusztusából. A legutolsó ismert levelét a korábban már említett Szamosközy-féle másolatból ismerjük Temesvár ostromáról. A levél az 1596. június 14. és az azt

¹⁵⁹ A kézirat részletesebb elemzését lásd: Molnár 2018, 101–111.

¹⁶⁰ Szabó 1881, 478. Lásd még: Sas 2008, 58–61. Kézirat: MTA KIK KRKGy, Ms 5086/3.

követő pár nap eseményeit meséli el Szikszai Imrének.¹⁶¹ Két Hunyadinak címzett, datálás nélküli levelet ismerünk még: az egyiket egy bizonyos P. Schlick írta, aki elküldte gyermekét Hunyadihoz, hogy az vizsgálja meg a gyermek négy éve beteg karját, és ha tud, adjon rá valamilyen receptet. A másikat pedig Aszalai Mátyás írta, aki két saját – nem túl eredeti, iskolás – epigrammáját is megmutatta Hunyadinak.¹⁶²

Összefoglalva: jelenleg ennyit tudunk Hunyadi Ferenc életéről és műveiről. Életről való homályos tudásunk is csupán feltételezésekre támaszkodik. Így a történelmi messzeségekből legbiztosabb fogódzónkat fennmaradt művei jelentik, amelyek alapján egy mély humanista műveltséggel bíró, tudós udvari költő képe rajzolódik ki előttünk, aki nagyjából a Krakkó–Gyulafehérvár tengely udvari környezetében mozgott a legotthonosabban. Habár jelenünkből visszanézve mindez talán nem tűnik elsősre különösebben izgalmasnak, és valami megbízási szerződéses sablonlíra képzele merülhet fel szemünk előtt, munkássága több szempontból is figyelemre méltó. Az egyik, hogy néhol szinte bugyborékoló költői képeivel és mondataival folyamatosan kikacsintgat az udvari költő sablonszerepe mögül, a másik pedig, hogy a magyar irodalomtörténet egyszerűen nem hagyhat figyelmen kívül egy ilyen méretű 16. századi corpust. Ezt a pazarlást azért sem engedhetjük meg magunknak, mert ha jó mélyen próbálunk is beletúrni, alig-alig marad valami a kezünkben ezekből a korai évszázadokból. A 2300 sornyi – jócskán alábecsült – magyar versszövege mellett fennmaradt nagyjából 5400 latin verssorát azért is érdemes közelebbről és mélyebben megvizsgálni, mert a magyar irodalom évszázadokon keresztül inkább nevezhető latin nyelvűnek, mint magyarnak. Mostani szövegkiadásunk ezt a hiányt igyekszik pótolni, amely talán felkelti majd az érdeklődést elfeledett erdélyi költőnk életműve iránt.

Életrajzi adatok összefoglalása:

1550?	Megszületett Bánffyhunyadon.
1570-es évek során	Németalföld, Franciaország, Anglia, Padova egyetemi tanulmányok, orvosdoktori diploma.
1584. október 20-tól	Krakkó.
1580/81–legkésőbb 1584 július	1586. június 24–1587 eleje Róma.
1587	Valószínűleg végig Krakkóban.
[1589 tele?	Erdélyi körút, Besztercét is érintve?]
1590. július 31.	Gyulafehérvár.
1593. május 2 (vagy 8)–június 11. (vagy 13.)	Krakkói út.

¹⁶¹ Szikszai Imréről lásd: Gálfy 2017, 89–96.

¹⁶² Bibor 2015, 134–135. A leveleket lásd: Szabó 1881, 472–480. Szikszai Imrének írt levele: Szilágyi, kiad. Szamosközy István..., 1880, 58–61. Betűhű átiratban: E. Abaffy, Kozocsa, kiad., *Szamosközy István...*, 1991, 146–149. Csonka Ferenc fordításában a Baranyai Decsi-levelek: Janus 1982, 801–807.

1595. ősz (október 28.)	Részt vesz a Havasalföldi hadjáraton (Gyurgyevó ostroma).
1596. január 2–április 6.	Prágai út.
1596. június	Temesvár ostrománál.
1598 nyara	Oppeln-Ratibor-i hercegség.
1600. október 27. hajnali 2 óra	Halála Tordán.

Hunyadi Ferenc nyomtatásban megjelent művei

II.2.

1569: *Az régi és híres neves Trója városának tíz esztendeig való megszállásáról és rettenetes veszedelméről*

Kézirat: Csoma-kódex (1638), 27^r–66^v [Lelőhely: MTA KIK, K 72]

Kiadások:

- 1) *Historia de obsidione decennali antiquissimae et excelsissimae urbis Troianae atque ruina memorabili [et]c. Az régi es híres neves Troia városának tíz esztendeig való megszállásáról és rettenetes veszedelméről.* Kolozsvár, Heltainé, 1577 [RMNy 388];
- 2) Debrecen, Hoffhalter, 1582 [RMNy 508];
- 3) Kolozsvár, Heltai, 1586 [RMNy 586];
- 4) Németlövő, Manlius, 1592 [RMNy 703];
- 5) Kolozsvár, Typ. Heltai (Abrugi), 1631 [RMNy 1503];
- 6) Kolozsvár, Typ. Heltai, 1651 [RMNy 2370];
- 7) Lőcse, Brewer, 1656 [RMNy 2649];
- 8) 1676 [RMK I 1199];
- 9) Lőcse, s.t., 1692 [RMK I 1428];
- 10) Eperjes, Spaizer, 1729;
- 11) s.l., s.t., 1776. Az ELTE Egyetemi Könyvtár őriz egy erősen roncsolódott példányt (RMK I 43a), amelyet Bártfán adhattak ki 1630 és 1636 között.

Modern kiadás: Dézsi 1930, 50–118.

III.1.

1583: *In opus de morbis puerorum epigrammation Francisci Hunniadini Transilvani* [Az erdélyi Hunyadi Ferenc epigrammáskája a gyermekbetegségekről írt műhöz]

Kiadások:

- 1) *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, variaque doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chroszczyoioskii cum licentia, et privilegio.* Venetiis, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Pat., 1583, *3^v–*4^v, [RMK III 5439].
- 2) Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum. Item de venenis et morbis venenosis. Quibus adiuncta est censura Hippocratea.* Basileae, Ex officina Pernea per Conrad Waldkirch, 1584, (:4^r–v), [RMK III 5443; VD16 M 4817].
- 3) *De puerorum morbis tractatus locupletissimi; varia doctrina referti, nec solum medicis, verum etiam philosophis magnopere utiles; Ex ore excellentiss. Hieronymi Mercurialis Foroliviensis, medici clarissimi, diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Johannis Groscesii. Addita Alexandri Tralliani de Lumbricis epistola, cum eiusdem Mercurialis versione. Eiusdem de venenis et morbis venenosis libri II. seorsim editi. Omnia quam ante accuratius expressa; cum indice.* Francofurti, Apud haeredes Andreae Wecheli, 1584, (:3^v–[:4^r], [RMK III 5446; VD16 M 4818].
- 4) *De morbis puerorum tractatus locupletissimi variaque doctrina referti, non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis medici clarissimi, diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chroszczyoioskii. Cum licentia, et privilegio.* Venetiis, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Patavinum, 1588, [+3^v–+4^v], [RMK III 5484].
- 5) *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, varia doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Forolivien. medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chroszczyoioskii.* Venetiis, Apud Iuntas, 1601, [*3^r–v].
- 6) *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, varia doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Forolivien. medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti. Opera Iohannis Chroszczyoioskii.* Venetiis, Apud Iuntas, 1615.
- 7) Hieronymus Mercurialis, *Tractatus varii de re medica, a variis Medicis olim ex ipsius ore excepti, nunc vero, post eius obitum, in gratiam studiosorum Medicinae evulgati [...].* Lugduni, Sumptibus Antonii Pillehotte sub signo sanctissimae Trinitatis, 1618, [N6^v].
- 8) Hieronymus Mercurialis, *Tractatus varii de re medica, a variis Medicis olim ex ipsius ore excepti, nunc vero, post eius obitum, in gratiam studiosorum Medicinae evulgati [...].* Lugduni, Sumptibus Antonii Pillehotte sub signo sanctissimae Trinitatis, 1623, [N6^v].
- 9) *Degli elogii degli huomini letterati scritti da Lorenzo Crasso parte seconda. All' illustrissimo, et excellentissimo signor Cavalier Alvise Sagredo.* In Venetia, Per Combi, & La Noù, 1666, 43–44.

10) Fridericus Boernerus, *De vita moribus meritis et scriptis Hieronymi Mercurialis Foroloviensis commentatio*. Brunsvigae, Stanno Keiteliano, 1751, 39–40.

11) Fridericus Boernerus, *Noctes Guelphicae sive opuscula argumenti medico-literarii antehac separatim edita nunc collecta revisa aucta, accedunt primitiae Wittembergenses sub muneris professorii auspiciis publice propositae*. Rostochii et Wismariae, Apud Io. Andr. Bergerum et Iac. Boednerum, 1755, 58–59.

12) Weszprémi 1778, 88–89.

Modern kiadások:

1) Erwin Mehl, *Hieronymus Mercurialis, ein alter Streiter für die Leibesübungen: Zu seinem 400. Geburtstag = Die Leibesübungen* 6 (1930), 570; 2) Veress 1941, 569–570; 3) Csorba 1944, 101; 4) Weszprémi 1962, 192–196.

Fordítás: Kővári Aladár fordítása in Weszprémi 1962, 193–197.

III.2.

1584: *Votivum Francisci Hunniadini Transil[vani] in editionem operis [Az erdélyi Hunyadi Ferenc fogadalmi költeménye a mű kiadásához]*

Kiadások:

1) Hieronymus Mercurialis, *De venenis et morbis venenosis tractatus locupletissimi, variaque doctrina referti non solum Medicis, verumetiam Philosophis magnopere utilis*, szerk. Albertus Scheligius Vbarschaviensis. Venetiis, Meietti, 1584, *4^{r-v} (RMK III 5450).

2) Basileae, Waldkirch, 1584, z4^v (VD16 M 4817).

3) *De morbis puerorum...* Frankfurt, Apud heredes Andreae Wecheli, 1584, (:) iii^v-(:):iiii^r (RMK III 5446; VD16 M 4818).

4) *De venenis...* Venetiis, Meietti, 1588 (RMK III 5485).

5) Venetiis, Giunta, 1601, A3^{r-v}.

6) Hieronymi Mercurialis, *Foroloviensis, in Patavino Gymnasio medicinam practicamin suprema cathedra, deinde Bononiae, ac denique Pisisin supraordinario loco multis annis cum celebritate, et auditorum utilitate profitentis, opuscula aurea, et selectiora [...]. Accedit novum consilium de ratione discendi medicinam, aliasque disciplinas hactenus editum. Ad clarissimum, et excellentissimum virum Ioannem Stephanum medicum, et philosophum, civem Venetum, patritiumque cenetensem*. Venetiis, Apud Iuntas, et Baba, 1644, F2^v.

7) Weszprémi 1778, 89–90.

Modern kiadások:

1) Veress 1941, 568; 2) Csorba 1944, 101–102; 3) Weszprémi 1962, 196–198.

Fordítás: Kővári Aladár fordítása in Weszprémi 1962, 197–199.

III.3.

1583: [Cím nélkül]

Kiadás: *Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum Vulgari eloquio scribentium. In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae, Magni Ducis Litvaniae, Russiae, Prussiae, Semogitiae, Kiouiae, Liboniaeque Domini, ac Principis Transilvaniae. In duos Libros divisum*, ed. Hippolytus Zucconellus. Venetiis, ad Signum Hyppogriphi, 1583 (RMK III 722), I, 72–171.

Modern kiadás: az első részt közölte Veress 1941, 570–572.

Fordítás: az invokációt és a *Virtus & Voluptas* részt fordította Tóth 2001a, 109–113.

III.4.

1586: *Ephemeron seu itinerarium Bathoreum: continens reditum ab urbe Roma in Poloniam, Illustriss[imi] Principis ac D[omini] Domi[ni] Andreae Bathorei etc. S. R. E. Cardinalis ampliss[imi] [Útinapló, avagy Báthory utazása: amely a legelőkelőbb fejedelemelek és legjelesebb bíboros úrnak stb., Báthory Andrásnak Róma városából Lengyelországba való visszatéréséről szól]*

Kiadás: Cracoviae, Lazarus, 1586 (RMK III 750).

Példányok: 1. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, B.M.V.C. 398/k; 2. Oxford, Bodleian, Lib.Polon. A 349; 3. Wrocław, Ossolineum, sdXVI-133; 4. Párizs, Bibliothèque Mazarine, 8° 21253-7.

Fordítás: *Oratio Urbis Romae* Báthory Andrásához fordításrészlet: Tóth 2001a, 114–115.

III.5.

1586: *Ob felicem et exoptatissimum serenissimi Poloniae Regis Stephani ad oppidum Mechoviam adventum ac cum illustrissime Cardinale nepote congressum. Carmen gratulatorium. [Lengyelország legfényesebb királyának, Istvánnak boldog és oly várt megérkezésére Miechów városához és találkozására a legjelesebb bíboros unokaöccsével]*

Kiadás: In: *Ephemeron* 1586, D8^v–F3^v (RMK III 757).

III.6.

1588: *Piis manibus D[omini] Stephani Bathorei quondam Poloniae regis inclytii [Báthory István úr, egykor Lengyelország nevezetes királyának kegyes alvilági szellemeihez]*

Kiadások:

1) Cracoviae, Lazarus, 1588 (RMK III 773).

2) A cím, az ajánlás és a *Divi Stephani Bathorei apotheosis* című költemény nélkül: *Wolfgangi de Bethlen celsissimi principis Transsylvaniae consilarii intimi, supremi comitis comitatus Albensis, nec non regni cancellarii Historia de rebus Transsylvanicis, editio secunda, tomus secundus*, Cibinii, typis & sumptibus Martini Hochmeister, 1782, 555–562.

Példányok: 1. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, B.M.V.C. 398/j; 2. Wrocław, Ossolineum, sdXVI-132.

Fordítás: 1) a *Sub effigie divi regis Stephani* című vers fordítása: Tóth 2001a, 114; 2) az előszó és Apotheosis nélkül az egész kötet Jancsik Pál fordításában: Bethlen 2004, 181–186.

Hunyadi Ferenc kéziratban maradt művei

IV.

[1586–1599: *Carmina eiusdem*]

1586.12.12–1587 eleje

Epitaphia divi regis Stephani (inc. *Hic me conjectum curis odioque meorum*)

Aliud (inc. *Quid mihi pro victo pacata Polonia Moscho*)

Kézirat: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteménye, B.M.V.C. 398/k, F4^r–F4^v.

Modern kiadás: Szabó 1963, 71.

Aliud (inc. *Marte invictus eram, vicit mors saeva, quis author*)

Kézirat: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteménye, B.M.V.C. 398/k, F4^v–F5^r.

Modern kiadás: Szabó 1963, 71.

1587–1587.12.27.

In tumulum Polonicum (inc. *Dum duo germani certant de paupere regno*)

Aliud (inc. *Unum non poterat tolerare Polonia regem*)

Kézirat: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteménye, B.M.V.C. 398/k, F4^r.

Modern kiadás: Szabó 1963, 71.

1587–1590

In legatum pontificum claudum (inc. *Claudus Apostolica quid vult legatus ab urbe*)

Aliud (inc. *Claudicat huc Sexti claudus legatus et illuc*)

Kézirat: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteménye,
B.M.V.C. 398/k, F4^r.

Modern kiadás: Szabó 1963, 69, 70.

1599 márciusa után

[Cím nélkül] (inc. *Tu contra cives iniusta bis induis arma*)

Kézirat: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteménye,
B.M.V.C. 398/k, F3^v.

Modern kiadás: Szabó 1963, 69.

Fordítás: Tóth 2001a, 115.

Bizonytalan keletkezési idő

In Stanislaum quendam Czolek Polonum perduellem (inc. *Qui sanum Phalarin imman-
suetumque Neronem*)

In quendam magnificum (inc. *Cum tu nil magnum, nil parvum feceris unquam*)

Epitaphium cuiusdam (inc. *Hic iacet Emericus qui nulli vixit amicus*)

Kézirat: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtárgyűjteménye,,
B.M.V.C. 398/k, F5^r–F5^v.

Modern (hibás) kiadás: Szabó 1963, 72, 73.

Fordítás: *In quendam magnificum* fordítása: Tóth 2001a, 116.

1593. április 2. után: (inc. *Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector*)

Modern kiadás: 1) Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1877, 147; 2) Balogh
1985, 282.

***

??? Bizonytalan keletkezési idő [Orvosi kézirat]

Brevis et compendiosa curatio febris putridae atque hecticae (inc. *Febris a fervore dicta
est quoniam nostra corpora febriendo...*) [*A rothadott és erős láz gyógyítása röviden és
kivonatatosan*]

Kézirat: Oxford, Bodleian Library, Ashmole collection (ms. 1425, 1^r–14^v)

Rövidítve idézett forrásművek és szakirodalom

Alföldi 1944

Alföldi Rezső, *Ars medica. XVI. századi magyar orvosi könyv = Irodalomtörténeti Közlemények* 54 (1944), 62–68.

Andrews 2004a

Jonathan Andrews, *Napier, Richard = Oxford Dictionary of National Biography, Vol. 40, Murrell–Nooth*, eds. H. C. G. Matthew, Brian Harrison, Oxford, Oxford University Press, 2004, 181–183.

Andrews 2004b

Jonathan Andrews, *Napier, Sir Richard = Oxford Dictionary of National Biography, Vol. 40, Murrell–Nooth*, eds. H. C. G. Matthew, Brian Harrison, Oxford, Oxford University Press, 2004, 183.

Balázs, Monok, Tar 1992

Balázs Mihály, Monok István, ford. Tar Ibolya, *Az első magyar ars historica: Szamosközy István Giovanni Michaelae Bruto történetírói módszeréről (1594–1598) = Lymbus, Művelődéstörténeti tár IV.*, Szeged, Scriptum Kft., 1992, 49–86.

Balogh 1985

Balogh Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek, XVI. század*, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1985.

Benda 1986

Benda Kálmán, *Báthori István tervei Magyarország egységének helyreállítására = Tanulmányok Nyírbátor és a Báthori család történetéhez*, szerk. Dám László, Nyírbátor, Báthori István Múzeum, 1986 (Folia Historica et Ethnographica, 1), 25–29.

Bethlen 1782

Wolfgangi de Bethlen celsissimi principis Transsylvaniae consiliarii intimi, supremi comitis comitatus Albensis, nec non regni cancellarii Historia de rebus Transsylvanicis, editio secunda, tomus secundus, Cibinii, typis & sumptibus Martini Hochmeister, 1782.

Bethlen 1783

Wolfgangi de Bethlen celsissimi principis Transsylvaniae consiliarii intimi, supremi comitis comitatus Albensis, nec non regni cancellarii Historia de rebus Transsylvanicis, editio secunda, tomus tertius, Cibinii, typis & sumptibus Martini Hochmeister, 1783.

Bethlen 1785

Wolfgangi de Bethlen celsissimi principis Transsylvaniae consiliarii intimi, supremi comitis comitatus Albensis, nec non regni cancellarii Historia de rebus Transsylvanicis, editio secunda, tomus quartus, Cibinii, typis & sumptibus Martini Hochmeister, 1785.

Bethlen 1981

Bethlen Mihály útinaplója, 1691–1695, szerk., utószó Jankovics József, jegyz. Kulcsár Péter, Budapest, Magyar Helikon, 1981.

Bethlen 2004

Bethlen Farkas, *Erdély története III., Báthory István trónra lépésétől Báthory Zsigmond uralkodásáig (1571–1594), VI–VII. könyv*, ford. Bodor András, a jegyzeteket írta Pálffy Géza, Budapest–Kolozsvár, Enciklopédia Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004.

Bethlen 2006

Bethlen Farkas, *Erdély története IV., Báthory Zsigmond uralkodása (1594–1597), VIII–IX. könyv*, ford. Kasza Péter, S. Varga Katalin, a jegyzeteket írta Kruppa Tamás, Budapest–Kolozsvár, Enciklopédia Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004.

Bethlen 2010

Bethlen Farkas, *Erdély története V., Báthory Zsigmond lemondásától Mihály vajda hatalomra kerüléséig (1598–1600), IX–X. könyv*, ford. Kasza Péter, a jegyzeteket írta Kruppa Tamás, Budapest–Kolozsvár, Enciklopédia Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010.

Bibor 2015

Bibor Máté János, *'Meg-írta a' maga ideje-béli Erdélyi dolgokat': Gyulaffi Lestár följegyzéseinek, levelezésének és naplójának ma ismert töredékei = Stephanus noster – Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. Jankovics József, Jankovits László, Szilágyi Emőke Rita, Zászkaliczky Márton, Budapest, reciti, 2015, 127–140 (134–135).

Bitskey 2013

Bitskey István, *Velencei humanista antológia Báthory Istvánról = Uő., Religió, stúdium, literatúra (Tanulmányok a régi magyarországi irodalmi műveltségről)*, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2013, 245–253.

Bod 1766

Bod Péter, *Magyar Athenas*, s. l., s. n., 1766.

Boernerus 1751

Fridericus Boernerus, *De vita moribus meritis et scriptis Hieronymi Mercurialis Foroloviensis commentatio*, Brunsvigae, Stanno Keiteliano, 1751.

Boernerus 1755

Fridericus Boernerus, *Noctes Guelphicae sive opuscula argumenti medico-literarii antebac separatim edita nunc collecta revisa aucta, accedunt primitiae Wittembergenses sub muneris professorii auspiciis publice propositae*, Rostochii et Wismariae, Apud Io. Andr. Bergerum et Iac. Boednerum, 1755.

Bogdándi, Gálf 2006, *ETA VIII/1*

Bogdándi Zsolt, Gálf Emőke, *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei : 1222–1599*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006 (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1).

- Bornemisza 1582
Enekec három rendbe: külömb külömb felec, szerk. Bornemisza Péter, Detrekő, [typ. Bornemisza], 1582, 198^r (RMNy 513).
- Braun 1618
 Georg Braun, *Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus*, [Köln], [Heirat, Hoghenberg], 1618 (VD17 12:656254M).
- Brzeziński 2014
 Szymon Brzeziński, Mi nem akarunk az ő erdélyi emberei lenni. *Báthory István alakja a királyellenes publicisztikában* = Uó., *Tanulmányok a 16–17. századi lengyel–erdélyi–magyar kapcsolattörténetről*, Budapest, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke és a Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2014, 121–139.
- Cernovodeanu, Binder 1993
 Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii apocalipsului : calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, Silex, 1993.
- Crasso 1666
 Lorenzo Crasso, *Degli elogia degli huomini letterati scritti da Lorenzo Crasso parte seconda. All' illustrissimo, et excellentissimo signor Cavalier Alvise Sagredo*, In Venetia, Per Combi, & La Nouè, 1666.
- Csáktornyai 1592
 Csáktornyai Mátyás, *Ieles szép historia két görög hertzegről, erős Aiaxról es bölcz Ulissesről*, [Kolozsvár], Heltai Gáspár, 1592 (RMNy 686).
- Csorba 1944
 Csorba Tibor, *A humanista Báthory István*, Budapest, Palladis, [1944].
- Dézi 1911
 Dézi Lajos, *Tinódi Jáson király széphistóriája = Irodalomtörténeti Közlemények* 21 (1911), 257–311.
- Dézi 1930
 Dézi Lajos, *Hunyadi Ferenc = Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. Hetedik kötet, 1566–1577*, szerk. Dézi Lajos, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1930.
- E. Abaffy, Kozocsa, kiad., *Szamosközy István...*, 1991
Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézírata. XVII. század eleje, közléteszi és a jegyzeteket írta E. Abaffy Erzsébet és Kozocsa Sándor, bev. tanulmányokat írta Sinkovics István, J. Fodor Adrienne, E. Abaffy Erzsébet, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1991 (A magyar nyelvtörténet forrásai 2).
- Erasmus 1992
 Rotterdami Erasmus, *A keresztény fejedelem neveltetése*, ford. Csonka Ferenc, utószó: Barlay Ö. Szabolcs, Budapest, Európa, 1992.

- Erdősi 1995
 Erdősi Péter, *Báthory Zsigmond ünnepi arcmása. A fejedelem és a ceremóniák = Aetas* 10 (1995), 24–67.
- Faragó 2007
 Faragó Tamás, *Adatok a pestisjárványok magyarországi történetéhez : A máramarosi példa = Korall* 8/30 (2007), 19–60.
- Farkas 2006
 Farkas Gábor Farkas, *Az 1595-ös rejtélyes csillag = Magyar Könyvszemle* 122 (2006), 162–200.
- Gálfi 2015
 Gálfi Emőke, *A gyulafehérvári hiteleshely levélkeresői (1556–1690)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2015 (Erdélyi Tudományos Füzetek 283).
- Gálfi 2016, *ETA VIII/2*
 Gálfi Emőke, *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei : 1600–1613*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016 (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/2).
- Gálfi 2017
 Gálfi Emőke, *Tisztartók és udvarbírák = Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*, szerk. Bogdándi Zsolt, Fejér Tamás, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2017 (Erdélyi Tudományos Füzetek, 287).
- Gombocz 1926
 Gombocz Zoltán, *A magyar ősbaza és a nemzeti hagyomány. (Harmadik közlemény.) = Nyelvtudományi Közlemények* 46 (1926), 168–193.
- Gömöri 1999
 Gömöri György, *Báthori István lengyel király alakja a korabeli költészet tükrében = Uó., A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig*, Budapest, Argumentum, 1999, 87–107.
- Gömöri 2005
 Gömöri György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken, 1526–1789*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2005 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 14).
- Grendler 2002
 Paul F. Grendler, *The universities of the Italian Renaissance*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2002.
- Gyulaffi 1881
Gyulaffi Lestár följegyzései. 1565–1605, szerk. Szabó Károly, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1881 (Monumenta Hungariae Historica = Magyar Történelmi Emlékek, 31).
- Gyulaffi 1893
Gyulaffi Lestár történeti maradványai. 1565–1605, közli Szilágyi Sándor = *Történelmi Tár*, ser. 3, vol. 16 (1893).

Gyulai [kézirat]

Gyulai Éva, *Nagylucei Dóczy (II.) Gábor báró (1568–1596)*, [kézirat]

Gyulai 2008

Gyulai Éva, *Báthoriak az emblematikában = A Báthoriak kora (a Báthoriak és Európa). Tanulmánykötet*, főszerk. Dám László, szerk. Ulrich Attila, Nyírbátor, Jósa A. Múz., 2008 (A Báthori István Múzeum Füzetei, 3), 69–97.

Hoffgreff

[*Hoffgreff-énekeskönyv*, Kolozsvár, Hoffgreff, 1554–1555], R3^v (RMNy 108).

Hoffhalter 1576

Historia continens verissimam excidii Troiani, causam ipsum videlicet Helenae raptum per Paridem Troianum, cum finali utriusque exitu. Non ita pridem idiomate Hungarico per anonymum quendam ex scriptis poetae Nasonis causa voluptatis in rythmos diligenter coacta, [Debrecen, Hoffhalter], 1576 (RMNy 367).

Horn 2002

Horn Ildikó, *Báthory András*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 64–79.

Horn 2008

Horn Ildikó, *Báthory István uralkodói portréja = Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Budapest, L'Harmattan, 2008, 363–400.

Horváth–Lévay–Orlovsky–Stoll–Szabó–Varjas, kiad., RMKT XVI/9

Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. Kilencedik kötet, Valkai András, Göröcsöni Ambrus, Majjsai Benedek, Gergei Albert, Huszti Péter énekei, Eurialus és Lucretia históriája, Telamon históriája, Bogáti Fazakas Miklós folytatása Göröcsöni Ambrus históriájához, 1567–1577, szerk. Horváth Iván, Lévay Edit, Orlovsky Géza, Stoll Béla, Szabó Géza, Varjas Béla, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990 (Régi magyar költők tára, 9).

Hunter 2004

Michael Hunter, *Ashmole, Elias = Oxford Dictionary of National Biography, Vol. 2, Amos–Avery*, eds. H. C. G. Matthew, Brian Harrison, Oxford, Oxford University Press, 2004, 661–665.

Hunyadi 1577

Historia de obsidione decennali antiquissimae et excelsissimae urbis Troianae atque ruina memorabili [et]. Az régi es hires Troia várasánac tiz esztendeig valo meg szallasáról és rettenetes veszedelmeről, Kolozsvár, Heltai Gáspárné, 1577 (RMNy 388).

Hunyadi 1583

Franciscus Hunniadinus Transilvanus, *Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum Vulgari eloquio scribentium. In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae, Magni Ducis Litvaniae, Russiae, Prussiae, Semogitiae, Kioviae, Liboniaeque Domini, ac Principis Transilvaniae. In duos Libros divisum*, ed. Hippolytus Zucconellus, Venetiis, ad Signum Hyppogriphi, 1583, I, 72–171 (RMK III 722).

Hunyadi 1586a

Franciscus Hunniadinus Transilvanus, *Ephemeron seu itinerarium Bathoreum: continens reditum ab urbe Roma in Poloniam, illustriss[imi] Principis ac D[omini] Domi[ni] Andreae Bathorei etc. S. R. E. Cardinalis ampliss[imi]: Authore Francisco Hunniadino Transilvano M[agistro]*, Cracoviae, In officina Lazari, 1586 (RMK III 750)

Hunyadi 1586b

Franciscus Hunniadinus Transilvanus, *Ob felicem et exoptatissimum sereniss[imi] Poloniae Regis Stephani ad oppidum Mechorviam adventum ac cum illust[rissime] Cardinale nepote congressum. Carmen gratulatorium* = Hunyadi 1586a, D8^v–F3^v (RMK III 757)

Hunyadi 1588

Franciscus Hunniadinus, *Piis manibus D. Stephani Bathorei quondam Poloniae regis inclytii*, Cracoviae, Ex officina Lazari, 1588 (RMK III 773; Estr. XVIII.318).

Husztii 1582

Husztii Péter, *Aeneis, az az az troiai Aeneas hertzeg dolgai, melyben Troia vétele es romlása, Troiaiak budosások Aeneással együtt, Hadok Olaz országban, es Roma városnak eredeti nagy, szép, dizes versekkel meg iratik*, Bártfa, David Guttgesel, 1582 (RMNy 499).

Ipolyi 1863

Ipolyi Arnold, *Magyar ereklyék = Archaeologiai Közlemények* 3 (1863), 66–125.

Jankovits 2002

Jankovits László, *Accessus ad Janum: A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*, Humanizmus és reformáció (Budapest: Balassi Kiadó, 2002).

Janus 1982

Janus Pannonius – Magyarországi humanisták, szerk. Klaniczay Tibor, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

Janus Pannonius, ed. Mayer, Török 2014

JANI PANNONII *opera quae manserunt omnia II. Elegiae*, edidit Iulius MAYER, similia addidit Ladislaus TÖRÖK (Budapest: Balassi Kiadó, 2014).

Kassell 2004

Lauren Kassell, *Forman, Simon* = *Oxford Dictionary of National Biography, Vol. 20*, eds. H. C. G. Matthew, Brian Harrison, Oxford, Oxford University Press, 2004, 373–376.

Kemény 1980

Kemény János önéletírása = Kemény János és Bethlen Miklós művei, szerk. V. Windisch Éva, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.

Kilián 1998

Kilián István, *A régi magyar képvess*, Miskolc – Budapest, Felsőmagyarország Kiadó – Magyar Műhely Kiadó, 1998.

Király 1917

Király György, *A trójai háború régi irodalmunkban = Irodalomtörténeti Közlemények* 27 (1917), 1–23, 129–150.

Kovács 2005

Kovács András, *Gyulafehérvár, az erdélyi fejedelmi udvar színtere a 16. században = Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*, szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 235–258.

Kovács 2007

Kovács András, „Farkas az én nevem...” A gyulafehérvári fejedelmi fegyvertár és ágyúöntés kezdeteinek történetéhez = *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*, Új sorozat 2 [12], (2007), 157–172.

Kovács 2020

Kovács András, *Erdélyi mecénások a 16. századi Európában = Peregrináció és erudíció – Tanulmányok Tonk Sándor tiszteletére*, szerk. Bogdándi Zsolt, Lupescu Makó Mária, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020.

Kovács 2021

Kovács András, *A gyulafehérvári Szentegyház/Olasz/Zsidó utcáról és lakóiról. Bethlen Miklós lakhelyei ürügyén = Album amicorum : tanulmányok Sipos Gábor születésének hetvenedik évfordulójára*, szerk. Bogdándi Zsolt, Dáné Veronika, Lupescu Makó Mária, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021, 309–328.

Kőszeghy 2008

Kőszeghy Péter, *Balassi Bálint: Magyar Alkibiadész*, Budapest, Balassi Kiadó, 2008.

Kruppa 2010

Kruppa Tamás, *A Báthoryak szentkultusza és a pietas Bathoriana = Magyar Könyvszemle* 129 (2010), 327–349.

Kruppa 2015

Kruppa Tamás, *Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory Zsigmond udvarának kultúrájából*. Budapest, Balassi, 2015.

Laskowski 1935

Otto Laskowski, *Les campagnes de Batory contre la Moscovie = Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracoviae, L'Université des Jagellons, 375–46.

Lencsés 1943

Lencsés György, *Emberi testnek betegségiről való orvosságok = XVI. századi magyar orvosi könyv*, szerk., bev. Varjas Béla, Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1943 (Monumenta Transsilvanica).

Lepszy 1935

Casimir Lepszy, *Gdansk et la Pologne à l'époque de Batory = Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracoviae, L'Université des Jagellons, 212–241.

Lucke 1620

Johann Jacob Lucke, *Sylloge numismatum elegantiorum, quae diversi Imp: Reges*,

Principes Comites, Respublicae diversas ob causas ab anno 1500, ad annum usq[ue] 1600 cudi fecerunt Concinnata et Historia narratione (sed brevis) illustrata, Strasbourg, Typis Reppianis, 1620.

Lukinich 1935

Emeric Lukinich, *La jeunesse d'Etienne Báthory (Etienne Báthory, prince de Transylvanie) = Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracoviae, L'Université des Jagellons, 18–46.

Manuzio 1585

Paullus Mannuccius, *Antiquitatum Romanarum Paulli Mannuccii liber de comitiis ad Ser[enissim]um Stephanum Regem Poloniae et. c.*, Bologna, Ab Aldo, 1585.

Martellozzo Forin 2008

Elda Martellozzo Forin, *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1566 ad annum 1600 indici*. Roma – Padova, Antenore, 2008.

Máté 2021

Máté Ágnes, *Griseldis Báthory, the Disobedient Bride or the Unsuccessful Taming of a Heretic Shrew = Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 65 (2021), 191–215.

Mehl 1930

Erwin Mehl, *Hieronymus Mercurialis, ein alter Streiter für die Leibesübungen: Zu seinem 400. Geburtstag = Die Leibesübungen* 6 (1930), 561–570.

Mencsik 1910

Mencsik Ferdinánd, *A Paduában tanuló Blotz Hugó levelezése erdélyi és magyarországi barátaival = Erdélyi Múzeum* 27 (1910).

Mercurialis 1583

Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, variaque doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chroszczyeiooskii cum licentia, et privilegio*, Venetiis, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Pat., 1583, (RMK III 5439).

Mercurialis 1584

Hieronymus Mercurialis, *De venenis et morbis venenosis tractatus locupletissimi, variaque doctrina referti non solum Medicis, verumetiam Philosophis magnopere utilis*, ed. Albertus Scheligius Vbarschaviensis, Venetiis, Meietti, 1584 (RMK III 5450).

Mercurialis 1588

Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum tractatus locupletissimi variaque doctrina referti, non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis medici clarissimi, diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chroszczyeiooskii. Cum licentia, et privilegio*, Venetiis, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Patavinum, 1588, (RMK III 5484).

Mercurialis 1601

Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, varia doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis. medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chroszczyeioiskii, Venetiis, Apud Iuntas, 1601.*

Mercurialis 1615

Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, varia doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis. medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti. Opera Iohannis Chroszczyeioiskii, Venetiis, Apud Iuntas, 1615.*

Mercurialis 1618

Hieronymus Mercurialis, *Tractatus varii de re medica, a variis Medicis olim ex ipsius ore excepti, nunc vero, post eius obitum, in gratiam studiosorum Medicinae evulgati [...], Lugduni, Sumptibus Antonii Pillehotte sub signo sanctissimae Trinitatis, 1618.*

Mercurialis 1623

Hieronymus Mercurialis, *Tractatus varii de re medica, a variis Medicis olim ex ipsius ore excepti, nunc vero, post eius obitum, in gratiam studiosorum Medicinae evulgati [...], Lugduni, Sumptibus Antonii Pillehotte sub signo sanctissimae Trinitatis, 1623.*

Mercurialis 1644

Hieronymi Mercurialis, *Foroliviensis, in Patawino Gymnasio medicinam practicamin suprema cathedra, deinde Bononiae, ac denique Pisisin supraordinario loco multis annis cum celebritate, et auditorum utilitate profitentis, opuscula aurea, et selectiora [...] Accedit novum consilium de ratione discendi medicinam, aliasque disciplinas hactenus editum. Ad clarissimum, et excellentissimum virum Ioannem Stephanum medicum, et philosophum, civem Venetum, patritiumque cenetensem, Venetiis, Apud Iuntas, et Baba, 1644.*

Mercurialis–Waldkirch 1584

Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum. Item de venenis et morbis venenosis. Quibus adiuncta est censura Hippocratea, Basileae, Ex officina Pernea per Conrad Waldkirch, 1584 (RMK III 5443; VD16 M 4817).*

Mercurialis–Wechel 1584

De puerorum morbis tractatus locupletissimi; varia doctrina referti, nec solum medicis, verum etiam philosophis magnopere utiles; Ex ore excellentiss. Hieronymi Mercurialis Foroliviensis, medici clarissimi, diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Groscesii. Addita Alexandri Tralliani de Lumbricis epistola, cum eiusdem Mercurialis versione. Eiusdem de venenis et morbis venenosis libri II. seorsim editi. Omnia quam ante accuratius expressa; cum indice, Francofurti, Apud haeredes Andreae Wecheli, 1584 (RMK III 5446; VD16 M 4818).

Molnár 1671

Gregorius Molnar, *Elementa grammaticae latinae, pro recta Scholasticae Juventutis Institutione*, Claudiopolis, Apud Michaellem Szentyel, 1671 (RMK II 1275).

Molnár 2018

Molnár Dávid, *Hunyadi Ferenc ismeretlen orvosi munkája Oxfordban = A könyv és olvasója : a 14–16. századi könyvkultúra interdiszciplináris megvilágításban*, szerk. Fábíán Laura, Lovas Borbála, Haraszi Szabó Péter, Uhrin Dorottya, Budapest, MTA-ELTE HECE, 2018, 101–111.

Ms. Broser 1601

Johann Broser kézírata *Carmina eiusdem* címen (1601?) egy Hunyadi 1586b példánynak a végén: Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, B.M.V.C. 398/k, F3^v–[F5^v].

Nagy 2005

Nagy Levente, *Hunyadi Ferenc = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. Kőszeghy Péter, IV, Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 226–227.

Natanson-Leski 1935

Jean Natanson-Leski, *La frontière orientale de la République Polonaise à l'époque d'Etienne Batory = Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie*, Cracoviae, L'Université des Jagellons, 242–262.

Neugebauer 1619

Salomon Neugebauer, *Selectorum symbolorum heroicorum centuria gemina* [...], Frankfurt, Zetter, 1619.

Ősz 2014

Ősz Sándor Előd, *Bibliotheca Calviniana Transylvanica. Kora újkori Kálvin-kiadások Erdélyben*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 21).

Pap 2014

Pap Balázs, *Históriák és énekek*, Pécs, Pro Pannonia, 2014.

Paschasius 1674

Paschasius, *Poesis artificiosa*, Herbipolis, Zubrodt, 1674.

Pataki 2004

Pataki Jenő, *Erdélyi fejedelmi orvosok – Báthori István fejedelem és Báthori Zsigmond fejedelem orvosa: Hunyadi Ferenc*. In: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*, szerk. Gazda István, Perjámosi Sándor. Budapest, Neumann Kht, 2004. (online: <http://mek.oszk.hu/05400/05413/#> ; 2021.09.19.)

Petneházi 2012

Petneházi Gábor, *Humanista irodalom és politikai publicisztika határán. Kovacsóczy Farkas (1540–1594) politikai beszédei és Erdély kormányzásáról írott dialógusa* (Szeged, Doktori disszertáció, 2012).

Petneházi 2015

Petneházi Gábor, *Egy kevésbé heroikus gesztus? Zrínyi ujjának mikrofilológiája*,

- avagy a comma Zrinianum = Humanista történetírás és neolatin irodalom 15–18. századi Magyarországon*, szerk. Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka, Budapest, MTA-BTK-ITI, 2015, 66–73 (Convivia Neolatina Hungarica, 1).
- Petneházi 2021
 Petneházi Gábor, *Brutus az olvasóhoz. A Rerum Ungaricarum libri trentói kéziratának bevezetése = Lymbus* (2021/1), 297–335.
- Ptaszyński 2014
 Maciej Ptaszyński, *Who Is the Ruler Here? Dispute between Danzig and Stephen Bathory on the Character of Power in the 16th-Century Commonwealth = Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 58 (2014), 64–83.
- Reszka, ed. Czubek 1915
Stanislaw Rescii diarium, 1583–1589, ed. Ioannes Czubek, Kraków, nakładem Akademii Umiejętności, skład główny w Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1915 (Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce XV/1).
- Sas 2008
 [Szabó Károly], *A bonchidai Bánffy-kastély egykori kéziratgyűjteménye*, kiad. Sas Péter = *Magyar Könyvszemle* 124 (2008), 58–61.
- Spielmann 1973
 Spielmann József, *Az Ars Medica szerző- és forráskutatása = Korunk* 32/2 (1973), 294–304.
- Spielmann 1977
 Spielmann József, *A közjó szolgálatában*, Bukarest, Kriterion, 1977.
- Sunkó 1998
 Sunkó Attila, *Az erdélyi fejedelmek udvari hadai a 16. században = Levéltári Közlemények* 69 (1998) 99–131.
- Szabó 1881
 Szabó Károly, *XVI. századi magyar tudósok levelei*, in *Történelmi Tár*, ser. 3, vol. 4 (1881).
- Szabó 1963
 Szabó György, *Hunyadi Ferenc verseinek kéziratossága = Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series philologia* 7 (1963), 67–74.
- Szabó 1974
 Szabó György, *Abafői Gyulay Pál*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974 (Humanizmus és reformáció, 3).
- Szabó, Tonk 1992
 Szabó Miklós, Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, Szeged, JATE, 1992.
- Szádeczky 1887a
 Szádeczky Lajos, *Báthory István lengyel királylyá választása, 1574–1576*, Budapest, Akadémia, 1887.

Szádeczky 1887b

Szádeczky Lajos, *Kornyi Békés Gáspár : 1520–1579*, Budapest, Méhner, 1887.

Szalárdi, kiad. Szakály 1980

Szalárdi János, *Szalárdi János siralmas magyar krónikája*, kiad., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Szakály Ferenc, Budapest, 1980.

Széles 2011

Széles Ágnes, *Anekdota és referencialitás Kemény János önéletírásában = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 30 (2011), 437–445.

Szenci Molnár 1607

Szenci Molnár Albert, *Psalterium Ungaricum, Szent David kiralynac es prophetanac szaz ötven Soltari az Franciiai notáknac és verseknec módgyokra most úyonnan Magyar versekre forditattac es rendeltettec, az Szenci Molnar Albert által*. Herborn, Hollos Christof [Corvin], 1607, []:(9r-v) (RMNy 962[1]).

Szilády, kiad., RMKT XVI/1

Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. Második kötet, 1540–1555, sajtó alá rend. Szilády Áron, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1881 (Régi magyar költők tára, 2).

Szilágyi, kiad. Szamosközy István..., 1876

Szamosközy István történeti maradványai, 1566–1603. Az erdélyi fejedelmek birtokában volt eredeti példányról. Második kötet, 1598–1599, kiad. Szilágyi Sándor, Budapest, Akadémia, 1876 (Monumenta Hungariae Historica = Magyar Történelmi Emlékek, 28).

Szilágyi, kiad. Szamosközy István..., 1877

Szamosközy István történeti maradványai 1566–1603. Az erdélyi fejedelmek birtokában volt eredeti példányról. Harmadik kötet, 1603, kiad. Szilágyi Sándor, Budapest, Akadémia, 1877 (Monumenta Hungariae Historica = Magyar Történelmi Emlékek, 29).

Szilágyi, kiad. Szamosközy István..., 1880

Szamosközy István történeti maradványai, 1542–1608, kiad. Szilágyi Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1880 (Monumenta Hungariae Historica = Magyar Történelmi Emlékek, 30).

Szóke 2017

Szóke Kornélia, *Genealogia variabilis : Tanulmány a genealógia műfajairól a Thurzó-család példáján* (Miskolc, Doktori disszertáció, 2017).

Teszelszky 2009

Kees Teszelszky, *Az ismeretlen korona : Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2009.*

Tóth 2001a, *A gyulaféhvári humanista*

Tóth István, *A gyulaféhvári humanista költészet antológiája. "Költők virágoskertje"*, Budapest, Accordia, 2001.

Tóth 2001b, *A gyulafehérvári latin*

Tóth István, *A gyulafehérvári latin nyelvű humanista költészet alapvonásairól = Irodalomtörténeti Közlemények* 105 (2001), 3–28 (19–21).

Trausch, kiad. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, 1847

Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transylvanici, opera et studio clarissimorum doctissimorumque virorum Simonis Massae et Marci Fuchsii, Pastorum Coronensium, nec non Christiani Lupini et Joannis Oltard, Pastorum Cibiniensium, concinnati, quibus ex lucubrationibus Andreae Gunesch, Pastoris Sabaesiensis, aliisque Manuscriptis fidedignis quaedam adjecit Johannes Ziegler, Schenkensis Pastor in Districtu Bistriciensi Neovillensis, ed. Josephus Trausch, I, Coronae, Johannes Gött, 1847.

Vásáry 2008a

Vásáry István, *A jezsuita Cseles Márton és a Julianus-jelentés (A Magna Hungária- és a Jugria-kérdés történetéhez = Vásáry István, Magyar őshazák és magyar őstörténészek*, Budapest, Balassi Kiadó, 2008, 19–36.

Vásáry 2008b

Vásáry István, *A Jugria-kérdés: „Ceterum censeo Iugriam esse delendam” = Vásáry István, Magyar őshazák és magyar őstörténészek*, Budapest, Balassi Kiadó, 2008, 73–87.

Veress 1897

Veress Endre, *Báthory István király magyar hadserege = Hadtörténelmi Közlemények* 10 (1897), 277–298.

Veress 1933

Veress Endre, *A történetről Báthory István király = Erdélyi Múzeum* 38, Új folyam 4 (1933), 377–412.

Veress 1941

Veress Endre, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium = Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221–1864*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941 (Monumenta Hungariae Italica; Olaszországi Magyar Emlékek).

Vígh 2019

Vígh Éva, *Állatszimbólumtár, A–Z*, Budapest, Balassi, 2019.

Weszprémi 1778

Stephanus Weszprémi, *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia – Centuria altera pars prior*, II. Vienna, Typis Io. Tho. nobilis de Tratnern, 1778.

Weszprémi 1962

Weszprémi István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza, második száz – első rész*, ford. Kővári Aladár, Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1962.

Előszó a kiadáshoz*

Jelen kiadás célja, hogy Hunyadi Ferenc ismert, mind ez idáig kiadatlan latin költői műveit időrendi sorrendben közreadjuk. Egy későbbi kritikai kiadás előkészítésének is tekinthető ez a munka. A szöveg kiadásakor a nyomtatott formát akartuk visszaadni a korabeli humanista helyesírással és központoszással, vagyis nem állítottuk vissza a klasszikus szóalakokat. Ahol egyértelmű nyomdahibákkal találkoztunk, azokat további jelölés nélkül javítottuk. Az antik, főleg görög tulajdonnevek latin alakja sok esetben következtelen, de ezeket is csak akkor javítottuk, ha egyértelmű elírásról van szó. A központoszáson is csak a legszükségesebb esetben igazítottunk, amikor feltűnően kimaradt, vagy felcserélődött egy-egy írásjel. Hogy jelen kiadásunk szövegváltozatát könnyebben össze lehessen vetni az eredeti, nyomtatott verziókkal, a versek szövege mellett jeleztük az eredeti kiadás oldalszámait is. Az egyetlen nem autográf kézirat kellemetlen írásképe és az ebből eredő bizonytalan olvasat miatt, a kézirat fotóit az átírat mellett külön is közzé tesszük. A jegyzetelésnél azt a gumiszabályt igyekeztünk követni, hogy mindazt jelezzük, ami a gimnáziumi tananyagban már nem szerepel és egy kezünkben lévő lexikon hiányában megakasztaná az olvasást. Viszont a földrajzi neveknél – a legnyilvánvalóbbakon kívül – megadtuk a mai alakját is. Nem törekedtünk teljes tárgyi jegyzetapparátusra és a forrásokot is csak a legszükségesebb esetben adtuk meg. Hunyadi műveinek a végén egy *Appendices* fejezetben azokat a költeményeket is közreadtuk, amelyeket szerzőnknek címeztek.

* Külön köszönettel tartozom Petneházi Gábornak a nyelvi és történelmi finomításokért, Jankovits Lászlónak a kritikus észrevételekért, valamint Gálfi Emőkének és Bogdándi Zsoltinak a forrásokért, amikre felhívták a figyelmemet.

DE MORBIS
PVERORVM
TRACTATVS
LOCVPLETISSIMI,

Variâq; doctrina referti non solum Medicis, verum-
etiam Philosophis magnopere utiles;

*Ex ore Excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis
Medici clarissimi diligenter excepti, atque
in Libros tres digesti:*

Opera Iohannis Chrosczyeyoioskij

CVM LICENTIA, ET PRIVILEGIO.

Venetijs, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Pat.
M. D. LXXIII.

A De morbis puerorum tractatus címlapja (1583)

Francisci Hunniadini poemata Latina omnia

I.

Epigrammation

Kiadásai: Hieronymus Mercurialis, *De morbis puerorum tractatus locupletissimi, varietate doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chrosczieyoioskii cum licentia, et privilegio, Venetiis, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Pat., 1583, *3^v–*4^v; Mercurialis–Waldkirch 1584,):4^{r-v}; Mercurialis–Wechel 1584, (:)3^v– [(:)4^r]; Mercurialis 1588, [†3^v–†4^v]; Mercurialis 1601, [*3^{r-v}]; Mercurialis 1615; Mercurialis 1618, [N6^v]; Mercurialis 1623, [N6^v]; Crasso 1666, 43–44; Boernerus 175, 39–40; Boernerus 1755, 58–59; Weszprémi 1778, 88–89; Mehl 1930, 570; Veress 1941, 569–570; Weszprémi 1962, 192–196. Magyarul: Kővári Aladár fordítása in Weszprémi 1962, 193–197.*

Az orvos és filológus Girolamo Mercuriale (1530–1606) padovai orvos *In opus de morbis puerorum* című könyvéhez írt epigramma. A vers nem csak az itáliai orvost és művét dicséri, hanem a poznańi orvost, Jan Hieronim Chrosciejewski (~1555–1627/28) (Iohannes Chrosczieyoioskius / Groscesius) kiadása miatt a poznańi szenátust is.

1.

In opus de morbis puerorum epigrammation
Francisci Hunniadini Transilvani.

- Ecqua poli regio trifidi quisve¹⁶³ angulus orbis,
quodve latus terrae laudum est immune tuarum,
Mercurii facunde nepos? Iam gloria testes
deserit occasus, alioque renascitur orbe.
- 5 Te Rhodani,¹⁶⁴ Rhenique¹⁶⁵ cohors, te Sarmatis¹⁶⁶ Arctos,
te Scytha,¹⁶⁷ te Mysus,¹⁶⁸ Dacique Getaeque¹⁶⁹ loquuntur,
certatimque tuum praescribere pagina nomen
ardet, et ingenii monimenta propagat in aevum.
Felix sorte tua, et gratis tam dives alumnis.
- 10 En operum series tota¹⁷⁰ circumsonat Arcto.
Omnis te procerum coetus,¹⁷¹ te purpura et omnis
bibliotheca petit. Vultu tibi favit¹⁷² amico
bellipotens populi pastor, tibi panditur omnis
regia, seu natis, seu tu nascentibus almam
- 15 addis opem, te nascentes natique salutem
rite vocant, te aetas omnis, te sexus uterque

¹⁶³ *trifidi quis*: Mercurialis 1583, Mercurialis 1588, Mercurialis 1601, Mercurialis 1615, Crasso 1666, Boernerus 1755; *trifidive quis*: Mercurialis–Wechel 1584, Mercurialis 1618, Mercurialis 1623.

¹⁶⁴ Rhône, vagyis a „Rhône mellett lakók”, tehát franciák.

¹⁶⁵ Rajna, vagyis a „Rajna mellett lakók”, tehát németek.

¹⁶⁶ A humanisták a lengyelekre használták a szarmata kifejezést.

¹⁶⁷ Jelen esetben magyar jelentéssel (de sokszor a törökökre is a használták). Általában minden barbár népet, amelyek kelet felől tört Európára, legyen az hun, gót, vandál, avar, bolgár, magyar vagy török, a *scytha* névvel illettek.

¹⁶⁸ Kis-ázsiai provincia, melynek határai északon a Dardanellák és a Márvány-tenger, nyugaton az Égei-tenger és Tróasz, délen Lúdia, keleten pedig Phrúgia és Bithünia. Ez alapján bárkikre utalhatott Hunyadi. Talán görögökre gondolt? Mert a törökökre aligha. A másik lehetőség, hogy Moesiára gondolt, de akkor *Moesi* alakban kéne lennie a latin szónak, amihez képest a „Mysus” túl nagy rontásnak tűnik, és mivel a következő Daci alakban az *ā* hosszú, ezért a hexameter is megbotlik. Ugyanakkor a szöveg értelme mégis csak a *Moesi* alakot valószínűsíti. Egy későbbi szöveghelyen a Havasalföld, Moldva értelem valószínűsíthető.

¹⁶⁹ Ókori thrák törzs. Sokszor használták a törökökre a géta kifejezést, azonban itt Hunyadi biztos, hogy nem a törökökre gondolt. Mivel az ókori forrásokban a dák és géta ugyanazt a nyelvet beszélő népcsoportként jelenik meg, ezért Hunyadinál akár egymás szinonimái is lehetnek. Sokféle értelmezéssel számolhatunk: a „dákok és géták” kifejezés így jelentheti azt, hogy erdélyi és román, vagy azt, hogy román és – a középkori gót-géta nevek összemosása miatt – szász, de akár azt is, hogy erdélyi. (Sztrabón, *Geographica* 7.3.13.7–7.3.13.8: „ὁμόγλωττοι δ’ εἰσὶν οἱ Δακοὶ τοῖς Γέταις”; Plinius, *Naturalis historia*, 4.80.1–4.80.3: „Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes, varie tamen litori adposita tenuere, alias Getae, Daci Romanis dicti...”; Appianosz, *Historia, Prooemium* 15.5–15.6: „Γετῶν τῶν ὑπὲρ Ἰστρῶν, οὓς Δακοῦς καλοῦσιν.”)

¹⁷⁰ *gelidam*: Mercurialis 1601, Mercurialis 1615.

¹⁷¹ *Te procerum coetus omnis*: Mercurialis 1583, Mercurialis 1588, Mercurialis 1601, Mercurialis 1615, Crasso 1666, Boernerus 1755.

¹⁷² *ridet*: Mercurialis–Wechel 1584, Mercurialis 1618, Mercurialis 1623.

conditioque colit; Puer hinc iuvenisque medelam,
grandaevus quo vivat habet, quo germinet, infans.
Tu regum sceptris aulisque infesta venena
20 arte fugans mensis innoxia pocula misces.
Absistunt trepidae mortes, invitaque Clotho
fila trahit, Lachesisque¹⁷³ dolet sua pensa revolvi.
Sponte sua saevae privigna venena novercae
ebibit, impune invisos non ulla clientes
25 fraus perimit, pascuntque suos aconita colonos.
O hominum vitae, o communi nate saluti!
Non sic clara suum iactavit Pisa Tonantem,
illustresve suo Rhodos aurea sole colossos,
talis Apollinea prostratus gymnade Python
30 poena renascentum exutus, vitaque soloque
matris onus pulsavit humum, sic Herculis Hydra,
Hydra ferae Iunonis honos, face, cuspide, clava
concidit, et matrem maculavit sanguine Lernam.
Ergo beata viris Posnania, sancta senatu,
35 excipe Phoebai¹⁷⁴ tam nobile munus alumni!
Te geminae decorant claves, insignia clara;
Panditur iis via virtutum: nunc tertia clavis,¹⁷⁵
qua vitae reseratur iter, quae saecula recludit,
accessit. Gaudete patres, quis dulcia curae
40 pignora! Vos opus hoc pueri crescente iuventa
nocturna versate manu, versate diurna.
Vestra salus agitur primaevae in limine vitae;
Hinc senium, hinc seri canos sperate nepotes.

Patavii.

¹⁷³ Klóthó, Lakheszisz és Atroposz a három Moira, vagy Párka. Klóthó fonta, Lakheszisz megszabta a hosszát és Atroposz vágta el a sors fonalát.

¹⁷⁴ *Phoebaei* : Mercurialis 1601, Mercurialis 1615, Mercurialis 1618, Mercurialis 1623.

¹⁷⁵ Poznań város címere: a városfalon hármass torony, a bal oldali toronyon Szent Pál áll kezében karddal, a jobb oldali toronyon Szent Péter áll kezében egy kulccsal, a város kapujában két kulcs látható keresztben.

II.

Votivum

Kiadásai: Hieronymus Mercurialis, *De venenis et morbis venenosis tractatus locupletissimi, variaque doctrina referti non solum Medicis, verumetiam Philosophis magno opere utilis*, ed. Albertus Scheligijs Vbarschaviensis, Venetiis, Meietti, 1584, *4^{r-v}; Mercurialis–Waldkirch 1584, z4^v; Mercurialis–Wechel 1584, (:)iii^v-(:)iii^r; Mercurialis 1588, [†4^{r-v}]; Mercurialis 1601, A3^{r-v}; Mercurialis 1644, F2^v; Weszprémi 1778, 89–90; Veress 1941, 568; Weszprémi 1962, 196–198. Magyarul: Kővári Aladár fordítása in Weszprémi 1962, 197–199.

Szintén Girolamo Mercuriale (1530–1606) *De venenis et morbis venenosis tractatus* című másik orvosi könyvéhez írt epigramma. Ezt a művet is egy lengyel orvosdoktor, a varsói Wojciech Szeliga (Albertus Scheligijs Vbarschaviensis) rendezte sajtó alá, aki pedig Báthory Istvánnak ajánlotta a kiadását. Mercuriale helyett Hunyadi verse is inkább Báthoryt dicsőíti.

2.

Votivum Francisci Hunniadini Transil[vani] in editionem operis.

Parve liber gelidos mundi visure Triones;
Illa tot heroum genitrix, tot honoribus aucta
Aula petenda tibi est, Schythiaequae superba trophaeis.
Hic ubi bella ducum cupido perlegeris ore
5 E domitum Tanaim, et fractae Maeotidos arcus,
Divitiis confise tuis, audacter adito
Divini penetrale Ducis, prosternere supplex
Atque unctum venerare Dei, genibusque volutus
Debita magnanimo defiges oscula Regi.
10 Ille licet nunquam curarum pondere liber,
Te tamen adspecto discussa nube parumper
Liberior, paulumque suus, te fronte serena
Excipiet, magni divina oracula vatis.
Magna decent magnos, Tu nempe potentibus herbis
15 Nigra venena fugas, vitamque in secula differs;
Ille venenatos ferro et face conficit hostes.
Macte bonis animi, Rex invictissime, rerum

Certa salus, atavis soboles non degener Hunnis.
Quo nascente fluunt anni meliore metallo,
20 Quo nascente redit vivus calor urbibus aegris,
Quo nascente audent canae procedere leges;
Invenies virtute viam. Tua numina Ganges
Et septem gemini formident hostia Nili.
Tu vero lux Arctoe clarissima gentis
25 O iuvenis, tibi quid tanta dabit indole dignum
Posteritas? quali pensabit munera lucro?
Ultra Pyramidas, annosaque Mausolea
Duret honos, nec te premat invida nube vetustas.

Patavii.

III.

[Cím nélkül]

Kiadásai: *Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum Vulgari eloquio scribentium. In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae, Magni Ducis Lituaniae, Russiae, Prussiae, Semogitiae, Kiouiae, Liboniaeque Domini, ac Principis Transilvaniae. In duos Libros diuisum*, ed. Hippolytus Zucconellus. Venetiis, ad Signum Hyppogriphi, 1583 (RMK III 722), I, 72–171; Az 1–66. sort közölte: Veress 1941, 570–572; Magyarul részlet: az invokációt és a *Virtus & Voluptas* részt fordította Tóth 2001a, 109–113.

Ippolito Zucconelli 1583-ban adta ki Báthory István dicsőítésére *In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae* összefoglaló cím alatt azt a válogatás-kötetet, amelyben 26 szerző verses laudációja olvasható. Közülük Hunyadi Ferenc dicsőítő költeménye a legterjedelmesebb. Négy részre osztotta. A bevezető invokációban a megszemélyesített Fama női alakja keresi fel a bukolikus idillbe merült költőt az északon dúló, véres háború hírével. Ahelyett, hogy idejét apró-cseprő eklogákra, epigrammákra pazarolná, az égi küldött arra buzdítja, hogy alkosson végre valami nagyszerűt, egyedit, epikusat: „Elég legyen a nem akarásból, legyen egy kis merszed és távolodj el a tömegtől!” (16–34. sor) Miután meggyőzte a költőt, Hunyadi Báthory Istvánhoz fordul és előre szabadkozik műve miatt, amely se nem igazán óda, se nem igazán himnusz, vagy eposz és a király dicső haditetteinek részleteiben sem merül el. A múzsák ajkára kívánckozó témát ő csupán egyszerű parasztos énekkel (vagyis bukolikus költeménnyel) érinti majd.

A második rész (*Genethlia*) Báthory István régen megjövendölt születéséről ír, amely újra békét és virágzást hoz Magyarországnak. Az egész világon csodajelek tűnnek fel, és valóra válnak a jósok jóvendölései. A Dél és a Kelet népei elborzadva várják, míg a Nyugat és az Észak ujjong a változások láttán, amelynek híre a Boldogok szigeteire is elér. Az istenek saját szemükkel akarják látni a csodát, így hát a gyermek bölcsőjéhez gyűlnek. Egyedül a Párkák hiányoznak. Juppiter értük küldet, hogy aztán a második rész csúcspontjaként (233–296) Atroposz a gyermeket megszólítva és fonalát pergetve megjövendölje annak dicsőséges tetteit. A háború és béke minden erényével rendelkező király majd véres háborúban legyőzi a törököt, visszahódítja Budát, Belgrádot és a Balkánt, majd a lengyeleknek meghódítja Polackot (BY). Ezzel aztán el is érkezik egy új aranykor. Atroposz jóslatát nővérei jóváhagyják, a természet pedig szentesíti.

A harmadik rész (*Stephanu paedia*) István gyerekkoráról szól. A 310–318. sorban a költő előbb Báthory Istvánt, majd Báthory apját szólítja meg. A 329. sortól Hunyadi előrevetíti a visszafoglalt új Buda templomát és a Báthorynak állított diadalívet, amelyet két oldalról a háború istene Attila és Mátyás király élethű márványszobra őriz,

előttük a legyőzött és kiterített törökök sora. A gyermek Báthory Istvánhoz – aki már párévesen is harcolni akar – atyja hosszú szónoklatot intéz (613. sorig) és történelmi, bibliai, mitológiai példákat felsorolva a tanulás fontosságára hívja fel a figyelmét. Az árvaságra jutott Báthory István valójában alig volt féléves, de Hunyadi, az atyai szónoklat kedvéért, pár évvel megtoldja a kis Báthory életkorát. A 624. sortól tűnik fel Virtus és Voluptas, hogy kíséretükkel és retorikai eszköztárakkal az ekkor már nagyobbacska Báthoryt a saját útjukra csábítsák. Végül Virtus kerül ki győztesként. A 977. sortól a nevelését magára vállaló Várdai Pál esztergomi érsek udvarában találjuk. Innen a szülői házba már Hunyadi Mátyásként tér vissza (1047. sor). Az 1065. sortól Hunyadi a leendő fejedelem filozófiai, poétikai és egyéb stúdiumait részletezi. I. Ferdinánd bécsi udvarában való apródoskodását elhallgatja, helyette *ex Alemania* tér vissza Báthory Gyulaféhérvárra (1150. sor). Erdély úgy fogadja Báthoryt, mint egy viruló és izgatott menyasszony a vőlegényt (1164. sor). Az 1183. sortól álmában megjelenik előtte Magyarország gyászos női alakja, kíséretében a folyamistennel, valamint Illyriával, Mysiával és Bohemiával, akiknek a ruhája viszont nem magyar viselet. Ungaria rövid beszédet intéz Báthoryhoz (1211. sor). Már élni sem akar, csak méltó módon megsiratva és meggyászolva meghalni. A dicső múlt felsorolása mellett kitér a kapzsi és orv Ausztriára is, amelyik megirigyelte és megkívánta tejjel-mézszel folyó földjét. Az egyetlen reménysugár, ami maradt, a Báthory nemzetség Erdélyben. Ungaria tehát Daciát (vagyis Erdélyt) kéri meg, hogy segítsen, mert csak ők gondoskodhatnak arról, hogy ne felejtsek el a magyar nevet. Báthory elszörnyedve kiált utána, de Ungaria alakja köddé válik.

Az utolsó, befejező rész az 1316. sornál kezdődik és Báthory István királyságáról (*Stephanu basilia*) szól. Félig-meddig különálló műnek is tekinthető, talán ez volt az egész epyllion eredeti magja, amit kibővített Báthory születésével és gyerekkorával. Itt – miként az első részben Famához – újból az égi hatalmakhoz fordul, de a történetírás műzsáját, a „történelem kertjeiben” oly járatos Kleiót idézi meg. Az immár felnőtt Báthory történelmi tetteinek dicsőítésébe nem is lehetne e segítség nélkül belekezdeni. Az invokáció oly jól sikerül, hogy Apollón váteszi ereje rögtön magával is ragadja, és az első rész elejének léha, bukolikus furulyaszava helyett a tárgy komolyságához jobban illő zene csendül fel. A fejezet három „epikus” méretű haditett elmesélésére vállalkozik: az 1575. július 19-ei kerelöszentpáli csatáéra, Danzig lázadásának 1577-es leverésére, és a livóniai háború 1579–1581-es hadjáratának eseményeire. Báthoryt még meg sem választották erdélyi fejedelemmé, de az élve eltemetett Pannonis női alakja már kikel sírjából. Az előző részben, Báthory álmában már korábban felbukkanó Ungaria alakja most a valóságban is megjelenik Pannonis néven. A Párkák a magyarság bűneinek fonalát elszökték végre és most megtisztulva új, boldogabb sorsot szőnek. Az álomjelenethez mint előképhez hasonlóan Pannonis leánya, a kétségbeesett Dacia újra felbukkan és kifakadva az őket ért csapások elviselhetetlen kínja miatt, az istenektől kegyes halált kér. Ekkor jelenik meg Virtus nőalakja Dacia és Pannonis előtt, akinek az ifjú Báthoryt sikerült az erény útjára csábítani.

Vigasztalja Daciát, de azért a szerencsésében elbizakodott Pannonis felelősségét sem hallgatja el, aki végül túlságosan elpuhult uralkodókat engedett a trónjára. Nem tanult se Hellász, se Róma példáján, ne csodálkozzon hát, ha királynóból rabszolgává lett végül. Az álomjelenettel ellentétben itt maga Virtus bízza meg Daciát, hogy segítsen Pannonisnak, akit mint hajótöröttet kell megmentenie. Daciának össze kell hívnia Gyulafehérváron a szenátust, hogy Báthoryt – mint utolsó reményt, aki képes a feladatot teljesíteni – megválasszák erdélyi fejedelemmé. Miközben Báthory egy szőlőlugasban ülve töprengett Pannónia sorsán, a hatalom jelvényeit felmutató eljenző tömeg vette körbe. Természetesen Báthory visszautasította a felkérést, de miután mindenki sírva könyörgött neki, majd színe elé járult a száműzött Pannonia árnya, Pietas és Virtus alakja is, elfogadta a megbízást. Új aranykor érkezik el. Azonban a dühöngő Ausztria ármányt szőtt, mert nem saját jelöltjét választották erdélyi fejedelemmé. (Bekes Gáspárról van szó, de Hunyadi nem nevezi néven, mert később kibékül Báthoryval és kiváló hadvezérként szolgált mellette.) Ausztria fröcsögő monológban szidja Pannóniát, aki hidraként – ezzel Erdélyre célozva – újabb és újabb fejeket növeszt. Megesküszik, hogy amíg él, üldözni fogja Pannóniát. 1575 júniusában óriási haddal tér vissza Ausztria (valójában Habsburg-támogatással Bekes). Egy epikus jelenetben Mars és kísérői veszekedni kezdenek az istenekkel, de Jupiter parancsára az újból felbukkanó Fama közbelép. A magyaroknak szükségük van a segítségre. Mars maga helyett saját lován küldi Virtust a csatába, mert neki Perzsiába kell mennie. (Ez a jelenet utalás az 1578–1590-es oszmán–szafavida háborúra.) Mars beszédében jó tanácsokkal is ellátja Virtust. A sereget úgy kellene felállítani, mint az 1444-es várnai csatában Hunyadi és I. Ulászló. Az 1575. július 9-ei kerelőszentpáli csata előtt érkezik meg Virtus, aki Báthory fenséges alakját már messziről észrevéve, odarohan, átöleli és csókjával isteni erőt lehel belé. Bárcsak előbb született volna meg Báthory, akkor már a török is ki lenne űzve Thrákiából. A csata után Erdélyre aranykor köszönt, míg mindenhol máshol vaskor uralkodik. De közben Valois Henrik lengyel király visszatért Franciaországba (ahol III. Henrik néven uralkodott), és Sarmatis király nélkül maradt, aki úgy döntött, hogy Báthoryt hívja meg a trónra. Az örömhírré újabb csodajelek tűnnek fel: a Szamos tejjel folyik és Hunyadi János felnevet gyulafehérvári sírjában. Báthory kiváló diplomataként és törvényhozóként minden ellentétet és peres ügyet megold. Évszázados konfliktusok halnak így el. A fejezet utolsó része egy aránytalanul hosszú, 800 soros leírása Danzig térdre kényszerítésének (1575–1577), amely város nem volt hajlandó Báthory uralmát elfogadni. Ez az aránytalanul hosszú rész pedig egy szintén aránytalanul hosszúnak tűnő buzdító szónoklatot is magában foglal Báthory kapitányától, Vadas Mihálytól, aki aztán a csatában életét is veszti (Bekest csak egyszer említi meg Hunyadi, pedig jobban illett volna az ő szájába a szónoklat). Danzig legyőzéséhez képest a livóniai háború eseményeinek leírása alig száz sornyi (Polack 1579-es, Velikie Luki 1580-as és Pszkov 1581-es ostroma). Ez a rész is mintha kiséposz lenne a kiséposzban külön eposzi kellékekkel. A felsorolt haditettek miatt már a török is féli Báthory nevét, de költőnknek már Kleió

segítségével sincs ereje, hogy elmesélje az elkövetkezendő időket, az Oszmán Birodalom bukását Báthory István miatt. Hunyadi szerint (2555–2561. sor) mások tetteivel könyvtárakat töltenek meg, míg mi saját restségünk miatt lemaradunk. Itt az idő, hogy ez megváltozzon! A költemény legvégén magát ajánlja. Ha lehetőséget kapna, akkor letenné egyszerű nádsípját és halhatatlan énekkel festené le a nagy király tetteit.

3.

Francisci Hunniadini Transilvani

- Medoaci ad ripas secreta nuper in umbra 72
Primaevi roseos veris mirabar odores,
Et circum Andiades mecum mea cura Napaeae
Annua Mantoo texentes sertae Maroni
5 Minciadem querula flebant Meliboeon avena.
Ecce ab Hyperboreo praenuncia Fama recessu
Aedonas hyemes volucris dimensa volatu
In Zephyros sulcabat iter, magnamque salutans
Hesperiam, Adriacis allabens finibus haesit.
10 Hic ubi me Arctoe vidit telluris alumnum
Aonium Euganeo¹⁷⁶ meditantem murmur in antro,
Sicut erat patrii suffusa aspergine Martis
Sanguineum excutiens atro de corpore rorem
Succedit luco, et nostra Dea restitit umbra,
15 Incumbensque solo iam lassis debilis alis
Talibus aggredit. Te nunc ignavia deses 73
Occupat Euganeae iuvenis pars una coronae,
En ego quot terras obii, iam praepete giro
Lustravi Aonidas, geminumque Atlanta replevi.
20 Exercet vates magnus labor: ille cruentus
Heroos inflat lituos, crepat ille pedestri
Sanguineas acies numero, fluit ille solutus,
Hi laetum Paeana sonant, hi pectine blando
Exhilarant tristes elegos, hi Sapphica culta
25 Hi lentum Scazonta, hi laeta anapaestica ludunt,
Partaque dinumerant Arctoo, et hoste trophaea,
Tu cunctaris adhuc sacri praeconia Regis
Pegasea tentare tuba, Tanaimque subactum?

¹⁷⁶ Hunyadi itt a másik költőfejedelemre, Petrarcára (is) utalhat, aki az Euganei-dombságon található Arquà településen halt meg.

Exurge in numerum, quid capripedes Satyriscos
 30 Quid iuvat Heliadas subdivalesque Ithyphallos
 Delyrare lyra, lascivaque numina Faunos?
 Aut si forte breves Gyaros sannamque vereris,
 Si nondum Ascra favet, necdum tibi somniat Aon,
 Aude aliquid, noluisse sat est, teque exime vulgo.
 35 Haec memorat, coeloque viam molita per auras
 Ingreditur nymbos, et rauca tonitrua tranat.
 Nunc ego quid coner, Phoebumne in vota vocabo?
 Iam fessa est Phoebea chelys, numenne precabor
 Montis Hiantaei? iam laudibus entheus Aon
 40 Ebrius est, fontemne bibam? iam deficit Ascra.
 Moeoniasne implorem umbras animamque Maronis?
 Non unus Maro, non unus tibi sudat Homerus.
 Praesentesne canam titulos Arctonque receptam?
 Praeterita accendunt animum, belline labores
 45 Iustitia exsuperat, clarorum nomen avorum?
 Immensum mihi surget opus, partemne relinquam
 Virtutum laudisque tuae? Quodcunque tacebo
 Maius erit, prompto faciens Rex magne furori,
 Obruor immensa virtutum mole tuarum
 50 Non licet heroas acies, tot bella, tot enses
 Tam timida vibrare lyra temerarius error
 Excludit veniam, laus est siluisse modeste.
 Interea Euganea sine me rude carmen in umbra
 Inter odoratas lauros, atque Itala Tempe
 55 Cantare ad cunas. Mavortia flare trophaea
 Non opis est nostrae, magnorum maxime regum.
 Maiores maiora tonent, gaudere triumphis
 Nos satis est, humilique humiles inflare cicuta
 Cum Satyris rurale melos, sic pauperis horti
 60 Villicus exiguum sterili de iune¹⁷⁷ racemum
 Suspendit Bromio, pastores farre litarunt
 Thure Iovem, parva Cererem placamus acerra.
 Forsan erit tempus, quo te tuaque inclyta gesta
 Incipiam maiore lyra, totumque movebo
 65 In laudes Heliconas tuas, nunc paupere plectro
 Tantarum liceat fastigia tangere rerum.

74

¹⁷⁷ Talán a *iuniperus*ból rövidíti (terméketlen/haszontalan borokóbagyó). Vagy félreírás és talán *vite*?

VIRIDARIUM
POETARVM

Tum Latino, tum Græco, tum Vulgari
eloquio scribentium.

In laudes

SERENISSIMI,
ATQVE POTENTISSIMI
D. D. STEPHANI
REGIS POLONIAE.

*Magni Ducis Lituaniæ, Ruffiæ, Pruffiæ, Semogitiæ, Kioniæ,
Liboniæq; Domini, ac Principis Transilvaniæ.*

In duos Libros diuifum.

STEPHANVS BATHOR

REX POLONIAE, &c.

VENETIIS, ad Signum Hyppogriphi. 1583.

A *Viridarium poetarum* címlapja (1583)

Stephanu genethlia.

- Iampridem opprobrium titulis, et inania regni
Pondera, et edomiti ludibria viximus Haemi,
Nascere magne pater patriae, quo vindice fasces
70 Maiorum canasque iubent procedere leges
Infensi quondam superi, praesagia magnae
Indolis agnosco, video, felicia nasci
Saecula, et optatam Ungariae revirescere pacem;
Audio Amiclaeos, praesagum carmen olores
75 Cantare, et cunas blando lustrare volatu
Sarmatici ducis; ecce novum mitescit in aurum
Natura cogente chalybs, iam flumina lactis
Flumina mellis eant, iam sudent balsama silvae
In falces abeant gladii, fluat omnibus aurum
80 Nectare et ambrosia tumeat Mavortius Ister.
Tu vero, Stephane, ingentes accingere ad orsus
Bellipotens, en tota tuum coniurat ad ortum
Machina, et aeterni spirant praesagia coeli.
Te nascente ferum cecinit Chaldaeus aruspex
85 Auspicium Aracidis, augur te agnovit Hetruscus
Nascentem, aspectisque Aegyptus horruit astris.
Te Clariae sacer horror aquae tripodesque deorum,
Te Persae stupuere magi, te sensit aruspex.
Cortina trepidante Tages, te Marmaris ara,
90 Te Pelusiaci praedixit victima Lagi.
Phocaico nunquam tantum mugivit ab antro
Alma Themis, nunquam tam veri numinis aestro
Fatidicos fudit Dodonia quercus elenchos.
Miratur Babylon nodosae robura clavae,
95 Et fidos arcus et avitae tela pharetrae
Iratos fregisse Deos, lamenta vagantur
Per populos, vetitumque nives texere Canopum.
Hostia nulla placet superis, non anser Osirin,
Non placant fruges Cererem, non cerva Dianam,
100 Non haedus Bromium, sus Maiam, capra Minervam,
Non furvae Plutona boves, Ergenna bidental
Expavet, in Boream flamen canit exta dialis
Crescere, defectisque Nothon marcescere fibris.
Illic et lapidum fletus et flumina dextra
105 Attonitos terrere magos partusque sinistri

- Semiferi vultus et flammea barba cometae.
 Ingeminat solitos cautes Sipyleia luctus,
 Liquitur in lachrymas Eurus, miserabilis uda
 Canitie, pullaque Nothus maestissimus ala,
 110 Quam vellet mutare diem, Boreaeque beato
 Invidet imperio, gelidus licet axis utrumque
 Nutriat, atque pari dispensent frigora libra.
 Aemulus exultat Boreas, pigrique Triones
 Luxuriant, choreisque vacat genialibus Arctos.
 115 Absistunt nebulae, mundus caligine liber
 Deliolos flores et odori germina veris
 Fundit, et halanti cunas dissuaviat herba.
 Alma canit Natura novo gavisus sereno,
 Dulce genethliacon saliant ad plectra Napaeae
 120 Pannonides patriique canunt encaenia Daci,
 Oscines sacra infantem cinxere corona
 Laetantes, melicoque fluunt modulamina rhythmo
 Ad cunas. Nunquam tot aves Arctoidos orae
 Vidit Atlas, patrium linquunt Maeandron olores,
 125 Dilectum alcyones linquunt Ceyca, remisit
 Daulias ales Ityn, nigrum liquere sepulchrum
 Memnonides, tepidum mutarunt Strymone Nilum
 Naupliadae volucres, non Nisi Scylla capillos,
 Non Circen Diomedis aves, non Terea Progne
 130 Infestum meminit, volucris cita verbere penna
 Quaerit Atlanteas dextro sub cardine plantas.
 Elysios quoque fama tui venerabilis ortus,
 Magne heros, heroas adit. Gaudere nepoti
 Turba patrum, quos cana fides et Martia virtus
 135 Perfunctos vita poenali a sede secretos
 Addidit aeternis abluto corpore Divis:
 Busta licet mutumque caput fessumque cadaver
 Felix Alba tegat. Nascenti cymbala regi
 Instaurant vates, antiquaque fila resumunt.
 140 Quaque licet sacro plaudunt modulamen Averno,
 Iam nec Threicii crinem miratur ephebi¹⁷⁸
 Letiferae lyricen gustator Anacreon uvae,¹⁷⁹
 Aeolis Ambracides Sappho non heroinas¹⁸⁰

¹⁷⁸ Anakreón (fr. 71).

¹⁷⁹ Plinius anekdotája szerint Anakreón egy szőlőszemtől fulladt meg (*Nat. hist.* 7.44.3–7.44.5).

¹⁸⁰ Itt Szapphó szerelmeit sorolja fel. Cf. Angelo Poliziano, *Nutricia* 619–627.

Ardet Anactorien et sideream Telesippen,
 145 Excidit ore Phaon, sordet modo Mnais et Atthis,
 Est nova cura iecur. Cunctos tibi nutrit amores,
 Te recinit iam lymphatae nova pectora vates
 Implentur veteris Phoebi, laetaeque futuris
 Concipiunt numen, venturaque fata recludunt.
 150 Quicquid Amalthea et veri praesaga Phaennis
 Quicquid faeta Deis Manto longaevaue Glauci
 Deiphobe, Herophile et venturi conscia Demo
 Pemonoe Phytoque et Apollinis aemula Sabbe
 Et Carmenta parens, quicquid Marpesia fati
 155 Dives habet, non iam folio librove loquuntur
 Ancipites, sed certa refert, sed gutture vivo
 Spiritus, arcanumque evibrat Phoebade numen.
 Tu quoque, qui volucres, qui nigra venena, Melampy
 Novisti, gemino zelatus Apolline mentem
 160 Laeta renascenti cecinisti gaudia mundo.
 Festa coronatae peragunt convivium vitae,
 Exultant geniale pii per Averna nec unquam
 Orpheia tam magno manes cinxere theatro.
 Arrident superi, regalia sidera summos
 165 Obsedere poli tractus, nec ad ima salubres
 Abscondunt radios, toto ferus exul Olympo
 Saturnus rursus Latio latet, occupat orbem
 Cres heres, flamma radians tonitruque secundo.
 Ecce novum sidus sinuatis aethere giris
 170 Vidit uterque parens longo descendere tractu
 Illabique domum, et bifido proserpere cornu
 Ad cunas stupuere simul. Simul igne divino
 Praesagus flagravat apex radiavit honorus
 Vertex, innocuae carpserunt tempora flammae
 175 Mox sua Ladaei repetunt convexa Lacones.
 Non satis est superis coeli terraeque marisque
 Prodigii fecisse fidem, placet ora videre
 Infantis, numenque novum convexa relinquens
 Ingreditur terras venerandi curia coeli.
 180 Expediunt sese celeres, vehit aurea magnum
 Ala Iovem, subeunt Cybeleia lora leones,
 Sphaera rotat Ianum Genii iunxere Molossos.
 Sithonios Mars fraenat equos, tu tigrides, Euan,
 Alma Ceres cogit rapidos ad fraena dracones;

78

79

- 185 Mercurium sua penna vehit Tritonida pardus,
 Saturnum cancri, dominam Saturnida pavi.
 Neptunum balaena senem, vaga cervam Dianam,
 Luna boves urget, Ditem vehit acer Alastor,
 Mulciberum salamandra Fabrum, terraque poloque
- 190 Maiores venerunt Dei, qui fata gubernant
 Bis deni rerum domini, venerunt minores,
 Quos arbor, fluvius, mons, fons, nemus, aequora, rura
 Diversis coluere sacris. Venerunt secreti
 Indigetes, cynos gemini iunxerunt Lacones,
- 195 Flora premit zephyros, bigas insedit Enyo,
 Solis avem custos aeterni nectaris Hebe
 Conscendit Iovis ales agit Ganymeden amatum.
 Venit et ad terras felix Astraea relictas,
 Quam laeva turtur, fert iuxta ciconia dextra,
- 200 Alcidem sua monstra vehunt, pars caetera divum
 It pedes, ut tetigere sacri cunabula Regis,
 Quod sors cuique dedit, Divo pia dona recenti
 Certatim accumulavit. Cingit diademate crines
 Iuppiter, et sceptro rex regem illustrat eburno.
- 205 Dat pater ingenium puero Saturnus, et altum
 Consilium, bifrons promittit saecula Ianus,
 Neptunus maris imperium, spolia ampla Diana
 Consortem Lucina¹⁸¹ tori Berecynthia prolem,
 Sol annos, Gradivus equos, Cythereia leporem,
- 210 Virtutes Pallas, celebrem Saturnia famam,
 Uber agri faecunda Ceres messemque beatam,
 Optatum genius votum, Bronteia tela
 Vulcanus, Dis divitias, dat spicula Phoebus,
 Eloquium confert Hermes adamantidaque harpen.
- 215 Donat Hydaspaeis ornatam nebrida gemmis
 Vite beans Bromius. Promissa assensibus implent
 Indigetes et turba minor dant foedera fratres
 Unanimemque fidem. Spondet Bellona triumphos,
 Alcides animos infractaque pectora bello.
- 220 Dat gladios Astraea truces iustamque bilancem,
 Aureolas dat Flora rosas, dat nectaris haustus
 Iliades, pueroque puer pia basia iungit.
 Dat ver aeternam et viridem sine fine iuventam
 Diva gubernatrix longaevi nectaris Hebe.

¹⁸¹ Diana „Lucina” jelzője a gyermekszületést segítő aspektusára utal (Iunó ugyanezen erejére is vonatkozhat).

225   Concilio solae abfuerant sanctaque caterva
           Quae rata pacta Deum reddunt vitaeque tenorem,
           Fataque dispensant divino pollice Parcae.
           Accelerant Iovis imperio, fert stamina concha,
           Gryphes Hyperboreae calathos quibus addit et aufert
 230 Annorum Dea dura modo, tum maxima natu
           Atropos obstantes revocans ad terga capillos
           Candida vividulis intexit licia fuis
           Sic memorans: Salve o patriae spes una, patrisque
           Magne puer, salve iam dudum debite terris
 235   Auxilium, requies fessis, victoria victis,
           Poena reis, custos populis, lux una tenebris,
           Una salus aegris, salve iustissime vindex
           Iustitiae, salve obscuro Sol addite mundo,
           Mecenas Musis, desuetis Scipio bellis;
 240   Alcides monstris, Numa legibus, Aeacus orbi,
           Ops miseris, Decius fugientibus, Annibal hosti,
           Labenti Codrus patriae, captaeque Camillus,
           Typhois naufragio, Cato victis, Cressius heros
           Damnatis, Perseus vinctis, Brutusque tyrannis
 245   Alcinous profugis, salve virtutis asylum
           Iustitiae, salve Curius, Rhadamante nocentum,
           Militiae Caesar, salve nunc parvulus infans,
           Nunc spes sola tuis! Veniet robustior aetas,
           Implebis terras infans brevis, aethera, Pontum,
 250   Pontum caede, polos fama, terrasque tropaeis
           Fabricios vinces animis, virtute Quirinum,
           Religione Numam, dextra Titanas, Atridem
           Imperio, lingua Crassum, gravitate Lycurgum,
           Consiliis Fabium, Aeneam pietate, Philippum
 255   Auspiciis, spe venturos, vivosque triumphis
           Majores gestis, cunctos ingentibus ausis.
           Euge beate puer, divum genus, eia age nymphae
           Pannonides, heroa novo conspergite flore.
           Iam sudent querceta favis, eat Ister amomo.
 260   Tu quoque desuetis iam tandem assuesce triumphis,
           Hunne ferox; at vos felici currite Regi,
           Currite felices felicia licia fusi.
           Iam satis indultum lachrymis, sat sanguine vestro,
           Bistonis intepuit rabies, sat caede litatum
 265   Pannonia, satis exhaustum est, poenaeque necisque,

81

82

- Cresce puer divine, licet quo vindice vinctos
 Impia disiectis iuga detrectare catenis:
 Currite felices felicia licia fusi.
 Te nascente fluunt anni meliore metallo,
 270 Te nascente redit vivus calor urbibus aegris,
 Te nascente audent canae procedere leges,
 Currite felices felicia licia fusi.
 Macte animo puer Ungarico, tu maximus ille es
 Unus, qui patriae veniat modo iusta iuventus.
 275 Cunctando amissam, pugnando restitues rem,
 Currite felices felicia licia fusi.
 Te duce Sithonios in vincula belliger Hunnus
 Thracas aget, coeloque iterum te praeside surget
 Hunnus honos, domitoque iterum dominabitur Haemo,¹⁸²
 280 Currite felices felicia licia fusi.
 Hic tibi Sarmaticas innectet Moscha catenas.¹⁸³
 Arctoi gaudete duces, gaudete, receptae
 Vistulades, niveoque diem numerate lapillo,
 Currite felices felicia licia fusi.
 285 Aspicio flentem Tanaim, videorque videre
 Sanguine sudantes campos et fulgere in armis
 Magnanimo heroas respersos pulvere belli,
 Currite felices felicia licia fusi.
 Magna loquor, video redivivae moenia Budae
 290 Bellogradumque potens et amaeni iugera Dravi
 Atque triumphati fatalia fraena Poloci,¹⁸⁴
 Currite felices felicia licia fusi.
 Impia non ultra bacchabitur orbe Megaera,
 Cessabunt Erebi leges, et pace sequestra
 295 Melle fluet felix tellus, pluet aureus imber,
 Sistite felices felicia licia fusi!
 Atropos haec caecinit, geminae assensere sorores,
 Annuit omnipotens variis assensibus aether;
 Infremuit Natura parens praescita Dearum,
 300 Sanxit, et aeterni solvit se concio coeli.

83

¹⁸² Visszaulálás a 68. sorra.

¹⁸³ A livóniai háborúnak azon szakaszára utal, amikor Báthory István 1578-tól Rettegett Iván ellen több hadjáratot is vezetett.

¹⁸⁴ Polack (Polock) városa, ma Fehéroroszországban.

- Vos modo, quae vada laeta Sami vitreumque Tibiscum 84
Pannonides colitis, nunc aspirate, Napaeae
Daciades, iam flore suo roseaque iuventa
Induite infantem! Vestris adolevit in ulnis.
305 Andide vos tenerum lauru et Cythereide myrto
Lustralique leves fovistis murmure cunas.
Aspirate Deae virides, et adeste vocanti,
Sic vobis Sol aeternus, sic flore perenni,
Ver halet, tepidaeque fluant clementius aurae.
310 Tuque iterum mea vota novo comitare favore,
Armipotens Stephane, exilem ne desere venam,
Atque triumphales hedera redimire capillos!
Parce, pater patriae, Cyrrhaea per avia donec
Loton et Euganeo carpam de colle corymbos.
315 Magne parens, nulli natorum laude secunde,
Seu colis Elysios, seu templa novemplicis aethrae,
Nunc ades, et primo sudantem pulvere firma
Uberiore Deo, secretumque influe numen!
Tu caneris, duce te sed enim praeceunte secutus
320 Arripuit sacri felix iter aetheris infans.
O, si tanta meae superet mihi portio vitae,
Ut natum Ungarico scindentem Turcica curru,
Agmina, deiectis inamaeni cornibus Hebri 85
Conspicuum trabea videam, cum barbara colla
325 Victori submittet Arabs, confessaque numen
Ante pedes Rhodope supplex animosa procumbet,
Tum mens plena Deo Pimpleideque ebria lauru
Sanguinea fera bella tuba Martemque crepabit,
Surgent in laudes arae, templumque tropaeis
330 Instituam, Rex dive, tuis, altaria mystes
Perfundam veneranda mero, plaudensque chorea
Ture sacros adolebo focos, niveaque hecatombe
Castaque lacte novo peragam votiva sacerdos.
Stabunt et vivis spirantia marmora signis
335 Pro foribus custos belli Deus Attyla, clades
Hesperiae geminique trucis duo lumina Budae
Corvini vinctisque duces ad terga lacertis
Nec iam fulminea metuendus Turca sarissa.
Pendebant quoque dona tholo, nunc symbola grati

340 Quantulacunque animi deductum dilige carmen,
 Primaevi neu temne rudes, Rex magne, laboris
 Primitias, si quando iocis te forsam amicis
 Vel belli feriae, pacis vel seria laxant
 Consule, et haec aequi, si te non digna patrono,
 345 Non iniusta tamen: nec semper adorea divis
 Magna damus, sed grata tamen; dilexit avenam
 Thuscus eques, nec oves in apricae fornice rupis
 Pascentem, niveus nec arantem tempsit Alexis
 Tityron, et sua bucolicis est gratia Musis.
 350 Vix dum tu tenero natalia limina passu
 Libabas, primaevus adhuc et idoneus ulnis,
 Ante annos iam bella geris, iam multus in ore
 Miles erat, nec iam nucibus vel arundine longa,
 Sed gladiis praecox gaudes, campique cruenta
 355 Tempestate ferum gravibus cohibere lupatis.
 Tympana pro cunis pro mollibus hasta susurris
 Pro domibus dummi, pro bullis bella placebant.
 Iam tum Carpathio fictis in pulvere giris
 Gaudebas, hastamque rudi vibrare lacerto.
 360 Martius horror inest membris, oculisque verendis
 Nescio quid regale micant, niveaque refulgens
 Maiestas in fronte sedet, sacrumque beatae
 Iam spirant diadema comae; maturior annis
 Nil breve moliris, primoque ostendis in aevo
 365 Quis quantusve fores, et dignas indole tanta
 Balbutis lingua nondum articulante loquelas.
 Talis ad Eoum primaevus Liber Hidaspem,
 Ut primum patria subrepsit posthumus alvo
 Iam Iove digna patre, et miranda virilibus annis
 370 Carminat, et nigrum perterret cuspide Gangem
 Thysigeramque ferox infans desudat ad hastam.
 Ipse triumphato quoties fluxisset ab ortu
 Threiciis plenus spoliis et Perside gaza
 Magnanimus genitor, reduci non iungis anhelum
 375 Basiolum, non brachiolum, sed belliger armis
 Advagis, laetus Thressam tibi saepe pharetram,
 Saepe pater parvo phaleras suspendit et ense,
 Heroamque brevem calamis oneravit et arcu.
 Saepe coruscanti te non puerile loquentem,
 380 Parvulaque ad rutilos tendentem brachia vultus

Cernuus assumpsit gremio rudibusque lacertis
 Fraena dabat moderanda feri teretemque sarissam:
 Attentare manu, atque hirsutae cassidis ignes.
 Reptasti puer in clypeo flammamque vomentes
 385 Tractasti galeas et acutae cuspidis hastam,
 Non pavidus, non si Sais Phorcynide virgo
 Velet, et Atracii sinuent per colla Cerastae.
 Quid tibi tunc animi genitor, cum pignora tanta
 Aspiceres, rumpunt dilectum gaudia pectus?
 390 Et lachrymis maduere genae, mox versus ad astra,
 Mene (inquit) tanto duxistis munere dignum
 Militiae longo defectum membra labori,
 Di patrii; date Threiiicos adiuret in hostes
 Succedens oneri patribusque, parentet uterque
 395 Christophorum Christo, Stephanum sacro Coronae:
 Ille Deos templumque colat sanctumque tribunal,
 Hic reges regat, et domitis det iura tyrannis.
 O nimium foelix, o terque, quaterque beatus
 Natorum virtute pater! Cur amplius ergo
 400 Degeneri tellure moror? dilata quid addet
 Votis vita meis? Iam iam securus honorum.
 Succedam Elysio, tituli manet obses aviti
 Non unus, vixi felix. Sic fatus utrisque
 Oscula libavit natis, et thure cremato
 405 Vota reus solvens, praesagum dividit omen,
 Sic urget fatum, sic mens non cassa futuri,
 Sic author Deus intus agit. Crescebat uterque,
 Ille annis, hic spe maior, duo lumina matris
 Pannoniae, ceu rosidulis duo lilia thyrsis:
 410 Paulatim exertant rutilum iubar, ictaque Phoebo
 Sidonios pandunt vultus, et hiantia rostra
 Ad solem geniale rubent, flat amica micantes
 Aura sinus, vivunt nymphae, timet aemula nais,
 Quae videat Dea, quae rapiat, quae prima decoro
 415 Ungue metat charo dilectum munus amanti.
 Unanimi quoties frater cum fratre per urbes
 Pannonias in equis Tyrio radiabat in ostro,
 Cedebant proceres spatiis, et odoribus omne
 Ambrosiis halabat¹⁸⁵ iter, proscaenia plausu
 420 Compita fervebant votis, Sobolescite magni

¹⁸⁵ Hunyadi 1583: habebat.

Reliquiae generis, quibus est concredita fato
 Ungara res, patriaeque salus excurrere fama!
 Non pigeat pueri proavos crescente iuventa,
 Neu doleas, invicte pater; sic Aegea Theseus
 425 Pelea Pelides, sic Aesona vicit Iason.
 Talis Amyclaeos non iunxit copula fratres,
 Tanta nec Inachio Pyladem devinxit Oresti
 Pyrithoumque fides, cedat concordia foelix
 Euryali et Nisi, sparsam in duo corpora iures
 430 Unam animam, geminosque ab eadem vivere vita.
 Sic Latonigenae, seu Cynthi, seu Aracynthi
 Exercent dumeta Dei, pharetrata caterva
 Pone ruit, praeceunt fratres, par annus utrique,
 Par animus, facies, eadem coniuncta voluntas.
 435 Uruntur tacitum Dryades, suspirat Oreas,
 Deperit omne nemus, currunt ad retia mites
 Sponte ferae, parent laqueis, nec tuta capessunt
 Devia, non pedibus celeres, non mole resistunt
 Maiores, non dente ferox, non cauta latebris
 440 Sponte lupus sequitur casses, sese obicit ultro
 Ursa plagis, non frendit aper, non saevit hyaena,
 Non fugiunt fetae venabula dia leaenae,
 Dulcia declinant furtivae ad basia quercus.
 Ipsa beatorum torvo Rhamnusia vultu
 445 Foedus amat fratrum, tandemque oblita nocendi
 Mitescit Nemesis. Tales sibi crescere natos;
 Alternant per vota patres, oculisque sequuntur.
 Hos cuncti genuisse volunt hac nubere lege,
 Nec caelebs, nec Vesta negat, sic innuba Pallas
 450 Gignere vult thalamoque animum sociare marito.
 Nunc vetus attollat fallacem fabula Ledam,
 Et fratres ovumque suum, nunc Graecia iactet,
 Quam vates finxere fidem comitetur Averno.
 Thesea Pyrithous, tumuloque Patroclea donet
 455 Aeneides, cedet veris amor, ardet utrinque,
 Maior ut ingenua gravitatem fronte serenat,
 Utque minore minor tantum superemicat omnes
 Maiestate viros, vultuque allectat amico.
 Ut minor heroas et iam num spirat honores,
 460 Ut rotat infrenes eques imperiosus habenas
 Nilque puer puerile gerit, contutibus haerent

- In puero, unanimique fremunt praesagia voto.
 Ergo ubi iam certo signavit limite gressus,
 Protinus arma loqui, et saevo praecingier ense:
- 465 Iam magno comes ire patri iam viva videre,
 Praelia, et Emathio sudare in pulvere gestit,
 Temporis impatiens tardi, nimiusque iuventae.
 Qualis ubi levibus vix audens fidere plumis, 90
 Parvus olor solus, natalibus incubat ovis,
- 470 Mox sua materna suffragine brachia tentans:
 Reptat humi, repetit nidum, sequiturque parentem,
 Luxuriansque fuga, vicina sidit in ulmo;
 Hinc aliis, atque hinc aliis sublimia donec
 Arripiat tandem, et rauca inter nubila clangat.
- 475 O quam saepe patris nimiis successibus amens
 Invidit, bellique sibi meliora negari;
 Indoluit tacitum, atque herois ignibus arsit.
 Prospera sic patris, fertur flevisse Philippi:
 Parvus Alexander metuens sibi defore laudum,
- 480 Materiem, toties illo referente trophaea
 O quam saepe patrem, mixta puer inclytus ira
 Vota recusantem nati, cervicibus haerens
 Corripuit. Quo nam usque meas pater optime differs
 Virtutes? Semperne ignavae degener ulnae
- 485 Pondus ero, generis contentus stemmate nudo
 Semperne indecoris plangam vagitibus aulam.
 Sat pupis nucibusque datum, mihi nempe coevus
 Pellaeus iuvenis Nabathas,¹⁸⁶ Pompeius Iberos
 Invasit, magni referens cognomen uterque:
- 490 Quid iuvat hos animos, et cultum puberis aevi
 Degeneri traxisse mora, talesque lacertas;
 Heroos nati genitor sic leniit aestus.
 Parce rudi nostrae non degener indolis haeres
 Virtuti, atque animos opera ad maiora reserva.
- 495 Vix primaevus ad huc tria, nec sexennia mensus:
 Aggrederis metuenda patri, compesce calores. 91
 Icarus et Phaeton in aquis exspirat uterque,
 Dum patre plus audent pueri, fiduntque iuventa:
 Exue corde metus, veniet mihi crede theatrum,
- 500 Quo nimium spectere puer, pretiumque labori.

¹⁸⁶ Valószínűleg Plutarkhosz *Párbuzamos életrajzaiból* is ismert I. Démétriosz Poliorkétész makedón királyra céloz, aki Kr. e. 312-ben megtámadta a nabateus királyságot, bár elfoglalni nem tudta fővárosukat, Petrát.

Aequa rogas, sed cruda nimis festinaque virtus
 Consulto rationis eget, Prudentia bello:
 Sternat iter, sic nempe Iovis genitrice cerebr,
 Bellica se fudit Pallas. Si noscere verum
 505 Si ratione cupis, non sensu vivere bruto,
 Disce puer, dum prima novae lanuginis aetas
 Invitat nec calva comas occasio vertit.
 Ut peritura ruit praeceps sine remige puppis:
 Sic populos sub Rege rudi. Viguistis Athenae
 510 Sub iuga barbaries, et bellipotens Lacedaemon
 Et Thebae venere truces, Academia donec
 Docta Platone crepat, dum Stoica porticus artes
 Verbosis serit in triviis, magnusque Licaeum
 Format Aristoteles, rigidi dum Socratis aetas,
 515 Ad crudam dociles virtutem inflammat ephebos.
 Aspice Pellaei sacra incunabula Regis,
 Et Cyrum legem regum, quod uterque monarha,
 Consilii quod uterque potens bellator et acer,
 Ille Semyramias prostravit cuspide tures:
 520 Calcatum galeis Indum victricibus hausit,
 Causa est ingenuas didicisse fideliter artes,
 Per geminum sedenim magni quinquenne flagella,
 Sensit Aristotelis patefactus limes Olympo,
 Atque resecta pii merces Stagira laboris.
 525 Aspice melliflua torquentem fulmina lingua
 Bis patrem patriae Ciceronem, hic aspera primus
 Contudit arma toga, plus et quam calvus Iulus
 Plusquam Crassa domus Romanam restituit rem;
 Pastores populi, ne laederet ultor Atridas,
 530 Diva inflammatum vetuit Glaukopis Achillem.¹⁸⁷
 Pallas erat ratio formata fidelibus annis,
 Actaque semifero sub praeceptore¹⁸⁸ iuventa.
 Hinc tibi Iesaeos ter maxima nomina reges
 Psallentem Davida melos, templumque dicantem,
 535 Iam plenum Solomona Deo, rex magnus uterque
 Et magus et magnus domini de lege Prophetes.
 Saxa, feros homines, testudine, dulce loquendo
 Mollit Amphion, chaos et Stygia musicus Orpheus,
 Non cythara, sed voce magis, nec Ariona Delphin,

92

¹⁸⁷ Homérosz, *Il.* I.223–.

¹⁸⁸ Kheirón kentaur.

540 Pyratae vexere maris, fidissima custos
 Ars erat, et manans divino nectar ab ore.
 Adde, quod hac iter est coelo, sic libera busti
 Laus aeterna viget, famaue superstite crescit,
 Quinque secant terram zonae,¹⁸⁹ quas sive rigenti
 545 Stringat hyems, glacie, medius seu torreat ignis,
 Qua tamen extat aquis tellus, genitales ubique
 Nata fovet, non sol aestu, non bruma rigore
 Naturae frustratur opes, altrisque tenetur:
 Estque suis cunctis aether, elementa, nec illos
 550 Spiritus alter alit, communi Soli fruuntur,
 Differimusque situ sub eodem fornice coeli.
 Hi licet, ut credi par est, belloque, togaque
 Non temnenda gerant, nec nobis forte minora,
 Et gelidos extra tropicos, medioque sub aestu.
 555 Anne tamen vivunt? vix illos esse fidelis
 Persuasit ratio, quin veri ignara vetustas:
 Vitales tres esse negat, quae Sole perenni
 Aestuat, algentesque aeterno frigore zonas.
 Nec mirum, desunt artes quae facta per orbem,
 560 Evulgent, famaue viros interprete monstrent.
 Quare age, quid dubitas, tales convertere in usus,
 Primaevi breve ver aevi, docilemque iuventam,
 Annales evolve meos, proavitaque gesta,
 Nunc Italos etiam retro te confer in annos
 565 Athletas Sophiae duplicis rimare, Maronis
 Ingenium, Tulli linguam, praecepta Platonis,
 Numen Aristotelis, dominam quibus artibus Hellas,
 Persida deiecit solio, quibus Hellada Roma,
 Romanos Hunni, nostrum genus, adde parentis
 570 Abdita Naturae, quid agant post corpora manes,
 Unde corusciferae nubes unde explicet auro,
 Tres Iris varios adverso Sole colores.
 Nunc et Smyrneo iuuet indulgere recessu
 Iratos quo melle linat, qua Pyrrhus ovarit
 575 Indole, dum magno non degeneraret Achilli.
 Neu unquam Samius ferat in declivia trames,
 Nate nota nunquam puero monitore, sed annis
 Utere maturis; felix mihi crede iuventa,
 Consultor cuicumque senex, sed et integer aevi;

93

¹⁸⁹ Az öt égöv. (Vergilius, *Georgica* 1.233–239; Ovidius, *Metamorphoses* 1.45–51)

580 Sine throno sedeas, lare seu privatus avito:
 Consiliis, usuque tuum metire Senatam;
 Si fore sancta cupit multo sene garriat aula.
 Quod si te Virtus opera ad maiora vocarit,
 Recta duce Virtute, et comitante secunda 94
 585 Fortuna, neu certa Deum decreta refutes.
 Mox ubi te matura virum firmaverit aetas,
 Plena tuis sensim pandet se occasio rebus;
 Tunc fortes imiteris avos, et si qua probasti
 Incipe tute sequi, et cunctis exemplar habetor.
 590 Dulce sit in clypeo, vigiles producere noctes
 Attegiis vitare nives, hyemare sub axe,
 Ascensu montes fluvios evince natatu
 Si silvae obstiterint, silvas prosterne bipenni,
 Si valles supera saltu, si saxa vetabunt,
 595 Saxa superfuso rumpes Paeni instar aceto,
 Nec quocunque geres, sed noto milite bella,
 Perspexit quem longa fides, atque aspera rerum
 Magnanimum videre prius, non futilis aula
 Lydia namque silex, ut crimen adulteris auri,
 600 Sic animos adversa probat fortuna fideles.
 Quin Stephani quod nunc patris arbitraria nomen,
 Fortuito censura dedit, fatale fuisse
 Re mox et virtute proba, simul indue mente,
 Magnanimum proavum, qui primus opima Tonanti,
 605 Suspendit tumidumque Notho Mahometon, et Euro
 Verrentem Ungaricos centena remige fluctus.
 Stravitque,¹⁹⁰ cum Threicio vada sanguine victor
 Paeoniasque replevit aves, pepulitque cruore
 Flumina, corporibus valles aequavit hiulcas.
 610 Perge igitur dilecte puer, securus in astris,
 Sic fuero, sic vate bees, patriamque, genusque,
 Hoc pignus patris instar habe, sic Ungara crescet
 Gloria, sic divus post fata vocabere votis scandes. 95
 Haec genitor mandata dedit, natiq̄ue iuventam
 615 Sic flexit, teneros his artibus imbuit annos,
 Ipse sacro iam pridem haeres decretus olym̄po
 Deseruit terras, aeternaeque regna petivit.
 Siccine me vitae in bivio, rudibusque sub annis
 Destituis pendentem animi, fragilemque caducumque

¹⁹⁰ Hunyadi 1583: Straus equeit (sic!)

620 Ah nimium secure mei pater inclyte? qua iam
 Tellure excipiar, quae me in discrimina dedam
 Nunc primum illatus mundo atque ephemerus hospes,
 Ille refert variisque onerat convexa querelis.
 Dum dubitat vitamque rudis speculatur ab omni
 625 Cardine, distorquetque animum in contraria curis,
 Ecce duas Iuvenis non uno tramite cernit
 Adventare Deas; levis altera et altera vultu
 Pene vir est, neglecta comas succincta lacertos,
 Atque altum ingrediens. Haec Virtus, illa Voluptas
 630 Nomen habet, petulans nimis haec et amabilis, illa
 Hirta severa, sui similis, cinxere sorores
 Hinc atque hinc latus ensiferum, praeit heroinam
 Casta Pudicitia atque tenax Constantia recti
 Laeva cana Fides, et honos, et Gloria vivax,
 635 Dextra Iustitia, et Pietas, et nescia labi
 Temperies, iudexque sui Prudentia cinxit,
 Pone Pudor, probitasque comes, volat innuba virtus
 In mediis, vultuque Deas superemicat omnes.
 Illa toro molli recubans et passa papillas
 640 Idalios discincta sinus et odoribus halans
 Pressit olorinis effulta sedilia plumis
 Aureolosque rosa parce interplexa capillos
 Invitat paetis oculis ad basia, molles
 Mille volant circum illecebrae, Veneresque, iocique
 645 Mille pharetrati dominam comitantur Amores.
 Lora Libido regit, lateri genialis inhaeret
 Luxuries, Somni dulces et amasius Euan
 Accubat in gremio, circumque pedissequa turba:
 Hinc Irae faciles, hinc personata Simultas
 650 Ebrietasque mero faetens, et bruta Cupido,
 Et Torpor putris, et cornuta Superbia, et exlex
 Ambitio, Visusque salax, et Tactus adulter.
 Mox ubi composito iuvenem penes ore resedit
 Blanda veneni fluo coepit sermone Voluptas.
 655 Ergo ne tam tristi iuvenis transmittis abusu
 Ver aevi, questuque Deos iniurius urges?
 Liber es, indulge genio, curaque facessant,
 Dum faciles anni, vitaeque beatior aetas
 Invitant, en purpures rosa prima pudoris,
 660 En ut Acidalias spirant vaga lumina flammis,

Virtus, et voluptas.

96

Voluptatis oratio.

Virtus és Voluptas (Brant, 1497)

Accede et nostro iam primum assuesce choreis
 In gremio, me nuda Venus, Charitesque coronant,
 Me comitatur heram iugi pax alma tenore.
 Illa ego sum, cui tot vitae tot secla laborant,
 665 Dulcis odos aethrae, venerabilis unio rerum,
 Pax hominum qua Sol animat qua concipit orbis,
 Conceptosque fovet faetus, ego misceo sacris
 Coniugiis elementa, arcanaque foedera iungo,
 Quae varias postquam in species miscella redegit,
 670 Hinc hominum vitae, hinc volucrum, formaeque ferarum
 Et quae marmorei verrunt vada caerulea Nerei
 Sacra voluptatis, servant rata foedera Divae,
 Haec ne trux Virtus, et avarum diruat aevum,
 Impleo vi gravida, et facundos insero rores,
 675 Unde tot annorum soboles, unde inclyta gentis
 Tu quoque Bathoreae nondum matura propago,
 Et genitus, geniture alios, sic consulo rebus
 Fida altrix sic regna parens; propugno caduca.
 Illa ego cui coelum, furvi cui regia Ditis,
 680 Militiaeque ducum parent, cui belliger ensis:
 Sarcula, rastra, bidens, falces, ligo, vomer, aratrum,
 Pro me navi fricat,¹⁹¹ sulcat mercator abyssos,
 Pro me Sidoniam sub tauro Iuppiter albo:
 Fur rapit Europen,¹⁹² Asopida decipit igni,
 685 Impluvio Danaen, et quid Iove maius habetur.
 Pascit Apollo gregem, Vulcania vincula Mavors,
 Ludibriumque Deum patitur, vaga Cynthia nudum,
 Endymiona polo praefert, veteremque cicadam
 Dignatur roseo praegnans Aurora cubili.
 690 Alcides infanda patrat, prorupit Averno
 Rex niger, ad Seras propter me ad Bactra cucurrit,
 Magnus Alexander, pro me Pagasaeus Iason:
 Iussa subit fratris, metuendaeque vellera legit,
 Nempe ut segura reliquum mihi viveret aula.
 695 A me quid gustat, tangit, videt, olfacit, audit,
 Vester habet sensus, fragilisque tot organa vitae.
 Defugiesne bonum, quod Diique hominesque sequuntur?
 Dum licet exulta, et praesentibus utere Divis:
 Dumque anni fragiles, atque invidiosa vetustas,
 700 Nondum aevi meliora rapit, mox fabula vulgi

97

98

¹⁹¹ Hunyadi 1583: fragat.

¹⁹² Hunyadi itt a szidóniak Európének szentelt templomára utal.

- Et civis et manes erimus, cassoque queremur
Praeteriisse dies et ademptum aetatis honorem.
Heu miseri, quos hoc breve ver in limine vitae
Destituit iuvenes, ah quos temeraria virtus
705 Lancinat, ecquid honos etenim sine flore iuventae
Gloriolaeque leves et futilis aura iuvabit?
Nonne fuit satius turba curisque solutos
Hic inter Veneres molli dare tempora ludo
Quam tot in exhaustos terraeque marisque labores
710 Currere praecipites et per discrimina mille
Virtutis fera iussa sequi, nos vivere longum,
Illa breves annos, nos lusus illa labores,
Nos requiem, ciet illa grave sine fine tumultus,
A me pax tranquilla venit, securaque leti
715 Perpetuo florens aetas et gratior auro
Fax oculi et rosa dilectae diuturna iuventae,
Aeternumque virens semperque aquilina senectus.¹⁹³
Heu quos haec non heroas regesque, ducesque
Praecipites tulit et vitae viduavit honore,
720 Occidis in prima dulcis Pellaeae iuventa
Perpetuus Thetidis dolor, atque miserrima cura.
Heu ego quot pro te lacrymas charissime Palla
Quos finxi gemitus, cum parvus et immemor aevi
Immanem sequerere virum, quibus ignibus ussi
725 Euryalum et Nisum tibi quas pulcherrime fudi
Parthenopaeae preces, raperet cum prodiga vitae
Per medias virtus acies. Haec Tydea divum,¹⁹⁴
Haec Paulum¹⁹⁵ Deciosque duo¹⁹⁶ et fulmina Romae
Scipiadas leto dedit, haec ne prisca retexam
730 Pannonios in aperta tulit discrimina patres.
Quis Lippam¹⁹⁷ tumulum Ungariae, quis funera Varnae¹⁹⁸

99

¹⁹³ Erasmus, *Adagium* 856.

¹⁹⁴ A csatajelenet forrása valószínűleg Statius (*Thebais* 10).

¹⁹⁵ Lucius Aemilius Paullus († Kr.e. 216) római politikus és hadvezér, Lucius Aemilius Paullus Macedonicus apja. A cannaei csatában halt meg.

¹⁹⁶ A két Publius Decius Mus, apa († Kr.e. 340) és fia († Kr.e. 295). Politikusok és hadvezérek, akik mindketten a szamnizsok elleni háborúkban haltak meg, az isteneknek felajánlva életüket (*devotio*).

¹⁹⁷ Lippa 1551-es török kézre kerülésére célozhat, de azt a keresztények visszafoglalják, majd miután Bernardo de Aldana kapitány harc nélkül feladja, a törökök 1552-ben ismét bevonulnak. A „Magyarország sírja” kifejezés Lippa esetében több, mint túlzás. Ez csak Mohács lehet. Talán a metrum miatt cseréli fel a két eseményt.

¹⁹⁸ Várnai csata, 1444. november 10.

- Seriniumque¹⁹⁹ trucem et Lossonci²⁰⁰ nobile pectus
 Nesciat, ingentes animas, quibus exitus idem
 Obtigit, ah si quis vetita modo surgat ab urna
 735 Credo equidem sese nostris ultro inseret ulnis.
 Tu quoque quem in geminum bifidae trahit optio vitae
 Me sequere actutum et nostra securus in aula
 Virtutis ride furias, dum Martia clanget
 Buccina, vel lentus molli tere tempora ludo
 740 Vel Baccho Venerive vaca, sine praelia Virtus
 Desudet, frustra fleat, algeat, aestuet, amens.
 Adde iugum servile lucri, si praemia cessent,
 Languet iners virtus, pretio se sordida librat,
 Vis ego virtutis, pro me metuitque doletque
 745 Pro me in bella trahet superos, perrumpet Avernum
 Axem humeris feret, atque Iovi furabitur ignem.
 Carperet ut dulces tenera cum virgine somnos
 Pyrithous manes adiit, Bryseide rapta
 Pelidae virtus hebes est, est digna Lacaena
 750 Cui Danai duo lustra terant, cui Troia procumbat.
 Ut Phryges ut Rutulos patremque Lavinia bello
 Involvat Venus est author lectusque iugalis
 Mella Voluptatis per mille pericula virtus
 Dum sequitur Thuscum Romano sanguine Tybrim
 755 Excidiis terras implevit et aethera tabo.
 Omne lucro facinus reditu metitur honestum,
 Hactenus est Virtus, Tu (si sapis) effuge nate
 Vile ministerium, melioraque iussa capesse:
 Dum licet, et nostris facilem te caetibus infer.
 760 Haec memorat, nec esset adhuc, ni mascula virtus
 Concipiat sensim flammam, signumque furoris,
 Admoveat dextram capulo, vix saeva ferendo est
 Verbosa maledicta Deae, pudibunda votavit
 Ora rubor, dubitat putres, ne evisceret artus
 765 An consanguinea vindex obturbet abysso:
 Monstrum importunum, crudo vix abstinet ense
 Saeva manum, vix tela premit, vix verbera differt.
 Composuit vultum, et mixta Dea nobilis ira
 Subiicit haec parcens animis. Satin impia tandem

100

¹⁹⁹ Zrínyi Miklós (1508–1566).

²⁰⁰ Losonci István temesvári kapitány 1552-ben halt meg, amikor Temesvár török kézre került. A törökök a várból a megegyezés szerint elvonuló magyarokra rátámadtak, akik közül sokat megöltek és fogságba vetettek. Losonci halálát Tinódi Sebestyén is megénekelte.

Temesvár 1596-os elvesztése (Ortelius, 1602)

- 770 Magnanimum oppugnas iuvenem, dulcisque veneni:
 Egregiae valuere artes? Huc omnia confer
 Monstra Erebi, non Smyndiridas, non Sardanapalos,
 Non Parin illaqueas, iam iam scelerata facesse:
 Heroos animos, et inexpugnabile tentas
- 775 Robur, et incoctum generoso pectus honesto.
 Euge dicite Deo iuvenis quem protinus ortum
 Excepi nutrice sinu, sparsumque salubri
 Nectare, primaevo genitricis ab ubere raptum:
 Lacte meo, tenerum ceu Pallas Erechthea fovi.
- 780 Euge meus sanguis soboles mea, nosce teipsum
 Microtheon, civemque Dei, teque assere coelo:
 Haec est Scylla vorax, haec est Zancloa Charybdis,
 Ista decennalis cauti Symplegas Ulysssei,
 Haec fallax Syren, monstrosaue pocula Circes:
- 785 Hae Strophadum volucres, et avarae philtrea Calypsus,
 Maeonium cape nate moly, ramumque Sibyllae,
 Evigilet ratio, nunc caeris obstruat aures,
 Democriti tenebris oculos, thorace trilici,
 Cinge latus, proh felices quis tale trophaeum,
- 790 Annuerit coeli favor, et sine crimine vitae.
 Pauci equidem, quibus in bivio comes addita Virtus,
 Tu sis ex paucis, nec te declinet euntem,
 Culmen inaccessum, et dextra via lubrica rami.
 Illa ego sum, non sanguis humi, non filia Ditis:
- 795 Sed caeli Dea, dux vitae, vis aetheris almi
 Nata Dei cerebro, rerum vigor igneus ille,
 Qui mundi per aperta meo, quo pulcher in axem
 Phosphoros hiberni rediens a limite circi,
 Coniugis in gremium faecundos impluit imbres
- 800 Aeris, aeternus fati tenor, aureus ille
 Omni parente Deum pendens ex aethere funis.
 Quo pius Aeneas meritum, quo Liber adivit,
 Aethera, quo niveae vernant duo germina Ledae
 Vivit Alexander,²⁰¹ viget aeternumque vigebit,
- 805 Alcidae decus, et memori iuvenescet ab aevo.
 Hi per inexhaustos, terraeque, marisque labores:
 Non Cypriae castus, non te probrosa Voluptas,
 Me sociam petiere sibi, nunc nectar odorum

²⁰¹ Báthory István kedvenc olvasmányának, Curtius Rufus Nagy Sándorról írott történelmi munkájának megidézése. Lásd: Petneházi 2012, 76.

- Libant indigetes. Sed me vel sola tuetur
810 Maiorum pietas. Ego clari nominis Hunnos
Trans tot inaccessas Alpes, Riphaeaque claustra
Contra Austros Zephyrumque tuli, gentesque quietis,
Effaetas senio, suetumque minoribus orbem
Invadens Scythica tremefeci examine mundum,
815 Romanos domui non uno Marte monarchas.
Orbe flagellato, gentis secura subactae,
Ungariae natos optata sede locavi.
Protinus heroum generosa prole replevi,
Paeonas, unde genus proavorum nate tuorum,
820 Per certos ad regna gradus sceptrumque vocavi.
Maturum coelo patrem poscentibus astris,
Mortali vita facili languore solutum:
Restitui superis, et tali prole beavi.
Sic Almus,²⁰² sic Bela²⁰³ parens, fulmenque secundum
825 Ausoniae Toxys,²⁰⁴ sic crevit origine parva:
Tota retro series patrum, sic gloria vexit
Corvinos terrorem Asiae, stat Thuria²⁰⁵ virtus
Et viget, et nullo tenebris damnabitur aevo.
Quis te magne Dobo²⁰⁶ tacitum, aut te invicte relinquet
830 Chynisi,²⁰⁷ ingentes animas quas provida Virtus.
Exemptas terra cives transcripsit Olympo.
Ergo dolis absiste ferox, et parce veneno,
Parce sacris inimica. Deos cur ore nefando
Incestat, et teste polo tua crimina fulcis?
835 Sed nil illicitum sceleri, tu sonte tonitru
Armasti coelum, et generi non parcere charae
Movisti superos, cuius sub iure tenetur:
Quicquid ubique perit, cui nigri regia Ditis,
Tartareumque chaos furvumque ministrat inane.
840 A te tot mortes terris iraeque Deorum,
Phthisis atrox colicae infames mutilaeque chiragrae
Et quos tu melius nosti cui talia curae,
Gallicus Hispanus diri sine nomine morbi.²⁰⁸

²⁰² Álmos vezért (819–895) Árpád fejedelem (845–907) követte.

²⁰³ I. Bélát (1016–1063) Szent László (~1040–1095) követte.

²⁰⁴ Taksony magyar fejedelem (931?–973?), Árpád fejedelem unokája, akinek vezetésével a magyar csapatok egészen Otrantóig eljutottak. Őt Géza fejedelem (945–997) követte.

²⁰⁵ Thury György (~1519–1571), várpalotai, majd kanizsai kapitány, neves párbajhős. A törökök törbe csalták.

²⁰⁶ Dobó István (~1502–1572), Eger várának híres kapitánya.

²⁰⁷ Kinizsi Pál (~1431–1494), legendás hadvezér, országbíró és Zala vármegye ispánja.

²⁰⁸ Szifilisz.

- Ut nullae sine caede domus sine lite clientes,
 845 Ut Troia ut Babylon, ut concidat alta Corinthus, 103
 Ut Thebae, ut Sparta, et venerabile nomen Athenae.
 Te duce Phryx Helenen fur Ilion Hellade vexit
 Sponsa maritales incestat, adultera taedas,
 In pretiumque dapes tactu transformat avaro
 850 Te stimulante Midas, hominemque paciscitur auro.
 Effodis omne latus terrae, cogisque nefanda
 Privigno miscere truces aconita novercas.
 Tu teneros scelerare mares, confundere sexus
 Illicitos ignosce Pudor, si ferrea lingua,
 855 Mille fluant voces, rigeat si pectus ahenum:
 Parva loquar, potui satius tacuisse, nefasque
 Heraclyti ritu tacito comprehendere luctu.
 Heu miseri, quibus in tale convertit abusus,
 Ver aevi glycopicra Venus, quos faeda voluptas:
 860 Involvens tenebris vitae viduavit honore.
 Effuge chare puer, dumque insidiosa voluptas,
 Nondum aevi rapuit meliora, iter astrue caelo.
 Nec te decipiant dubiae ludibria sortis,
 Nunc vi, nunc opibus, vanoque tumescere censu,
 865 Concessum sceleri, ut mundo gravioere ruina.
 Omen eat, sic incesto dat sanguine poenas,
 Aspirans ad regna Nero, luit arbiter Idae
 Turpis, et a sinistro Solis formosus adulter,
 Imperio mendacis avi, Romaeque potitus.
 870 Tarquinio aeternum peperit cum prole voluptas,
 Dedecus ultorem Virtus ad sydera Brutum
 Provexit. Nunquam sine me segura potestas
 Quaesita est, toties quondam me praeside victor,
 Vi senis unius terris pulsatur, et undis: 104
 875 Annibal,²⁰⁹ Ausonio tepefecit sanguine Carras,
 Fraude tua Crassus,²¹⁰ quaesitumque ebibit aurum.
 Tu facis ut poenas ut vix credenda scelestis,
 Exquirant tormenta Dei cum fulmina desint
 Supplicio, quis enim Cyclops, quae flamma, quae incus²¹¹
 880 Sat poenae sceleri fabricet coguntur Avena?

²⁰⁹ Quintus Fabius Maximus Verrucosus (ca. Kr.e. 208–203) céloz, aki a második pun háború idején a Hannibál elleni óvatos stratégiája miatt kapta a „Cunctator” jelzöt.

²¹⁰ A carrhaei csata, ahol Kr. e. 53-ban vereséget szenvedett a Marcus Licinius Crassus (Kr. e. 114–53) vezette római sereg a pártusoktól és maga Crassus is elesett.

²¹¹ Hunyadi 1583: *quis incus*.

Iustitiae complere modum, non sufficit ingens
 Iuppiter ad poenas, his saevi vulturis unguis
 Immortale iecur tundit frustratur at illos
 Unda fugax, hos futile vas, casurave moles:
 885 Hos reditura silex, orbisve volubilis urget;
 Igneus hos Phlegethon flammanti sulphure lambit,
 Ah quam execrantur vitam, et convicia ructant
 Dira deis, vellentque mori, sed fata recusant.
 Et nunquam, et semper vivunt non ulla dolores,
 890 Horarum momenta levant, his sedibus illos,
 Damnavit sancti lex intemerata Tonantis.
 Et merito me neglecta, te nempe secuti,
 Proiecere animas ultro, non talia lucra
 Stulti non tales habituri, me duce vitas.
 895 I nunc, atque absolve reos, i vincla Voluptas
 Deme tuis, satia fallaci Tantalos unda,
 Pelle Prometheas volucres, Ixiona laxa,
 Eripe anhelantem saeva Salmonea flamma,
 Fratrinescas Danai nuptas cassumque laborem
 900 Aeolidae pensa requie, videri hic quoque Virtus:
 Quid valeat, quantum, et terris dominetur, et orco.
 Nonne ego tot quondam poenas miserata tuorum,
 Post mare, post terras ut opem sentiret Avernus
 Instructum clava Alcidem, ut cessit Amazon:
 905 Ut leo, bos, sus, equus, cerva, hydra, avis, umbra tricorpor
 Demisi ad inanes imos, tunc ille trifaucem
 Cerberon obrivit, religatum Thesea solvit,
 Terruit, et nigrum sterili cum coniuge Regem.²¹²
 Desine mendaci virtutem incessere lingua,
 910 Quod Regina fuit tercentum, atque amplius annis:
 Pannonia armipotens, famamque extendit Olympo
 Autor erat Virtus. At postquam ignavia mentes
 Dissolvit, sensimque hominum communis Erinnyes
 Degener irrepsit pulsa Virtute Voluptas,
 915 Propitii fulgere Dei, vix angulus unus
 Virtuti cessit, putris omnia torpor habebat,
 Regnabant Veneres, et tu tener Euie et ira,
 Gnata Voluptatis, dissensio, iurgia, lites,
 Hydraque centenos diffuderat impia rictus.
 920 Dum iugulis instat, dum trux quatit oppida Turca

²¹² Hadész és Perszephoné.

Dum Nothon Auroramque simul Solymannus ad arma
 Evocat, ignavus molli cum milite princeps,
 Pocula siccabat, marcentes cautior hostis
 Oppressit, turpi Rex²¹³ helluo mersus in unda:
 925 Ardua nostra via est, fateor, nec fallere nobis
 Convenit, ast ingens superat dispendia merces,
 Et nosti ut nunquam parvo tam magna parentur
 Conatu, si maternis haesisset in ulnis,
 Aeacides, si deliciis uxorius Hector
 930 Fluxisset, si servili nevisset in aula
 Alcides, si non ingens errasset Ulysses,
 Quis cineri superesset honos? vix nomen inane
 Haessisset terris, Iri, fratresque Gygantum,
 Pulsassent bruto genitalem pectore tumbam.
 935 Quare age iam in primis o me mihi charior annis
 Magne puer. Si te sancti reverentia patris,
 Si decus aeternae accendit venerabile vitae,
 Me sequere, et tantis iam nunc sis aemulus orsis.
 Carpe breves aevi flores, docilemque premo,
 940 Finge animum donec rudis, et tractabilis aetas:
 Mitescit facili cultu, ne deside somno,
 Ne vano torpesce situ. Si bella requirat
 Publica res primus suade, tu primus in armis
 Appare, prospera lente cunctare sed aere
 945 Martia tunc dulces abrumpat buccina somnos,
 Nec freta, nec scopulos, nec hiulci fulminis iras
 Defuge pro populo, Meroes calcabis arenas
 Solstitio, Bruma Scythiam, tropicosque Triones.
 Si par es celera pugnam, sin hostibus impar
 950 Conatus elude suos, et castra salubri:
 Pone loco vallo fossis, atque aggere muni,
 Equae minus pugna, saepe ut sine sanguine vincas,
 Pons Coclis²¹⁴ ars Fabii Muti²¹⁵ te flamma docebit.
 Ut sis inferior nullus, nec Marte, nec arte
 955 Maiores aequare, pares superare labora
 Maior in adversis niteas, et vince ferendo
 Fortunam, in dubiis neu unquam defice rebus.

106

²¹³ II. Lajos magyar király (1506–1526).

²¹⁴ Horatius Cocles Kr. e. 509-ben egymaga védte meg Rómát a Pons Subliciusnál feltartóztatva Lars Porsenna etruszk seregét.

²¹⁵ Kr. e. 508-ban az elfogott Gaius Mucius Scaevola Lars Porsenna etruszk király előtt egyetlen jajszó nélkül csontig égette a jobb kezét az áldozati oltár tüzében.

- Fata modum invenient.
 Seu te maturum regni ad fastigia tollam,
 960 Seu privatus eris, semper cum Pallade casta,
 Me propone tibi, quod si te praeside gentes, 107
 Indigeant, accede Deis, et publica semper
 Commoda mente tene, procul exitiosa voluptas
 Absistat, fugiat luxus sapientia regnet.
- 965 Nilque nisi sanctum sancta dominetur in aula.
 Nunc tibi ne magni desit custodia patris,
 Utque rudem possis imitando fingere vitam
 Protinus ingentem Varadini antistitis²¹⁶ aulam:
 Ingredere hunc exemplar habe, et vice patris honora,
 970 Dum teneras lanugo genas juvenilis inumbret,
 Eia igitur dilecte puer per sydera iuro,
 Nil etenim mihi cum Stygiis, per et inclyta gesta
 Pollicitis maiora dabo, virtutibus orbem
 Explebo, inscribam superis, eris indiges aethrae.
- 975 Dixit, et amplexus pueri Dea laeta petivit
 Dulcis, et in tenuem post basia vanuit auram.
 At Stephanus magni fatalem Praesulis aulam
 Ingreditur ducente Deo, certusque futuri
 Obfirmans duris animum, se caetibus infert
- 980 Heroum, et tantas docilis puer imbibit artes,
 Maturam nec dum prodit lanugo iuventam,
 Qualis ab Oebalia respirans gymnade Pollux,²¹⁷
 Flore genae iucundus adhuc, et pulvere pulcher:
 Qualis Olympiacam viridis petit Elin ephebus,
- 985 Primitiasque Iovi vovet hoc apparuit ore
 Troilos, et coma purpurei non saucia Nisi.
 Quis Xenophon divine tuos mihi tyro labores
 Dinumeret: quae lingua tuae praeconia vitae,
 Explicet? ut Martis parvus bellator anhelii,
- 990 Cruda rudimenta in teneris exegeris annis. 108
 O quoties iuvenis cunctis mirantibus udo,
 Contectus sagulo clypei aestivavit in orbe,
 Carpathiasque nives, et iniqui flabra Bootae
 Nil aestus hyemi suae memor, nil imbris, et aurae
- 995 Pertulit ultra annos teneri tam prodigus aevi

²¹⁶ Várdai Pál, esztergomi érsek (1483–1549), akinek az udvarában nevelkedett Báthory István.

²¹⁷ Talán a nemeai játékokra gondol. Pollux ugyanakkor a rege szerint az argonautákkal közös kalandjaik során, Bithüniában vett részt ökölvívóversenyen.

- Tam vitae, per operta gelu securus agebat
 Flumina cornipedem, pernox umbone ruebat
 Studentes Aquilone nives, quam saepe rotatum
 Aut Boreas, aut turbo furens, aut fulmen hiulcum,
 1000 In praeceps egit iuvenem, aut imegit in undas.
 Illum etiam immanes vastae per confraga rupis,
 Expavere ferae, nocturna cubilia Fauni
 Deseruere metu, vastos animosus hiatus
 Transiluit, montes ascensu flumina nando:
 1005 Transmisit galeaque caput, latus aegide fultus
 Ridebat tumidas circum insanire procellas.
 Quin aliis rigido cum vix hypocausta Decembri
 Sufficerent hic semineci tudentibus Euris,
 Danubium frangebat equo, tentoria fingit
 1010 Delicias, muliebre casis tectove videri.
 Saepe gravi motus pueri vice, et indole rara
 Fregit inhumanas hyemes, fabrisque pepercit
 Aeolus, et miti tepefecit oriona sudo.
 Montis inaccessi tumor, avi iniurius amnis
 1015 Obiecit rabiem, vel sicubi maxima cautes,
 Dilecto genitrix favit Natura labori
 Ipsa suum correxit opus, parcensque rigori
 Iugera languenti deduxit atrocia clivo,
 Stagna novercali siccata resorbuit ore,
 1020 Destituit virides arenti in fonte Napaeas.
 Tabuerat si forte siti squallentibus arvis,
 Fortunam miserans vivit,²¹⁸ Deus atque repente
 Non expectati ceciderunt nubibus amnes.
 Nec Marti solum indulget, sed iuncta timori
 1025 Crescebat pietas, semper pendebat ab ore,
 Divini senis, hic tantum instillabat amorem
 Virtutis cultusque Dei sic contulit aeo,
 Ut matutinus primaevus udor in herbis.
 Macte bonis animi iuvenis, te pulveris huius
 1030 Poeniteat nunquam, pretium non vile laboris,
 Proposuit certus fati tenor, interit aetas:
 Praetereunt anni, pereunt, sudorque, laborque,
 Vivet at aeterni dos immortalis honoris;
 Spiritus et coeli longaevum Zeugma parentis,
 1035 Natali mens ducta polo, non lubrica merces.

109

²¹⁸ Talán elírás és inkább: *misit?*

- Deliciis fluat ille suis asarotica calcet,
 Faeteat unguentis Erythraeo dormiat ostro,
 Tu durare malis Hunnorum, more memento
 Vellere pro vili terram mare lustrat Iason,
 1040 Invadit Strophadas cassa mercede volucres.
 Alcides, tenera pro virgine mollis Achilles,
 Virgo fit, et turpi mentitur plasmate sexum;
 Te nec vile pecus, nec aves, nec turpe lupanar,
 Sed charae virtutis amor tot inesse coegit:
 1045 Tot superesse malis, nimirum Europa levanda,
 Hac cervice fuit, veterique animanda nitore.
 Mox ubi te genitrix post tot documenta recepit
 Curia, ab Elysiis animam remeasse putabant
 Corvini, tam divino gaudebat avita
 1050 Successore domus, coeunt iuvenesque senesque
 Attonitaeque nurus, ceu cum Phoenica²¹⁹ volucres
 Assyriam videre novae, festinat ab ortu
 Ales ab occasu, coit omnis praepes et oscen
 Huc viduus turtur peregrinaeque currit hirundo,
 1055 Stant omnes mutae circum et suspiria ducunt,
 Non flet canus olos fratrem, convitia cornix
 Absorbet, philomela sacros interpolat hymnos
 Eoae gaudent dominae micat hospita Phoenix
 In mediis roseos cervix cui Daedala cirros
 1060 Errore irradiat dulci, cui purpurat ore
 Laetus honos, oculisque fluunt incendia ravis.
 Nec satis est vultus rosei nitor igneus, intus
 Pulchrior hospes erat, Virtus cum Pallade casta
 Fingebant animum et memori tibi mente sedebant.
 1065 Quicquid habes reliquum bellis, causaeque foroque
 Impendis studiis, quicquid Romana vetustas
 Cecropiique tegunt patres rimaris, et orbi
 Democriti risus, et sacra silentia magni
 Pythagorae, Heraclyti lacrymas, letumque Catonis²²⁰
 1070 Et Cynici vas apricum, puteumque Cleanthis,
 Perlegis immensi venerabile dogma Platonis
 Socraticamque domum. Si sint mage seria cordi
 Volvis inaccessum Divi noctesque diesque
 Flumen Aristotelis, Naturaeque abdita lustrans

110

Studium sapientiae.

²¹⁹ Báthory István mint a főnixként újjászülető Hunyadi Mátyás (Cf. Ovidius, *Metamorphoses* 15.391–402).

²²⁰ Marcus Porcius Cato Minor (Kr. e. 95–Kr. e. 46) öngyilkosságára utal.

- 1075 Eruis abstrusa ingeniti primordia mundi
 Unde fluant vitae, unde citae celer impetus aethrae
 Ut levis a centro consurgere nititur aer, 111
 Terreaque adverso suspendit pondera nisu
 Annua cur Solis, cur menstrua functio Lunae,
- 1080 Cur Boreas abigat nubes, cur praeparet Auster
 Cur pontus metas metuat transire, vel unde
 Parrhasis occiduo, non mergitur ursa profundo.
 Unde draco, unde faces, infaustaque barba Cometae
 Fulmina, nix, grando, procellae, chasmata venti.
- 1085 Unde poli tenor aeternus, genialis et ille
 Astrorum sonor, unde anni et certissimus error
 Ille planetarum. Quicquid Memphiticus Hermes
 Chaldaei quaecunque tegunt mysteria vates
 Excutis, his Graio Latium cum fonte leporem
- 1090 Isocratis iungis numeros, Demosthenis alti
 Eloquium, Livii annales, abscondita Plinii,
 Plautinosque sales, tersi figmenta Terentii.
 Perdius et pernox facunda volumina Tulli
 Lecturiens chartae indormis, fessusque legendo
- 1095 Languida vix aperis lasso quoque lumina lychno:
 Mox tempestivo laxans tot seria lusu
 Vatibus indulges, quoties Pharsalica castra
 Maeoniumque senem, et divinam Aeneida versas
 Ignibus herois ardes, miraris Achillem
- 1100 Sternentem Phryges, et caelum clamore ruentem,
 Ut pius Aeneas, ut magni spiritus ingens
 Hectoris assurgat contra Mavortis, et instar
 Ense metat fontes animas, ut puppibus ignem
 Immittat Danais, cedat septemplice pelta
- 1105 Bellipotens Ajax, ut saeviat igneus Hector
 Pro patre, pro dulci patria pro Ilio alto 112
 Qualis Carpathio bacchatur in aequore Caurus,
 Qualis pro tenero tigris Garamantia faetu.
 Hic acuis mentem stimulis, privata relinquens
- 1110 Inde forum repetis, te discutiente quiescunt,
 Difficiles inimicitiae, discordia, lites,
 Nec mirum, sic te Virtus ita Pallas amicat,
 Ut rapias quocunque libet, distractaque corda:
 Associates tanta est Pyliae facundia linguae,
- 1115 Ac si dulciloquo vocalis pectore Syren

- Vivat, et innocuo respergat melle labella,
 Tot tibi verborum Veneres ea gratia fundi,
 Fulminea tonat in lingua, torrentis et instar
 Culta, Periclaeos intorquent ora lepores.
- 1120 Ergo novercales attollat Graecia luctas,
 Alcidae, Aeneam coelestibus induat armis,
 Quid veris par inveniet? sit Iuppiter illi
 Huic Cythereia parens, et falsum numen origo:
 Tu nec nocte Dea, nec ficta vatibus hasta,
- 1125 Nec Iove furtivo Lunari nocte creatus,
 Non unum percellis aprum, sed quicquid ubique,
 Monstrorum Natura tulit, nec cingula Turni,
 Caelesti invadis clypeo, sed fulmine dextrae
 Threicium patriis avertis finibus hostem.
- 1130 Salve vera poli soboles, fortissima patrum
 Progenies, Hunnis maioribus aemula virtus,
 Cedant historiae Graium, veteresque Latini,
 Prodeat Antaeus caestu, lassusque parentem,
 Tangat humum, crescat seges, atque uxoria virtus,
- 1135 Aesonidae, non tela Cydon Macedove sarissam 113
 Sic rotat, Herculem ludus prostrare Gygantem,
 Et rapidum volucris fluvium superare natatu.
 Quis ferat armatum, vel cum pedes exis in hostem,
 Sive feri tu terga teris, pavet excita tellus
- 1140 Gorgone terribilem iuncta radiare Gradivum,
 Quicquid et in magnum confinxit Homerus Ulysssem.
 Sin augusta tui vultus effulsit imago
 Dilecto nequeunt satiari lumina visu
 Praecipue cum clade redux Arctoide visis
- 1145 Suspensam votis patriam, quae gratia circum
 Venali non empta fide, quot ubique favores,
 Et plausus et inemptus amor, nec ficta voluntas.
 Rostra togatus adis, rigidoque armatus honesto
 Inclyta commemoras sub iudice facta senatu.
- 1150 Regia sic olim te Iulia viderat Alba *Reditus ex Alemania.*
 Invidia cum iam maior, liberque nocentum
 Per septem solito graderere decentior urbes.
 Quis tunc herois sacro non arsit amore?
 Atque parentali confudit gaudia luctu?
- 1155 Laetitia fremuit favor aetheris, almaque mutum
 Arrisit tellus, fluxerunt largius amnes

- Mater et amplectens passis te Dacia portis
Marmoreum tibi stravit iter, gavisaque nato
Ardua Carpathias diduxit ad ostia fauces
1160 Tota rosis halavit humus, nonserta Napaeae
Silva comas Dryades lucos, non carmina sacrae
Neglexitis aves, effaetum patria curis
Deposuit senium, atque novo tibi fulsit honore.
Ut nova iam thalamo venientem sponsa maritum, 114
- 1165 Cui caste servatus Hymen, perterrita laetis
Insolitum, dulcique genas suffusa rubore
Expectans, famulas instigat, et atria verrit,
Spargit odore toros, et suave virentibus herbis
Errantes molli deducit pectine crines,
1170 Iam tandem cui comat adest, stat sedula nutrix,
Gestibus informans, et avili murmure nuptam.
Adde tot interea civilis pondera vitae,
Orator mittendus erat poscente senatu,
Munus obit patrum iuvenis, res bella poposcit,
1175 Deposita tulit arma toga, commune ruentis,
Natus in officium patriae, rebusque medela.
Sed versant maiora viri, tristissima portat
Vincula Pannonia, et faedo censetur ab hoste,
Hac sine nil actum est, huic inclyta Dacia Regem:
- 1180 Huic ostende ducem, nunc defensore Camillo,
Corvinisque novis opus est, huc omnia confer
Consilia, et supera Matthiam defer ab arce.
Forte soporatos iuvenis compresserat artus,
Blanda quies, vox cum terras obscura teneret,
- 1185 In somnis ecce Ungariae lugubris imago,
Astitit ingentes obliquans aegra querelas.
Non qualis patria Turcas obtriverat hasta,
Nec qualis Borea quondam Zephyroque subactis
Iura Scythis Medoque dabat maestissima, texit
1190 Sanguineos nubes oculos, atque illa verenda
Caesaries neglecta iacet, crinemque caducum
Squallor arat, flos ille genae decor ille iuventae;
Sidereus perit ille vigor, iacet inclyta formae 115
Gratia, nullus honos oris, nant lumina luctu,
- 1195 Exossata cutis, tabent rubigine dentes,
Vox gracilis, tardi gressus, prohibente senecta
Vix titubans, fractamque trahens in gloria parmam.

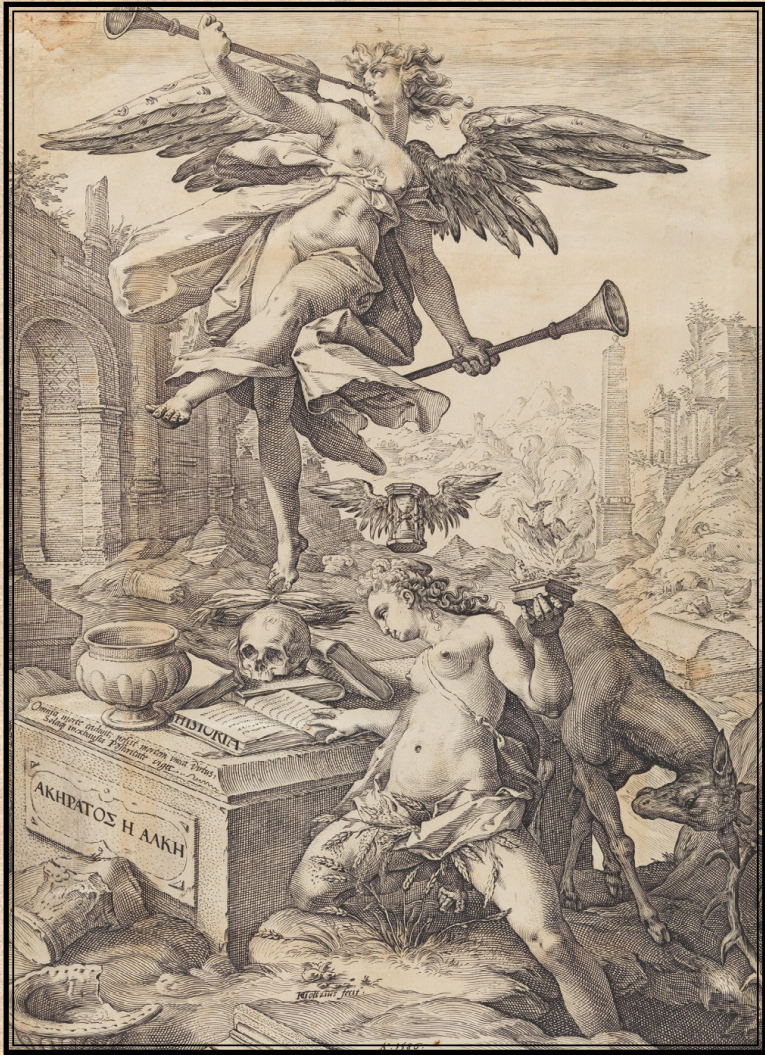
- Matrem udi cinxere Dei, maestissimus Ister,
 Fluviorum Deus Arctoum dominator aquarum
 1200 Et tristis Savus, occiduos qui pulvere faedo
 Abscondit vultus, crinemque obnubit arundo,
 Et Dacus Samos, et Marysus Dravusque bicornis,
 Et Thracum toties tepefactus caede Tibyscus.
 Stant sociae circum comites, hinc Illyris, illinc
 1205 Mysia²²¹ Pannonicosque exuta Bohemia ritus
 Par habitus cunctis pariter mentita figura;
 Haec curtis saliens tunicis, et operta galero:
 Attritas vix tecta vates, hanc Thracius ambit
 Illam Itali mutilant habitus, et degener ensis
 1210 Ut primum affari potuit lacrymaeque quierunt
 Sic prior. Agnoscisne meos puer unice vultus,
 Immemor ah nimium, nimiumque oblite parentis.
 Illa ego sum, ne chare meum ne horresce cruorem,
 Illa ego sum quae prima tuo cunabula patri:
 1215 Nate dedi, Regum quondam faecunda creatrix
 Pannonia, infelix hodie gentisque nefandae
 Ludibrium, hunc sine vos crudelis mater in usum
 Siccine progenui? per tot discrimina vitam
 Exul, inops, in formis ago, vos vulnera matris
 1220 Vos siccis mea damna, genis mea verbera nati
 Negligitis, quae vestra fides? ubi Dacia? tandem
 Si locus est ullus lacrymis ad limina vestra
 Confugio supplex mater, non amplius oro
 Ut vivam, non ut Macedo, Thrax, Thessalus, Hellas
 1225 Me metuat, non ut gelidus mihi serviat Atlas.
 Omnia perdidimus, sat erit si mater habebor
 Atque pios videam gemitus, flentesque nepotes
 Ad tumulum, chari hoc unum concedite nati
 Si nil est vitae reliquum, ne vilior umbra
 1230 Descendam ad nigros infletaque fabula manes.
 Dives eram venis auri differta trophaeis,
 Bellipotens, populosa, ferax, formosa, beata
 Ad Nothon a Borea mundo trepidante cucurri
 Infensi ceu ira Dei, vindexque flagellum
 1235 Non mare, non tellus volucris, non obstitit Hunno
 Romanus rerum dominus, non obice Rheni
 Gallia tuta fuit, quicquid iacet inter Iberos,

²²¹ Inkább: Moesia, és Havasalföldre, Moldvára gondolhat.

Et Scythiam, quantum Gades Tanaisque recedunt
 Pannonium vectigal erat, me Caesar uterque
 1240 Horrebat, stravi Boream, devexaque Solis
 Cumque una ingruerent Alemanus, Sarmata, Turca
 Tres Reges, tria castra simul, tria praelia vici
 Terna trophaea tuli, meme pro pace pudenda
 Rex Regum Mahometus adit. Telluris abunda
 1245 Dives eram, mihi messe Libys, atque area mundi
 Aegyptus, mihi Cyrrha viris, Methymna Lyaeo
 Divitiis celebrat Iber, Oenotria gleba
 Argos equis, Babylon opibus, Lacedaemon honore,
 Attica temperie, Trax bello, Roma triumphis,
 1250 Vellere Ser, rivis Ide, virtutibus Hellas,
 Hybla favis, Hermus, Pactolus, Chrysa, metallis
 Impliviumque Rhodi, pinguis superabat avarum
 Agricolam seges, et primam pellente secunda
 Dives inexhausto manabat copia cornu.
 1255 Ubertas mea me miseram, mea vena peremit
 Hostibus heu facunda fui, iam vertice coelos
 Pulsabam, numerosa saloque soloque trophaea
 Armipotente manu legeram, famamque per arma
 Quaesieram terris et aquis, invidit avara
 1260 Austria felices cursus, et lactea regni
 Flumina quamque armis, et quam virtute timebat
 Fraudibus appetiit totosque huc contulit astus.
 Pannonii quoties verrebant Hellada remi
 Surrexi quoties iurati miles Olympi
 1265 Threiiicos abolere greges, haec impia bella
 Intulit absentem a tergo, furtisque nefandis
 Tam sanctum turbabat opus, praepostera verti
 Agmina, et ingentem invita virtute Viennam
 Prostravi, victos a stirpe evellere reges
 1270 Tunc potui, victrix opibus regnoque pepercit
 Heu nimium secreta mei, commercia iungens
 Arte nova incautam, atque alio circundedit astu.
 Turbavit resides discordi semine natos,
 Inque sua armatos distraxit viscera fratres.
 1275 Discessere odiis animi, civilibus armis
 Occidimus, Trax fraternos compescuit enses
 Pannonio medio vicistis sanguine Turcae.
 Livida iam mecum socias compone querelas

117

- Et propriis satiare malis, nunc Austria serva es
1280 Quae fueras Regina prius, famulamur utraeque, 118
Et trahimus commune iugum, spes nostra, columenque
Ungarici cecidere duces, luis vivida poenam
Fastidita iaces, censeris, et undique vallo
Angustata paves, hostes i punge propinquos.
- 1285 Iamne tuos flatus, et nomina vana remittis?
Hic animis opus hic fuerat, depone superba
Gloriolas, et pende novum captiva tributum.
Vos quoque, quos heu heu exactio longa fatigat:
Christicolae lugete pii. Cur Illyri, curo
- 1290 Mysia, cur cessas lacerata Liburnia planctus
Ingeminare tuos? Assurge miserrima matris
Fle lacrymas, una occidimus, perit illa priorum
Maiestas, vix Bathorea cum gente superstes
Dacia servat adhuc veteris vestigia regni.
- 1295 Haec una est suprema salus, o si mihi tantum
Filia des, matris toties miserata querelas
Dacia, ne virtus exhalantique labore
Dispereant, maneat quisquam de gente vetusta
Bathoreus, mutum ad cinerem, tumbamque parentis:
- 1300 Qui fleat, et memores nomen transmittat in annos.
Quod te per lacrymas, et per communia damna
Nate precor, per si quid adhuc vitaeve, necisve
Est super, exclusam mundo ne desere matrem:
Deme malis aliquid maternaque vulnera levi,
- 1305 Sperandique ostende modum, ni fata recusent.
Vel saltem miserere mei, solare dolentem
Namque potes, melius te consolante iacebo.
Iamque vale, video Eoae Tithonides ignes
Ecce dies, invita tuo reditura nec unquam
- 1310 Solvor ab alloquio, lux est inimica pudori,
Dixit, et in tenues cum voce evanuit auras.
Tum primum exanimis Stephanum circumstetit horror,
Mater io iterat iuvenis da cernere vultus:
Siste gradum, cura nostro te subtrahis ore,
- 1315 Illa abit, et frustra revocantia verba refugit. 119

Fama és Historia (Goltzius, 1586)

- Armatas Sthephani laudes, Riphaeaque bella,
 Quem vatium Clio volucris, memor arbiter aevi
 Quave iubes inflare tuba? nunc tota laborat
 Thespia, vixque tuus sic unquam expalluit Aon.
 1320 Tu vis es vatium, Clio tibi furva vetustas
 Concessa est. Da plus aliis Dea numinis, Unum
 Si pius est Helicon, si iustis Aone votis
 Durat honos, sic largus Hias, aeternaque Cyrrrha
 Vatibus ambrosios sitientibus impluat haustus,
 1325 Annue dia mihi, nec enim novus advena sacras
 Pulso fores, duce te primaeva genethlia lusi,
 Sit quoque fas sacro cinctam diademate frontem,
 Bucolicis miscere iocis, sine paupere vena:
 Primitias laudum emoduler, non horrida bella,
 1330 Non arctos, Scythiaeque iugum, me symbola grati
 Elicuisse animi sit fas. Ades enthea virgo,
 Huc ades, et virides mecum spatiare per hortos
 Historiae, timidumque ignota per avia deduc
 Aonas ad fontes, et flumina mellis Himetti.²²²
 1335 Numen adest, audimur io, date cymbala vati
 Sentio anhelantis Phoebaeum pectoris aestrum
 Vaticanus venit ecce calor, flue tibia carmen,
 Eia chelys, quo mens quo spiritus urget, eamus.
 Ergo minae cecidere poli, non cassa piorum
 1340 Vota cadunt, flexit superos Astraera nocentes
 Ecce novum pulsa, fundit se nube serenum,
 Virtutisque aperitur iter, discedite luctus:
 Nunc inhonora rudi, tandem procede sepulchro
 Pannonis, effaetaeque situm depone senectae.
 1345 Curre rota meliore dies, Sol alme benignos,
 Consumptaque colu scelerum, felicia Parcae
 Pensa neant. Sed te tua, seu Amphisa moratur,
 Sive sacrum gelido permutas Aona Tempe,
 Ne pigeat Clio tantarum exordia rerum

²²² Az attikai méz itt a szép stílus szinonimája az aóni – vagyis múzsai – forrással együtt. (De jelentheti egyben az édes italt is, amiből ihletet merít a költő.)

- 1350 Ante sequi. Septem trieteridas²²³ exul agebat:
 Pressa iugo tristi, et servili enecta catena
 Pannonis, ille Dei quondam poenale flagellum
 Mox fidei rigidus custos quo vindice crevit,
 Relligio, et tempus Medas Europa pharetras,
- 1355 Bellipotens odiis civilibus occubat Hunnus.
 Nec minus Ungaricis victrix sese Austria iactat,
 Quaesitis sine re titulis, peculatur utrunque
 Turca latus, cunctante foro, conventibus hostem,
 A iugulis arcere, sat est vanoque Senatu.
- 1360 I licet his obsessa malis, casuque propinquo
 Dacia²²⁴ deiectos longo velut excita somno,
 Attollens oculos, vicinis anxia fatis
 Haec secum. Quonam usque premet servilia colla
 Triste iugum, Ungaricos quae finiet hora labores?
 122
- 1365 Siccine Di merui? Tricesima volvitur aestas,²²⁵
 Supplicium crudele luit, premiturque catenis
 Pannonis heu mea chara parens, ego fida mentis
 Europae tutela diu, fulmenque Getarum:
 Collibus exiguis, et parva vallor arena
- 1370 Carpathiae faucis, quin ni Natura resistat,
 Iam tulerint ignes, hostilis et hauserit ensis.
 Certe ego felices annos diuturna vovebam
 Sceptra meis, et spe curas solabar inani:
 Cur mihi tam fallax, et tam breve fata dedistis?
- 1375 Nequicquam solium melius contenta pusillo
 Pauperibus Scythiae plaustris peritura latebam.
 Ah quam difficile est olim viguisse beatam
 Nunc adversa pati, heu in quas defluximus umbras,
 Heu quo decidimus, iam tandem ignoscite Divi,
- 1380 Dum luimus commune nefas, et crimen avitum!
 Excedit vindicta modum, nimiumque flagello
 Castigata perii, ter io miserabilis uror
 Uror inexhaustum, quid agam, quo lumina flectam
 Quos adeam, quibus aegra quaerar, quae numina tentem,
- 1385 O si nunc veterum tantummodo virgula regum

Transilvaniae calamitas.

²²³ A τριέρτης hároméves időszakra utal, tehát itt 21 évről van szó. Vagyis Magyarország 21 éve senyved rabigában. Báthory 1571-es erdélyi fejedelemsmé való választásához képest kell a 21 évet számolnunk. Szapolyai özvegye, Izabella királyné 1551. július 21-én a tordai Szent Mihály-templomban adta át a koronaékszereket Habsburg Ferdinánd követének. (Teszelszky 2009, 78.)

²²⁴ A megszemélyesített Dacia, Pannonis lánya siratja anyja állapotát.

²²⁵ Ha Báthory erdélyi fejedelemségéhez képest 30 évvel számolunk, akkor Buda 1541-es török elfoglalására utalhat itt Dacia.

- Nutanti superet patriae. Cur invida fata
 Egistis dominae deiectum moenia Romae,
 Semina tota patrum, fractis tu degener haeres
 Instabat nostro sobolescens Turca cruore.
- 1390 Di quibus invitis Erebi mitescite tandem,
 Tot lachrymis, an adhuc perstat fortuna rigori,
 Aut tales abolete notas, aut fulmine vestro
 Prima petar, quod si sacro, nec fulmine dignor
 Quin aperitis humum, pronoque involvor hiatu. 123
- 1395 His agitur furiis, fatis irata Iovemque
 Convitii citet aegra reum, pertaesaque damni
 Deficiat: ni lapsa polo miserata querentem,
 Libret humi sese Virtus, levat uvida musco
 Colla Samos veniente Dea, dat Atlantifer umbras
- 1400 Carpathus, arentes largum iubar erigit artus,
 Tum tali tristes affatu demere curas.
 Parce Deis vano contendere Dacia questu,
 Nec te Pannonici nequicquam innoxia casus
 Lugendo fac esse ream, ceu sponte labantis
- 1405 Dux steteris quotacunque rei, vel conscia noxae,
 Ipsa peregrinos dum sanguine fisa cooptat
 Semiviros ad scepra, suo se culmine vertit
 Pannonis, heu non aequa mihi, nimiumque secundo
 Plaudentis blando fortunae falsa favore
- 1410 Fata illi magnum imperium, regesque beatos
 Annuerant, sed abusa bonis, dum maior habetur
 Maluit esse minor, poterat vel Roma, vel Hellas
 Fortunae monuisse vices, inopinaque fati.
 Illa pari delapsa throno, dum prodiga mundi
- 1415 Nescio quos ad scepra Getas, et Theuthonas effert:
 Mancipiis haec privatis servire coacta
 Cunctorum Regina prius, dum faeta bonorum
 Tuta putat quaecunque potest, sic ebria laetis
 Prostituit sese levitas, et credulus error,
- 1420 Tu quoque sero tua nequicquam cauta ruina
 Degeneres dedisce pati te teste tyrannos
 Pannonis, externamque fidem consuesce timere. 124
 Felix si virtute viros non sanguine mensa
 Vixisses contenta tuo, securior hoste
- 1425 Quaelibet est mihi crede fides: hac arte tot annos
 Succubuit nulli respublica virgo tyranno

Virtutis oratio.

- Adriadum et matri laudum stetit aemula Romae.
 At tu quae fueras donec stetit integra cervix
 Pannoniae iurata comes succurre parenti
 1430 Nata vel invitae qua fas, humerisque benignis
 Naufragii fragmenta leva, tibi debuit ortum
 Debeat et vitam, meritoque obstringe perenni.
 Non est grata fides salvis afferre salutem
 Sors benefacta probat. Sic instaurante Camillo
 1435 Relliquias patriae, melius collapsa revixit
 Roma vetus, pacis renovans effaeta senectam.
 Pannonios sic ante, gravi turbante ruina,
 Emicuit Corvina domus, te provida nostri
 Obice Carpathiae sepsit Natura coronae.
 1440 Eia Deo ducente praei, nunc prisca resumme
 Acta patrum, arcanis egomet suffragia ducam
 Viribus, et sancti condam me corde Senatus
 Tu modo, quae menti sedit sententia, disce.
 Est iuvenis totam qui spe modo concipit Arcton
 1445 Bathoreae lux una domus, cui credita fato
 Lapsa salus patriae civiles iniice curas:
 His humeris: Sed quam timeo ne forte recuset,
 Tam parvas, tam magnus opes, et temnat egenam;
 At non is iuveni rigor est, terrere timentem
 1450 Maiestas proavita vetat, succurrere lapsae,
 Et Virtus et Di subigent, audacter adito
 Tam multis confisa malis, et supplice fletu
 Ante pedes prostrata genu tunsoque procumbens
 Pectore, palantes defoeda pulvere canos.
 1455 Ergo age et ut pudibunda thoro surrexerit Eos
 Rite Deum casto sacraria thure vaporans
 Iustitio patres Albana ad moenia conci.
 Sola dees coeptis agedum desiste vereri
 Quid dubitas tali socia? mirabere corda
 1460 Ismaria ceu tracta chely, tibi nectar hianti
 Abscondam coeleste labris, et Nestoreum mel.
 Haec ait, Albanasque volans iter urget ad arces,
 Pax sequitur quacunq̄ue ruit, micat igne corusco
 Regia, testatae dominam rubuere curules
 1465 Icta Deae zelo subita face curia fulsit.
 Solus pampinea Stephanus tum forte sum umbra
 Pannoniae curas secreta in sede coquebat,

Cum subito trabeas regni fascesque parentum
 Praeferri videt et plausus fervere benignos.
 1470 Obstupuit primo obtutu, mox undique patrum
 Circunfudit ovans iuvenem chorus, undique miles
 Agglomerans dominum submisso poplite adorat.
 Hic veneranda senum facies, hic purpura supplex
 Obliquat cum voce pedes, hunc septa domorum
 1475 Hunc urbes, fora templa lares et rura loquuntur.
 Fatali invitant solio, gravitate modesta
 Renuit hic fasces, et onustos temnit honores
 Flent miseri, tenduntque manus miseratur et heros
 Excussaeque viro lacrymae, subit exulis umbra
 1480 Pannoniae, Pietas, dolor atque domestica damna
 Invictum fregere animum, Virtusque fatigans.
 Concedit fato, et patriam spe divite complet.
 Ilicet aeterno solvit se Dacia luctu,
 Atrati periere dies Metanaea recedit
 1485 Rostra fremunt votis, resonant proscenia plausu,
 Luxuriant querceta favis, Astraea relinquens
 Autumnus portas, innoxia secla reformat,
 Qui prius afflictae damnarant taedia vitae
 Iam gaudent vixisse senes, iam virgo revisit
 1490 Libertas populos, Pietas, castaeque sorores
 Deseruere populos, placidaque impune per urbes
 Discurrunt, hymnis et dulcisono modulatu
 Hiscit humus, veteres Clementia mitigat iras
 Pax hebetat gladios, tristes Sapientia Musas
 1495 Excitat e tenebris, Virtus et gloria magnis
 Heroos acuunt animos, Concordia regnat
 Impia carnificis cessant augmenta tributi.
 Ipsa senescentes alta cervice Iuventas
 Instaurat leges, Probitas cum fratre Pudore,
 1500 Paxque parens, et cana Fides, et Gratia nuda
 Plaudunt per populos, iterum vetus aurea cudit
 Secula Saturnus, rursus rediere triumphus
 Corvini patris, et tersa rubigine putri
 Armipotens priscis infloruit artibus Hunnus.
 1505 Ut Phaethontaeae relegens monumenta ruinae,
 Et laceros Sol torvus equos, postquam egit herili
 Infraenem Pyroenta manu, natiqque recepit
 Lora parens, iterum casta illa modestia coeli

*Stephanus Princeps
 Transilvaniae.*

126

- 127
- Lege meat, tenor ille tener pulchrique volatus
 1510 Confusi rediere poli, refovetque caducas
 Temperies arcana animas, discordia rursus
 Foedus amat elementa suum, sic pristinus ille
 Bathoreo moderante nitor, patriaeque revixit
 Deplorata salus, hanc laesi vulnera regni
 1515 Poscebant curam, talique medente cicatrix
 Consolidanda fuit. Sed quid fera frendit Erinnyes?
 Bella cit et sancta macet importuna quiete
 Virtuti comes est livor, patriaeque tibi que
 Iamdudum furiata nocens coquit Austria virus.
 1520 Surge heros invicte, tua nec abutere forte,
 Sis autor qui rector eras, arcana revela
 Dona Dei, mundoque latens age luceat ignis.
 Illustrant fortes rerum aspera, deme tenebras
 Solis honos nullus, deficit sua gratia luci,
 1525 Purior in tenebris radiat, sic obice rupis
 Fortior est obstante Nothus, nec navita solers
 Composito mitive mari, nec militis alta
 Pace patet virtus, pyratica laurea Magnum
 Non toga nobilitat, Sarrana Scipio clade
 1530 Plus meruit quam pace Cato, quam Scaevola lingua
 Deme viro iuvenem Clio paulisper olivam
 Bellica praevelet victricia tempora laurus
 Tertia mox viridi succedat at aurea lauro.
 Laeta triumphabat rediviva Dacia pace
 1535 Cum memor antiquum caelans sub pectore vulnus
 Austria sic. Adeone vetus mihi torpuit ira,
 Ut nunquam invideam? furtis en eruta nostris
 Dacia crescit adhuc, viresque resumit avitas.
 O gens invisita et votis contraria nostris
 1540 Suspectum o semper mihi Transilvania nomen,
 Pannonis est quae maior erat, vel Marte vel arte
 Auspiciis subversa meis, vivacior hydra
 Haec superest, crescitque malis, quin pro pudor auro
 Vi potitur regnique bonis. Ego solius haeres
 1545 Nominis, illa rei, titulos ego venor inanes.
 O felix fortuna prior, qua nixa solebam
 Nunc Celtas, nunc Ausonios turbare Quirites,
 Nunc gentes alias quascunque inimica propinquas
 Sors dedit, ad crescunt, et pace fruuntur opima
- Bellum Alemannicum
ad Szentpalum.*
- 128

- 1550 Proh dolor en iterum, nostrique impune paratus
 Absistunt. Sed non adeo vetus excidit ira
 Austria vivit adhuc gentesque timete beatae
 Tuque superba novo duce Transilvania faxo.
 Faxo non longum parta laetabere pace
- 1555 Ferro iterum flammaeque sequar non saeva quiescam
 Donec eris, tecumque simul mea desinet ira.
 Aestuat impatieris et plurima mente volutat
 Fingit multa sibi, hinc Hunnorum copula fratrum
 Cognatique duces, illinc Mavortia magni
- 1560 Matthiae virtus agit et prostrata Vienna
 Et diadema duplex, huc illuc dividit amens
 Consilia, occultet ne dolos, manifesta ne bella
 Induat, et Marti sese committat aprico.
 Displicet hoc, nugas Stephanus contemnit aviles
- 1565 Fortibus assuetus, totque innutritus avorum
 Exemplis, caelare dolos et vincere furto
 Apparat, et totum exhaurit delectibus Istrum. 129
 Ergo ubi successit facinus, technaeque reptatae,
 Opprimit incautos inopino milite fines
- 1570 Ut cum durat ea conscendens Hellas in alvo
 Lassa decennali fraudavit Pergama lucta.
 Auditis stupuit Stephanus, nil Marte piandum
 Admisit, culpa nil mens innoxia conscit.
 Ergo pia causa Divisque instructa secundis
- 1575 Castra movet ferus vindex, iubet obvia ferri
 Signa, sarissa tamque effudit ad aequora pubem:
 Tum litui crepuere truces, diffulgurat alte
 Romuleusque it ad astra tridens, fluit undique bello
 Ungara vis, coryton atrox et tela Valachus
- 1580 Felle linit, denso stipantur milite signa
 Clamor it, ardentisque ducem sepsere manipuli.
 Tam cito vix praegnans custodes velleris aurei
 Natali genuit tellus sata ferrea gleba,²²⁶
 Quam Stephanum cinxere sui, dat nomina miles
- 1585 Obsequio fervent proceres, ipse arduus aureo
 Ense rubens eques, et generosa nubilus ira
 Fulminat huc illuc, veluti cum fratre retruso
 Sublustris tremulum Lunae iubar errat in umbris.
 Ad iuga forte truces patrio Gradivus in Haemo

²²⁶ Ovidius, Met. VII.29–31.

- 1590 Threiiicia gelidam sparsurus Persida caede
 In bellum comebat equos, trux cassida crinit
 Hirsuti Formido Dei. Furor aegida terget
 Indomitum redimit ferrata cyclade pectus
 Fratris Enyo feri, nutus observat heriles
- 1595 Ira rubens albusque Pavor, nec caetera desunt
 Numina, deserta venit Marathonide Pallas, 130
 Et nemorum Latona potens, Virtusque sodalis,
 Et tria tabe natant, aures exsurdat hiulcas
 Clamor inhumana fervet fera regia rixa,
- 1600 Miratur varios Virtus stupefacta tumultus,
 Ensibus impactos enses, vaga gliscit ubique
 Seditio, creperique metus, Mors arbiter atris
 Procubat in foribus vix fert animosa virago
 Frendentes immane minas, quin verbera libret
- 1605 Ni Pudor obsistat virgo, dum Marte morante
 Bellica crudeli contentio murmurat aede.
 Fama trucem, iussu Iovis, alipes, irruit aulam.
 Adventu tacuere minae, novitasque furores
 Composuit, mutae presserunt iurgia rixae. *Fama ad Martem.*
- 1610 Illa refert. Sic te Bellis hominumque Deumque
 Praefecit pater? infestis premit Austria signis
 Dacicolas Gradive tuos, tu mixte Deabus
 Forsitan aut choreas quatis, aut spectacula coeli
 Mulcibello fallente paras, absiste morari
- 1615 Prorue et Ungaricis fer opem expectate minis
 Nec dubita, nam testis ego, neu nuncia fera
 Incuses, non bulla dedit, non tessera signum
 Nescio quae stulto bellis impegit Erinnyes.
 Turbati stupuere Dei, pater ilicet ipse
- 1620 Horrendum torva spirans sub casside Mavors
 Sic inquit, dicente Deo silet Hebrus et Euri
 Et celeres posuere Nothi, non sibilat Haemus.
 Discite damnosae gentes non fidere paci,
 Bella quibus mortisque favent, et crescit armis
- 1625 Hac vice fata meant, nostri quaecunque labores, 131
 Et gladii peperere truces, pax aemula delet.
 Coge sub imperium bello mare, sidera, terras.
 Si cesses, et pace animos hebes ira remittat
 Fis vulgus, bellis emitur, bellisque, perennat
- 1630 Imperium, quin ipse poli Rex Iuppiter olim,

- Non nisi deiecto possederat aethera patre.
 Ecce mei Thraces bello peperere tenentque
 Quantum non audax Macedo, non aspera Persis
 Non Medi videre suum, gentemque tuebor
 1635 Donec ad ignavam solvat pax pigra quietem.
 En qui victrices aquilas utroque sub axe
 Romani mea progenies per bella tulerunt
 Desidis ingrati sectantes otia vitae:
 Principia heu iterum refluunt in parva. Sed et tu
 1640 Hunne meus sanguis victricia nonne per arma
 Ardua deiectis scandens Capitolia Gotthis
 Supplicis ante pedes vidisti colla Senatus.
 Et nunc ecce tuos vix ausi cernere vultus
 Bella cient, ego si veniam: sed mitto furorem.
 1645 I Virtus, en cornipedem, non ocior ullus *Virtus in auxilium decernitur.*
 Hoc bellive, domive meo stabulatur in Haemo.
 Huic consanguineus qui me vehit, heus age Terror
 Huc advertite ferum, viden' ut flat, et ut pede plaudit
 Ambo pares animis uniusque indolis ambo
 1650 Et Borea de patre sati, illi nomen Aello
 Huic Pyrous, vis alterutrum, sed pronior ille
 Quod si tela micent strictos diverberat enses
 Sicubi fraena cites rapidos, pede praeterit Euros.²²⁷
 Eia bonis avibus Virtus, ego Persida visam,²²⁸ 132
 1655 Tu sat eris Dacas anima, dispone maniplos
 Signa fer ipsa manu Lunataque cornua diduc,
 Fac peditem praecedat eques, pugnamque lacessat,
 Pone pedes quadratus erit, mox tertius ordo
 Tetrarchas primosque ducum regnique Quirites
 1660 Atque cor imperii Regem vehat, hunc age densae
 Heroum soboles, et inexpugnabile vallet
 Munimen peditum, ut quisque est acerrimus armis
 Prima terat belli, rudes sistat ad ultima vulgus.
 Et meministin' adhuc qua struxerat arte phalanges
 1665 Corvino comitante truci, saevissimus armis
 Pannoniis Iagellonides, cum impegit in ortus
 Corniger Hebre tuos Rhodopes iuga fregit et Hellen.²²⁹
 Non illum Mahometus atrox, non noster Amurath²³⁰

²²⁷ Homérosznál (II. XV.110) csak Árész két lovának a neve szerepel: *Phobosz* (lat. *Metus*) és *Deimosz* (lat. *Terror*).

²²⁸ Utalás az 1578–1590-es oszmán–szafavida háborúra.

²²⁹ Utalás az 1444-es várnai csatára. Lehetséges forrás: Heltai Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól*, 1575.

²³⁰ II. Murád szultán (1421–1451) és fia II. (Hódító) Mehmed (1451–1481).

- Sustinuit, discessit Athos, tremere Ismara vidi,
 1670 Canaque degeneres horrescere flumina venas.
 Non unquam tanta rubuit face Phosphoros Haemus
 Puniceo niveos infecit sanguine cycnos
 Strymon et insolitos tremefecit purpura pisces.
 His et tu dispone modis hac lege cohortes,
 1675 Neu obnube ducem, quid enim cum nube feroci
 Ut timidum Cythereia Phrygem, sed tela mentis
 Dirige, nunc obtende nepas, nunc aegide vela,
 Sed quid necto moras, sunt tibi caetera curae,
 I cita, vix unquam tanto illi veneris usu.
 1680 Haec ait et tortae velocior impete fundae
 Deserit Aemathiam, et Solis se vertit ad ortus.
 Paruit haud invita Deo, gavisaeque Virtus
 Officio venisse locum, pernicioior Euro
 Suda volans rapido luctantia sulcat hiatu.
 1685 Abscondit Rhodope iuga, Parnasusque bivertex
 Laeva trux Macedo, dextra se Thessalus abdit,
 Erigit excelsus plastrum brumale Bootes,
 Iam Mysus, iam se Traiana Nicopolis effert,
 Mox et odoriferi raduntur stagna Caici.
 1690 Ergo ubi vecta Nothis iusso stetit aequore virgo,
 Heroamque suum media inter millia lustrat,
 Augustam agnovit faciem, licet addita sacri
 Dissimulet notum maiestas oris honorem
 Currit in amplexus, perque oscula numen inhalat,
 1695 Sic etiam praefata duci, Salve Ungara vere
 Gloria, te propter coelos atque ultima trano
 Terrarum, nosco natas ad maxima vires.
 Vicisti spem nate meam, nunc ardua mente
 Aggredere indomita, latum qua ingentibus orsis
 1700 Gloria pandit iter. Sicula tibi Mulciber Aetna
 Ingentem excudit centenis follibus hastam,
 Noctem addens operae, non tu Theti carula qualem
 Non emit Venus Aeneae, vi nempe coactus
 Non prece, non lecti pretio, si fata tulissent
 1705 Te citius, sponte Ismarias ivisset ad arces
 Ungarus et versis lugeres Thracia fatis.
 Mox ad Hyperboreos axes, Tanaimque rebellem
 Victricem molire tubam, per limen utrunque
 Defensum te nate dabo, per inhospita ducam

Virtutis ad castra profectio.

133

Salutatio Virtutis.

Báthory István (1583)

- 1710 Euxini, pronoque sequar mucrone Gelonum,
Plura libet, sed ne fortunam et fata moretur
Paulisper venerata virum Pyroenta iugalem 134
Iussa duci galeamque patris dat, et aegide nubit.
Comit equum, galeamque iubet praecrinis equina
- 1715 Digerit ardentis aequa in stativa maniplos
Iustitiae favere Dei, vix classica prima
Turbales tonuere tubae, vix unus, et alter
Cornipes exsiluit spatiis, Alemannica pubes
Romulei ut primum contra micuere tridentis
- 1720 Terga dat, utque leves stipulae, crepantibus Euris
In tenues abeunt prunas, sic nigra repente
Absumpta est acies, unaque evanuit hora. *Victoria Stephani.*
Desine magnanimos furtis incessere livor
Securum sceleri nihil est, vigil omnia lustrat
- 1725 Sobrietas procul. En alieni raptor iniquus
Raptus es in volucres, et nusquam, et ubique sepultus.
Dicite Carpathiae fauces crudelia busta
Teuthoniae, quanta tepefiant caede novales
Quo Pesti,²³¹ quo damna rogo, Temesina²³² piantur.
- 1730 Non queror humanis albentes ossibus Albas²³³
Tandem civiles par victima mitigat umbras
Non Hadadum,²³⁴ totos peregrina cadavera colles
Texerunt, et flumineas cruor advena moles
Impulit, Austriacis incanuit ossibus herba.
- 1735 Ipsa cruentata desudans cuspidis Virtus
Per coacervatos patratae stragis acervos
Ivit ovans, duxitque ducem, pars maxima belli
Sanguine consumpto districtos condidit enses
Omnis et invisum sitiens redit hasta cruorem.
- 1740 Hibernus per tesqua leo ceu forte paventem
Conspexit capream, rabie stimulante fameque 135
Occupat, et parvos iram tamen explet in artus.
Sanguinis horrendos aestus, ferrique furorem
Testatur Samus et Marysus, quos horridus alveo

²³¹ Buda és Pest 1542-es keresztény ostromára gondolhat.

²³² Temesvár bevétele 1552-ben, amikor a zsoldosok rávették Losonci István kapitányt, hogy megadja magát. A török ígéret ellenére lemészárolták őket.

²³³ Talán Fráter György 1551-es gyulafehérvári ostromára gondol.

²³⁴ A hadadi csata 1562. március 4-én, ahol János Zsigmond serege vereséget szenvedett a Zay Ferenc és Balassa Menyhárt vezette magyarországi csapatoktól. Az erdélyi sereget Némethy Ferenc és éppen Báthory István vezették, aki meg is sebesült. A történeletről később udvari történétírója, Gian Michele Bruto számára saját kezű összefoglalót írt. Kiadása: Veress 1933, 405–412.

- 1745 Discludens vetitos belli cruor egit in amnes.
 Quis credat? quoscunque truci servavit ab ense
 Cura pii ducis, hos dono locuplete reffectos
 Restituit patriae indemnes, iurataque castra
 In cineres iugulumque suum, sic nobilis ira,
- 1750 Magnanimus sic urget honos, per tela, per enses
 Protexit clypeo, et letalem militis ictum
 Excepit, meritaque hostes a morte redemit.
 Ecquis erit Brutus, Stephani qui sceptrum recuset?
 Quisve Cato te Rege Regi servile putabit?
- 1755 Ante preces offers veniam, qui diligit hostem
 Quid faciet civi? parcit qui sontibus ultro
 Laedetne immeritos? qui vult servare nocentes,
 Defendetve suos? hoc iudice crescite leges,
 Vivite virtutes, adolesce scientia, Musae
- 1760 Surgite, procedant artes, reviviscite iura
 Turpis ab innocua fugiat procul ambitus aula.
 Et iam fama viri totum vulgata per orbem
 Emerita, aeternos iter affectabat ad ignes
 Sat segura sui, patriam charosque penates
- 1765 Explevit meritis, populos ad iura redegit
 Imperio prior ordo redit, iam curia patres
 Vaellat, et invento gaudent lictore secures.
 Cedunt arma togae vis legibus, ultio crimen
 Non praedit, invitum nil est, iniuria rara
- 1770 Noxa silet, crudae compressa licentia morti. 136
 Ius unum est cunctis, urbes, fora, compita, villae
 Festa pace virent, gaudet tranquillus arator
 Palmite iam vites, farra iuvenescere sulcos
 Nil hostile timet pastor, nec Turcica collo
- 1775 Lora, sed aprici recubans sub fornice saxi,
 Aut simplex melos, aut veteres syringe labores
 Iubilat, aut securus humi furumque luporumque
 Exigit optatos tranquilla per otia Soles,
 Quae modo sollicito vix respirabat ab hoste
- 1780 Pannonis indulget genio, et cum ferrea currat
 Secla aliis, huic laeta net aurea tempora Clotho,
 Quin etiam huc magni terrarum ex omnibus oris
 Gavisum Venere viri, quos aurea lassos
 Pax iuvat, et longi presserunt taedia Martis,
- 1785 Sedibus ut saltem, et communi pace virent.

- O hominum communis amor, te Thraces adorant
 Ante feri, nunc mite genus, te praeside gaudent
 Contenti nihilo, aut quavis mercede beati,
 Scilicet omnis honos clarus sub principe claro.
- 1790 O quot ab occasu gentes Boreaque nivali
 Te dominum petiere sibi, sed fata recusant,
 Magnorum genitrix Arctoa Polonia Regum,
 Haec illa est fatalis humus, requiescite gentes
 Quas Stephani pius angit amor, non omnibus unus
- 1795 Natus erat populis, sinite incita currere fata.
 Volverat inter ea fatalem Phosphoros horam
 Bellipotens populi, quae Sarmatis orba patrono
 Versabat curas animo, cui scepra dicaret
 Quo duce tuta foret, nec erat discernere promptum
- 1800 Legitima veterum consumpto sanguine regum
 Libertas quae virgo patres ad fata vocaret.
 Nec longo mora iustitio, confine propinquum
 Hosticus urget eques, hinc interregna cruentus
 Excidio Moschus quatit, hinc pharetratus adurget
- 1805 Tartarus, inde Getes, illinc insultat Alanus.²³⁵
 Sicut oves fretae quondam pastore fideli
 Mulcebant pingues laetis balatibus agro
 Sorte salus ovium si mox occumbat iniqua
 Dilectus pecoris custos, mutescit ovile
- 1810 Non fluit arenti dives mulsura papilla
 Sueta nec ulterius plaudunt per rura gregatae
 Non pastu invigilant, septae sed hiantibus ursis
 Nocte diem noctemque die praesepibus imis
 Submissae capita inter se metuuntque vocantque
- 1815 Talis erat populi custode carentis imago,
 Rege opus est, qui non ignava deses in umbra
 Otia lenta terat, nec qui mulieribus intus
 Dedat se illecebris, suetus cura exule totes
 Indormire dies, sed qui fera belliger arma
- 1820 Induat et patrios propugnet cuspide fines.
 Ergo tribunitia permistus plebe Senatus,
 Rite freques examen init, suffragia ducunt
 Sortibus et versat censores urna lapillos.
 Hos opibus, bellis alios, aut stemmate nudo
- 1825 Discernit privatus honos, hos gratia formae

137

Consultatio Polonorum.

²³⁵ Lengyelország keleti szomszédai, akik a vesztét lesik: oroszok, tatárok, kozákok, moldávok.

- Conciliat, nil dum satis est, sit Pallas in armis
 Mercurius sit in eloquio, Gradivus in hoste
 Iuppiter in populo, quem non divisa decoret,
 Sed collecta beet virtus. Nunc consule laudi
 1830 Sarmata, nunc veteres animos et robur avitum
 Nunc tete si quando proba, quid degener ambis
 Faemineos aulae pueros, et limina regum,
 Fide Deis, toto quem protinus orbe coemptum
 Sponte voles est in mediis, non vilis ephebus
 1835 Sed virtus censenda tibi, ne temne Deique
 Praesagos monitus omenque vocantis Olympi.
 Est gelido sub Atlante locus, qua Thessalus atrum
 Semifer Aemonio deterret scorpion arcu,²³⁶
 Dives agris, praegnans populo, trux accolit Hunnus
 1840 Dacia nomen habet. Boreae notissima tellus.
 Huc id agente Deo iamdudum te auguris aethrae
 Signa vocant, nunquam tanta se lampade caelum
 Induit, atque hilares cecinere tot omina cyni.
 Visus et odrysium taurus prostrasse leonem.
 1845 Neu ostenta Deum dubia te ambage morentur
 Haecine tuta fides, quem non numerosior hostis,
 Non montes fluviique ferent, non ensis et ignes
 Hic tibi fatalis Vultus neu Sole perustos
 Neve saturatas hostili sanguine vestes
 1850 Tempora nec gravibus contemne rigentia rugis
 Tabida neu pluviis perfossaque cuspide crebra
 Et rabido vexilla Notho, crinemque madentem,
 Scilicet illa novam patriae paritura salutem
 Per varios casus, per mille pericula rerum
 1855 Perque tot exercenda fuit fortuna ruinas.
 Illa laborantes mediis ex faucibus hostis
 Asseruit populos, plus est succurrere lapsae,
 Quam firmae mihi crede rei, non salva Camillo
 Roma tulit, sed capta decus Corvina perennat
 1860 Gloria, non acres saevo quod Marte Bohemos
 Pannonia virtute domat, sed regis egenae
 Quod patriae suscepit onus, privatus adivit
 Bella, dealbavitque humanis ossibus Albam.
 Extorrem sic Roma Numam, legesque severae

²³⁶ Cf. Lucanus, *Bellum civile* 6.393–395: *teque, senex Chiron, gelido qui sidere fulgens / impetis Haemonio maiorem Scorpion arcu. / Hac tellure feri micuerunt semina Martis.*

- 1865 Optavere suum, sic libertate iubente
 Durus ab arenti lectus dictator aratro.
 Et tibi magnanimos venit dum gloria bello
 Non tenerae Babylonos opes, non Lydia pensa
 Non facies lita pigmento, cerussaque vilis,
- 1870 Rastra dabant et aratra duces, callusque laborque
 Et sudoriferis detrita ligonibus arva.
 Talem te genitrix Bolelae²³⁷ Polonia vidit
 A cunis patrios implentem protinus arcus
 Vitoldi²³⁸ genus egregium fortesque Iagellos,
- 1875 Perge sequi superos, non unquam sorte sodali
 Indiguit Virtus, nec te fortissime Princeps
 Taedeat incepti, fatis accede, quid haeres?
 Da veniam dubiis, necdum te novimus omnes
 Mox aderit, cum caeruleo bellator ab axe
- 1880 Haeniochos Chaosque sagittiferumque Gelonum,
 Bistonas et triplici fusos certamine Moschos
 Turbinis instar agens tota venerabilis Arcto
 Ibis eques victor Boreae, vindexque tuorum.
 Di patrii quibus omnipotens obtemperat aether,
- 1885 Sic vobis elementa, parens ita pareat orbis
 Ne decus hoc unum fessis abscondite rebus,
 Dique, Deaeque poli succurrite, numine quorum
 Iura, potestatesque fluunt terraeque marisque.
 Vixerimus steriles, et sors illuserit aegris
- 1890 Fas habeat sperare diem, redivivaque sceptrum.
 Audior, en toto suffragia laeta Senatu.
 Conspirant autore Deo, nova gratia caelis
 Afflat et arcano compleri numine nomen.
 Necdum intellectae laudes, assensus honores
- 1895 Abscidit, examenque novi rupere favores.
 Extemplo lectos centum placet ire Quirites,
 Cum sceptro qui iusta ferant mandata Senatus,
 Ne mora tam sanctos turbet dilata paratus,
 Forte suas ad iura tribus de more vetusto
- 1900 Castra recensabant septem, cum murmure grato
 Regia compleri, passas Albana iuventus
 Gavisum fluit ad portas, et laeta novorum
 Aula fremit votis, accensa palatia plausu,

140

Stephanus Rex Poloniae.

²³⁷ A Piast-házi I. Boleszláv, vagy Vitéz Boleszláv (Bolesław I Chrobry) lengyel király (967–1025).

²³⁸ Nagy Vitold (Vytautas Didysis) litván nagyfejedelem (ca. 1350–1430) 1392-től 1430-ig.

- Aera sonant, videas caelo tormenta rotari
- 1905 Clangentesque tubas, psalteria, cymbala, nabla,
Euge beata dies, totique saluifer Arcto
Tu desolatas seris, cultoribus urbes
Restituis, tu putre situ squallente reducis
Ius atavum, et strictos removes cervicibus enses,
- 1910 Euge dies genialis, io iterate Napaeae,
Mella ferant quercus, vino fluat ebrius Ister,
Sudent irriguae redolentia balsama venae.
Libera Saturno sic est gavisa fugato
Machina, cum caeli regem, mundique monarcham
- 1915 Elegit Natura Iovem, diademaque magnum 141
Imposuit parvo capiti, consulta verendis
Subscribunt elementa Deis, consentit et aether
Iam Deus immensum terret tam parvus Olympum
Astra rotat nutu, delet cava nubila risu
- 1920 Terra supercilium Aegiochi formidat ephēbi.
Dicitur ipse sacer tanti praesagus honoris
Lacte novo tumuisse Samos, risisse sepulchro
Corvini cineres, fulmenque volasse sinistrum.
Fama rei tantae Boream transvecta nivalem
- 1925 Afflavit zephyros et limen ad usque natantis
Subsistens terrae peregrini Gadibus haesit
Amphitryoniadae, qua stagna reciproca Thetys
Evomit in praecipuum, aliumque illatrat in orbem.
Pigra gelu torpebat hyems, cum laeta Bootem
- 1930 Invasere cohors, qua se vetus explicat Arcto
Mysia, ceu aestiva grues cum Thracia linquunt
Strymonos, et longo describunt aera nexu.
Forte foros coeli Divum compleverat ordo *Iovis oratio, et*
Spectandi excitus studio, terrasque tenebat, *legatio Mercurii.*
- 1935 Cum pater omnipotens, rerum cui maxima cura,
Observans regem placido sic ore profatur.
Ecce pios caetus, hominumque simillima nostri
Concilia, extantemque mei instar ab agmine regem,
Exi fide vigil, Cyllenide pectora virga
- 1940 Tranquilla, atque novos mortalibus inde favores
Hospitio accipiant numen, tibi lactea fandi
Copia, parque data est per limen utrunque potestas:
Paruit hic, iussasque viam molitur ad Arctos,
Ille coruscanti ferit Acrocerania telo, 142

- 1945 Omen, et ingentem tonitru tremefecit Olymptum.
 Parva Iovis iussu venienti sidera Divo
 Assultant, tepet hibernum mollita rigorem
 Mitis hyems, quin pigra prius iam laetior Arctos
 Plaustra rotat, choreisque vagantia provocat astra.
- 1950 In Boream parcente polo flexere meatus
 Errantes fixique Dei, dat suda serenus
 Aer alma, novum pubenti germine faetat
 Terra suum venerata ducem, demitque rigori.
 Omnis in occursum fluit, exultatque caterva
- 1955 Visendi studio matres castaeque pudorem
 Neglexere nurus, mixtaeque impune maritis
 Festinant, spargunt flores, plauduntque choreas
 Sacra canunt, talique ducem Paeane salutant
 Submissa poplites. Ut te fortissime regum
- 1960 Defessae excipimus, tu nobis secla reformas
 Aurea, neglectasque doces revirescere laurus.
 Accipe Sarmatici quae donativa tulerunt
 Regna duces, rege fatales rex sospes habenas
 Perpetuusque tuis succede penatibus haeres.
- 1965 Nunc age Pyrrhaea procedat Atlantifer Oeta
 Alcides, insignis apro, monstrisque novercae,
 Troius Aeneas et Troiae victor Achilles,
 Natus uterque Dea, et fraetus coelestibus armis.
 Non inimica tibi est aut sola aut foemina Iuno
- 1970 Aspera, sed totas bello Germania vires
 Exhaust, premit inde Getes, hinc Turca fatigat
 Non ope virginea, sed fatis use benignis
 Et solo munite Deo, grave pondus Atlantis
 Coelifera cervice subis, spe lusus inani
- 1975 Concidit et causis cessit melioribus hostis.
 Inde novis inhians curis, colla resarcis
 Omnia, componis lites, expungis iniquas,
 Fers aequas, crudo nec scriptas sanguine leges,
 Non actoris eget lis ulla, nec ulla patroni
- 1980 Omnia scis, agis, absolvis, iam crimina desunt
 Legibus, interiore doli, perit ultio, cessant
 Intestina odia, absistunt furiaeque necesque
 Conticuere minae, quaeque indiscussa iacebat
 Mille annis, iam momento componitur ira.
- 1985 Sed maiora vocant. Iterum tibi caede litandum,

Stephani difficultates.

- Hostili, sat nempe foro, pacique dedisti
 Hoc quoque pacis erit, mercari sanguine iura
 Securamque fidem: Sic cum furialibus orsis
 Impia terrigenas armaret Phlegra Gygantes
 1990 Pacatum trifido mutavit fulmine sceptrum
 Iuppiter, aequanimis belli pacisque sequester.
 Ergo novas acies desudatumque laborem
 Exaudi, vastumque una decurre per aequor,
 Vos quoque qui melicum Regi Paeana sonatis
 1995 Permutate novo genialia iubila bello,
 Depositaeque, parum Marti indulgete chorea.
 Urbs erat insignis portu Oceanitibus undae
 Contemptrix superum, studiisque asperrima belli
 Dantiscum, qua dividuas se dives in Arctos
 2000 Explicat, et canos allambit Prussia fluctus.
 Sarmaticis haec saepe ferox ab origine prisca
 Subsultare iugis, belloque lacessere reges
 Sueverat impatiens sceptri, longaque quiete
 Luxurians, secura sui studiosa novorum.
 2005 Mox ubi fatales cervix nova fulsit habenas
 Artibus usa suis caput exertare superbum
 Urbs ausa est, nec ferre iugum, nec adesse vocata,
 Abrogat imperium, certatque immunis haberi.
 Ille Dei ritu, dum prima piacula sidant
 2010 Errori donat spatium, cedensque repulsae
 Impia Nestoreo mulcet commissa lepore.
 Fallit te incautum clementia, pensat abusus
 Officium, gliscit rabies, et crimen inultum
 Augetur venia, non iam servire recusat
 2015 Barbaries levis impulsu, sed cornibus auctis
 Te solio pulsura ruit, crepuere repente
 Bellica, funestoque iubent bubone moveri
 Praecipites bellis aquilas, fervere videres
 Incendiis villas, undare cruoribus urbes
 2020 Tecta solo sterni cultas squallere novalles.
 Parva loquor, nec Di nec iam delubra Deorum
 Tuta manent, pius in templis mactatur, et insons
 Fit reus, admissumque luit commune sacerdos.
 Incestata sacras moritur Vestalis ad aras,
 2025 Et geminam exsatians rabiem praedonis iniqui
 Expiat effuso moribunda cruore pudorem.

Belli Dantiscani origo.

144

- Heu qua tum coeli virtus in parte latebas
 Heu ubi Relligio fueras, Pietasque, Fidesque
 Cum vestras impune domos, et fana latrones
 2030 Diriperent, ubi sunt tonitrus, ubi fulmen Iesu
 Cur non nunc o nunc obscaeno monstra barathro 145
 Praecipitas? ubi sunt incendia vindicis aethrae
 Aut fortasse sacri tu dedignaris Olympi
 Tam viles animas flammis, sed morte pudenda
 2035 Damnasti, furiant miseri atque immane minentur,
 Dum licet, ut poenas cumulo maiore refundant.
 Tempus erat curru quo Sol freta sorbet anhelu
 Nocturna, et dulci scintillant sidera nictu,
 Iamdudum infestos ulcisci certa nocentes
 2040 Sera nimis terrae Virtus illapsa, revisit
 Magnanimi penetrare duce, seseque videndam
 Sublustri ac nocte tulit, cui nube soporis
 Oppresso, parvos abrumpere temporis usus
 Diva timens, solo radians se lumine prodit.
 2045 Illum pervigili volventem mente diurna,
 Iam crescens in honore labor, curaque coquebant:
 Ales uti mater, nondum cui pipit ab ovo
 Involucer pullus, ventis exposta ferisque
 Insomnis secum per noctem plurima versat
 2050 Bellua ne chara laniet cum prole parentem,
 Aurave nutantem depellat ab arbore nidum,
 Acclinata toro, cui sic Dea voce profatur.
 Ten' segni torpere mora, dum Prussia bello
 Cingitur, et totam exhaurit delectibus Arcton.
 2055 O nimium confise Deo, iam tela facesque
 Insultant aris, et ni mea cura resistat
 Eruerint enses, et barbarus hauserit ignis.
 Surge meus sanguis. Non plura effata minaces
 Sicut erat galeata comas, ter bellica rauca
 2060 Intorquet, feralis, tuba, quo Sarmatis Arctos 146
 Intremuit late et Maeotidos ora paludis.
 Protinus ingentes armorum laxat habenas,
 Delectus habet, it bello fera tessera signum,
 Romulaeque Notho radiant crispante tridentes.
 2065 Ut leo Getulus vacua si deses in umbra
 Sentiat imbelles antro incursare silenti
 Hinnuleos vafrumque suem, non protinus effert

Virtutis ad Regem oratio.

- Fultum caute latus, solitum sed rugit et antri
 Significat dominum, sin is audacia crescat
- 2070 Post veniam, propiusque subent, urgente repulsa
 Assurgit tandem impatiens, et tubine vasto
 Torva fremens volat in medios, dat hiulca ruenti
 Silva locum, mansa mutum pecus abstinet herba.
 Principio qui signa ferant, castrisque futuris
- 2075 Designent spatia, et Martis praeludia tentent, *Bellum indicitur Dantisco.*
 Sarmaticos iubet ire equites, quis tela sarissae,
 Corytique graves iaculis, et letifer arcus
 Mille, quadringentos lectissima pectora bello.
 His pedites de gente sua quos Agria bellax
- 2080 Threiciis pavit spoliis, et sanguine fuso
 Sexcentos adhibet iuvenes, ipse agmine toto
 Pone secuturus, late loca milite fumant,
 Lambit anhelantes acies Vulcania campos.
 Parte alia crepuere tubae, ruit omnis ad arma
- 2085 Prussia, quosque duces ponti confine diremit,
 Quique Ripen, Dunnamque colunt, huc Danus ab axe
 Acer Hyperboreo, huc omnis Gothlandia misit
 Braccatos in bella greges, huc Scotia cano
 Caesariem depexa gelu, flavusque Svevus. 147
- 2090 Rumor iit sine Rege vagos per plana patentis *Dantiscani contra regios.*
 Dersaviae paucos solis se credere caestris,
 Additus est animus stultis rapuere catenas,
 Intorquent laqueos, certa est victoria paucis
 Non gladio, sed fune opus est huc omnis ephebus
- 2095 Huc puer, huc cerdo mercator lixa bubulcus
 Convenere, serunt nugas, hi fortia facta
 Inter vina crepant, trahit hic ad moenia Regem,
 Seligit hic Hunnos, nent illi lora Polonis.
 Festa dies aderat Stygio qua carcere ruptos *Impietas.*
- 2100 Eluit humanam paschalis victima labem,
 Hac ipsa placuit neglecto numine Divum
 Fortunam tentare die periura feroces
 Castra movent, pubemque animant in bella protervam.
 Di tantum avertere nefas, nam saeva cohortes
- 2105 Sacrilegas invasit hyems, et furva sepultum
 Abscondit caligo diem, surrexit Olympi
 Militia, et totas coeli cataracta procellas
 Fudit, et ingenti dispersit castra ruina.

- Ecce gyganteas adigentem in bella phalanges,
 2110 Vindex flamma ducem, et toto Iove fulmen adactum
 Praecipiti prostravit equo, sed nulla furentes
 Monstra movent, nil ostensum, nil ultio prodest,
 Verum ubi lux rediit mundo, et cessantibus Austris
 Suda serenatus diffudit lumina Titan,
 2115 Abruptos iterant cursus, nemora ardua late
 Ingenti clamore premunt, pars axe citato
 Vasta furens tormenta rotat, volat igneus ille
 Fulmineis in equis, piceo stat turbine coelum
 Aethra tonat, crepitu armorum tremit excita tellus.
 2120 Vallis erat quam gurges, et irremeabilis alte
 Hinc atque hinc Symplegas obit, cinxere paludes
 Murorum in speciem, tristes uligo resorbet
 Pigra lacus, baratrumque vorax, huc se undique campis
 Tota mole tulit, faucesque insedit iniquas
 2125 Colluvies populorum, et passa apparuit ala.
 Scinditur ambiguus studia in contraria miles
 Sarmaticus, tanto septus molimine belli,
 Hi socias arces, vicinaque moenia cursu
 Arripere, et tutos silvarum intrare recessus
 2130 Praecipiant, dubiamque fuga servare salutem.
 Hos Martis vesana fames, et conscia virtus
 Extimulat, crudoque parant decernere ferro,
 Vincere vel vinci, hostiles iuvat ire per artus
 Si superent, pulchramque pati per vulnera mortem,
 2135 Ut cum indignantes pelago incubuere procellae
 Diversa de parte poli, tumet Adria fluctu,
 Hinc Nothus, hinc Boreas aestus ciet ille sinistra,
 Hinc dextra instructus trepidarum agit agmen aquarum
 Insultans, dubium nescit cui pareat aequor,
 2140 Sollicitant fragiles exterrita carbasa remos.
 Hos inter motus dubio cessante senatu
 Impatiens animi Michael²³⁹ pars maxima belli
 Militiae dux Pannonicae saevissimus armis,

²³⁹ Báthory gyalogsága a Danzig elleni hadjárat első felében szinte kizárólag magyarokból állt. Hunyadi itt azt a híres esetet írja le, amikor a lengyel tábornok megtámadó danzigiakkal szemben Vadas Mihály vezérlete alatt az alig néhány századnyi magyar gyalogság ellentámadást indított és megfordította a csatát. Vadas fontos embere volt Báthorynak, a két drabantok parancsnokaként a fejedelemválasztáskor nem állt át Bekeshez, harcolt a kerelőszentpáli csatában, Lengyelországban részt vett a danzigi és livóniai hadjáratban. Utóbbi során, 1579 októberében halt meg. Hunyadi az ő alakja köré építi fel a fejezet dramaturgiai csúcspontját: itt hosszú beszédet ad a szájába, ezt követi Mars szózata, majd a magyar vezér hősi halála (valójában majd csak a livóniai háborúban esik el). Vö. Veress 1897; Sunkó 1998.

- Plusque manu quam voce valens, urgente pudore,
 2145 Vindictaque furens medium procedit in aequor
 Ense latus saeva dextra est armata bipenni, 149
 Sic ille ad proceres ora indignantia solvit.
- Sarmatici, Ungaricique duces gens utraque bello
 Indomita, aut pulchra vitam pro laude pacisci
 2150 Tempus adest, aut progeniem delere superbam
 Consilio locus hic non est iam classica clangunt,
 Iam stricti nostris radiant cervicibus enses.
 Iam fumant scelerati ignes, et buccina mugit
 Aut ferro quaerenda salus, aut si metus urget,
 2155 Imbelles fugiant dubii discrimina Martis
 Hinc pudor, inde timor torquet iacturaque vitae
 Neutra quidem segura via est. Sed si quid in armis
 Consilium valuit famam praeferre timori,
 Sollicitat Virtus, anceps est alea belli,
 2160 At certus pudor est illinc Hunnumne ferocem
 Sauromatasne truces, assuetaque pectora caedi
 Dania nescio quae solo vix nomine nota
 Ante tubas sternet, gladio defendite nomen;
 Innumera est acies, sed tanto gloria maior,
 2165 Nunc subeat mentem sancti reverentia Regis,
 Abiurata fides, contemptaque iura Senatus
 Et sacri ritus, atque emptae sanguine leges.
 Praecipue veterum vobis ludibria Regum
 Sauromatae afficiant animum, quot damna quot ultro
 2170 Intulerunt caedes patribus, gens aspera vestro est,
 Affinis iugulo nos pascua divitis Istri
 Incolimus, nos Pannoniae vocat uber aristae.
 Dent poenas sontes animae, nunc vindice ferro
 Annorum delicta luant, nunc iusta coactus
 2175 Induat arma furor, nunc irritata, tot annis 150
 Conspiret legio, oblatumque armetur in hostem,
 Sint licet innumeri, causa est iniusta, Deoque
 Destituente cadet, meritas vos summite poenas,
 Sin extrema manent, tumultosque decrevit Enyo,
 2180 Vos servate aciem, et tuta statione locate,
 Dum salva est, ego Pannonios in bella leones
 Producam, et tanti tentabo pericula casus.
 Si vivam, et primi faveant praeludia Martis,
 Vos quoque Sarmaticas a tergo effundite vires

*Oratio Michaelis
 ad milites.*

2185 Instaurate aciem, et victos terrore replete.
 Sin peream, pro rege sacro pro lege perenni
 Devoveo hanc animam, vos nostro absistite damno
 Et victi ad regem incolumi legione redite.
 Ergo alacres aptate ensem, et consurgite ad arma
 2190 Pannonii socii, vobis hortamine longo
 Non opus est, subeat saltem quot vindice dextra,
 Quosque duces patrii per iugera laeta Tibysci
 Stravimus, innumeris utrunque Atlanta trophaeis
 Sparsimus, Arsaciis implevimus ossibus agros
 2195 Magnorum subeant calcata cadavera regum,
 Sub iuga tot missae gentes, abavitaque bella
 Vos Nothon et Zephyron gladio pigrosque Triones
 Innumeros pauci armatos vicistis inermes,
 Indomitas quoties Parthi prostravimus alas
 2200 Bistoniis tepidi testantur caedibus enses
 Atque cruces plenae poenis et turbida tabo
 Flumina, cessantem clypeo sulcavimus Istrum
 Sanguine Threicio canam tepefecimus Hellen,
 Hic neque Marmaricos arcus, Medive pharetram
 2205 Excipimus, molles populos, ignavaque corda
 Foemineis assueta choris Venerique videmus,
 Ite per imbellem populum, atque cadavera viva
 Millia iam bis sex sexcenti vincite bello.
 Ite citi superate fidem, credetne futura
 2210 Posteritas, et qui surgent post fata nepotes,
 Tam parva cecidisse manu tot millia laeti
 Praecipitate moram, et campos implete ruina.
 Nec vos flammivomo vibrata tonitrua bombo,
 Nec Galatea seges, nec ferrea terreat umbra,
 2215 Nec dubia afficiant liquefactae verbera glandis
 Exarmatus erit, si scloppum torserit hostis
 Nil virtute valent. Solo clamore catervas
 Sarmaticus confundet eques, mucrone sequetur
 Mille viros centumque uno moriente iacebunt,
 2220 Praeterea ut iusto descendant agmina motu
 Explicit hac duplici cornu pedes Ungarus alas,
 Irritetque hostem, mox si tormenta tonarent,
 Sternat humi sese miles, rursumque resurget,
 Elusisque globis peditum, densissimus ordo
 2225 Invadat primos et ahenae robora pubis

151

*Sexcenti baidones contra
 duodecim hostium millia.*

- Cuspide praetentet, si ferrea respuat absis
 Cuspidis impulsum poplites, caedantur aperti
 Praecipiti gladio, contra ignea verbera lectos
 Viginti heroas statuam, qui fulmina sistant
 2230 Cerbereae faucis, committam caetera fato
 Aut socii superate, aut non impune cadatis.
 Interea gelido, seu tu procumbis in Haemo
 Seu scandis galeatus Athon, seu sanguine Medo 152
 Caucaseas verris Borea trepidante pruinas,
 2235 Exaudi Gradive pater, tibi mille sacrabo
 Quadriiuges, centumque viros mea dextera mittet,
 Inferias patrum tumulo tibi mille trophaea
 Instituam, et Scythicos placabo sanguine manes,
 Mars pater affer opem, atque ingentibus annue ceptis.
 2240 Audiit armipotens iuvenem, galeaque tremenda
 Subrisit crudele pater tum terque quaterque
 Tempora concutiens vasta sub rupe sedentem
 Bellonam alloquitur, viridi haec sub tegmine taxi
 Hircanis saturos pectebat caedibus angues.
 2245 Tantane nos patriae cepere obliviae gentis
 Diva soror torum, ut nuper quae ad iura coegit
 Atlanta, et Latias prostravit cuspide turres,
 Ludibrium extaret mundo, divisque repente
 Degeneraret avis, en quo mansueta timendum
 2250 Europae atque Asiae, traxit patientia nomen,
 Ast ego praevidi atque animo mecum ante verebar,
 Scis soror, hos animos ne si mea forte remittat
 Progenies iterum gentes audere minores
 Inciperent aliquid, certe non augure surdo
 2255 Consului tripodas, en grex vesanus onusta
 Vinclis plaustra vehit, laqueos turpesque catenas
 Molitur genti indomitae, quae fulminis instar
 Terror erat populis, non sic meus Attyla muros
 Pulsabat Latios olim, quem bella frementem
 2260 Luxit Atlas gemuit tellus, exhorruit aether,
 Corvinique duo vinctis qui ad terga lacertis
 Bistonas Ungaricis reges egere quadrigis 153
 Haec est illa manus, quam trux Catalonia vidit
 Implentem tabo Hesperiam, quam caede calentem
 2265 Non furor Aedoni Boreae, non igneus Auster
 Continuit, non zona rigens, non zona perusta,

Martis ad Bellonam oratio.

- Haec et inaccessas Alpes et Caspia claustra
 Effregit, clypeo coeli, armorumque ruinas
 Carpathias hyemes galea tulit, inde per enses,
 2270 Per fraeta, per rupes geminumque cucurrit Atlanta,
 Si periere patres, vivit genus, inclyta restat
 Progenies, vis est eadem, nunc Ungara virtus
 Erigere, audacique nefas ulciscere dextra,
 Fer clypeum Bellona mihi, galeaque nitenti
 2275 Sanguineas suspende nepas, tu tinge cruore
 Fraena Pavor, tu iunge feros Formido iugales!
 Vos Haemi gelidae valles, te Vistula testor,
 Vix unquam tanto creverunt sanguine rivi
 Sarmatici, Arctos satiabo cadavere pisces.
 2280 Alpinae gaudete ferae, gaudete volucres,
 Quas Tanais, quas Strymon alit, prodite latebris
 Tigrides, humanoque lupi pinguescite farto.
 Ipsa peregrinos iam degener herba sapes
 Induat, hostilique seges nutrita cruore
 2285 Liveat horrentemque fuget pallore colonum,
 Dixit, et indomito solidatam adamante bipennem
 Trans freta, trans nimbos dextra indignante rotavit
 Vociferans, stupet altus Athos planxere Napaeae
 Istrides, exsanguemque gelu timor alligat Hebrum,
 2290 Totaque prostratis tremuerunt Ismara ramis.
 Haec volat, et celeri liquidum per inane meatu
 Desiluit belli media, ingentique replevit
 Corda Deo, sensere Hunni, signumque benignum
 Agnovere patris flagrat spe concita Virtus,
 2295 Accenditque viros animosi gloria leti.
 Illicet expediunt cuneos et in aequor apertum
 Caeruleum effundunt cornu, stat prona iuventus
 Signa ducis nutumque sequens et certa triumphi
 Gaudet et arcano fervet sub pectore virtus,
 2300 Parte alia ingentes non segnius explicat alas
 Nigra cohors, tollunt aquilas fremit aequore toto
 Instratus ferro sonipes ventosque lacessit,
 Ignescunt galeatae acies, animataque Phoebo
 Aera rubent, latoque volant incendia campo
 2305 Laetus adhuc belli vultus, nec decolor aurum
 Caede viri, nondum clypeorum argenteus orbis
 Nat sanie, constant acies, est integer ordo,

- Floret ager, librant intentis pila lacertis
Pulvereos hortantur equos, pars aerea suta
2310 Thoracum implicitant humeris pars cornua lentant,
Exercent per inane manum, et sola putria tundunt
Pars fluvios arcent aditu, pontesque rescindunt
Ne spes ulla fugae victis, statioque supersit
Pannoniis claudunt saltus, atque obice vivo
2315 Omne latus belli cingunt. Ubi Pannonnes ergo
Quave via speranda salus? hinc ferrea septa
Inde palus ingens interceptique meatus
Gurgitis impediunt, quoniam nil undique restat,
Hoc erit hoc virtutis opus perrumpere claustra
2320 Armorum obstantesque vado prosternere truncos
Tela viam, tutos praebebunt corpora pontes
Nec minus imbelles iuvenum nuruumque catervae
Innumeros victis laqueos et tristia nectunt
Lora manu, pedicas pueri manicasque trinodes
2325 In poenam expediunt patres haec vincla manebunt
Si vivent gladii immunes, aptate catenas
Crudeles nati, victor quibus implicet Hunnus
Colla patrum, heu caecae mentes ignaraque fati
Consilia, heu secura sui mortalia, temnunt
2330 Tam paucos freti numero, non praelia miles
Sed praedam, atque hilares superato ex hoste triumphos
Cogitat, et tutae metitur gaudia pugnae,
Iamque truces Bellona comas cristata trilingui
Angue venit, tonat in nimbis et flammea Gorgon
2335 Tela quatit, saevam in cladem parat aegida Mavors.
Stant duplices adamante togae, fluit ignibus umbo
Atracius, saevoque fluunt incendia vultu,
Ante volat dominum Pavor, armiger Iraque rubra
Subsultant hincinde minae latus urget utrunque
2340 Mors comes et leti merces cruor, alta catenas
In poenam vindicta rotat, spoliisque lacertos
Aptat ovans, ipse in mediis dux igneus hasta
Fulgurat increpitans biiuges, et grandinat ore
Tum grege de rapido crispantem pila Pavorem
2345 Alloquitur, non illo alius prosternere caecum
Vulgus et insano confundere castra tumultu,
Aut falsos melior quisquam sparsisse timores
Elicit hunc ultro pater et sic turbidus inquit.

Heus Pavor i volucris turmam praeverte volatu,
 2350 Praecepit tela mea, et recto pete praelia nisu,
     Bella cie, sere monstra animis Alemannaque castra
     Obscaena confunde fuga, turpesque timores
     Effunde in medios, imple terroribus hostem
     Cunctantem, tibi mille artes, formaeque nocendi,
 2355 Tu quoque curre fuga et iunctum comitare Pavorem
     Et tu turpis abi pudor, eia impellite remos
     Alarum et stulto pervertite cuncta tumultu,
     Tu parte adversa stimulis maioribus urge
     Pannonios vindicta truces. Heus Ira labantem
 2360 Curre iuva famam, en Virtus animosa laborat
     In mediis habilemque parat Constantia parmam,
     Ite citi mox funereum, novus arbiter aequor
     Ingrediar, pigrasque impellam tabe paludes.
     Dum loquitur, fugere Dei cum voce, Pavorque
 2365 Ante alias micat, et rapido ruit aethera nixu
     Praecipitans, vix ille leves afflaverat horas
     Armorum, vis omnis abit, vix castra subivit;
     Extemplo cecidere animi, gelidusque cucurrit
     Ima per ossa tremor, gaudensque ululavit Enyo.
 2370 Ergo ubi castra vigil tuta statione locavit
     Cura ducum, et iusso. Stetit acer in aequore miles
     Classica ferali gemuerunt tympana planctu;
     Increpuere tubae, et rauci canor horridus aeris
     Fit fragor Aetnaeo vibrata tonitrua bombo
 2375 Horrendum intonueri, crepant convexa boatu
     Ad coelum exundat vortex mugire videres
     Omne nemus reboant sylvae montana resultant,
     Exurdat vicina tonus, pluit aereus imber,
     Concurrunt per inane faces, volat ignea lampas
 2380 Per nymbos, totisque in praelia viribus iter,
     Sicut ubi Arctoi rabies Aquilonis in axe
     Aeolius rupit postes et carcere laxo
     Tortum imbrem, piceoque trahens per nubila Cauros
     Insedit pelago, atque minas effudit in aequor,
 2385 Saevit hyems, frendunt sylvae, ruit aestus arenas,
     Nutat Atlas, titubant axes, ferit aethera murmur;
     Pannonius volat in mediis pedes alite planta
     Flammeus, et numeri damnum virtutibus implet.
     Fit via vi, cedunt cunei, confertaque inundat

Pugna committitur.

157

- 2390 Agminis, et qua tela rigent densissima tendit
 Qua flammis, et saeva videt tormenta rotari.
 Sternit humi sese cautus, maiorque resurgens
 Perfurit intentasque ferox diverberat hastas
 Quaque ruit, nymborum aut hiulci fulminis instar
- 2395 Obvia cuncta metit gladio, atque immane minatur.
 Nunc pedes infrendens pediti, nunc acer anhelos
 Miscet agens hastis equites fervescit ubique
 Martis opus, moestas roseus rigat imber arenas.
 Illinc non acies iustae, non dextra virilis
- 2400 Rem gerit, insani furiunt per inane molares,
 Pila pluunt, densus iaculis obtexitur aer,
 Committuntque globis ictus, atque eminus instant,
 Sors peragit virtutis opus, clamoribus hostem
 Non dextra, non ense premunt. Crebescit acervus
- 2405 Caesorum, hic patitur, gerit alter bella satelles.
 Hic medias inter strages, dum praelia saevus
 Asperat, et fessas animat dux Ungarus alas²⁴⁰ 158 *Casus Michaelis.*
 In caput ingenti muralis turbine massae,
 Obruitur, cadit infelix, sortemque nefandam
- 2410 Ingemit, obscoenosque animam exspiravit in ignes.
 Agnovit gemitum pater, et ter ab aethere summo
 Iuppiter intonuit, ter et aegide pectora plausit,
 Turbatur, poscit iuga, Bellonamque morantem
 Increpat, atque fremens superum rapit agmen in aequor.
- 2415 Interea afflavit fessos meliore iuventa
 Pannonios, addit vires, atque aggerat iras.
 Incaluere Deo heroes, per et obvia pila
 Per flammis impune ruunt,
 Laxantur late cunei, crudescit ubique
- 2420 Pestis, hebet vindex tot adactus molibus ensis,
 Nec mora, nec requies, furor undique et undique ferrum,
 Crescit amor caedis, crescit preciosior auro
 Torrentis ritu sanguis, natat acer in alta
 Tabe pedes, gaudet stagnare cruoribus agros
- 2425 Caede tegi cuncta, et vivos desaevit in artus.
 Ut cum exultantem Massyla caede leonem,
 Setigeri videre sues, atque agmine facto
 Invasere ferum, propriusque accedere tentant

²⁴⁰ Valójában Vadas Mihály nem ebben a csatában, hanem három évvel később halt meg a livóniai hadjáratok elején Polack (BY) ostrománál 1579-ben. Hunyadi dramaturgiai megfontolásokból helyezte ide az epizódot, hogy egy igazi epikus csatajelenet legyen a mű csúcspontja.

- Cunctanti, tacitas acuit leo Caspius iras;
 2430 Mox ubi non ultra virtus non continet ira
 Infremit horrendum assurgens, quaeque impetus egit
 Fellantem rotat ungue gregem. Sic Pannona pubes *Viginti haidones tormenta*
 Saevit inexhaustum, et rapido volat aequore victrix; *Germanis eripiunt.*
 Ecce moras belli tormenta minantia caelo
- 2435 Viginti invadunt heroes, et agmine facto
 Diripere truces, trepidi cessere magistri, 159
 Vi potitur telis Hunnus, faucemque malignam
 Vertit in authorem, et caedem cedibus addit;
 Tum vero turbatae acies, ruit ordine nullo *Miserabilis Dantiscanorum*
- 2440 Ferreus ad portas immissis miles habenis
 Stagna vetant refugos, et ineluctabile coenum,
 Quosque ipsi clausere lacus, et triste barathrum,
 Quid faciant, via nulla fugae spes, nulla salutis;
 Hinc immensa palus currentem, hinc ferrea terret
- 2445 Tempestas telorum, et aquis immanior Hunnus:
 Heu iam mille vias, iam mille resurgere pontes
 Vellet et exangui metitur lumine ripas,
 Instat atrox trepidis Hunnus, iugulosque resolvit
 Cunctantum palant acies pars vertere terga,
- 2450 Pars mutilos enses, et surdos expedit ictus;
 Nequicquam hic laxis penitus recitatur habenis,
 Hic ruit huc illuc, hic desolatus et expes
 Porricit in fluctus animam, fruiturque sepulchro,
 Hi pressant in tabe comas, hi extrema precantur,
- 2455 Hi linquunt in ripa animam, corpusque propinquis
 Precipitatur aquis, hic imo in gurgite vivus
 Singultit, spirantque vadis immurmurat atris,
 Summa salus in aquis, extra furit Hunnus, et acer
 Nunc gladios optet centum, nunc brachia centum
- 2460 Dextra cruore fluit, crebris hebet ictibus ensis.
 Spirat adhuc, calidoque ferox sudore fatiscens,
 Explicat ingentes humeros, sparsisque per arva
 Exuviis horret, nudusque in bella recurrit
 Saevior, ingeminatque metus, extantiaque ossa
- 2465 Truncat et ingentes pontis vice calcat acervos. 160
 Exin gramineo paulatim albescere tractu *Polonicus equitanus.*
 Sarmatici caepere duces, cognataque castra
 Obsedere diem telis, hoc acrior Hunnus
 Reliquias belli terit, et cervicibus instat,

- 2470 Nec minus hic audax redivivum Sarmata bellum
 In cuneos cogit, residesque redintegrat iras,
 Ut cum exundantem maternis imbribus Hebrum
 Aeoliae vivere animae, natat aspera Thrace
 Obvia praecipiti vertuntur plana ruina,
- 2475 Non Rhodopen sua saxa tenent, non Ismara sylvae,
 Deplanat montana furor. Sic additus Hunno
 Auxiliaris eques fervet face Martis, et acrem
 Flat sub corde Deum, maternas alveus undas
 Excludit gremiis, humana per ora cucurrit
- 2480 Ossifragis auriga rotis, pede pressit iniquo
 Corporeos pontes iacet alta in tabe superba
 Victima sanguineis spirant vada livida venis,
 Pars praedae sese accingunt, aut prona supinant
 Corpora, si vivus quisquam super alitus erret
- 2485 Scrutantes, sopor hos et nox aeterna fatigat,
 Illi succiduis exspirant lumina venis,
 Semineces alii ingentes ex ossibus hastas
 Evellunt, stridunt animae telumque sequentes
 Aegra cruentatis acclinant corpora bustis,
- 2490 Hi redimunt viles animas, veniamque precantur,
 Expediuntque sinu laqueos, funesque requirunt
 Quos hosti nexere prius, pars oblita coeno,
 Ora latet, sparsae per devia rura cohortes
 Pacicolis passim fera praeda fuere colonis.
- 2495 Heus animose prius iam nunc miserabilis hostis,
 Heus miles metuendae, ubi nunc generosior ille
 Spiritus, ah ubi nunc unctus tot cotibus ensis
 Et torvi vultus, et scloppi bombus, et ictus,
 Et manus et laudata tuis cerdonibus hasta?
- 2500 Scilicet is fueras, iuribus qui castra referres
 Captiva, ignotos Hunnorum ostendere vultus
 Iuratus dominae, hancne fidem periure reportas?
 Sic ne tuae spolia ampla legis miser heroinae?
 Heu demens, quis nunc oculos in morte natantes
- 2505 Comprimet et laceros artus tellure reponet,
 Heu ubi nunc dilecta tua est, choreaeque iocique?
 Viscere pascis aves, per vultus orbita currit
 Dignus es hoc tumulo, hac Virtus te condidit urna
 Spirantem nimium, atque hostili caede superbum.
- 2510 Nonne fuit satius flexa cervice sub umbra

Cum senibus garrere tuis, nocturnaue bella
 Ludere et intentas precio placare secures.
 Linquere tela viris et praelia Martis anheli
 Nunc animose iace, at tu iussa capessere Divum
 2515 Disce tuo exemplo Dantiscum urbs aspera, disce
 Iustitiam, atque Deos memores fandi, atque nefandi
 Dilige ius, unctumque Dei, iusta indue bella,
 Disce timere ducem, et divino assurgere regi.
     Vos, ne longa dies memori procul eximat aevo,
 2520 Quinquaginta animae, quas non cita turbine cuspis
 Non hasta stravere virum, non masculus ensis
 Sed nymbus sclopporum, et quem murale tonitru
 Obruit heu magnae Michael tam prodige vitae,
 Enthea si patitur virtus, vos carmine nostro
 2525 Vivite, si Phryx Aeneas, si Phthius Achilles,
 Hic Thetidis timidus puer, ille uxorius heros
 Perpetuam meruere chelyn, si caecus Achillem
 Aeneam indigitat figulus, si fabula Troiae,
 Si Thebae septemque duces, fictique labores
 2530 Alcidae, si vivit Hylas, Indoque vagatus
 Cornigeri meruit Macedo de sanguine nasci
 Ammonis, mendaxque invenit praemia fama,
 Vos vestrae maneant laudes, verisque triumphis
 Vivite et in longos nomen proferte nepotes.
 2535 Nunc ego quae vestrae reddam praeconia famae
 Victores, roburne prius dextraeque vigorem
 An suetos duris animos et pectora mirer?
 Vos nec anhelanti violentis terruit igne
 Sirius, Hibernique truces Aquilonis hiatus,
 2540 Aestivos nudi Soles, brunaeque rigorem
 Sub dio expertes Veneris Cererisque Lyaeique
 Exigitis, sueti castris, ad mollia segnes,
 Mansueti ante tubas facilesque ad vota leonum
 Exemplo, prompti ad caedem, si provocet hostis
 2545 Non prece non ultra precio, non Marte nec arte
 Tractandi, cupidi pacis, sed viribus emptae
 Salvete aeternum heroes Mavortis alumni,
 Thymbraeo et plus quam Mantoo pectine digni:
     Quid molles Asiae populos, Gangemque subactum
 2550 Flamus, et Eeos imbellia nomina Seras?
 Quos vicisse fuga est, raros cervicibus enses

162

- Expectant, caesoque fugam meditantur et hoste.
 Haec alii celebrent, hinc vasta volumina vates
 Parturiant, his ferrea vox, centenaque lingua
 2555 Aptetur, totusque Helicon consurgat ad Orsa,
 Hic languent animi, nulliusque aemula laudis
 Mens hebet, et contenta humili virtute remittit,
 Hinc vinci patimur, parvoque impune sub hoste
 Sternimur ignavi, atque hostis crudelia corda
 2560 Immites querimur gladios, at inertia nostra est,
 Non ira hostilis probri rea, saeviat omnis
 Dum superat nunquam mitis Clementia vicit.
 O felix virtute tua virtute tuorum
 Macte novis Rex auspiciis quae praemia laudum,
 2565 Quae votiva tibi dilecta Polonia reddet?
 Romanis quernae defenso cive coronae
 Talio laudis erant, referenti ex hoste triumphos
 Laura sarta dabant, spirantesque aere colossos.
 Patribus at patriae fanum et delubra dicarunt,
 2570 Quae tibi sufficient arae, quae civica fronti
 Digna sat est, qui non unum caput aegide fida
 Regna, sed et totas redimis cum civibus urbes,
 O si quis redeat hodie Maro, si quis Homerus
 Ridebit cantata prius delebit ineptum
 2575 Nomen et inscribet Stephani nova pagina laudes!
 Non unus tibi Pelides, non Annibal unus
 Militat, innumeris sequitur tua Scipio signa
 Et Fabius, crebroque micant Samsone cohortes.
 Non tua luxuriant Eois castra lapillis
 2580 Non Arabum myrrha maiotum more, nec auro;
 Castrensi cratere bibis, nec noxia nervis
 Una, sed aut quod sors aut dat locus, inter ovantes
 Militiae socios, contentus simplice victu,
 Quem condit Natura fame, non arte voluptas.
 2585 Nec Venere aut Baccho, sed honestis sobria curis
 Aula nitet, vultumque tuo desummit ab ore
 Numinis instar es ipse tuis, te praeside miles
 Per mare, per flammam, per saxa impune volabit
 Centimanum tempe Gygem, tu Cressia monstra
 2590 Tu reviviscentem ferro, et face conficis Hydram
 Unde etiam meriti sperat te regia coeli
 In choreas convexa volant, tibi sibilat aether

Non observatos humanis sensibus hymnos,
 O felix quodcunque tuo dignabere numen
 2595 Accubitu ignotosne Nothos Austrumque requiris,
 En tibi gratantes hilaris nepa contrahit hamos
 Arctarumne tuum? forceps en brachia cancer
 Iamdudum angustat sociumque invitat Olympo.
 Hic Iovis accumbens epulis conviva Deorum
 2600 Ambrosia satur, et diffusus nectare curas
 Cum Sole et Luna sacri sacer hospes Olympi
 Aeternam vives vitam indefessaque secla
 Interea donec caeli te regia mundo
 Concedit, perge afflictis succurrere rebus
 2605 Auxilioque fovere pios, sic ibis ad astra.
 Incipe Diis te ferre parem, votisque vocari,
 Ut Minos, ut Liber, ut aurea pignora Laedae,
 Ut Mars, ut quorum virtus victuraque fama
 Humanum excessere modum divisque quatiunt,
 2610 Nosce tuos ortus, et concipe sydera mente,
 Nosce ignes in te heroos, et semina coeli
 Hector es in galea, posita mox casside Nestor,
 Si fera bella tonent, praesto est tibi Martia virtus,
 Si toga paxque vocet, non deest tibi gratia fandi,
 2615 Pronus es ad veniam iustus bellique domique
 Pacis amans, constans fidei, parcissimus irae
 Mansuetus, praeter laudem nullius avarus.
 Uni omnes varios Divae famulantur in usus,
 Iusticia in primis suadet rectumque bonumque
 2620 Temperies castos actus, Patientia mentem
 Obdurat, firmum pectus Constantia reddit,
 Quae fugias, quae deinde petas Prudentia monstrat,
 Felix sorte tua, rex dive, quid amplius addi
 His potuit? Tamen ecce novos Gradivus honores
 2625 Concipit, en maiora animum ad molimina ducit.
 Est in Atlantaei supremo limite circi
 Librat Hyperboreos qua zona novissima tractus
 Foeda situ tellus, Scythiam dixere priores
 Gentibus Hesperiiis, Latioque incognita pilo,
 2630 Huc nunquam tepidi clementior aura Favoni,
 Nec vernae venere animae, sed pelle pruinas
 Papilione nives arcet Scythia durus et axe,
 Pendentisque boves, et pronas suscipit Arctos.

165

Moscovita Scythiae regio.

- Haec Parthos poenam Ausoniae volucremque Gelonum;
 2635 Haec et Amaxobios, et dirum nomen Alanos,
 Massagetamque arcu insignem Gotthosque potentes
 Bisaltamque trucem, atque antiqui sanguinis Hunnos
 Progenuit praegnans armis, et flore virorum,
 Hanc Moschus praemit imperio, dux impius, audax, 166
- 2640 Immensus voti, populorum poena minorum.
 Hic memor exordii patrio nec degener ortu,
 Quicquid ubique vacat Scythicis immune pharetris
 Diripit, incendit, vastat, debellat, inundat
 Milite Mulcibero, ferro, Mavorte, cruore
- 2645 Quaque potest, non qua fas est sua scepra propagat.
 Mos erat huic si quando alios, aut bella vocassent:
 Efferentve rogis regem, exequiisque vacarent
 Oppida cive suo campos viduare colonis,
 Aut quater excidiis urbes, et vertere praedam.
- 2650 Hac et tum incautos oppressit fraude tyrannus
 Finitimos spoliatur agri, ruit omnia late.
 Trux Scytha grassatur gladiis, et fana profanat,
 Foedantur teneri Geticis in cestibus anni,
 Languescit moriens enecta messis in herba
- 2655 Cultores viduantur agris, cultoribus agri
 In gremio in charis matrum complexibus infans
 Lactatus, patrius confundit sanguine fletus,
 Nec pecus est immune mali, spoliatur ovile
 Subrumes abigunt teneris cum matribus haedos,
- 2660 Agricolaeque boves, rediens ne serus arator
 Findat humum, segetemve queat sperare secundam.
 Excipit horrendam vicina Livonia cladem,
 Hic quicquid reliquum est furiarum, iraeque necisque
 Evomit, hanc ima Moschus de stirpe recisam
- 2665 Vendicat in proprium, atque suis ditionibus addit.
 Hinc victor plenus spoliis et divite gaza
 Flectit ovaris biiuges retro, Scythiamque revisit.
 Postquam in castra virum et pacati regis ad aures 167
 Rumor iit, facinusque audax in mentibus haesit
- 2670 Protinus ira ducis iustos exarsit in ignes
 Ingemit, hinc virtus et mens sibi conscia recti
 Solicitat calidas belli sudore cohortes
 Colligere, iniustique ausus fraenare tyranni.
 At quibus insidiae Moschorum, artesque patebant

*Moschi Livoniam
 populantur.*

- 2675 Sarmatici vetuere duces, ne cautior hostis
 Incautam Scythico pubem circumdaret astu.
 Centum oratores tectum ad crudele tyranni
 Ire placet, glauca velatos Pallade frontem,
 Qui mandata ferant, violataque federa firment.
- 2680 Non hominum ritus, non gentis iura propinque
 Barbariem tenuere viri, quin carcere foedo
 Auderet regum medios temerare precantes.
 Omne nefas licitum sceleri, non talio mentem
 Non gravior vindicta movet, poenaeve suorum,
- 2685 Maior in hos rabies, pronique licentia ferri
 Ut didicit non esse pius, fruiturque nocendo,
 Tantum animi fasces addunt Scythiaequae potestas.
 Ergo ubi per populos et saucia corda cucurrit
 Heroum, scelus infame, atque iniuria duplex,
- 2690 Arma arma ingeminat plebes, fremit arma Senatus
 Turba ruunt, rapuere aquilas, et caede recenti
 Squallentes tergent gladios, novat arma satelles
 Comit equum, crinit galeam, praecingitur ense
 Tympana maesta gemunt iterum, mugitque cruentus
- 2695 Stridor agris, tristem raucus canor increpat aethram,
 Ingens iuratur bellum, volat undique ad arma
 Martia Sarmatiae pubes, clypeataque totis
 Agmina densantur campis, perstringit athena
 Lux oculos, celsisque ardent in nubibus hastae.
- 2700 Nec minus invalidi, (libertas aurea ducit)
 Huc ultum venere senes, huc rure relicto
 Vulgus iners, nec agri nec culta novalia curae
 In gladios abeunt falces, ligo, rastra, bidentes,
 Sic cum indignantes armarent Hellada Bello
- 2705 Tantalidae, innumeris fervebat classibus Aulis.
 Proxima patritios Lithuania cogit equestres
 Faeta viris tellus, agit hos in praelia ductor
 Insignis Radivillus²⁴¹ avis, et fulmine linguae,
 Exercentur equis iuvenes, secatur aequor apertum
- 2710 Bellator sonipes, et fraena frementia mandit.
 Asper Amaxobias deterget Mazo bipennes
 Herculeos armans iuvenes, floremque virorum.
 Tu quoque trux tetra nulli cessare Ruthene,
 Sive rotas gladios, iaculo seu Tartaron urges,

Bellum Moscoviticum.

168

Litvani.

Massovii.

Rutheni.

²⁴¹ A litván eredetű Radvila (Radziwiłł) család.

- 2715 Sive pharetratum sequeris pharetratus Alanum.
 Iam desolatas reparat pia ad arma cohortes *Pruteni.*
 Prussia, Dantiscumque potens, et fida Torunna.
 Hinc Gracchi genus antiquum, et Camenecia pubes *Poloni Podolienses.*
 Non illis impune Cydon se conferat arcu,
- 2720 Non Garamas, stupet insolitis armatus Orion
 Caetibus, et subitum stringit perterritus ensem.
 It bello devota phalanx, haec horrida contis
 Illa rigens iaculis, pars ficta gymnade certat
 Decretisque neci praeludit in aethere telis.
- 2725 En consanguineas Mavors pater excitat urbes,
 Quique Samum, Marysumque bibunt, viridemque Tibyscum 169
 Quique Savi Dravique vadis vallantur et Istro *Ungari.*
 Coniurant in bella duce, rapuere sarissas
 Pannonas, armatur ferratus acinace Dacus,
- 2730 Hos regit imperio ducis, et moderamine fraenat.
 Dives opum atque animi cognata egente Bekessus,²⁴²
 Paeonii florent iuvenes, miratur ab Haemo
 Fulmineum Mavors equitem, peditesque ducesque,
 Et tantam belli faciem et molimina tanta
- 2735 Hi tendunt rutilis diffulgurat igneus hastis
 Miles, hiant fremitu valles, montana resultant,
 Aethra tonat, crepitu armorum tremunt excita tellus.
 Heu quanta trahit populata Livonia bella,
 Quanta clade lues tot abactas latro rapinas
- 2740 Ultor adest, attolle animos metire ruinam,
 Belliger en totas equitatus adobruit Arctos,
 En ultrix iustis Victoria remigat alis
 Contra axes Tanaimque tuum, vident' igne Triones
 Fervere, calcatosque duces prostrataque castra,
- 2745 Heu quis equis sudor, quanto se pulvere coelum
 Induit, heu quantus circumtonat aethera turbo.
 Quid mundo Gradive paras, video hiscere rupes,
 Hinnitu, et Scythico tractos in sanguine Reges.
 Ecce Polottaem fumantisque eruta cerno
- 2750 Moenia Plescoviae, Velychum veteremque Torullam,
 Non te Nevigradum, non te tua Mosqua tyranne
 Communi eripiet leto, Maeotas ad usque
 Curre vagos, Tanaim mundi confine terentem

²⁴² Bekes Gáspár (1520–1579) erdélyi hadvezér, Habsburg-támogatással az erdélyi fejedelmi szék aspiránsa Báthory István ellen, aki a kerelőszentpáli csatában legyőzte 1575-ben. Báthory 1576-ban megbocsátott neki, lengyel nemességet kapott, a livóniai hadjárat kezdetén a magyar csapatok parancsnoka volt.

- Vince fuga, Garamantas adi Riphaeque lustra
 2755 Invenit fortuna viam, proh quanta manet te 170
 Gloria, quosque Polone ferox tibi laeta triumphos
 Fata vehunt, ecce ipsa tuum gens Caspia nomen
 Turca pavet, maestoque niger tremit omine Ganges.
 Hic fer opem chelys, hoc tota simul utere Cyrrha
 2760 Nunc centum linguas, et ahenea pectora Clio
 Suggere, perpetuumque loqui, me subtrahe vulgo,
 Ut neque Baebaei iactet se sanguine vatis
 Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamis, Chios, Argos, Athenae.
 Mantua Vergilio, quo me temeraria cogis
 2765 Imbellem Pietas? video considerare in ignes
 Euxinum, veteresque Tomos, Pontumque ferocem,
 Tu quoque hyperboreis accedes Narva trophaeis;
 Sic ego mole rei confusus, et illice fama
 Huc illuc diversus agor, velut enthea vates
 2770 Plena Deo, videt illa quidem, sed copia menti
 Obfudit noctem, et caligine sepsit opaca.

- Hactenus Euganeo sat erit luisse recessu
 Inter odoratas lauros, atque Itala Tempe
 Ad cunas Rex magne tuas, dum fulminat Arcto
 2775 Gloria, detornatque hilares, Europa triumphos,
 Quando erit illa dies, ut te fortissime visam
 His oculis reducem, pronoque deosculer ore
 Suppliciter venerans, genibusque volutus adorem,
 O Sol, o Luna, o vitae, quaecunque praeestis
 2780 Hoc unum date fata mihi tu barbite zelo
 Tunc omni, totoque fave lyra Pegasis aestro
 Huc cantum disserte Deae, tunc flumina tota
 In venas conferte meas, et divite rivo 171
 Thespia maiores indulgeat ungula lymphas:
 2785 Tunc ego non humilis cycneo gutture vates
 Immortale melos posita torquebo cicuta;
 Mox et Apellaeis animabo coloribus acta,
 Ipse meum numen casta prece fusus ad aras
 Concives inter superos securus adibo.
 2790 Ture, reus voti ceu sors, vel simplice farra
 Nunc age dilectum, si fas intercipe murmur
 Canna sat est, plenis alii sine faucibus inflent
 Classica tu solis modulabere iubila silvis.

Báthory András (~1688–1703)

IV.

Ephemeron seu itinerarium Bathoreum

Kiadása: *Ephemeron seu itinerarium Bathoreum: continens reditum ab urbe Roma in Poloniam, illustriss. Principis ac D. Domi. Andreae Bathorei etc. S. R. E. Cardinalis ampliss.: Authore Francisco Hunniadino Transilvano M., Cracoviae, In officina Lazari, 1586. Magyarul: az Oratio Urbis Romae rész fordítása in Tóth 2001a, 114–115.*

Báthory András bíboros útját írja le három részben Rómától Krakkóig 1584 július és októbere között. Az első rész Báthory bíborosi kinevezésével kezdődik és a Rómától Padováig tartó út állomásait írja le: Róma – Capranica – Caprarola (villa Farnesia) – Narni – Todi – Spoleto – Foligno – Camerino – Tolentino – Macerata – Ancona – Senigallia – Fano – Urbino – Pesaro – Rimini – Cesena – Bertinoro – Forlì – Faenza – Bologna – Ferrara – Revere – Mantova – Cremona – Lodi – Milánó – Velence – Padova. A második részének állomásai Krakkóig: Padova – Treviso – Conegliano – Sacile – Cividale del Friuli (kitérő?) – Spilimbergo – Osoppo – Venzone – Pontebba – Tarvisio – Arnoldstein – Villach – Friesach – Neumarkt in der Steiermark – Pöls – Knittelfeld – Leoben – Bruck an der Mur – Neunkirchen – Bécsújhely – Traiskirchen – Hainburg and der Donau – Pozsony – Szenc – Nagyszombat – Nyitra – Léva – Zsarnóca – (Szklenófürdő? vagy Szliács?) – Besztercebánya – Királyboca – Királylehotá – Késmárk – Czorsztyń – Nowy Targ – Mszana Dolna? – Wieliczka – Krakkó. A harmadik, lezáró rész inkább egy terjedelmes toldaléknak tűnik, mintsem a mű szerves részének. A padovai Báthory István-panegirikusz párvaként ez egy Báthory András-panegirikusz, amely a frissen ki-nevezett bíboros gyerekkorával, ifjúkorával és tanulmányaival foglalkozik.

Illustri ac Magnifico Domino D[omino] Francisco
Dobo etc. Supremo Ungariae Capitaneo, Domino
suo clementissimo.

Cui dono lepidum novum libellum?

[A2^r] Tibi Illustris et Magnifice Dobo: non quidem ut te dignum, sed ut tibi debitum. Tanta enim tibi cum illustrissimo Cardinale Bathoreo intercedit et sanguinis et amicitiae coniunctio; ut hic libellus alium praeter te patronum omnino recuset. Neutrum alteri in amore ac benevolentia cedere, abunde declaravit, brevis illa quidem, sed longe iucundissima in Ungaria consuetudo, qua vestrum quidem amorem crevisse, non audeo dicere, cum supremum illi iam pridem cumulum mutua virtus et admiratio addiderit: sed certe non mediocriter fuisse confirmatum, adeo sentit uterque vestrum; ut externo [A2^v] testimonio, hoc est meo, non egeat. Dubitavi mecum, an patronus aliquis, huic

operi quaerendus esset. Nam cum itinerarium sit, deterius videtur, quam ut pro dono mitti possit: sed quia Bathoreum est, amplissimum quemque, sibi de poscit patronum. D[ominus] Stephanus cubicularius auctor fuit, ut tibi commendarem. Nam cum incredibilis illa tua humanitas, qua id temporis, erga Cardinalem amplissimum, et aulam ipsius usus es, aliquod a nobis grati animi requireret argumentum; nihil mihi aliud hoc tempore in mentem venire potuit, quam id, quo testatum fieret apud omnes, nos tuam humanitatem perpetua velle memoria recolere. Sed praeterea, tam multa exstant tua, in literas ac literatos homines, non dico beneficia, sed merita; ut dignissimus sis, ad quem Musae, tanquam ad communem quandam Mecoenatem conveniant omnes.

Ephemerum Graece opus hoc inscripsi, quod acta singulorum dierum contineat. Sed et animalcula quaedam ad Enipaeum amnem nasci solita, ephemera [A3r] vora vocat Aristoteles,²⁴³ quod eorum vita unius tantum diei spatio circumscripta sit. Vereor ne eadem opusculo huic meo, quae illis animalculis futura conditio fit; ut scilicet uno tantum die perduret. Praeceptum Horatii est, ut ea quae in publicum proferre decrevimus, nonum premantur in annum,²⁴⁴ hoc est, solerti diligentia et examine librentur, ne immatura et inconcocta, vel inscitiam prodant authoris, vel temeritatem. Ego vero vix uno die opusculum hoc pressi, et tersi. Non enim otioso mihi, sed inter negotia, cum progressu itineris quotidie nascebatur, ut iure foetus abortivus dici possit. Mandavit Cardinalis Illust[r]is: ut quicquid esset, colligerem: collectum in libri formam redigerem: redactum deinde praelo subiici placuit; ut itinerarii Bathorei ratio omnibus constaret. Tibi itaque Illustris et Magnifice Dobo,²⁴⁵ itinerarium hoc inscribo, consecroque. Quod, si non voluptati, certe solatio tibi futurum esse non dubito, quo te in mediis Turcis constitutum maxime indigere, credibile est. Accipe igitur [A3v] has laborum meorum primitias: fructus in posterum si Deo placuerit accepturus.

Vestrae Illustris Magnificentiae observantissimus servitor.
Franciscus Hunniadinus

A4^r

Appendix 1–2.

²⁴³ Arisztotelész több helyen is ír az éφήμερον ζῶον-okról, vagyis „egynapi lényekről”, kérészeokról (*De mundo* 392b35–393a8, *Historia animalium* 490a32–490b3.), de az Epineusz (Ἐπιπέυς, Ἐπιπέας) thesszáliai folyót nem említi. Itt Hunyadi vagy félreolvaszt a szöveget, vagy egy rontott szövegkiadásból vette, vagy pedig a nyomdász rontotta el. Az eredeti helye ugyanis a Hüpanisz (Ἵπανις) folyóról, vagyis a mai Ukrajna területén található Fekete-tengerbe torkolló Déli-Bug folyóról ír (*Historia animalium* 552b17–552b23: Περὶ δὲ τὸν Ἵπανιν ποταμὸν τὸν περὶ Βόσπορον τὸν Κιμμέριον ὑπὸ τροπᾶς θερινᾶς καταφέρονται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ οἷον θύλακοι μείζους ῥαγῶν, ἐξ ὧν ῥηγνυμένων ἐξέρχεται ζῶον πτερωτὸν τετράπουν· ζῆ δὲ καὶ πέτεται μέχρι δειλῆς, καταφερομένου δὲ τοῦ ἡλίου ἀπομαραίνεται, καὶ ἅμα δυομένου ἀποθνήσκει βιώσαν ἡμέραν μίαν, διὸ καὶ καλεῖται ἐφήμερον) és Arisztotelész ebben következetes, mert egy másik helyen szintén a Fekete-tenger partvidékére teszi ezeket a kis *ephéméron*okat (*De partibus animalium* 682a22–682a29: Ἴκανὴ γὰρ τροφὴ τῷ σώματι ἢ ἐκ τοῦ σώματος ὑπομένουσα ὑγρότης, καθάπερ τοῖς ἐφημέροις ζῴοις (γίνεται δὲ ταῦτα περὶ τὸν Πόντον), πλὴν ἐκεῖνα μὲν ζῆ μίᾳς ἡμέρας χρόνον, ταῦτα δὲ πλείονων μὲν ἡμερῶν, ὀλίγων δὲ τούτων). Tehát latinul a *Hypanem* alak lenne a helyes.

²⁴⁴ Horatius, *Ars poetica* 386–390: „Siquid tamen olim scripseris, in Maeci descendat iudicis auris et patris et nostras nonumque prematur in annum membranis intus positis: delere licebit, quod non edideris, nescit vox missa reverti.”

²⁴⁵ Ruszkai Dobó Ferencnek (†1602), aki 1582 és 1589 között volt bán্যavidéki főkapitány.

4.

Pars prima.

Continens itineris rationem, ab urbe Roma Patavium
usque.

Tu mihi quae rerum causas arcanaque Paesti

Dictabas, toties votis assueta vocari:

Huc ades, extremum Clio visura Bootem,

Bathoreo iucunda comes, dum iussus Hetruscum

5 Permutat Tybrim,²⁴⁶ patriasque remigrat ad arctos.

Tempus Hyperboreos invisere Diva Triones,

Hac etiam tua turba sumus: Nec segnior arcto

Vena fluit, quamvis coelo pigriore Bootes

Plaustra rotet: sed et Ungarico tibi barbitos hymno

10 Medoaci ad ripas secreta lusit in umbra.

Ne pigeat quodcunque melos solamen eunti

Indulgere lyra, quo taedia longa laborum

Insolitumque iter, et dumos et devia fallam.

Tu quoque seu Pangaea premis, seu Maenalon arcu,

15 Seu immortales agis alipes ad iuga cervas:

Huc ades, o Diana, vago succurre labori,

Errorum comes, ignotis dux praevia lucis:

Et mecum ingentes silvarum invade latebras.

Ergo age, quicquid erit terrarum, et flumina et urbes

20 Ad numeros dicta Clio: non carmina cudis

Digna supercilio, sed forte quod obvenit ede.

Tempus erat quo ferventi declivior Austro

Siccus anhelantes amburit Syrius agros:

Instaurare viam, et celeri placent aequora cursu

25 Mensa remetiri, dives iam frugibus hornis

Annus erat, Tropicoque hymenem sol a Capricorno

Invitabat agens, urget mora temporis acti.

(Phoebas in octavum iam Luna coiverat orbem)

Iam patruī decus et tanti legatio regni

30 Aetati commissa a tuae primaeva probarat

[A5^r]

²⁴⁶ Vagyis a Tiberis menti Rómát váltás fel a tőle északra következő Etrúriával, tehát Toszkánával és utazzon vissza északra.

Acta, quid et de te veniens promitteret aetas
 Andrea: stimulant animos iterata morantes
 Nuncia, crebrescunt patrii mandata vocantis.
 Siccine te pietas inquit Romana coercet,
 35 Chare nepos, ut iam pigeat meminisse tuorum?
 Recte equidem, nec multa queror, sed et altera certe
 Invitat pietas, et adhuc maiora supersunt.
 Iam satis indultum Latio: sat moribus aetas
 Culta sit Ausonis tandem tibi visere sacras
 40 Tempus oves hyemen properet dum chela a nivosam.
 Chare redi: tractus, et si pote linque remotos.
 Ire libet, pars praecipites aptare quadrigas,
 Pars procingit equos: iam plurima dextera dextrae
 Iungitur, atque vale circumsonat aula frequenti.
 45 Certum est, in rapidos nec opaco vertice Soles
 Usque rapi, patrumque sequi quacunq; vocantem.
 Sed divum decreta vetant: sacra tempora nondum
 Velavit fatalis honos, et numinis index
 Nondum sydereos redimit nova purpura crines.
 50 Ergo concilio patres Adriana verendos
 Phana vocant: coit huc omnis quicunq; vel aevo
 Vel pietate gravis. Stant nulli pervia noxae
 Iam senio spatiosa gravi sacraria, quae non
 Humanum defendit opus, non ardua vallant
 55 Moenia, sed sola se relligione tuetur
 Sanctus apex; ubi nec vis imperiosa, nec urna,
 Non tripus, ambiguis non fallere cautus Apollo,
 Non vates damnata sacris, aut ebria Dite
 Aetherium dispensat onus; sed spiritus intus
 60 Fatales librat coelesti examine lances.
 Iam densus populi favor, et privata bonorum
 Reddiderant te vota suum, sententia iudex
 Vix examen init, vix intellectus, et omnes
 Te patrum voces, te totus inaugurat ordo
 65 Non urna, sed voce citans, suffragia testis
 Lingua probat, quid non mortalia pectora cogis
 Coeli sacra fames? vultu stetit ille modesto:
 Fixus humi torvos oculos, tunc dulce per ora
 Scintillat tranquilla pudor, ceu lilia mixta
 70 Alba rosa, primi vel sicubi gloria veris,
 Narcyssi brevis ille pudor materna renidet

*Bathoreus ex
Italia revocatur.*

[A5^v]

Concilium.

Bathoreus Cardinalis.

Arva per, agnatasque virens interpolat herbas.
 Tum sic ad superos: O qui praees omnibus, inquit,
 Summe pater, quibus esse datum, quem praepes olympus
 75 Et mater tellus, ac iura perennia rerum
 Et metuunt et amant, a quo sumus omnia, et in quo
 Tu potes e nihilo producere secula nutu:
 Utere me quacunque potes, potes omnia: Tu me
 Vide lutum tanto dignatum munere vitae
 80 Authorem das scire meum: tua sola voluntas
 Dotibus his, et spe vitae beat infinitae:
 Iam satis expertum tua quid miseratio possit:
 Hac etiam me forte beas. Ure ure meum cor
 Igne tuo propius, ne servus inutilis abdum
 85 Depositum, satiaque tui solius amore
 Hanc animam, cunctis cor inexpugnabile monstris
 Ingenera. Procul hinc fastus, procul ite nocentis
 Invidiae stimuli. frustra deludere tentas
 Hanc animam commune nefas: quin protinus eia
 90 Deice me pietas, animum patientia frange,
 Ut discam servire Deo. Stupefecerat omnes
 Iamdudum sacer ille lepos, zelusque loquentis:
 Et modus et mixtum plus quam gravitate senili
 Eloquium, sed nec fandi vis illa, nec aevi
 95 Tam praecox pietas, animos oculosque silentum
 Quam spretae tetigistis opes. O sola beata
 Divitiis Satur aethereis, et sordibus aevi;
 Libera mens, ut quam non insidiosa voluptas,
 Non levis ambitio, non spes emancipat ulla
 100 Contentam meliore bono. Tunc ora verenda
 Tus adolet, corpus lustrali spargitur unda.
 Et nova maiestas sacra tempora circumtexit
 Imponente manu, tum pulchro concolor ori
 Infula Sidonio quater exsaturata cruore
 105 Vertice cardineum fulsit decus: inde fluentis
 Maiestas undosa togae, chlamys alba rotundat
 Exstantes humeros: digitos sacer annulus ornat.
 Qualis militiae mala perpessus iniquae
 Tyro tener vario sese munimine sepit
 110 Ense latus, galeam capiti, Phorcynida laevae,
 Induit. Hinc lorica trilix, thoracis et illinc
 Squamma bilix latos humeros et terga revelat,

Oratio.
 [A6^r]

[A6^v]
Impositio manus.

Omni parte minax, et inexpugnabilis, aequor
 Ingreditur, iam signa sequi iam comminus ire
 115 Certus, et horrentem rotat imperterritus hastam.
 Tali conspicuum radiantis honore galeri
 Ipse pater solio iamdudum fultus eburno,
 Indigitans socium permisit ad oscula numen.
 Tum sacro iuvenis succensus pectora zelo
 120 Incoat unanimes tendens ad sydera vultus:
     Vincite coelestes animae: iam vince volentem
 Relligio, nec enim certo sine numine divum
 Sanctorum tot vota patrum: quocunque vocatis
 Fata sequor. Tu Petre fores radiantis olympi
 125 Qui referas, te Petre voco, da dignus haberi
 Parte tui quacunq̄ue gregis, tu muneris author,
 Dede mihi te sancte ducem, tu pectora zelo
 Reffice, coelestique obdura numine mentem.
     Audierat, puerique nova pater indole laetus
 130 Annuit, atque suae penetrans arcana cathedrae
 Numen agens stetit mediis, tremuere repente
 Temp̄la suum testata Deum, sacer impulit horror
 Bathoreum, micuere comae, fuditque coruscum
 Lumen apex, sese totos insertat in artus
 135 Enthea vis, premit ille sacrum quem non videt ignem
 Attonitus, fruiturque Deis, ut spiritus intus
 Irrubuit, tum pars homini terrena recedit,
 Mortali maior species, augustior oris
 Effigies, sensere Deum, genibusque voluti
 140 Unanimes prona sanctum prece numen adorant.
     Protinus ad patrias legeris praenuncius arctos
 Spectate in multis Dembinii,²⁴⁷ qui nova rerum
 Absenti patruo, Romanaque gesta reportes.
 Bathoreum rosea radiantem tempora mitra
 145 Ad patrios remeare lares. Qua tot mala passum
 Te recolam, plangamve lyra? rerumque locique
 Tot casus securus obis: non saeva latronum
 Concilia, aut gelidae tristis rigor obstitit Alp̄is.
 Audacem faciebat honor, probitasque fidesque
 150 Pro domino non pigra mori, si fata vocarent.
 Nunc tua ne sero virtus intercidat aevo,

Oratio Bathorei.

[A7^r]

*M. Samuel Dembinus
in Poloniam nuncius.*

²⁴⁷ Andrzej Samuel Dembiński (†1649), a lipcsei egyetemen tanult 1579 és 1581 között. Később Báthory István lengyel király követé, majd Báthory András római udvarában tartózkodott.

- Sarmatiae decus eximium, columenque future,
 O iuvenis, tibi quam tenui formavit avena
 Non ingratus amor, sterilem ne temne camoenam.
- 155 Tempus adhuc maiora tibi virtusque reservat
 In frugem magnae si creverit indolis aetas.
 Interea laeta passim discurritur urbe
 Festa coronatas instaurat pompa choreas, [A7^v]
 Ardentes struxere pyras, diffulgurat ignis
- 160 Turribus, et magnae fastigia despicit urbis.
 Strata viaeque virent, adolescunt pubera fronde
 Moenia, proh quantos mater tibi Roma triumphos
 Fingebat, fora multiplici differta theatro
 Surgebant, et ubique tuum testantia nomen
- 165 Ardua Bathoreos animabant aera colossos,
 Nuncia sed tantos turbarunt crebra paratus.
 Urget amor patrum, cogit reverentia Regis,
 Praecipitatque oditque moras, iter auribus haeret
 Saxaque, tesquaque iam fluvios tranare rapaces
- 170 Mens agitat, canumque nova nive praeterit Istrum.
 At Romana novo misceri moenia planctu:
 Matres atque viri digressu moesta supremo
 Turba gemunt, festo viduatur limen amictu,
 Atque hesterna novo mutantur gaudia luctu.
- 175 Flent patrem pueri, natum provecior aevo,
 Quisque suum, variis moesti fora questibus implent,
 Oraque certatim ceu nunquam forte videnda
 Delibant, charo miscentes oscula luctu.
 Parvulus in vacuo veluti si quando cubili,
- 180 Cui dulcis longinqua parens trans aequora tendit
 Nil profecturas chara cervice querelas
 Obliquat, flet et alma parens dubitansque revelli
 Ardua sollicito suspiria pectore ducit.
 Ille tenax voti cura non impare pressus
- 185 Mutua flet, firma nec quicquam mente movetur:
 Affectus ratione premens. Capitolia raptim [A8^r]
 Visit, et excelsi numen venerabile Petri
 Exorat, longis complexibus ordine patrum
 Prosequitur fausta properantem turba salute.
- 190 Mater et ipsa suas declinat ad oscula turre
 Roma, parentalique genas circumflua luctu
 Sic audita loqui. Felicia secla, recordor,

Oratio urbis Romae.

Auspiciis fundata meis, cum Rege sub uno
 Tranquillo placidae florebant foedere gentes.
 195 Omnibus una fides et religione sub una
 Aurea securi peragebant otia reges.
 (Flebile) sed postquam fidei discrimine terras
 Subvertit Germana lues, pia foedera mundus
 Abscidit, et totas in me Septentrio vires
 200 Vertit, et heu miserae confodit viscera matris.
 Me duce dedidicit cultus Europa profanos,
 Nunc odiis bene facta luo, nec mitior illos
 Poena manet, sontes Erebus premit et duce nullo
 Praecipites novus error agit, poenasque rependunt.
 205 Ex illo fidei vestra rarissimus Arcto
 Accessit socius, Romanumque auxit ovile.
 Spes mea solus eras, et tu quoque deseris heu heu.
 Certe ego te dignas peregrino marmore sedes
 Fingebam, muros animo complexa futuros,
 210 Ardua pulsabant operosae sydera moles.
 Rhiphaeas utrinque acies et Atlantica bella
 Celabam, patruī veteres ab origine pugnas,
 Haecce vana forent, et mens cadet irrita voti?
 Plura locuturam lachrymae oppressere profusae:
 215 Ille refert: Non te non te mea desero Roma,
 Sed patruī mandata sequor: prius aetheris almi
 Iucundum iubar, et vitae pater abnuat usum;
 Quam pietas, quam sancta tui veneratio cultus
 Et constans moriatur amor. Si barbara vincis
 220 Pectora, semiferasque doces mansuescere gentes:
 Quid quos sancta prius Christi patientia fregit?
 Seu nova seu veteris percenseo temporis acta:
 Te duce nil nisi dulce iugum, nisi grata potestas
 In commune salus, atque aurea floruit aetas.
 225 Te sequor, en adsum socius terraque marique
 Bathoreus, nostros in quoslibet accipe casus
 Conatus, et pacta fide stabilita perenni.
 Te propter Syriae validos superabo vapores:
 Te propter gelidos subter durabo Triones.
 230 Aeternum vos o colles et Tybri valete,
 Tybri Latinorum quondam tot macte trophaeis,
 Tybri per Hetruscos placido qui murmure saltus
 Laberis, ingentemque secas veter Albula Romam.

[A8^v]

Responsio.

Valedictio.

- Dividor en, celeresque ferunt mandata quadrigae,
 235 Dixerat, extremas Euri rapuere salutes.
 Itur Hyperboreos axes et Oriona contra *Initium itineris.*
 Maenala desidunt currenti, et Roma recedit,
 Fleverunt abitu Nymphae, Panesque Latini
 Et Satyri, capripes decussit cornua Faunus:
 240 Ramorum silvae gratum viduantur honorem
 Erubuere Deae, fundo vaga Nais in imo,
 Occuluit se fronde Dryas, decurrit Oreas *B^r*
 Moesta iugis, arent Lymphae, deflevit euntem
 Soracte, pater ipse cavo Tyberinus ab antro
 245 Ingemuit, multa barbam perfusus arena,
 Tybrides, iratoque Napaeas reicit ab alveo.
 Aemula Romanis attollit Hetruria iuxta *Hetruria.*
 Culmina murorum. Nabathas et Oriona contra
 Ad Ligurem porrecta Macram, qua tristeolens Nar,
 250 Qua montis iuga Paenini, volucerque Metaurus
 Tendit, et agnatis nostrum mare fluctibus auget.
 Tybridis ad fontes, clarique volumen ad Arni
 Picentes, Tuscique colunt uberrima regna,
 Laetaque flore virum Florentia, littus Hetruscum
 255 Atque Fluentinas Tuscorum abscondimus arces:
 Ad laevam Aemilios²⁴⁸ Picenaque saxa secuti. *Picaenum.*
 Solibus aestivis, magnique sub igne diei
 Durum iter Italiae terimus: cane tostus anhelat
 Omnis ager, rus omne putret, rimosa fatiscit
 260 Tellus, et validos exspirant antra vapores.
 Saepe graves auras, umbrosa vel abdita silvae,
 Undave, vel creperae compensant frigora noctis:
 Et fratris Latona vicem nocturna peregit.
 Prima tulit placidam medio Capranica resurgens *Capranica.*
 265 Aspreto requiem, somno tum membra diurno
 Refficimur, noctemque viae indulgemus opacam.
 Parva quidem sed quam Farnesia gloria coelo *Caprarolla Illustriss[imi]*
 Aequavit, convalle tumet Caprarola patenti, *Farnesii.*
 Farnesi tua pulchra quies, portusque laborum,
 270 Seria dum Vaticana, et edentes pectora curas *B^r*
 Declinas, animumque urbana compede laxans
 Liber es, atque aliquando tuus: segura profecto
 Otia, neu unquam domino nocitura voluptas:

²⁴⁸ Via Aemilia, amely Riminitól Piacenzáig fut.

Caprarola (Braun, 1640)

- Nam quid inexhausto liquentia flumina plumbo
 275 Quid Polycletaea²⁴⁹ spirantes arte colossos
 Mirer, et infectis asarotica ducta figuris?
 Plus animum dominumque colo, licet omne vetustum
 Hic aetas retroacta legat: quies aurea vere,
 Vere Musarum domus: hanc neque litigiosa
 280 Exturbant fora, nec popularibus obstrepit auris,
 Anxia nec vigiles exercent pectora curae;
 Sed stabilis liberque tui, te iudice vivis
 Securus, nulla fuscatus pectora nube.
 Huc ades, o qui deliciis assuescere veris
 285 Vanaque ventosae ludibria qui potes aulae
 Temnere, nec curis animum mordacibus uris.
 Septena Titan lustrabat lampade terras,
 Urbibus antiquis cum se celeberrima pandit
 Umbria, dives aquis et vatibus Umbria magnis. *Umbria.*
 290 Hinc Nomentanos Trebulanaque nomina quondam
 Maiestas Romana tulit, veteresque Fidenos.
 Proxima valle brevi, parvoque Utricola colle *Utricola.*
 Invitat, fessos multo iam mane iugales
 Sistimus, et celeres nocti laxamus habenas.
 295 Uda dein laetos spatioso Narnia campo *Narnia.*
 Porricit anfractus, vix uberiore superbit
 Ora latina solo, vel mole liquentis aquai. *B2^r*
 Quam fortunati nec felix Delta Canopi,
 Non triferae iuga Cyrenes, non area Nili
 300 Praetereant cultu, riguo implua nec Rhodos auro
 Hinc genus antiquum Tuder et Strictura, benignas *Tuder. Strictura.*
 Iungit amicitias, plausus et clamor ubique
 Et dulcis quies, atque modum lassata voluptas.
 Vertice Threiiicios supereminet alite Cauros
 305 Spoletum vetus, et campo spatiatum aperto. *Spoletum.*
 Tendimus, et magnae paulatim allabimur urbi
 Sublimes in equis, torvum simul horrida mugit
 Buccina: tunc acies immani mole moveri
 Cernere erat, totamque sequi cum moenibus urbem:
 310 Stant timidae in muris matres, puerique nurusque
 Arcton, et Hesperio rubros heroas ahenos
 Mirantes procul, et florentes aere maritos.

²⁴⁹ Polükleitosz (Kr. e. V. sz.), görög szobrász, akinek a nevéhez fűződik az emberi test arányainak matematikai modellje, az ún. „polükleitoszi kánon”.

Ipse inter primos antistes, et urbis amicae
 Praeses in amplexum tanti ruit hospitis: inde
 315 Iunguntur dextris proceres, reverentia passim
 Bathoreo capiti postquam data Cardineoque,
 Deducit patrias laetis applausibus agmen
 Ad requies. Sic cum pulsurus nectare curas
 Iuppiter, Oceani mensas et pocula visit,
 320 Illum turba frequens Divum comitata minorum
 Agglomerat, cinxere suum nova numina Regem
 Indigetum chorus, officiis et numine dispar.
 Antevenit dominum volucris Cillenius ala,
 Dextrum Iuno latus, Pallas tenuere sinistrum,
 325 Pone cruentato Deus horridus ense rubet Mars,
 Sceptrafer in mediis radiat Deus: ut data largis
 Tempora deliciis, tunc prima secundaque monstrat
 Luxiter. Oceano postquam Sol egit anhelos
 Alipedes, iuga Fulgineis advertimus oris. B2^v
 330 Quid tibi nunc fastus, Cererisque et dona Lyaei
 Omne genus, squallens auro regale lacunar
 Evolvam numeris, proceresque patrumque coronam?
 Altera nox, Sol alter iit, cum moenia grata
 Deserimus, favet imbre novo dilutior aer,
 335 Permulcentque graves aerae Zephyritides aestus.
 Haec quondam tellus priscis habitata Sabinis
 Imperium sublime fuit: nunc putria seclis
 Marmora vix veteris servant vestigia cultus.
 Miramur gentis cineres, exesaque saxa
 340 Dente vetustatis, silvas et devia visu
 Perlegimus, donec celeres Camarina quadrigas
 Promovet, et densa sepsit legione virorum.
 Ipse togae sacrum praesul veneratus honorem
 Optatos petit amplexus, et mutua iungunt
 345 Oscula, quadriiugis differtaque cive frequenti
 Strata fremunt, foliis atque immortalibus herbis
 Templa virent, olea, lauruque hederaque sequaci,
 Foetaque munifico splendent triclinia cultu.
 Exundat ceu praela merum: laetissima fessis
 350 Lux iit illa: graves iterat nox proxima cursus.
 Inde Tolentinas sacro cum praesule praeses
 Invitat, varios urbs officiosa paratus
 Instaurat, Phoebos nondum cedentibus astris Tolentinum.

- Silvoso de colle tuos Macerata penates
 C3^r [B3^r] *Macerata.*
- 355 Advehimur, lare ceu patrio considitur oris
 Optatis, non blanda quies, non copia defit
 Nectaris Ausonii, chara vix urbe soluti
 Visimus obscurum Volscis Rheate vetustis. *Rheate.*
- Sancta fave genitrix; tibi enim tibi maxima mater
 360 Hoc iter auscipiumque operae, tibi Diva dicamus
 Unanimes, da felices ad Lauretum caetera cursus:
 Communis mundi genitrix, miserere precantum
 Coelitus: huc ades o Laureti numen et alma
 Divorum regina, novus tibi venit ab Arcto
- 365 Hospes: ades, fessisque iter o concede benignum.
 Hinc Adriae fluctus et portu nobilis Ancon *Ancon vel Ancona.*
 In Boreae propiora patet, mundumque rigentem,
 Deducit resides varia ad spectacula pontus.
 Marmoreum miramur opus, modo velite cimba
- 370 Tuta maris legimus, blandumque eludimus aequor.
 Interea calor ingeminat, graviorque resultat
 Sole repercusso vitreo de gurgite lampas:
 Hortamur trepidi socios, aestumque sequentem
 Praecipimus rapido cursu, dum cogat Erythraeos
- 375 Solis equos Matuta, diemque invitet Olimpo.
 Romanis iam clara malis Senogallia tollit *Senogallia.*
 Moenia, quae propter materni flumen Aterni
 Molle tument, laeva in campos effusa patentes.
 Hinc facilis molli deducitur orbita clivo
- 380 Ad Fanum Fortuna tuum, molesque vetustas, *Fanum Fortuna[e].*
 Nomina nunc, postquam solio ruit Itala Roma. *C3^v [B3^v]*
 Erigit Iliacas vetus urbs ad sydera turre
 Urbinum, vere urbanum, cunabula magni *Urbinum.*
 Principis, a claroque genus qui duxit Iulo.
- 385 Dives et hic largo fudit se copia cornu
 Defectis. Nondum Oceano caput Atlantaeo
 Occuluit Titan, parva se valle Pisaurum *Pisaurum.*
 Explicat, et nivei spatiosa volumina muri
 Exsinuat. pueri circum et promiscua plebes
- 390 Angustant aditus. Hilari cum Principe Princeps *Illustrissimus*
 Indulgent genio: lux altera et altera laetis *Dux Urbinas.*
 Sic iit, inviti chara divellimur urbe.
 Sol ruit, Arctoumque rotat qua temo Bootem.
 Tendimus, et dubium Luna duce currimus aequor.

Pesaro (Braun, 1623)

- 395   Culta iacet calidis obnoxia flatibus Euri
Tellus; Aemiliam veteres dixere Latini: *Aemilia.*
Italiae regina, recessu dives amaeno,
Perpetui circum colles, lucique beati,
Quos neque trux Boreas hiberna praefocat ira,
- 400   Nec Nothus amburit, viridi sed amoena iuventa
Aeolium Boream, atque hyemis ludibria ridet.
    Prima gravis quondam belli civilis origo
Surgit Ariminon, Ausoniis non utile rebus, *Ariminum.*
Romana iam pace virens, postquam orbis adempti
- 405   Exsanguis longa respirat Roma ruina:
Solibus exhaustus Rubicon vix arida tinxit
Ima rotae, nulla tumidus vada sicca pruina.
Inde Sabinanum, et sancto Britonora senatu *Sabin[i]anum, Britonora.*
Dives opum variarum, et sacro Praesule felix B4^r
- 410   Suscepit gremio, requies ubi plurima fessis
Indulsit. Quid nunc regalis ludicra mensae?
Quid salsos sine felle iocos, iucunda molestae
Condimenta viae, tranquillaque gaudia ruris
Expeditam cantu? plus te sanctissime Praesul
- 415   Miror, in Aeolias promptum comes ire pruinas
Bathoreo, non te legati munere functum
Sancte pater saevi tenuit plaga cana Bootae.
Hinc humilis Caesena prius, nunc aemula Romae, *Caesena.*
Per veteres spatiat agros, cui collis utrinque
- 420   Detumet, ingentique incumbit plurimus urbi.
Vallis obit dextrum latus, et non horrida silva,
Hinc atque hinc lauru et longaeva adoperta cupressu.
Inde forum Livii civili nobile bello *Forum Livii.*
Invitat lassos: excelsi nominis urbem
- 425   Nosse iuvat, cursu legimus vicina citato.
Miramur vastis eductas molibus arces,
Tectorum decus, et flavo lita templa metallo.
Spectandi studio plebes et sexus uterque
Conveniunt, veluti cum se nix plurima coelo
- 430   Deiicit, et campos aspersit cana latentes.
Silva dehinc nebulo surgens incaedua luco,
Alta Faventinae fastigia non procul urbis *Faventia.*
Desuper ostentat: contra galeata virorum
It legio, tuba terribili crepat incita bombo:
- 435   Impellunt altas animata tonitrua turre.

- Carpimus optatae laeti secreta quietis
 Gaudia, delicias inter lususque iocosque:
 Mox Imolam, et riguo Castellum invisimus arvo.
- Iam vaga Felsineas late compleverat arces
 440 Hospitis adventu, sancto cum Praesule plebes
 Relligiosa fremunt: amicitur frondibus ara:
 Strata nitent: pars regales laquearibus aurei
 Instaurant epulas, pars Euhion usque iocosum
 Ad lusus cantusque citant, accingitur omnis
 445 Ordo salutatum. Quisquis vel Marte vel arte
 Insignis, generosa suae spectacula laudi
 Apparat, et tanto censori iudice gestit.
 Qualis Olympiacam confluit in Elida, tota
 Hellade solennis stata per quinquennia Graius:
 450 Seu quis equo, dextrave valens, pedibusve, rotave
 Propositae victor palmae speraret honorem.
 Quicquid in humanos aliquis Deus extudit usus
 Eruitur, gaudent pretio communiter artes.
 Felsineas etiam Phoebus qui protegit arces,
 455 Hortatur doctas raptim ad sua plectra sorores
 Exultans, totosque illuc aspirat odores
 Monte suo: variis dissultat floribus Arnus:
 Suave viret tellus: et amoenum germen adhalat:
 Garrula multisonos flectunt aviaria cantus.
 460 Huc Erycina Papho pueros indulget amores,
 Et nova Paestanis nuper demessa viretis
 Lilia, narcissumque et Pierida suave virentem.
 Excelso de colle procul turrata videri
 Iam poterat, raucique Bononia flumen ad Arni,
 465 Aetnaeo par flamma iugo, validumque tonitru
 Fulminat, et piceas eructat ad astra favillas:
 Timpanaque et rauco torvum boarum horrida cornu
 Buccina: tunc acies contra galeata virorum
 Tendere, persultat crebris accentibus Arnus,
 470 Felsina centenis crepitat dispulsa quadrigis.
 Discubuere duces picto super ignea cocco
 Fulcra, trahuntque novas in longa crepuscula pompas.
 Progredimur laeti fluvium qua propter amoenum
 Mulcet olorinos dives Ferraria cantus.
 475 Urbs plano spatiosa situ, quam pulcher opaca
 Fluviorum Deus Eridanus vertigine lambit,

B4^v

Bononia.

B5^r

Ferraria.

- Bucolica Eridanus toties celebratus avena.
 Innumera hinc atque hinc equitum peditumque caterva
 Occursum ruit, et venientibus agmina iungit.
- 480 Ipse inter primos sacro cum praesule Princeps,
 Estensis, lux vera domus, antiqua propago,
 Fulmineos citat alipedes: laquearibus aureis
 Accipimur: veterique exuti pectora cura
 Refficimus placida languentia membra quiete.
- 485 Digressi antiquis Reverini allabimur oris,
 Qua vetus exertat vastos Insubria montes.
 Te quoque ne pudeat celebrari carmine nostro
 Mantua, Vergilii pia mater et hospita vatis. *Mantua.*
 Mantua flore virum felix, et Principe tanto,
- 490 Pricipe quo patriis pax aurea regnat in oris. *Illustriss[imus]*
 Urbs pingui foecunda solo, praedives aquai *Mantuae Dux.*
 Piscoso segura lacu, mons desuper Austro *B5^v*
 Imminet, arborius, canaque beatus oliva.
 Mons sacer, ah tanti quondam cunabula vatis,
- 495 Nunc raris exulta casis: e culmine valles
 Despicit irriguas aeterni nominis Ande.
 Salve syderei genitrix veneranda poetae,
 Cui Sibaritis avena, Peloriadesque cicutae,
 Smyrnaeus, Siculoque senex,²⁵⁰ Sophiaeque lyraeque
- 500 Transcribunt primas, cui non imitabile, cui non
 Humanum fluit ore melos, sed Daedala labris
 Mel ingessit apis, siditque in pectore Syren.
 Explicat hinc agros turrata Cremona patentes, *Cremona.*
 Pulchra situ, foecunda solo, ditissima campis,
- 505 Ut quam crebra palus, quam Mincius abluit ille,
 Mincius ille, sacra, fovit qui Tityron umbra:
 Sed nec aquis, nec agro tantum, nec turre superba
 Mantua quantum crevit damnata querela.
 Hic agros Melibaeae tuos, et Alexidis ignem,
- 510 Inflatum venas multo Sileon alumno,
 Atque Arethusaeos Galli reminiscimur aestus.
 Tu quoque Pompeii merita Laus laude superba *Laus Pompeia.*
 Aeternum officii nomen, famamque tulisti.
 Nam quae digna tuae reddam praeconia laudi
- 515 Bathoreo dilecte senex, bis et hospitis hospes
 Borromaeae, Ausonios inter sanctissime patres: *Borromaeus Card[inalis].*

²⁵⁰ Statius (Silvae V.3.151) Theokritoszt hívja „szicíliai öregnek”.

Milánó (Schedel, 1493)

- Perpetuus vigil, atque tuae fidissime custos
 Insubriae, vas electum, virtutis alumnus.
 Tu reficis fessos longarum mole viarum,
 520 Solaris tristes, exhaustos munere ditas: [B6^r]
 Vive beate senex sacri sacer hospitis hospes:
 Et paribus vos dulcis amor conglutinet hamis.
 Inde brevi cursu Laudensia rura remensi,
 Sulcamus vicina Padi, fluvioque secundo
 525 Subvecti Adriacos volucris rate radimus aestus.
 Tunc Veneti fines, atque invia Syrtis aditur, *Venetiae.*
 Relliquiae trux Hunne tuae, dum sanguine misces
 Ausoniam, et victos terra depellis in aequor.
 Urbis inaccessae non mons, non moenia vallant
 530 Circuitum; sed tota brevi se Syrte coronat:
 Altior et pediti, depressior unda carinae
 Munit, et aeterna saevi Symplegade fluctus.
 Prospicimus lato vexilla minantia ponto
 Marce tua, innumeraque maris vada mota triremi
 535 Miramur gentem aequoream, mirantur et illi
 Arctoi generis tantum decus, ut micat ardens
 Purpura sydereis humeris, ut dulce galerus
 Crine rubet: pars praecipiti ruit aequora cymba,
 Pars rate fluminea, tecto natat ille Liburno
 540 Summa maris, placidamque vadis eremigat undam.
 Qualis Threiciis grus advena gramen ad Hebri
 Aprico iam Vere redit, clangoribus Haemi
 Raucet ager, messes exercitus ales alumnae
 Admetit, et densa circumtegit arva caterva.
 545 Illi etiam Adriacis Princeps qui praesidet undis,
 Et Veneti spaciis assurrexere Quirites.
 Phana recensentur, Divique armaria Marci,
 Ordine quaeque suo. Placidi mox flumine Brentae [B6^v]
 Visimus Euganeis antiquum Antenora muris. *Padua.*
 550 Medoacus qua montanis uberrimus inter,
 Fusus aquis vasti spatiosa volumina muri
 Allambit, pinguique rigat sata laeta liquore.

Velence (Braun, 1640)

Continens itineris rationem, ab urbe Patavio
Cracoviam usque.

- Vix sol Euganeas tenui percusserat arces
Lampade: Saxosas Alpes et dura iubemur
555 Carnorum montana sequi: sonat alipes axis
Pulsibus, atque citi coeunt ad fraena iugales.
Densior interea plebes, crebrique recursus
Vestibulis, haerent hesterni pectore vultus
Hospitis, hic ingens iuvenumque senumque caterva
560 Palantum, dare summa sacrae iuvat oscula dextrae
Certatim, fervens clamosa per atria passim
Turba salutantum. Quas tu pulcherrime mentes,
Quos oculos, quae corda virum stupefacta ciebas
Mirando? rapit hos aetas, hos charior auro
565 Praecoqua canities animi, nitor igneus illos
Syderei vultus, et ephebi sancta pudoris
Simplicitas: multi nunquam satiata videndo
Ora tenent, iterumque oculos iterumque reducunt.
Emicat Arctoo Parium ceu numen ab orbe
570 Sarmaticae lux magna rei, venerabilis alto
Reschius²⁵¹ eloquio, Latii quantum instar in illo
Numinis, ut cui sponte Pater charissima rerum
Credidit, et toto surrexit Roma senatu.
Tales Iliacis optasti Nestoras armis
575 Bellipotens Agamemno decem: non Orphea talem
Ismaris ora tulit, his belliparens Lacedaemon
Freta viris, nullo circumdedit oppida muro.
Scilicet hoc a te pietas, mansuetaque vitae
Sedulitas, nataeque ad publica commoda vires
580 Poscebant, totoque vagum iam nomen in orbe.
Quid iuvat in tenebris sterilem producere vitam,
Et tantum vixisse sibi? crepet ille vel ille
Per solium, captet titulos, asarotica calcet,
Venalis quaestu, et populum diducat hiantem:
585 Tu solida virtute tuis prodesse memento.
Tempus erit, quo maiori te concinet aestro
Musa, nec alpino tantum celebrabere versu:

²⁵¹ Stanisław Reszka (1544–1600), jezuita diplomata, Báthory István titkára és Báthory András nevelője.

- Nunc silvae strepitusque vocant, vatemque citatum
 Urget iter, pepulitque rotas auriga volucres.
- 590   Forte suum nemus, et mutatos Aone colles, *Clio Musa Bathoreum
invisere cupit.*
 Docta soror Clio, Patavinaque sacra petebat,
 Ausonios visura choros, vultumque verendum
 Hospitis augusti: tentis simul Arcton habenis
 Invadi, rapidoque videt iuga concita cursu.
- 595   Flectit iter, montesque suos confusa pudore
 Deserit, et dominum furvis adit Aeolon antris.
 Tunc sic unanimem alloquitur malesana tyrannum:
 Ventorum nimbique pater, sub numine cuius
 Tempestas et hyems fatali lege tenetur,
- 600   Fida tibi ante alias supplex tua limina Clio [B8^r] *Clio tempestatem
ab Aeolo impetrat ad
remorandum Bathoreum.*
 Circumfusa, precor munus breve, nunc opus usu
 Dive tuo: Nostri quondam pars magna Lycaei
 Bathoreus, vix Euganeis brevis hospes opacam
 Indulsit noctem, et nostras contemnit Athenas.
- 605   Incute vim pluviis, pronasque perobscure valles,
 Et tenebris involve diem. Te quilibet hospes
 Sentiat esse Deum: segnes age dum iuga fervent
 Rumpe moras: dites memoris tibi gratia Pimplei
 Donat opes, nullis periturum dentibus aevi
- 610   Nomen, et Aonia laudes iuvenescere fama.
 Paruit, et torvo facilis Deus annuit ore,
 Nimborumque Nothon tempestatumque potentem *Tempestas Patavina.*
 Evocat: hic nebulis, et turbinis impiger alis
 Evolat, agglomerant nimbi, et densissima coelum
- 615   Nox operit, furvaeque diem clausere tenebrae.
 Frater et ipse suas gravida nive verberat Alpes
 Frigidus, et veteres Aquilo dedit ire pruinas
 In laticem: miscet tonitrus et grandinis iras
 Insultans, gelidaque minax assibilat Alpe.
- 620   Liquitur in pluvias aether, atque agmen aquarum
 Frigidus imber agit, saltus quicumque pererrant
 Euganeos, Carnosque Dei auxiliaribus undis
 Praecipitant iussi: tellus ventusque laborat
 Iratam satiare Deam: natat omnis arator
- 625   Imbribus, et tristes iuga deseruere Napaeae.
 Stant adversa tamen nil proficientibus Austris
 Proposita, Aeolias hyemes et flamina contra
 Udi per gelidos imbres, et lubrica coeno [B8^v]

- Strataque torrentesque natant. Tunc ora Trivisi
 630 Iam cedente die, Foroiviaque arva leguntur.
 Urbis honoratae legio sanctusque senatus
 Excipit, et denso venientes cive coronat.
 Hinc rupes Coniana tuas, atque horrida dumis
 Saxa supervecti, fugiente Sacelia Phoebo
 635 Arva, et ferrati legimus dumeta Livenci.
 Incipit hic sensim felix decrescere cultus
 Divitis Italiae, praestantesque ubere glebae.
 Tunc se montanis dives Spiliberga fluentis
 Explicat, hinc excelsa minax iuga surrigit aether
 640 In Boream: sedet aeria trux Iosipa caute,
 Alpinasque aperit fauces: tunc prima laborum
 Moenia nativo tolluntur Avancia muro.
 Vindelicos laeva, Carnos et Norica dextra
 Continuans iuga tollit apex: immane parentis
 645 Naturae, non artis opus: non sauciat ullus
 Vomer agros, stat iners, nulloque domestica cultu
 Glarea, nunc sterilis si torrida canduit aestas:
 Foeda gelu si canet hyems; nil parturit illic
 Terra parens, nisi quod vel saxa vel educat humor
 650 Hinc subeunt mentem famae monimenta prioris
 Sol Rhodius, turrata Pharos, et remige Medo
 Velificatus Athos: natis superaddita rebus
 Per tumulos ars fecit iter, per inhospita currunt
 Tesqua rotae, patefacta suos arcana revelant
 655 Saxa sinus, veterisque patent abscondita silvae.
 Hinc metas Ponteva tuas, habitataque paucis
 Saxea regna casis, passimque inarata videmus
 Lustra, et praecipiti pendentes rupe colonos.
 Limes hic imperii tenuis strue pontis, et unda
 660 Constitit, exigui pars altera marginis, haeret
 Austriacis, pars Adriaco subiecta leoni.
 Monstrosas tandem strumosa Carinthia gentes
 Et steriles aperit latebras, vix tristius illo
 Damnavit natura solum: gens horrida cultu
 665 Clauda fide, trux ingeniis, et barbara morum.
 Inde brevis Trivisana, atque Artlestana teruntur
 Iugera, et Imperii princeps sublime Vilachum.
 Exiguum non parte sua Diis urbe profana
 Impietas cessit spatium, vix hospite raro

Trivisium.
Forum Iulii.

Spiliberga.

Iosipa.

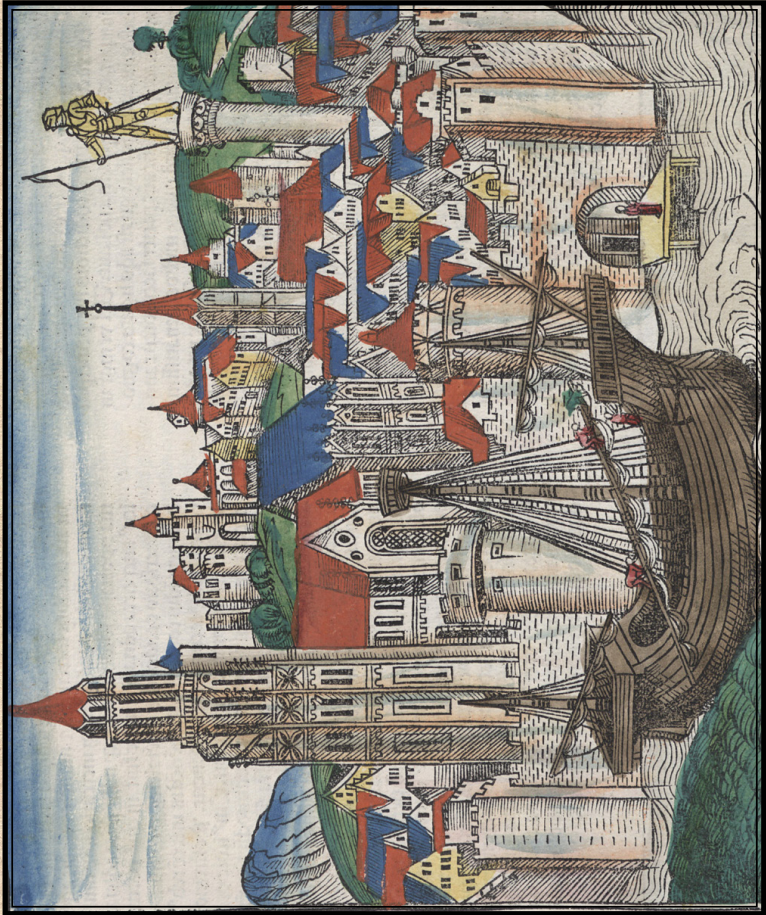
Avancium.

Alpes Carnicae.

C^r Ponteva.

Carinthia.

Trivisan. Artlestan. Vilachum.

Tarvisio (Schedel, 1493)

- 670 Nec nisi secreto monstratum numen aditur,
 Progredimur, sacrosque Deo celebramus honores:
 Hinc inde Frissacum et Neichirki iugera mensi *Frissach. Neichirk.*
 Naymarchum, os mutumque cito perlabimur axe.
 Stiriacos donec sterilis confinia terrae *Stiria.*
- 675 Confundunt populos, par genti cultus utrique
 Congener ingenium, pendent cervice tumores
 Barbarum in morem, squallens sine lege capillus,
 Venatu silvas agitant, Cererisque Lyaeique
 Expertes, vitae sortem miserabilis urgent.
- 680 Vos quibus hic aether rerumque abscondita curae
 Numina, quae ratio tales produxerit ortus, *Strumarum causa efficiens.*
 Dicite, vos monstri causas aperite latentes.
 Perpetuum terrae vitium, et male coctus opaco
 Oppressus tellure latex, abluta metalla, *Cv*
- 685 Vel plumbum, gypsumve tenax, vel hydrargyros, illinc
 Tam variae venis pestes hic effocat humor,
 Laxat hic, hic alio atque alio se semine prodit.
 Fert Babylon guttas, naphtham dixere Pelasgi,
 Quam quocumque fugax flammaram atque ignis amici
- 690 Vis sequitur, dum tota leves conflagret in auras.
 Est locus adversam qua Dacia mater in Arcton
 Porrigitur, dumis coeloque minantibus horrens
 Cautibus, hic maiora fide miranda videre
 Me memini, in putres baculum concrecere petras
- 695 Momento, nodosque modis inolescere miris
 Informi trunco, strumas exsanguis agebat
 Arbor, et horrentem expavit natura figuram.
 Rarius est sedenim, puroque salubrius haustu
 Sole diu quidcunque calet, ceu imbribus unda
- 700 Quae cecidit, fluviusque suo distantior ortu.
 Pelcion, et sterili Kindfeltum appellimus arvo *Pelcium. Kindfeltum.*
 Irriguo Lubenna sinu, Prukkumque feraci *Lubenna. Prukkum.*
 Excepit gremio, mox Marslacon inde minaci
 Impendens nemori legitur, tunc altior ora
- 705 Defessis rerum foecundos Austria campos *Austria.*
 Explicuit, longe metimur culmina visu
 Murorum, et firmis vallatas moenibus arces.
 Prospicimus late pugnata ferocibus Hunnis
 Oppida, magnanimo Scaevae prostrata Viennae *Scaeva Vienna.*
- 710 Moenia Corvino, calcataque signa ferocis

Neichirki, laeva crudeli clade notatum
 Eminent Hamburgum, pinguique Neapolis arvo
 Visitur, et parvam Dreschirki allabimur oram
 Interea labem miseris mortalibus aegram,
 715 Intulerat gravis ira Deum, neglectaque forsan
 Relligio populis, nullo discrimine gentes
 Flagrabant lue terribili, ceu ignis inhaerens
 Arenti cum fors stipulae, per proxima quaeque
 Fertur, et ingentes culmorum allambit acervos.
 720 Principio tenui corpus languore gravatum,
 Et tristes oculi, pigraeque ad munia vires
 Signa dabant manifesta mali, tunc igneus intus
 Ardor, anhelantique sitis ceu flamma palato.
 Protinus erumpens obscaenus ab inguine bubon
 725 Aut maculae, vel pestifero carbunculus igne,
 Fixit humi miseros et funere mersit acerbo.
 Praecipue dominam crudeli strage Viennam
 Virus edebat atrox, immani sexus uterque
 Vi rapitur, per agros et per conferta domorum
 730 Bacchari vesana lues, non proficit ullum
 Artis opus, pressit moerens opobalsama languor:
 Non vis antidoti, nusquam Mithridatica prosunt
 Pharmaca: non panacea potens, Erycinaque thapsos
 Delusas queritur nequicquam ingloria vires
 735 Moerens, et tacito mussat medicina pudore.
 Ultrices igitur poenas iramque Deorum
 Praevecti tutae legimus confinia terrae.
 Mitior hic aether, mundique beatior ora
 Emicuit, quondam quondam regna illa feracis
 740 Ungariae, subsidit apex vallesque profundae.
 Detumuerunt iugis, ferimur per plana viarum
 Dreschirko et Burgi foecunda revisimus arva.
 Exerit orta dies generosi nominis Istrum,
 Vindelicis qui parva trahens exordia saxis
 745 Euxinum immensus tendit non solus in aequor.
 Senserat adventum Deus udus, et agmen aquarum
 Mansueto iubet, ire vado, taciturnus et ipse
 Talia secreto moliri pectore secum:
 O mihi perpetuos toties optate per annos,
 750 Sed nunquam sperate puer, quam sero parentem
 Visis, et Ungariam spe sola pascis inanem.

C2^r *Neichirkum. Hamburgum.*
Neapolis sive Neistat.
Dreschirkum. Pestis Viennensis.

C2^v
Ungaria.

Danubius fluvius.

Oratio per prosopopeiam.

Pozsony (Braun, 1635)

- Perge sequi fatum, nos nulla vetabit egestas
 Cruces esse tuos. Amnes sic fatus amicos
 Legatos raptim patrias dimittit ad oras.
 755 Liptovios Vagum ingentem designat in agros
 Aurificemque Garum, Pisonia moenia tandem *Pisonium.*
 Excipiunt laetos, grato pia vota Tonanti
 Reddimus: Hic ingens iuvenumque senumque caterva
 Strata viasque replet, genibus iuvat oscula sacris
 760 Inserere, accedunt laeti melioribus annis
 Gavisi vixisse senes, procede sepulchro
 Ecce tui desiderio tua limina visit,
 Hunne tuus sanguis, spe iam maiore superbi,
 En vultus quos aere colis, quos ducere cera
 765 Dulce fuit, prodi, vivum complectere numen,
 Quo fortes cecidere Scythae. Da basia nato,
 Perfruere optato venerandi antistitis ore, *C3^r*
 Et civem cognosce tuum, quo praeside surgit
 Relligio, nostrisque diu procul exul ab oris
 770 Vita redit fessis, atque aurea cuditur aetas *Convivium Ungaricum.*
 Ceu miti regnante Numa. Convivia laeti
 Instaurant, properisque frequens fremit aula ministris.
 Humanos, quidcunque parens produxit in usus
 Ungaria, aerea quicquid regione vagatur
 775 Expediunt, pater ipse suos ad sicca natantes
 Ister agit, dapibus cuncti vinoque soluti
 Euhyon ingeminamus, Opes quis Adonidas illius
 Aequarit mensae, toto licet Aone torrens
 Vena fluat, resonam laetis accentibus urbem
 780 Plaudentes choreas, et re licet aegra Radeci²⁵² *Illustris[simus] Radecius.*
 Membra vetent, pandentem aulas et Daedala tecta
 Et te cunctorum artificemque ducemque bonorum
 Zaloci, fidei decus atque exemplar herilis. *Zalocius.*
 Luxuriat vario regalis mensa paratu:
 785 Exundans opibus, patribusque augusta verendis
 Heroas centum famulos, centum Ganymedes
 Aspicias, magnosque putes accumbere Divos.
 Sic ubi maternae cunabula Iuppiter Ides
 Visit, et aequaevum citat ad convivium coelum,
 790 Diva immortalis circumfremat hospite Creta,
 Saltant ad numeros Satyri Faunusque choraules,

²⁵² Radéczy István, egri, majd váradi püspök (†1586).

Nitra (Janssonius, 1657)

- Et conviva Deis tellus exultat alumnis.
 Vix iter ingressis planae convexa videri
 Incipiunt iuga Tirnavae, cum tendere contra
 795 Turba virum, densaeque procul radiare sarissae.
 Terribili tremit ora globo, per suda satelles
 Fulgurat, et longe rutilo ferit astra flagello,
 Turbati novitate rei, mox turba fideles
 Lungit amicitias, mediisque in millibus heros
 800 Visus adesse Dobo,²⁵³ celsi nitor igneus oris
 Irradiat, longaeque virum reverentia prodit.
 Alter ad alterius stupuit primum hospitis hospes,
 Os oculosque dehinc manibus per mutua iunctis
 Haerent amplexu, et chara cervice fruuntur.
 805 Tum plaga Tirnaviae, turritaque moenia Senci
 Visuntur, celsaeque impendens Nitria rupi.
 Forte truces Thressa populatus clade Gelonos
 Marspiter immani caput acclinabat in Haemo
 Languidus, et fesso latus exarmaverat ense:
 810 Cum clamore virum atque hinnitu excitus equorum
 Bathoreum dubiae ut vidit se credere sorti,
 Bellonam tali compellat voce sororem.
 Quae tibi nunc soror alma animo sententia surgit?
 Effera Threiiicii miscent certamina Reges
 815 Pannoniaeque manus gentes ad praelia natae.
 Sanguineas acies inter mea maxima cura
 Bathoreus, legit extremae imperterritus oras
 Ungariae, nimius voti, fidensque iuventa.
 Exi fida soror furvo caput abdita nimbo
 820 Eoos confunde duces, et praelia conci
 Armenios Persasque feri, montana pererra
 Cappadocum, Turcas peregrino distrahe bello,
 Dum meus hic patrias evadat sospes ad arctos.
 Proruit Aemoniam dextra succincta bipennem,
 825 Mors sequitur quacunq̄ue meat, conflagere montes
 Insultare feras, irataque saxa sonare.
 Ipse pater gelido contra torvum increpat Haemo
 Quo volucresque feraeque tremunt, radice vetusta
 Velluntur tumuli, torrens nive constitit Hebrus
 830 In glaciem, pigrumque ligat tremor Oriona
 Altaque concussas pressere silentia terras.

C3^v Tirnavia.

*Illustris et magnifici
 D[omini] Dobo adventus.*

Sentium. Nitria.

Mars de Bathoreo sollicitus.

*Martis ad
 Bellonam oratio.*

C4^r

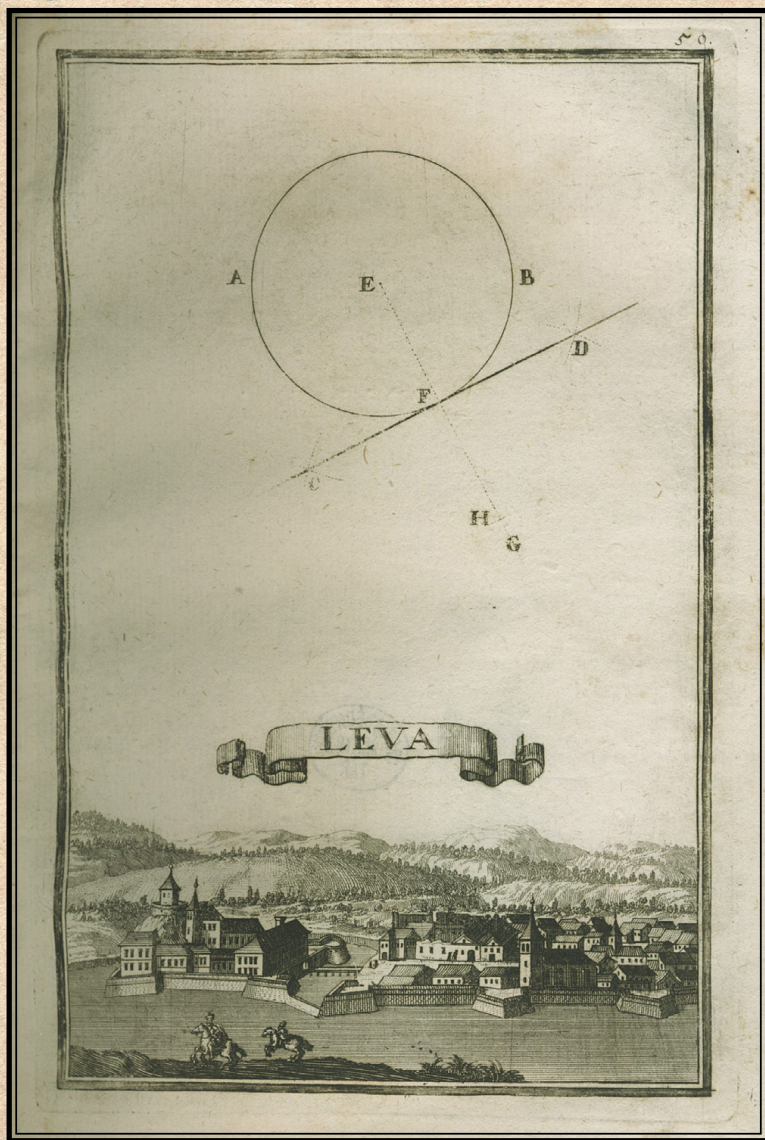
²⁵³ Ruzskai Dobó Ferenc (†1602), aki 1582 és 1589 között volt bányavidéki főkapitány.

- Progredimur ducente Deo ferrum inter et hostes
 Ingenti comitante Dobo, configere certa
 Addit se sociam legio, stativa manipuli
 835 Iussa tenent, dubii media in penetralia Martis
 Saxa per, et tumulos, inarataque ducimur arva.
 Non te magnanimos inter Sibrice silebo²⁵⁴ *Sibrik.*
 Heroas, qui fraterni non degener haeres
 Sanguinis, Ismarios hasta teris alite Thracas
 840 Iuratus patrios ceu quondam Paenus in hostes.
 Nec te fide Czobor, domini qui colla secutus *M. Czobor Stephanus.*
 Perpetuus comes Arctos decurris in axes. *Illustris et magnifici*
 Defuit eventus tibi magne Nadasdie,²⁵⁵ clarum *Do[mini] Nadasdi*
 Ungariae columen, longa qui sede profectus *in fortunium.*
 845 Bathoreum dubiis absentem quaeris in oris.
 Invidit fortuna bono, proh quanta tulisses
 Gaudia, quanta dares, vix postera fixerat Eos
 Lampade tellurem, cum te Pisonis in urbe *C4^v*
 Constituis properum, sed iam peregrina vehebat
 850 Orbita Bathoreum, tandem moestissima retro
 Lora legis, nos hostiles equitatus ad oras
 Deducit patrius, castella minantia coelo
 Horremus, tacitaeque labant formidine mentes.
 Interdum arcanos silvarum amplexa recessus
 855 Exsinuat sese legio, nunc plana patenti
 Cornua fundit agro, nunc se densissima longos
 Colligit in cuneos. Tunc sensim emergere contra
 Leva, et terrifico coelum admugire tonitru. *Leva castellum.*
 Arx triplici muro, fossis atque aggere tuta
 860 Pars sterili defensa lacu, atque uligine pigra
 Prominet, ac longe montana cacumina vincit.
 Vestibulum ante ipsum magna comitante caterva
 Iudith avis, atavisque potens Keresenia²⁵⁶ proles *Iudith Illustris[simi]*
 Excipit occursu, non visos tempore longo *D[omini] Dobo coniux.*
 865 Agnoscit vultus, charisque amplexibus haeret.
 Inde torum genio consternimus, aurea surgunt
 Atria, purpureis animantur tecta tapetis:
 Vina coronantur plenis quadrima culullis: *Convivium Levanum.*
 Diffugiunt resides curae, pars pulsa Lyaeo

²⁵⁴ Sibrik György, váradi kapitány.

²⁵⁵ Nádasdy Ferenc (1555–1604), a „fekete bég”.

²⁵⁶ Báthory András unokatestvére, Kerecsényi Judit, aki ekkor már Dobó Ferenc felesége volt. Kerecsényi Judit apja a főispán Kerecsényi László, aki Báthory Erzsébet második férje volt.

Léva (Burchard von Birckenstein, 1686)

- 870 Pars dulci cythara, pars multisono modulatu,
 Heroas circum famulos, totamque videres
 Militiam mandata sequi, clamoribus hiscit
 Regia lata, putes bacchantibus Euhion Indis
 Indon ad aurifluum, vel ad ebrii flumina Gangis
- 875 Orgia solenni trieterica ludere pompa.
 Nox etiam alma brevi vix est decerpta quieti, C5^r
 Tunc iuvat actorum seriem memorare malorum:
 Mane truces sectamur apros, aut agmine facto
 Vicinos celso speculamur ab aggere Turcas.
- 880 Dependent lychni in noctem laquearibus aureis
 Nec tenerum tinnire lyrae, querulumque syringes
 Absistunt, vacuos explaudunt tympana bombos,
 Subsultim ad numeros agimur, calidique Lyaeo
 Pellimus Ungarico cor edentes nectare curas.
- 885 Euge beata parens auri, Cererisque Lyaeique
 Europae penus, heroum generosa creatrix
 Ungaria, o si te felix concordia regni
 Et pudor, et geminos iustus dolor armet in hostes.
 Nempe tuis olim cecidit Byzantion armis,
- 890 Nempe monarcha tuas tulit olim Roma catenas
 Excute degeneres animos, aliquando priori
 Sis similis: nunquam peregrinis Ungarus armis
 Tutus erit: citius flammae miscebitur unda,
 Eurus ab occasu, zephyrus se fundet ab ortu.
- 895 Tertia lux ierat, iucundo sacra Lyaeo
 Tertia nox, cum Liptoviae confinia radi
 Incipiunt, et se propius iuga longa revelant.
 At tu cui primo nascenti fulsit ab aevo
 Nobilitas, et avitus honos, ventura parentis
 Pannoniae tutela Doci,²⁵⁷ ni te aspera fata
 Invideant mundo, Tibi quid mea carmina dignum
 Quid dulcis dictabit amor? simul actaque mecum
 Vita tibi, tibi quem tenero mihi iunxit ab aevo C5^v
 Par amor, et syncera fides, et copula morum.
- 905 Tu quoque regales Domino tua visere tecta
 Dignato instauras cultus, hospesque comesque
 Hospitibus, domino fidus, fessisque benignus.
 Dii faciles, rerumque potens natura, favete

*Sarnovia Magnifici D[omini]
 Gabrielis Docii.*

²⁵⁷ (II.) Dóczy Gábor báró (1568–1596). Lásd: Gyulai [kézirat]. (Itt szeretném megköszönni Gyulai Évának, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.)

- Huic iuveni, ut pulchrae maturior indolis aetas
 910 Vincat avos, et crescat honor crescentibus annis.
 Hinc thermae Sinassa tuae, mox Bacica vena
Sinassa. Bistritia.
 Bistriciique auro celebres, humilisque Leonta
Mons Carpathus.
 Visitur, hic fera Carpathius iuga tollere vertex
 Incipit, et longo terras obnubere dorso.
- 915 Murus hic Ungariae Dacos amplexus in orbem
 Sauromatas hinc finitimis discriminat oris.
 Tunc vastos aperit silvosa Polonia tractus,
Polonia.
 Armenti pecorisque ferax, sed tristior aether
 Collibus invidit mites immitibus uvas.
- 920 Parcior ipsa Ceres varios distracta per usus,
 Margo rudis, nec agros foecundis messibus ornat,
 Mens pigrior coeli vitio, tranquillaque genti
 Simplicitas morum, heu quantum quantum illa recedit
 Felici Ungaria, non colles vitis opacat,
- 925 Non usquam mitis coeli tepor, arva teruntur
Sorstinium Magnifica
 Chesmarki veteris. Sorstina culmina tandem
Domini Dembinii castellum.
 Accipiunt, qua finitimae Dembinus²⁵⁸ arcis
 Ius habet, et patriis fidus vigil excubat oris
 Foedifragos vetitis arcens a finibus hostes.
- 930 Tertius hic laetos rerum fessosque laboris
 [C6^r]
 Excepit Titan, postquam se blanda voluptas
Novitarga.
 Explevit, celeres humilis Novitarga recepit.
 Inde laboriferos tenui discrimine saltus
 Egressi, Umpsana longos requiete labores
Umpsana. Velisca.
- 935 Pensamus, placet hic salsae castella Veliscae
 Visere, et ingentes per subterranea venas.
 Teria lux Gracchi parva tellure diremptam
 Indulsit cupidis urbem, iacet ardua mole,
Cracovia.
 Urbs triplici complexa sinu terna oppida, castrum
- 940 Colle tumet modico, dextra se fundit in altam
 Planiciem, rigidi Boreae non tota latratu
 Tunditur urbs, mater spatiosos Vistula campos
 Lambit, et arentem fluctus eructat in Austrum.
- Magne opifex rerum, decurso fine laboris
 945 Ne prohibe sacrum his oculis invisere Regem
 Magnanimum Regem, vitae quid profuit usus,
 Quid duras vicisse vias, et taedia mille,

²⁵⁸ Andrzej Samuel Dembiński (†1649).

Ni decus hoc unum vestro quoque numine Divi
Excipiat reducem, date sacro impendere Regi
950 Hoc quicquid reliquum est mihi temporis, hac eat omnis
Vita mihi, optatumque diu sic exeat aevum.

Pars tertia.

[C6^v]

Continens Carmen quo Cardinalis Illustris: Roma
rediens exceptus fuit a Francisco Hunniadino.

Exere Luciferos Erythraeo gurgite currus
Sol: operata sacris plaudant concentibus astra,
Ocius et pigrum moveant sarraca Bootem
955 Laetitia bona signa: sacer genialibus hymnis
Aether, unanimique citet Titana chorea,
indigeti gavisus novo. Tu causa bonorum
Tu cui sydereos redimit nova purpura crines
Dive fave, tibi post Scythicum mea tibia Martem
960 Andrea venerande vacet, te numen adorem,
Cui vitae pars nulla perit, cui sacra per omnes
Maiestas est vecta gradus, et cardine sistens
Supremo, tandem aeternis stetit aemula Divis.
Ergo nec Aonio deducam vertice Musas,
965 Non animus vatum vocali flumine libet,
Castalius mea labra latex, nec fabula Pimplei
Maeoniis animata modis, aut ebria loto
Profuerit, non ficta cano: Tu suffice vires
970 Qui caneris, tu numen eris, tua gloria carmen
Aeternet, lumenque tuo de lumine summam.
Sed quota pars aevi viridis, quae portio laudum
In numeros impune cadet? Si pectus ahenum,
Centum ora, et linguas Smyrnaei rana poetae
Mantousque culex ad inania, monstra vocarunt:
975 Quae lyra, qui montes, ecquis mihi vera canenti
Mugiet ore tripus, menti quis inaestuet Euan,
Quove sacer numerus temerabitur Hippocrene?
Tu cui Roma sacros non inficiatur honores,
Sancte puer superos animo complexe capaci:
980 Tu mihi te da posse loqui, tu numine quovis
Irradia, captumque tuae dulcedine laudis

[C7^r]

Nutri fonte tuo. Sic quos mare parturit amnes
 Incipiunt refluuntque in idem caput: afforet olim
 Plus animae ducente Deo, Nunc proxima laudum
 985 Fortuna non arte sequar, dum copia rerum
 Destituat breviorum animum, viresque dehiscant.
 Tota fremit, si quando tuas Oenotria laudes
 Artifices alii ceras, aut aere Myronis
 Os animant, hic acu vultus, hic marmore ducit,
 990 Omne tibi iam spirat ebur, tua fama tot inter
 Exigua mihi parte vacet, sine me quoque tantis
 Oblectem pulchris animum, sacrasque iuventae
 Mirer opes, hic erit voti modus, annue vati
 Dive tuo, tantoque beem sine numine carmen
 995 Austerum: sic aegra trahens sub mole viator
 Genua, suo se fasce levat, pondusque benignum
 Vectorem se praebet hero. Si sanguinis ordo,
 Corporeum si forma bonum, fecere beatos
 Singula, quos arcus, aut quae monimenta tuarum
 1000 Inveniet laudum cumulus, cui mixta redundant,
 Cuncta simul: pudeat nil omni parte beatum
 Dicere communisque queri iam desinat error,
 Invento te fine boni. Vix gaudia prima
 Desierant, et adhuc Scythica de caede rubebat
 1005 Bellipotens patruus, micuit cum rursus ab arcto
 Bathorem iubar, et mundo lux altera fulsit:
 Auspicio venerande tuo, quem provida rerum
 Elegit sibi Roma parens, sanctaeque poposcit
 Militiae socium fati rea, sic tenor ille
 1010 Arcanus, sic ille Deum sacer ordo iubebat.
 Viderat emeritam fatis ad sydera ferri,
 Iam plenam virtute domum, certusque futuri
 Omnipotens sic mente pater. Mea foedera donec
 Caede prophetarum demens Iudaea revulsit,
 1015 Electum Iudaea genus, mea regna Sacerdos
 Fundabat, sanctique duces, et rege propheta
 Crescebat duodena tribus, sic tempore prisco
 Elegi Davida meum, sic Mosea clarum,
 Sic Arona senem, sic omniscium Salomona.
 1020 Effraenis sed abusa Deo, mea numina postquam
 Tersit et infanda tinxit se caede meorum,
 Abstini pater imperio, priscumque regimen

[C7^v]

Providentia divina.

- Per fas atque nefas ruiturum culmine vidi.
 Nunc alia de gente sacrum qui pascat ovile, [C8^r]
- 1025 Inveni Davida novum quo rege resurgat
 Relligio Stephanum, supera quem sede beare
 Iamdudum mihi mens agitat, fatique potestas:
 Hunc onus imperii sacris quia distinet armis
 Unum illi socium sancto de semine iungam
- 1030 Bathoreum, nec fas etenim mihi deesse prophetam
 Gente pia, crescat dum firma accesserit aetas
 Andreas, numenque meum veneretur ab aevo.
 Mox ovibus tutela meis, mea templa sacerdos
 Rite colat, divumque aris imponat honorem.
- 1035 Sic urget fatum, sic fert mea sancta voluntas.
 Ergo Deo sacer a cunis, et miles Olympi
 Vix iter ingressus vitae, vagitibus aras,
 Ore Deum gestuque Deum exultante vocabas,
 (Auspicium) tener amnicolae ceu pullus oloris,
- 1040 Nondum gnarus aquae natali liber ab ovo
 Excursu per stagna brevi pede remigat udo,
 Mox fluvii canor, alituum regina natantum.
 Hic ubi liberior vitae pia templa petiisti
 Dulce parentis onus, tum basia fingere lingua
- 1045 Liminibus, tunc authori (sic zelus agebat)
 Conari votiva Deo, stupefactus anhelat
 Spiritus, attonitaque sacros bibit aure sonores.
 Crescebas per templa puer, parvusque Sacerdos
 Libabas holocausta Deo, seu exiguum far
- 1050 Donasset seu liba parens, proh quanta voluptas
 Inter psallentes sacris astare ministris,
 Iussa sequi, niveaque comas obnubere vitta. [C8^v]
 Non te magnanimi levis indulgentia patris
 Illecebris solvit tenerum, sed ab ubere sancto
 Educatio.
- 1055 Suxisti cum lacte Deum: nec degener infans
 Certabas pietate patri, quam multus in ore
 Et Deus, et mundi qui crimina lavit Iesus.
 Sic ieiuna novo crescunt plantaria rore,
 Sic hiberna seges regelata tepore Favonii
- 1060 Luxuriat, patrique comes se subiicit aethrae,
 Telluremque beat foecundo germine matrem.
 Non tibi cum levibus scurris, lixave protervo
 Res erat, innocuos vitae, morumque probatos

- Colloquiis adhibes, quos experientia maior
 1065 Vel pudor ingenuus, vel adultior imbuit aetas.
 Non tibi vaniloquos mellita venena, poetas
 Indulsit rigor ingenuus, sed torva magistri
 Relligio, ceu numen erat, dicisque facisque:
 Nil nisi te dignum, multisque imitanda relinquis
 1070 *Mente senex, aevo iuvenis, sub iudice duro* *Pueritia.*
 Vivitur, et totus patris exploraris ab ungue.
 Non Polycletaeas ducit sub pollice formas
 Cera sequax, nec adoptivam sic implicat ulmum
 Vitis, adhuc infans, nec promptius arbiter artis
 1075 *Linea degeneres emendat linea naevos,*
Quam patris te lima polit. Non aulica mores
Corruptit levitas, non te distraxit hiantem
Vel popularis honos, vel pars vilissima rerum
Divitiae. Quicquid somnove cibove perisset
 1080 *Pensabas studiis, urges noctesque diesque* *D^r*
Doctrinam virtutis iter: placet omne videre
Praeteritum, fastosque senes, Sophiaeque per hortos
Ire retro, fontesque sequi. Nunc Attica mella,
Nunc fandi Deus Arpinas, nunc scaena Terenti
 1085 *Voluitur, et quisquis fera contudit arma togatus.*
Livius hinc, olor Euganeus, sydusque Latinum
Os animumque Deo similis Maro. Siccine dulcis
Carpis iter Trivium vitae seu rhetoras hauris, *Triviales disciplinae.*
Seu iunctos vates numeris, non monstra iocosa,
 1090 *Non steriles nugas, sed selectissima rerum*
Colligis hinc atque hinc, nec semper inutile falsum
Delibas, apis exemplo, melioraque carpens,
Coelesti teneros efformas indole mores.
Hinc fandi gravis ille lepos, hinc illa beati
 1095 *Ingenii vis, et torrens, seu templa sacerdos*
Seu terras legatus obis, quam dulce tonitru
Ore Periclaeo, vultus animosque silentum
Nescio qua Syrene trahis, Rhodopeia rupes
Cederet, et cursu crudelis hebesceret Hebrus.
 1100 *Qualis inexhausto fons ubere largus aquarum,*
Qui non Sole malo, non ullo deficit haustu,
Sed stat vena prior, mage sed satur alveus exit.
Mox ubi te iuvenem maturior induit aetas,
Tum propius spectare Deum, et disquirere causas

- 1105 Tantorum incipiens operum, subtusque superque
 Naturae per opera meas, quibus axibus aether
 Tam magnum sustentet onus, quis fulciat Atlas,
 Quas habeant elementa vices, quo foedere iungant
 Concordes inimicitias, certissimus error *Philosophiae studium.*
- 1110 Unde planetarum, cur palleat humida Luna,
 Mars rubeat, cur ningit Hyas, cur Syrius ardet,
 Lampade fraterna quanto minor aemula Phoebe,
 Aureus unde illi color est, argenteus isti,
 Cur pontus metas metuat transire patentis,
- 1115 Quicquid alit tellus, vel subluit aequore Nereus
 Mundivago, quicquid volucris vaga circite Luna
 Distinet, omniparens quicquid docet Hellada Memphis
 Complectens animo, nil scibile linqvis inausum.
 Ut nec Aristotelem stupeat schola docta Lycaeii,
- 1120 Ut sileat magnos Academia sacra Platonas,
 Porticus ut trivios temnat iam rauca Cleanthas.²⁵⁹
 Proh dolor interea patriae spes una ruinae
 Occidit, heu crimen superum, vix integer aevi
 Christophorus,²⁶⁰ vix te primo Sismunde bilustro,
- 1125 Perfectum linquens tanti ad fastigia regni.
 Tristius infelix nil illo funere vidit
 Dacia, non unquam fera tam grave vulnus adegit
 Atropos, haud aequae populi vitalia laesit.
 Sol pater auricomos texit ferrugine vultus,
- 1130 Impia letiferi flagravat barba cometarum.
 Ipse pater glaucos pullo crines Hyacinto
 Atravit Samos, et fugerunt gurgite nymphae
 Pannonides, et adhuc squallent altaria luctu,
 Christophorum iuga, Christophorum nemora alta reclamant.
- 1135 Ast ego pertaesus vitae, ignavusque laborum, D2^r
 Herbarum abieci cultus, exhaustaque luctu
 Defecit mihi vena prior, carmenque coactum
 Non pleno torrente fluit, tua munera Phoebe
 Sordet uterque labor, studiorum fautor et author
- 1140 Occidit (heu desiderium, luctusque suorum)
 Forsan erit tempus, si qua mens aegra dehiscat,
 Ni reditum dulcem in patriam fati abnuat ordo,
 Hunc memori pietate colam, cinerique quotannis

²⁵⁹ Kleantész (~Kr. e. 331--~Kr. e. 232), sztoikus filozófus.

²⁶⁰ Báthory Kristóf (1530–1581) 1576-tól erdélyi vajda. Báthory István bátyja és Báthory Zsigmond apja.

- Ture pio, vel lacte, vel horna fruge litabo
 1145 Narcissum & pictos lugubre legens Hyacintos
 Deflebitque meos elegeia longa dolores.
 Quis tibi nunc duce curarum socioque remoto
 Accedet modus aerumnis Rex inclyte? quicum
 Sortis erant utriusque vices, aestusque laborum
 1150 Dulcior, una salus, atque indivisa voluntas.
 Quis te vel reducem, vel ad ardua Martis iturum
 Accipiet miti alloquio? quis mitiget aegri
 Taedia, quis tecum vel laeta vel aspera rerum
 Dividet? Arctoo seu figis opima Tonanti,
 1155 Seu gelidam Thracen, et Orioniam Pallenen
 Impingis clypeo, qua plaustra pigerrimus axis
 Vix agit, et Scythici riget inclementia coeli.
 Saepe inter medias acies memor ante bonorum
 Suspiras lugubre, gravesque ad nomen amatum
 1160 Serpunt sub galea lachrymae, vix summa potestas
 Vix regem diadema tenet, fortemque virumque
 Vix ratio, premis aerumnas, luctumque resorbes.
 Tale gemit chara viduatus compare turtur,
 Talibus alternos animae natura redemit
 1165 Foederibus geminos, talem Caecica maritum
 Cui lugubris adhuc amor aggemit Hellesponto.
 Iure doles, sed parce queri, nec funeris huius
 Argueris superos, hominem gemis, incola mundi,
 Et vitae mortisque capax hominemque professus
 1170 Vixit, et hospitii spatium fatale peregit.
 Vidit magnanimum per avi vestigia fratrem
 Transgressum genus, Arctoo diademate cinctum,
 Vidit Hyperboreo triplices ex hoste triumphos,
 Pace suos princeps, et principe prole beavit:
 1175 Plus homini sperare nefas, aut poscere Divos
 Nunc tandem exemptus curis, et carcere liber,
 Non tristes furias, sed templa decemplicis aethrae
 Immortalis adit, longaevis nectaris haustu
 Pulsurus vitae senium, partesque caducas.
 1180 Vive beate pater, non in te furva vetustas
 Ius habeat, neu ulla dies oblitteret aevo.
 Sismundus tua sera puer, tua sola voluptas
 En patruo comes irrigua ceu virgula ripa,
 Surgit avos ultra, atque patrem virtutibus aequat.

Ad regem fra[trem].

D2^v

Consolatio.

- 1185 Adde piaie tot vota domus, Te maxime Praesul,
 Te quem purpureo radiantem Roma galero
 Indigitat, patriique vocant ad maxima Divi:
 Et dubitamus adhuc votivo laeta Tonanti
 Tura sacris adolere focus, tu numinis haeres
- 1190 Defuncti tu redde vicem, tua praecoqua virtus
 Invidiam penset superum, generisque ruinam
 Andrea, viden' ut plenos tibi gratia laxet
 Alma sinus, age coelestes ordire triumphos
 Ante annos, et spes hominum virtutibus exi.
- 1195 Naturae iam certus eras, cum te novus hausit
 Sed patriae melioris amor, finisque bonorum
 Authorem celebrare tuum: Tum invadere magnum
 Aethera, tum quaecunque retro Iudaea vetustas
 Prodidit, afflatique Deo fudere prophetae
- 1200 Eruis, arcani penetrans mysteria verbi.
 Ut chaos e nihilo tenebris eruperit, utque
 E nihilo pater omnipotens produxerit aevum,
 Ut pater e limo generis primordia nostri
 Finxit, humi dominum, miratoremque laborum,
- 1205 Eque maris mater concreverit ossibus Eva
 Causa mali tanti, quis eam deceperit error,
 Innocuus labem hanc qua caede piaverit agnus.
 Tunc omnes tentare aditus, devotus adire
 Tempia Deum, late sacri qua semina verbi
- 1210 Sparsa iacent, veterisque vigent miracula cultus.
 Ergo Palestinam parvi cunabula Iesu,
 Telluremque videre sacram, cineresque beatos
 Dulce Dei desiderium Zelusque trahebat,
 Quales sponsa Dei thalamos possederit olim,
- 1215 Unde profecta salus mundo, quibus exul in oris
 Illa Dei soboles patris, ille salutifer agnus
 Antiquam labem, generisque piacula nostri
 Eluerit, quo colle patris satiaverit iram.
 O quot ibi lachrymas muto quae vota sepulchro
- 1220 Fudisses, quanto satiasses numine mentem,
 Obstitit heu rigidus fati tenor, impius hostis
 Servito Syrios, et sacram pressit Idumen.
 Dat pietas animum, atque malis audacior ibas
 Accendens hac corda fide. Quid deinde tyrannis
- 1225 Quid mihi barbaries, vigil aut custodia valli

Studium theologiae.

- Obstiterit? sequar eia sequar, quicumque creavit
 Addet opem, feret et referet, per inhospita curram
 Aegypti, Syriae validos superabo vapores.
 Iam mihi per tenues aderit comes angelus auras,
 1230 Thesbytaeque senis coeli per inania corvi
 Sufficient epulas, satiabor coelite manna.
 Dicentem impediunt lachrymae gemitusque parentum,
 Iniectaeque manus fratrum, charaeque sorores
 Affusae torvis humeris, prohibentque ruentem.
 1235 Agna rudis chara veluti viduata parente,
 Solivagus dulci quam distrahit error ovili
 Per silvas matrem unanimem per saxa requirit
 Tabescens desiderio, nec amaena dolores
 Germina, nec suavi crepitantia flumina plumbo
 1240 Avertunt, crescuntque mora crescente quaerelae.
 Macte Deo puer, atque piae tam prodige vitae:
 Parce tuis et parce tibi, maiora deinceps
 His humeris tractanda manent, Ecclesia nutans
 Viribus est libranda tuis, tibi debita fato.
 1245 Hanc circum innumerae pestes Erebiq̄ue venena
 Hinc atque hinc immane fremunt, age suffice vires
 Qua potes, et victor coeli mercede labora.
 Fata viam fortasse dabunt, qua rursus Idumen
 Christiadam ferro repetet genus, et nova rursus
 1250 Libertas, Europae Asiam sociabit et Afros.
 Atque Dei sacrum pastor reget unus ovile.
 Tunc iuuet aetherei regis venerabile bustum,
 Ossa prophetarum, cineresque revisere sanctos,
 Qua cruce nostra salus, quo colle pependerit olim
 1255 Quas adiit terras, quo vertice raptus Olympo.
 Alme Deus sat poenarum satis hausimus irae,
 Sat luimus, laxa dextram, crimenque remitte,
 Inveniat vindicta modum, quid barbarus aras
 Incestat monstris, numenque impune profanat?
 1260 Parce piis, ignosce reis, sat poenitet omnes
 Admissi, saevum iam mitiget ira flagellum:
 Siccine per Solymos, per inaccessam Babylona
 Pannonias acies, ab avitaeque signa tulisti,
 Hicne Deo populus sacer extitit? heu ubi patrum
 1265 Relligio, sancti reges, heu nobile regnum
 Heu mundo metuenda manus, quo te improba vexit

D4^r

- Seditio, et civile nefas atque advena sanguis:
 Heu pietas, priscumque decus, nunquamne resurget
 Ungarici flos imperii, si parcere certum est
- 1270 Cur nimium cessas author Deus? erige busto
 Corvinos, sacra redeat Ladeslaus ab urna,
 Bellipotens veteri procedat Iula sepulchro.
 Interea donec cessas, atque ira residit: D4^r
- 1275 Ne prohibe fractis iuvenem hunc succurrere rebus
 Hic lacerae spes una rati, quo praeside surget
 Priscus honos, veteresque inducet patria cultus.
 Ergo Dei donis, Zeloque animatus Olympi
 Tecta remetiris patriae, iuratus in omnes
 Fortunae eventus, seu te infera regna iuberet
- 1280 Spiritus ille sequi, flammavve marisve profunda.
 Quis mihi nunc lymphas Aon, quae lympha furorem
 Sufficiet? volucres quis Pegasus induet alas?
 Dum vitae monimenta tuae, variosque labores
 Evolve divine puer, quibus hostibus unus
- 1285 Oppositus, quales valida cervice tumultus
 Sustuleris, non tristis hyems, non ignis anhelus
 Te tenuit, quoties furtis tentatus et astu
 Vicisti, non ulla lues pervertere mentem
 Evaluit, donis et inexpugnabilis auro
- 1290 Insignem egisti superato ex hoste triumphum.
 Parce tua virtute puer tam magna vel ausis
 Acta putes, Deus illa Deus, sic invia Moses
 Aegypti, et rubrum sicco pede transiit aequor.
 Sic Babytoniaca tres in fornace puellios
- 1295 Ignis non violavit edax, flammaeque pepercit
 Credibile est aliquem superis e fratribus aethrae
 Perpetuum lateri comitem, sociumque laborum
 Advigilasse tuo, tali duce nulla malorum
 Tempestas, non ulla animum deiecit egestas.
- 1300 Evolvant leges alii digestaque regum, D5^r
 Crimina discutiant et ius violabile firment,
 Iactent se bellis alii, turpique cruore,
 Assistant lateri regum, furtisque beentur,
 Praecipites alios amor irrequietus habendi
- 1305 Torqueat insomnes, curaque coquantur inani,
 Tu regere Andrea patriam pietate memento.
 Ecqua tuos divine puer satis aequa labores

- Ornabit merces, quae talio digna rependet?
 Civica sufficeret servato cive corona,
 1310 Laurea pacanti terras, aut hoste subacto,
 Te dignum nil invenient, tu miles Olympi
 Non civem, aut fragiles muros, non oppida servas,
 Sed coeli reseras iter, atque altaria sancis,
 Eripiens tenebris animas et Tartara frangens,
 1315 Innumerosque refers diverso ex hoste triumphos.
 Per cunctos igitur pietas te vexit honores:
 Ut posses prodesse magis, te Dacus, et ora
 Sarmatiae, iuvenem rebus praefecit agendis.
 Nunc reges orator adis, nunc templa sacerdos,
 1320 Et modo privatum modo publica commoda tractans:
 Nunc bona, nunc animas hominum, nunc corpora servas.
 Cura prior pietas, et ne qua parte vacillet
 Relligio, firmas socios, et phana revisis,
 Custodisque sacrum communis pastor ovile.
 1325 Qualis multiplices hominum formatur in usus
 Vulneris impatiens adamas, nunc torquis adornat
 Pectora, nunc implet dextram scyphus, unus in omne
 Artificum divisus opus, nec inutilis usquam.
 Vix impuber adhuc primo gena flore pilabat
 1330 Cum fasces antistes inis, proh quanta voluntas
 Auspicium est testata tuum, quis clamor ubique
 Que matrum lachrymae, quae spes quae vota bonorum,
 Ipsa videbatur positus ecclesia curis
 Gaudia testari, et sacrum motare cacumen.
 1335 Tunc lapidum risus, praesagaque somnia vulgo
 Iactari, vocesque imis exire sepulchris.
 Tandem inquit tandem e seris evolvite seclis
 Hunc unum pia fata diem, quo belliger Hunnus
 Pro patre Romano Corvina redintegret arma.
 1340 Euge novum numen patriae spes una, fidelis
 Palantum custos ovium, cui credita fato
 Res hominum, quem fida gregis tutela manebat.
 Euge Petri iurate comes, ecclesia mater
 Te pridem, te signa poli praesaga vocabant.
 1345 Perge salutifero moderari numine caetum,
 Coelestisque vigil roseo signate galero
 Pasce gregem, donec pretioso sanguine Christi
 Pallia tincta geras perfuncte laboribus aevi.

D5^v

- Ipse pater glauca velatus arundine frontem
 1350 Ausus erat proferre caput, seseque videndum
 Danubius praebere tibi, dominoque cruentas
 Ostentare genas, et cornua flere retusa. [D6^r]
 Tunc etiam indocilis coeli convexa tueri
 Ungaria.
- 1355 Ausa est semirutos pudibunda attollere vultu
 Ungaria informique tremens erepere busto
 Aspectu fruitura tuo, reducemque videre
 Natum, dilectique novo gaudere triumpho.
 Nondum passa virum, sed iam matura virago
 Tristis, inexpletum lachrymans, et vulnere crebro
- 1360 Tota patens, luctuque genas effossa madentes
 Semineci lugubre gemens apparuit ore.
 Tecta femur scissa laterum tenuis horrida laena,
 Nuda caput, centone rudi pedis occulit ima,
 Illinc Threicius cervici impendet acinax,
- 1365 Hinc accincta fugae proprio male provida damno
 Austria, subsidio protendit inutile ferrum.
 Illicet ingenti vix eluctata dolore
 Vitam inquit mea lux inopinamque gaudia portas
 O veterum bene nota patrum pulcherrima proles,
- 1370 Bathoree, agnosco cultus, habitusque meorum
 Sic se durus adhuc, et nondum degener Hunnus
 Extulerat, sic armipotens impegit in orbem
 Attila, sic geminos sub iura redegerat axes.
 Ut te post gemitus et inenarrabile vitae
- 1375 Ludibrium, post excidia opprobriumque meorum
 Accipio amplectorque libens, sine fraena furori
 Laxet amor, patere amplexus, longoque parentem
 Exsatis desiderio. Nunc si qua Deorum
 Est pietas, nunc nunc crudelem abrumpite vitam.
- 1380 Nunc non pigra mori, nunc fortunata iacebo. [D6^v]
 Dum te chare puer miserae solatia matri
 Indulgent saevos paulum miserata dolores
 Numina, ne fato superem tam dira nocendi
 Materies, et iniqua novis occasio poenis.
- 1385 Felices alios fortunatosque malorum
 Eventu qui damna fovet, Divosque nocentes
 Spe redimunt, me nil nisi si commune periculum
 Refficat, et socii sperem commercia casus.
 Mutua fraternas agitat discordia gentes,

- 1390 Exemploque mei toto concurritur orbe.
 Inarimen credas ruptoque Typhoea fundo
 Antiquum spirare nefas, et Erinnyas imo
 Materiem miscere chaos, sitit arma, cruenta
 Tellus, et consanguineis flagrat impia bellis,
 1395 (Infandum) venient tacito pede, vana sit augur,
 Sed venient graviora fide, mundoque nocenti
 Una lues, solus cunctantia fata moratur
 Bathoreus, dum se civili sanguine miscet
 Europae furor, et rabidi trux ira Gradivi.
 1400 Permutat solas nondum bene saucia merces
 Ausonia, incumbit sociali Belgia bello,²⁶¹
 In sacra ius gladii male cauta Britannia vertit,
 Gallus amat, nova quaerit Iber, Alemannia potat.
 Ast ego cassa mei iampridem accisaque rerum,
 1405 Gentibus exemplum, diro data victima Turcae
 Prostitutor, totoque (nefandum) prodigor orbe:
 Europae fideique pudor, tuus ille lacertus
 Nonne pudet, pars militiae fidissima sacrae
 Relligio, iurata tuae pietatis alumna.
 1410 Externosque utinam tantummodo passa nocentes
 Hoste premor gemino, quot heros tot nacta latrones,
 Impingat seu Turca latus, seu tristior illo
 Militibus sim praeda meis, audire querelas
 Et differre sat est, anceps qua parte timendum
 1415 An sociis an ab hoste magis, divellor utrinque
 Nec domini securam mei, qui perdidit, hostis
 Tento fidem, veluti medicatae Telephus hastae
 Passus opem, fiunt digna atque indigna relatu,
 Conditio facit immemorem, crimenque ferendo
 1420 Ulciscor, pudet insuetas tot frendere voces,
 Solius mea lingua iacet. Si forte requiro
 Tot dominos, aut huc illuc interprete longo
 Detrudor, vel concilio deludor inani.
 Saepe patrocínio, non intellecta, nefandi
 1425 Raptoris furisque mei, (sic urget egestas,)
 Ne videar nil ausa nocens, tolerare parata,
 Subiicio ius omne mei. Vix sobrius unus
 Hesterni foetore meri, tot atrocía solus
 Obstipo librat cerebro, videoque proboque,

[D7^r]

²⁶¹ A nyolcvanéves háború Németalföldön (1568–1648).

- 1430 Et damnis subscribo meis, parere coacta,
 Si capitis rea, si rerum, si carcere visa.
 Dii tantum ne ferte nefas, aut reddite vitam,
 Aut letho finite malum, nil iam moror, in me
 Fulmina cuncta pluant, meme hostis adobruat omnis.
- 1435 Tu cui felices promittunt numina cursus [D7^r]
 I pede felici, conantem plurima, turbat
 Clamor, et hostili sublatus ab agmine pulvis.
- Surge Ducum veneranda domus, foecunda virorum
 Bathorea, effaetaeque situm deponere senectae,
 1440 Stirps aequaeva polo, non in te ferrea sumet
 Ius Atropos, donec satiati numinis ira
 Desinat, et toti redeat pax pristina regno.
 Afforet illa dies, qua mundi sorde secreta
 Numen eris, cum perpetui concivis Olympi
- 1445 Emeritae capies iampridem praemia palmae.
 Ipse ego solennis vitta, viridisque corymbo
 Suspendam tibi dona tholo, tibi crebra quotannis
 Festa coronato procumbet victima cornu.
 Mox immortales animantem pectine pugnas
- 1450 Clanget Atlas, Hyperionios tranabo volatus,
 Magnanimum Rhiphaea citans in praelia Regem.
 Oenotriae vos culta plagae, vos Dacia mater
 Vos iuga Sarmatiae, vos Pannonis ora loquetur,
 Sacraque perpetuis inscribam nomina fastis.
- 1455 Cresce beata domus, pulchro te pignore ditet
 Numen, inabruptoque beet tua gaudia cursu.
 Haec ad oloriferi facunda volumina Brentae
 Cantabam, vacuus curae, dum Syrius arva
 Urit ad aurifluae recubans leve murmur aquai
- 1460 Dum dulci procul in patria ruit omnia fors [D8^r]
 Bellonae rabies, et barbarus arma fremit Mars.
 Sit satis o superi ter atroci clade piasse
 Bella, bis hostiles regali caede sarissas,
 Sanguine Danubium Temesinaque castra natasse,
- 1465 Et foedata duo civili Marte bilustra,
 Proh facinus, nec adhuc fraternos condimus enses.

Itinerarii finis.

Krakkó (Schedel, 1493)

V.

*Ob felicem et exoptatissimum serenissimi
Poloniae Regis Stephani ad oppidum Mechoviam
adventum ac cum illustrissime Cardinale nepote
congressum. Carmen gratulatorium.*

Kiadása: *Ob felicem et exoptatissimum sereniss[imi] Poloniae Regis Stephani ad oppidum Mechoviam adventum ac cum illust[rissime] Cardinale nepote congressum. Carmen gratulatorium*, in *Ephemeron* [...], Cracoviae, In officina Lazari, 1586, D8^v–F3^v.

Ez a verseskötet az *Ephemeron* függelékeként jelent meg, mintha Báthory András útjának az epilógusa lenne. Művét annak örömére írta Hunyadi, hogy a frissen kinevezett bíboros több hónappal Rómából való hazatérése után, 1585. március 14-én találkozott végre Báthory Istvánnal Miechówban. Tizenegy verset tartalmaz, amelyek közül az utolsó hárommal már Báthory István halála után egészítették ki a kötetet. Az első kompozíció egy üdvözlő, dicsőítő vers, amely kilenc részre van osztva. Az üdvözlő bevezető után sorban a király színe elé járulnak az uralma alatt álló tartományok, országok allegorikus alakjai: Lengyelország, Litvánia, Oroszország, a Porosz Hercegség, Livónia, Podólia és Erdély. A verset végül magának a királyi udvarnak az üdvözlése zárja. A másik nagyobb költemény egy oráció, amelyet Báthory István szaval el unokaöccsének, Andrásnak. A gyászversek előtt további három rövid, dicsőítő epigramma és himnusz is található. A *B. B.* című egyik threnos talán Báthory Boldizsár (1555–1594) monogramját rejtí és őt gyászolja. A király hirtelen halála miatt megbicsakló – eredetileg örömkötetnek szánt – kompozíciót a Báthory testvérek szájába adott három gyásznének zárja.

5.

Magnifico Domino Paulo Giulano: Serenissimi
 Poloniae Regis Stephani Secretario: Integerrimo,
 Intimo etc. Patrono ac benefactori suo magno:
 Libellum hunc animi grati primitias: Dat dedicatque,
 Author Franciscus Hunniadinus.

Aula Cardinalis Illust[r]is Regem venientem alloquitur.

Tot votis optata dies, dilataque longum
 Venisti tandem, qua te fortissime Regum
 Accipio, et toties optato perfruor ore.
 Iam tandem satia te mens, amplectere dextram
 5 Qua fortes cecidere Scythae, prosternere supplex
 Ante caput sacrum, et patriae venerare parentem.
 Salve igitur nostris verum decus addite seclis
 Virtutis vivum exemplar, ter maxime Regum:
 Salve iterum quo perdita res moderante resurgit,
 10 Inque potestates se vindicat Arctos avitas,
 Et magnis iterum tua Dacia cingitur orsis,
 Hocce tam magni populi servator et author
 Cuius virtuti vastus vix sufficit orbis
 Clauderis hospitio? Nunc quicquid pace vel armis
 15 Gessisti egregium, parvo lare tam brevis aula
 Complecti videor, totius et hospita mundi
 Sarmatiam, et magnum hospitio accepisse Bootem.
 Cerno triumphantes regni te vindice fines,
 Primaque victrici praecincta Polonia lauru
 20 Tali te dominum compellat blanda salute.

Polonia.
 Quo duce barbaricos temno securo furores,
 Huc ades o mea vita, meae vis una coronae
 Ut Sol immensum radiis illuminat orbem
 Corporis exhaustos anima cor ut irrigat artus,
 25 In cunctos mare perpetuum venas agit amnes;
 Sic tu vita tuis, te Rege Polonia regno

E^v

Nil hostile timens, et nulli praeda latroni.
Cerne meae plumas aquilae, iam crista resurgit
Candidior nive, iam nostra populator ab ala
30 Abstinet, et celso tollunt se vertice pennae.
Incipe maiores mea Vistula volvere fluctus
Ultra Indum, Tanaimque et clari nominis Istrum.
En domini praesaga sui se germine laeto
Vestit humus, cedunt hyemes, expandit odorum
35 Ver aries, Tropicoque ruit Sol a Capricorno.
Sic o perpetuum felicia currite secla:
Sic vitae tenor, et dulcis mihi desinat aetas.

Lithuania.

E2^r

Inde triumphato rediens Lithuania Moscho
Arrectum citat alipedem, gladioque coruscans
40 Incoat: unde loco, vel qua mihi sorte Deorum
Insperata salus ades o fortissime Regum,
Qui nostrum putri squallens insigne senecta
Expurgas, et degeneri rubigine terges
En eques armatus livens et humillimus olim
45 Emicat assurgens, atque hostem calce repulsat.
Tu patrum expurgas nostro grave dedecus aevo,
Tranquilloque novas virtutes inseris orbi.
Quamvis in ferrum se degener induat aetas,
Quamvis extremos mundo neat Atropos annos
50 Defectae tu forma rei, color unicus orbis.

Russia.

Ecce pharetratae validam succincta bipennem
Laevae, et terribilis villossae pellibus ursae
Russia. Si meritos labor exantlatus honores
Exigit, huc omnes lauri veteresque coite
55 Heroum tituli, quotquot mea protulit Arctos.
Cooperat extingui cum fama deside nomen,
Crebra gemebat ager pedibus succussus equorum,
Tranquillasque domos aliena quaerere terra
Cogebat longa vis enervata ruina.
60 Ante patrum vultus nati crudele luebant
Supplicium, charo genitor comes ibat alumno
In poenam, et iuncto laverunt sanguine bustum.
Nulla senectutem reverentia, nulla redemit

E2^v

Forma iuventutem, nisi quae pulcherrima passa est
 65 Concubitus turpes, hostemque cupidine flexit.
 Poena fuit vixisse senem, cervice luebat
 Consumpsisse dies, et iam matura sepulchro
 Vita breves horas properati perdidit aevi.
 Squallet adhuc campus nullo renovatus aratro,
 70 Foetaque nidificat vacuis in turribus ales.
 Quid fortes genuisse viros, et opinio famae
 Quid sive consilio vires, sine praeside miles
 Profuerat? cum terribili mihi res erat hoste,
 Quem nec Pellaei fregit fortuna monarchae,
 75 Persida qui quondam, Romanaque praelia risit.
 Nunc mites ovium ritu parere fatentur,
 Massagetaeque Scythae, et dirum nomen Alani.
 Extra praescriptum iam non audere Gelonos
 Miror, inaccessos et nullo tempore victos
 80 Cogis ad obsequium, tanta tellure diremptus,
 Terror es, et totum percellit fama Bootem.

Prussia.

Prussia quinetiam damni pertaesa prioris
 Vix oculos pudibunda levans. Si prisca movere
 Sit mihi fas, et facta queant infecta reverti,
 85 Officiis inquit quam Marte notescere mallem:
 Sed tua me non nota fides, ignotaque virtus
 Impulerat miseram stultis accingier armis.
 Nativo ceu gemma luto cooperta, profundis
 Delitet in tenebris, nec honora, nec utilis ulli,
 90 Sic splendor tuus, et nondum bene prodita virtus
 Vile fuit, quis enim magnos virtute Quirites
 Transgressum Arctoa genitum te crederet ora?
 Sed scelus hoc multo iampridem sanguine poenas
 Expendit, veterisque nefas abolevimus aevi.
 95 Te duce nunc iterum toto notissima mundo
 Gaudeo pace fruens, et ad imas remigo Gades.

E3^r

Livonia.

Inde triennali rediviva Livonia bello
 Electro radians, et rubra corallia vellens
 Qui mihi semirutas inquit iuvenescere turres,
 100 Qui desolatas seris cultoribus urbes

Restituis, salve communi nate saluti
Bathorae, aeternum Boreae patris ornamentum.
Acta patrum novi Romanae bella recordor,
Persidas, et bellax Macedo quae contudit arma,
105 Assyrios licet, et bello tremefecerit Hebrum
Fama prior, Medos, et inermem fregerit Indum,
Quos hostes, quae bella tuis aequaverit actis?
Tu non Armeniam ferro, mollesque Sabaeos,
Sed Scythiam Tanaimque domas: quae gloria Romam
110 Altius evexit? non victi gaza Philippi,
Non Arar, aut Rhenus, domiti sed gloria Daci,
Materiam semper virtus his rettulit oris:
Sic Italus Gotthis, sic Hunno Gotthica laurus
Cessit, atrox odiis civilibus occidit Hunnus.
115 Exulis unius triplici vix consule castra
Sparsa refert, veri licet insidiosa vetustas,
Militis et ducis officio tu functus, eodem
Tempore naturam et magnum tibi subiicis hostem.
Nunc ego pro populo, pro libertate recepta
120 Quid voveam tibi summo ducum, quae gratia restat?
Sufficiat dixisse mihi: Tu maximus ille es
Humanae probitatis apex, tutela Livonum,
Quo se perfectam virtus agnovit in uno.

E3^v

Podollia.

Quid toties Scythicos experta Podollia motus
125 Quid dicet? nisi Bathoreo se vindice tutam
Stagna per Euxyni dominam septemflua Ponti
Vincere, et hostili solitam ditescere praeda.
Quem non ulla prius poterant defendere septa,
Non fuga, non latebrae, nunc indefensus arator
130 Hostiles invertit agros. O sera Deorum
Sed ventura tamen gressu vindicta silenti,
Usque secuturos toties ultura nepotes.

E4^r

Transilvania.

Hinc fera Carpathias impellens vertice tures
Terribilis galea, atque ingenti nixa sarissa
135 Dacia sic. Longo iam semisepulta veterno
Torpueram, et belli vetus ille refrixerat ardor,
Per te nunc iterum video Corvina reverti

Secula, nunc vetus aes, et ferrea desinit aetas.
 Lactavit quondam proavi se laude vetustas
 140 Dive tui, sed te plus est genuisse, nec ullis
 Ungara laus unquam sese altius extulit actis.
 Nondum puber eras cum te Mavortius ardor
 Impulit, atque patri comes imperterritus iisti
 Priscam ignominiam, et fasces ulturus ademtos.
 145 Filius armorum castris adolesciscis, in ulna
 Militis, et patrium iuras ceu Paenus in hostem,
 Finitimique doces rabiem contemnere Turcae.
 Crevit cum titulis aetas, maturus honorum
 Ante senex quam puber eras, victorque prius quam
 150 Miles, et ante pilos praecox sapientia venit.
 Inde gradus omnes virtus egressa, modumque
 Humanum celsa se maiestate locavit.
 Neutra retardavit laudum fortuna tenorem,
 Aequa nec inflavit te fors, nec fregit iniqua
 155 Non unquam a solido mentem divertit honesto
 Utile permultis, multis et inutile bellum.
 Quod ius in populo non vis dominatur utroque,
 Pace viret pulchra quod plebs intusque forisque
 Tu tribuis, gemino fueram commune tyranno
 160 Ludibrium, pacis sub conditione, nefanda
 Multa tuli, duce te fines transgressa vetustos
 Laetor, et hostiles derideo tuta tumultus.
 Tu fidei pestes, quas ignorantia veri
 Stultave credulitas, dubiusve invexerat error
 165 Expugnas, Plebes sacra lue coeca flagrabat
 Hic nullos putat esse Deos, haec bellua credit
 Mortales animas, Vaticanae derogat ille
 Sceptra potestati, venerabile numen Iesu
 Temnitur, impius hic divum destruxerat aedem.
 170 Vana sequebamus nullo discrimine monstra
 Palantes ovium ritu, sua cuique placebat
 Relligio, miserique novis authore seipso
 Gaudebant placitis, errores error alebat
 Ambiguos, frater fratri, coniuxque marito
 175 Dissensit nato genitor, mendacia certant
 Autori damnosa suo, capit unica sedes
 Plures indigenis pestes, tectoque sub uno
 Coeca tenebrosas miscet discordia lites.

E4^v

Mille resurgebant una de stirpe nefanda,
 180 Ac error serit errorem. Tu mitia primum
 Attentas medici ritu, ne forte venenum
 Fortibus auxiliis, et non medicabile fiat.
 Nempe repentino putrefiunt membra calore, E5^r
 Quae magno riguere gelu, sed lenia furtim
 185 Conceptum eliciunt blando luctamine virus.
 Ergo reflorescit patriis pia rursus in oris
 Relligio, et secli sacra disciplina prioris,
 Quam nati natorum, et postera reccholet aetas.
 Tysiphonen saevas hortantem ad dira sorores,
 190 Audio Letaea vinctam mugire caverna
 Et fas et Stygio raptum ius omne tyranno.
 At tu iure potes patriae pater inde vocari
 Pacem qui vera cum relligione regignis.
 Quae tua sobrietas, quam frugi victus ubique?
 195 Quod studium pacis, si quis furor impulit hostem
 Arma sequi, quanta est rabidi moderatio ferri.
 Consilioque tuo tantum victoria cedit,
 Pace domi, quam Marte foris clarescere praestat.
 Non auro tuo castra nitent, sed ahenea longe
 200 Horrescit seges armorum, flictuque coruscant
 Terribiles aquilae, peditum imperterritus ordo
 Undique caeruleum sinuat latus, ipsa tridentes
 Bathoreos Bellona citat, pater ante rubet Mars,
 laetaque purpureis victoria remigat alis.
 205 Agglomerat lateri pietas comes, ut tua bello
 Increpuit tuba, magnanimo cadit impetus hosti
 Attonitus, ceu icta Deo viridissima pinus
 Sternitur, et densa verrit se nube comarum.
 Duc per Hyperboreae cristalla rigentia Tyles,
 210 Per freta, per saevas comes imperterrita Syrtes
 Te sequar, et calidas impellam cuspide Gades, E5^r
 Vive decus nostrum, et patrios reminiscere Dacos.

Aula.

Has inter pars Bathoreae non ultima turbae
 Tales addo preces, et te sic aula saluto.
 215 Salve, vive, vale, pacis servator et author.
 Nec vatis Rex dive tui breve temseris orsum,
 Hic ille est qui Medoaci secretus in umbra

Armatas Stephani laudes et praelia dixit,
Hic ille est, qui vix primaevo flore genarum
220 Conspicuus, magno laetum Paeanā parabat
Christophoro (heu nimium fati praeposterus ordo)
Invida cui nuper virides scidit Atropos annos.

6.

Serenissimus Rex ad nepotem.

Ut te chare nepos per multa pericula vectum,
Exhaustumque gravi iuvenilia membra labore
Accipio, amplectorque libens. Da basia dextrae
Infigam, et sacrae venerer sine frontis honores,
5 Quamvis Rex quamvis patruus, non me ampla retardat
Maiestas, et rapta manu tot ab hoste trophaea,
Complecti sacrum. Quae te patientia vexit
Per iuga, per scopulos, per iniqui flabra Bootae,
Ecquis inhumani fregit furias Aquilonis?
10 Ipsa tibi pietas comes astitit, ipsa patentes
Apperuit per iniqua vias, et carcere ventos
Strinxit, Hyperboreumque dedit mitescere coelum,
Hanc et inaccessi iuga deplanasse Bootis,
Hanc etiam Aeoliis Boream exarmasse sub antris
15 Credibile est, tutosque viae stravisse regressus.
Sic comes Aeneae pietas cervice vehenti
Sacrum onus, ereptos flamma populante penates
Et natum, atque aevo gravidi iam membra parentis,
Per flammas invenit iter, per tela, per hostes.
20 Sic Babyloniaca tres in fornace puellos
Ignis non violavit edax, flammaeque pepercit,
Thesbytemque senem coeli per inania corvi
Arcanis pavere cibis, et coelite manna.
Pelle graves animo curas, et membra quiete
25 Recrea, et optatis succede penatibus hospes.
Barbara terra licet, non barbarus incola, mores
Mollivit pia relligio, sumus ilicet omnes
Unius pastoris oves et ovilia Christi.

[E6r]

7.

Epigrammata.

Quis novus hic nostris exercitus appulit oris?

Pax, Pietas, Mars, Victoria, Iustitia.

Qua veniunt? terris. Cur? aurea secula condunt.

[E6^v]

Quae loca tot capiunt numina? mens Stephani.

5 Unica non potuit nostra Dea sede morari

Gloria, cur? terras, astra, fretumque replet.

8.

Aliud.

Ut pax in terris, ut vita paretur Olympo

Iunxerunt Stephano numina Gregorium.

Quam bene conveniunt fidus vigil atque corona

Coelestis vigil hic, ille corona Ducum.

5 Dii vigilem servate pium, servate coronam,

Pascat ut haec homines, pascat ut ille animas.

9.

Aliud.

Si te non isto mater Stephane ante vocasset

Nomine, cognomen iure corona foret.

Qui genus, et cives, defensaque regna coronas

Laudibus et meritis, relligione pia.

10.

Hymni ad lyram

I.

Aurei secli Stephane institutor
Perditas qui res vitio parentum
Vera labantis patriae corona
Pace coronas.

5 Pace iam floret rediviva tellus,
Imperant leges, et avita noscit
Iura libertas, placidumque virtus
Temperat orbem.

[E7^r]

10 Quae tuo merces satis est labori
Dive? custodi tibi quid precemur?
Hanc ut aeterna superi coronam
Sede coronent.

11.

II.

Si Iovi taurum, Bromio racemos,
Palladi baccas, Cererique messem,
Mente pro donis memori dicavit
Grata vetustas.

5 Nos tibi plebis pater atque custos
Pro focus, pro relligione salva,
Vi Iovi, Baccho, Cereri, Lyaeo,
Templa dicamus.

12.

III.

Europae columen quo Rege Polonia regnat
Una corona tibi regia nos satis est.
Non satis est ferro patrios defendere cives

Defensos etiam relligione beas,
5 Relligione beas, ergo terraeque polique
Exornet Stephani bina corona caput.
Ut possis servare homines, te numina servant,
Bathoreo Parcae secula longa neant.

[E7^v]

13.

Illustrissimorum fratrum Bathoreorum mutuae
absentiae Threnos etc.

Ergo tam tristes mea vita planctus
Ducis aeternum viduata fratre,
Ergo me longis inimica damnant
Fata querelis.

5 Luna ter senos reparavit orbis,
Solutus ignotis vagus hospes oris
Nescio quali superes iacesve
Advena terra.

10 Dividor mentem dubius caducam
Te super pontum, sub utrasque lustrum
Cardinis metas, animumque cura
Uror edaci

Sive consuetis animum relaxem
Lusibus, seu me salibus iocosis
15 Inter aequales recreem sodales
Ocia captans.

Seu per umbrosos nemorum recessus
Seu ad apricae leve murmur undae
Sive concentu volucrum sonoro
20 Taedia fallam.

Non aves mulcent animum canorae,
Nec nova silvae virides iuventa,
Cerva nec dumis agitata, non ar-
genteus amnis.

[E8^r]

25 Solus es nostri medicina morbi
Tu graves curas animo repellis
Solis, aeternis sine te meum cor
Ignibus ardet.

30 Quid mihi prosunt epulae salubres,
Quid merum? forsan animae meae pars
Altera, aerumnas miser, exul, aeger
Taedia potat:

(Absit o) forsan vel Iberus illum
Carcer absumpsit, vel iniqua vivum
35 Servitus pressit, gemitusque flens in-
tegrat amaros

Nuncius saltem miseram levaret
Unicus curam: sed et unda et omnis
Conticet tellus, reperit nec ullas
40 Littera voces.

Nunc peregrinos avium volatus
Nunc tuo forsan venientes orbe
Alloquor ventos, Zephyrique vobis
flabra remitto.

45 Daedaleas si Deus ullus alas
Addat, ardentes iuвет ire contra
Cardines, non me plaga fabulosi
Sistat Hydaspis.

50 Ite vos curae veteresque planctus,
Ite vos saltem quibus est potestas,
Moeror, et languor, gemitusque saevae
Nuncia vitae.

[E8^v]

Saepe fraternos miserata planctus,
Chara, nox dulcis simulachra fingit,
55 Et licet toto dirimaris orbe
Me tibi reddit, Te mihi reddit.

O quot amplexus, quot inanis umbra,
Accipit, reddit, sine fine grates
Lachrymis mistas, videor beatam
60 vivere vitam:

Repperi postquam vacuum cubile,
Strata profusis inimica verro
Luctibus, saevisque iterata plango
Pectora pugnīs.

Has ego vellem triplicare noctes,
Falsus ut saltem satiaret aegrum
Vultus, et desiderium levaret
Quaevis imago.

Si Iovis furto triplicata nox est,
70 Herculis quondam, quid avara Luna
Denegas iusto spatium furori
Luna triformis.

Non ego Ditis populare regiam
Cingor, aut vafrum laqueare Martem,
75 Non Iovi fulvum detraho capillum
Sacrilagus fur.

Illius paulum propiore vultu
Perfrui fratris patiare fatum,
Illius, cui me genus atque amoris
80 Copula iunxit:

Illius quem si patrias ad arctos
Dii peregrina referetis ora,
Refferet tantum memor et perennis
Gratia factum.

F

85 Thura seu vobis Hecatombe, melve
Plena seu Horni placet ara vini,
Thura, vinum, mel, Hecatombe, sacras
Imbuet aras.

14.

B. B.²⁶²

Hei mihi quantis pater o Deorum
Vita moralis premitur procellis,
Saeva quam duris hominem reservant
Fata ruinis.

5 Hos agit toto vagus error orbe,
Hos maris vasti vada salsa sorbent,
His furor Martis satiatur illos
Angit egestas.

10 Me vagum toto sine fine mundo
Flore consumpto melioris aevi,
Nulla me charis inimica reddunt
Numina terris.

15 Ut cinis saltem miserum cadaver,
Corporis fessi tegeter paternus,
Vilis ut saltem meliore busto
Umbra iaceret.

F^v

20 Cervus et damae sua lustra norunt,
Languidas nidus recipit volucres,
Finis est longo requies labori
Tempore certo.

It comes nascens rudis agna matri,
In pedes infans vitulus resurgit,
Congerit victum, sequitur parentem
Pullus ab ovo.

²⁶² Talán Báthory István unokaöccsére, Báthory Boldizsár (1555–1594) erdélyi fejedelemre utal, akit Báthory Zsigmond végeztetett ki Szamosújváron.

25 Ista nec quaerunt, nec arant, nec ullas
Construunt aedes trabibus, nec altum
Navigant aequor ratibus, nec implent
Horrea messe.

Cuncta privatim sua sors tuetur,
30 Spiculum, cortex, fuga, dens, venenum,
Robur, et Squammae, bifidoque duplex
Ungula cornu.

Natus aerumnis lachrymosus infans
Incoat vitam lachrymis caducam,
35 Lachrymis ducit, lachrymisque claudit
flebilis aevum.

Vix eram primi brevis hospes aevi,
Raptus a cunis dominam frequento
Regiam, tyro tener, et gradivi
40 Miles alumnus.

Mille vitavit mea vita mortes,
Cuspides inter gladiosque crevi
Anxius vitae, dubiusque rerum
Omnibus annis.

F2'

45 Neu quies toto superesset aevo,
Curro per latum vagus hospes orbem,
Exulis ritu, volucres ferasque
Inter et hostes.

Iam meos casus elementa norunt,
50 Ossa sunt longis tenuata curis,
Concidunt sensus, et arant seniles
Tempora rugae.

Gentium cultus, habitusque lustris,
Anxius, nusquam mea lingua, nec vox,
55 Gestibus saltem, dubiisque mutus
Annuo signis.

15.

Altera.

Parce profuso mea vita planctu
Frater indignos laniare vultus,
Parce, nec florem maceres iuventae
Parce querelis,

5 Quid tibi prosunt vigilatae noctes,
Quid mihi? et tristes sine fine planctus,
Vitaque curis tenuata, quid su-
spiria longa.

10 Conscio forsán miserante coelo,
Fata mitescent inimica, reddet
Ullius forsán tibi me mihi te,
Angulus orbis.

F3^r

15 Sin meo nullus superest labori
Finis, et dulcem patriam videre
Invidet fatum, dubius nec unquam
Desinet error.

20 Sum tuus vivens moriensque et ultra,
Nulla fraternum prohibere fata
Nomen, et sanctos poterunt amores
Nulla vetustas.

Te loquar fessus moriente lingua,
Desinens in te mea mens quiescet,
Te, tuos vultus animus vocabit
Voce suprema.

25 Parvus exili tumulabor urna
Solus, amplexu procul a meorum,
Pulverem forsán mihi non negabit
Hospita tellus.

Neu meos difflet levis aura manes,
30 Neu quis exsanguem pedibus proculcet,
Quisquis es parvo cinerem viator
Comprime saxo.

Nauta seu saxum, vel arator arvo
Eruat durus, moveatque bustum,
35 Litteras creta memores pusillo
Inprime saxo. F3^v

Hic iacet parva peregrinus urna
Patriae civis nimium remotae,
40 Quisquis es parvum cinerem qui transis
Parce sepulto.

Finis laus Deo.

VI.

Piis manibus D. Stephani Bathorei quondam Poloniae regis inclytii

Kiadása: *Piis manibus D. Stephani Bathorei quondam Poloniae regis inclytii*, Cracoviae,
Ex officina Lazari, 1588.

A huszonkét hosszabb-rövidebb költeményből huszonegy Báthory halálát gyászolja. Az előszóban felhívja a figyelmét Báthory Zsigmondnak, hogy apjának és nagybátyjának halálával a jótétemények sora nem veszhet el, csak szünetet tart addig, amíg Zsigmond új patrónussá nem válik. A királyt gyászoló legfontosabb költemény a Báthory-apoteózis, amelyből megtudjuk, hogy volt Hunyadinak három fivére is, akiket apjával és anyjával együtt veszített el még fiatalon egy pestisjárványban. Báthory dicső tetteinek felsorolásához ismét Kleió múzsát hívja segítségül. A király haláláért egyértelműen Simone Simonit teszi felelőssé. István halálos ágyán még nyugtazza családtagjai – András, Zsigmond, Boldizsár és Grizeldisz – sorsának jó irányba haladását, majd öntudatlan állapotba zuhan. Újból megjelenik Virtus, de már csókjaival sem tudja feléleszteni Istvánt.

A második leghosszabb vers ismét egy toldalék a gyász mögött. A *Victoria Othonis* a 10. századi magyar kalandozások és I. Ottó 955-ös augsburgi győzelmének – amit valójában győzelemnek sem igazán nevezhetünk – elmesélésén keresztül Zsámboky János Bonfini-kiadását kritizálja, és egy gúnyos betétverset is tartalmaz, Zsámboky epitáfiumát.

A2^r

Illustrissimo Transilvaniae Principi Sigismundo,
D[omini] Stephani Bathorei, quondam ter maximi
Poloniae regis, ex fratre nepoti, etc. Domino ac
Protectori suo benignissimo.

[A2^r] Non hanc, Illustrissime Princeps Sigismunde, aeterni nominis ac gloriae Regi Stephano, tuo patruo, sanctissimoque patri tuo Christophoro, pro eorum immortalibus, tum in patriam publice, tum privatim in me meritis, referre gratiam, iam diu mihi deliberabat animus. Nihil mihi fuit in vita iucundius, quam perpetuam meam erga eos fidem et observantiam, evidenti aliquo testimonio comprobare, contemptisque diversis hominum de me iudiciis, omni studiorum meorum conatu, meritis eos exornare laudibus, a quibus ego tam multis et tam magnis fuissem beneficiis

exornatus. Non quia divina eorum praeconia, me praecone indigeant, aut id ego pro rei magnitudine, exigua ingenii facultate assequi posse confidam, sed quia me debere profiteri. Qua in re, etsi nec eorum merito, nec meo debito potuerim satisfacere, hoc tamen videor consecutus, ut homines aperte fateantur de me, piae ac aeternae memoriae heroes istos, sua beneficia in hominem minime ingratum deposuisse. Caeterum cum illis iam in numerum divorum relatis in successionem descenderis haereditatum patris, et virtutum patrum, id quod viventibus ipsis a me debebatur, post mortem, sanctissimis eorum reliquiis, hoc est tibi, rite persolvo. Ac me quidem clientis [A3^r] et debitoris, te vero patrocinii munere fungi decet; ut non tam amissum eorum morte beneficium, quam intermissum, utque non sublatus omnino, sed mutatus tantum videatur patronus. Consolationem afferre non est huius temporis, cum plaga sit recens, neque ingenii mei, cum dolor sit ingens. Sed hoc tantum conari volui, ut piis Magni Patrum manibus, quas pro tempore possem, solverem exequias. Suscipe aequo animo tenue hoc et obscurum, meae in te fidei et observantiae signum: meque quantumvis indignum, innata illa ac haereditaria gentis tuae humanitas, sua protectione et gratia dignum faciat.

Inclytæ Bathoreorum familiae perpetuus cliens et servus, Franciscus Hunniadinus.

16.

Divi Stephani Bathorei apotheosis

A4^r

Scilicet hoc nostris Europa miserrima damnis
Deerat adhuc: ut quae afflictis haec unica vita
Haerebat populis, Divum indignatio divum
Carperet, et tristi damnaret secula nocte.
5 En haec est spes, en fessos quae sola fovebat:
Scilicet hoc toties per vota petivimus aris,
Funde preces, venerare Deos, confide futuris:
O viles operae lacrymarum! Ergo ibis in urnam
O sacrum caput, o sanctorum regula Regum?
10 Ibis, et aeternum obscuris miscere seclis,
Semideum decus heroum, modo quem ter ovantem
Iuppiter horruerat; cuius modo nata per omnes
Fama ferebatur populos; cui parva futura
Eos et Arctos erant: minor ibat barbarus hostis.
15 Non iam Sarmaticos narrabit fama triumphos,
Martia nec dulces abrumpet buccina somnos:
Non Scythicos animosa trahent in praelia Reges,

Bathorei trepidum super Oriona tridentes:
 Iam faciem saevi non terga videbimus hostis:
 20 Clausit cuncta pavor; belli Deus obticuit Mars,
 Pullaque deiectis victoria degener alis, A4^r
 Odit equos, oditque viros. Hei qualis agit sors
 Res hominum, quibus est obnoxia casibus aetas!
 Deflevi iuvenis vos o mea cura sodales,
 25 Attonitas cum pestis edax depasceret urbes,
 Moeroris rudimenta mei: mox ordine fratrum
 Fata trium: hinc summam generis matremque patremque
 Quos rapuit lux una duos: Mihi saeviit uni
 Mors: levis ictus erat: Nunc alte vulnus adactum,
 30 Quod non ulla dies, non ullum oblitteret aevum.
 Quid doleam infelix, nisi nil superesse dolendum!
 Qui vitam dabat, hos artus qui spiritus egit;
 En iacet, en vitam secum et spes abstulit omnes:
 Mortua membra sumus inhumandaque. Non homo, non rex
 35 Unus obit; sed honos, sed longo parta labore,
 Et iam certa salus una cecidere ruina.
 Flent mutae leges, Regis regnique potestas
 Tecum nata perit; non cedunt arma togatis:
 Icta metu trepido mussant fora, curia moeret,
 40 Omnia solus eras. Qualem te nuper in armis
 Suppliciter venerantem aras, et opima sacrantem
 Caeruleo a Borea, et tremefactum vidimus orbem.
 Non erat haec aetas tam magno lumine digna,
 Non erat hic populus. Si te melioribus annis,
 45 Vel saltem meliore loco tua fata tulissent;
 Quanta patet tellus, uni tibi consona vatum
 Certaret chelys in laudes. Si te duce Troia,
 Vel Macedum populi, vel robora Romanorum
 Aucta forent. Tu Pelides, tu fortior Hector, A5^r
 50 Maior Alexander, gravior pro Caesare Caesar,
 Natus eras: non Creta Iovem, non India Bacchum,
 Vana nec Herculeos laudaret Graecia caestus,
 Nestoras, et geminos, et cum Rhadamante Lycurgum.
 Quid tibi nunc Sismunde animi miserande? quot imo
 55 Corde premis gemitus, aeger? visisque videsque
 Dilecti funus patruī, qui nuper ovantem
 Amplexus, Diis ingratis tot vota vovebat
 Votaque solvebat, ne te gravis exitus olli

*Ad Nepotem
 Sigismundum.*

- Eriperet properum: Illius tu cuius in ulnis
60 Vagiisti puer: Illius qui corde sinuque
Te, veluti gemmam, voto trepidante fovebat.
Quae mala sors tanto viduavit sidere mundum,
Quae fera vis superum cladem hanc impresserit orbi,
Facta atrociam, fata immitia, secla scelestam,
65 Clio doce: vel moeror adhuc si vos coquit ingens,
Si lacrymis pia Cyrrha natat; ne abrumpite luctus:
Laurigeros crines funesta cingite taxo:
Vester alumnus erat, vestrum decus, unicus aevi
Maecenas, Sol unus, et inclita Martis imago.
70 Tu vires, magno pater, ingeniumque dolori,
Sive polos, sive Elysios sacra accolis umbra
Aspira: dum iusta tuo non sponte sepulchro
Solvit amor. Magnum iam spe conceperat orbem
Europa, et raptis vix fidere Turca trophaeis.
75 Iam late rapidus Ganges, Eoaque Bactra,
Excidio venturum Asiae Libyaeque tremebant
Bathorem: poterat iam fama nominis alti
Ire Deo similis, superumque assurgere mensis
Pulcher honos, celsoque caput iubar indere caelo.
80 Tunc cui soli hominum et divum concessa potestas,
Fortuna omnipotens et inevitabile Fatum,
Naturam tali compellat voce parentem.
Magna Deum genitrix, foecundo cuius ab haustu
Secla fluunt, a quo rerum venit utraque finis:
85 Siccine perpetua damnat formidine gentes
Vis inimica Deum, ut populos impune per omnes
Gens eat haec? Nullum ne Polona potentia finem
Inveniet, sceptrique modum? nunquam ne quiescet
Indomiti fera mens Stephani? Maeotica regna
90 Calcavit, gladiis Tanain²⁶³ immanibus hausit:
En spe plenus adhuc ab Hyperboreo Atlante
Victor ad auroram Nabathaeaque sceptram, cruentam
Fert aquilam: Heu quantas acies stragemque daturus:
Heu quot inundabunt Turcarum sanguine rivi
95 Ni prohibes: Ergon' tam longo parta labore
Maiestas, unaque cadent tot regna ruina?
Scilicet hic populus tranquilla pace fruetur,
Iura dabit mundo, et rerum tractabit habenas,

*Historia mortis
Stephani Regis.*

A5^v

*Fortunae ad
Naturam oratio.*

*Stephanus terror
Orientis.*

²⁶³ A „Maeotica regna” és „Tanais” a legyőzött oroszokra vonatkozik, tehát a livóniai háborúra utal.

- Europae atque Asiae, bellis circumsonet orbis.
 100 Non ita: Sarmatiae potuit quae summa potestas
 Esse, fuit: nunc versa ruat retroque fluat sors.
 Sin vetor imperio divum, et vice non eget orbis,
 Reddo comam gyrumque tibi, mortalia currant
 Libertate sua, status, et tenor unus agat res.
- 105 Dixerat: Illa graves seclis et imagine mundi
 Attollit vultus: animarum examina, totis
 Dependent membris, moritura orituraque regna,
 Laeva ingens, intextum auro gemmisque volumen
 Explicuit gremio, solidam immortalis adornat
- 110 Dextram adamas, quo res, rerum, et stata tempora signat
 Tunc contra sic orsa refert. Quae secula currant
 Vidi equidem: nec me, quamvis longaeva, fefellit
 Canities, Stephani simul imperterrita late
 Bella, quater victos super intonuere Triones.²⁶⁴
- 115 Degener haec aetas veteri iam turbida ferro
 Ignavos senio foetus exhausta ferebat,
 Ne virtus et honos et avitus hebesceret ardor,
 Cura Deum decus hoc imitandum indulserat orbi
 Ut neque Munychias ultra quereretur Athenas
- 120 Noster honos, nec Pellam, olorigenosque Lacones,
 Nec reges Roma alma tuos: victoria velox
 Annibalis, Fabii²⁶⁵ vigilantia, Caesaris artes,
 Robur Alexandri cumulo se agnosceret uno.
 Quis melior caestu Pollucem Castora gyro
- 125 Vincere? quis valido iaculum extorsisse lacerto,
 Aut Athamanthaea ventos aequare sarissa?
 Pax aeterna domi, Mars et victoria circum,
 Ter victos Scythas imperio parere coegit,
 Indocilesque iugi populos sua sub iuga misit,
- 130 Heroum super acta Deumque in nomen iturus
 Credo equidem: sed tu Divis invicte secundis
 Sarmata non longum laetabere: Venit honori
 Virtutique modus. Tu cui data summa potestas
 Vertere res hominum, regnisque imponere finem
- 135 Utere lege tua, et Divum mandata facesse.
 Sunt mihi Tartarae tres uno nomine Dirae

[A6^r] *Naturae ad
 fortunam oratio.*

[A6^v]

²⁶⁴ A Danzig, Polack, Velikie Lukie és Pskov elleni északi hadjáratokra utal.

²⁶⁵ Quintus Fabius Maximus Verrucosus (ca. Kr.e. 208–203), aki a második pun háború idején a Hannibál elleni óvatos stratégiája miatt kapta a „Cunctator” jelzőt.

In poenam, quas ira Deum mortalibus aegris
 Addidit: has exci tenebris et solve barathro:
 Fac odium mortesque serant, inimicaque regnis
 140 Bella, et pestiferi condant se mente Simonis;
 Cui regis commissa salus, vitaeque potestas
 Custodi ceu agna lupo: cui regia soli
 Limina, purpureique patent arcana cubilis.
 Huic Acherontaeis geminos de crinibus angues,
 145 Unde nefas odiumque et coeca oblivio recti
 Dic agat in venas Alecto, animaeque nocenti
 Instillet noxas. Illum quo stante moveri
 Sceptrata nefas, illum ante omnes viridi amputet aevo,
 Mox pacem elidat populis. Video horrida rerum
 150 Diluvia, atque suo nutantem cardine mundum:
 Heu quantas iterum flammam, quae incendia summet
 Sbrovia²⁶⁶ fax, qua vi erumpet male tecta favilla:
 Sanguine quaesitas defendite sanguine leges:
 Carpsistis bona pacis, ad haec mala carpente belli,
 155 Dixit, et ingenti tellurem solvit hiatu.
 Prosiluere chaos tenebrosi monstra barathri,
 Et terras qua iussa secant: dat euntibus ingens
 Luctum Acheron, flammam Phlegethon, obliviam Lete:
 Una Moeror iners, Curaeque Iraeque sequaces,
 160 Quos inter Mors abruptis iam libera fraenis
 Tellurem quatit insultans. Pater horruit aether,
 Cui letum portenta ferant, cui triste paretur
 Exitium: stellae caelo cecidere minores,
 Phoebas Erythraeos texit caligine currus,
 165 Altaque tergemini duxere incendia Soles.
 Illa Gygantaei ceu fulgure rupta corusco,
 Tela trisulca Iovis vel praecipites cataractae,
 Donec inextincti violentia deflagret aestus
 Limitem agunt. Quaecumque viam fecere ruendo
 170 Flent animae, sequitur gemitus, lamentaque matrum,
 Nec genus omne hominum, sed quae dignissima vita
 Angue notant. Fessos vix merserat aequore Titan
 Alipedes, solito duratus cruda labore
 Membra pater, gelido lassus remeabat Atlante:
 175 Occupat hic, facilemque viam Dea nacta nocendi,

Simon medicus regius.

[A7^r]

²⁶⁶ Utalás Samuel Zborowski (ca. 1540–1584) lengyel arisztokrata halálára, akit 1584-ben végeztetett ki Báthory István (A Zborowski-ügyről és a körülötte feltámadó propagandairadalomról lásd: Brzeziński 2014).

- Obiectu furvae tellurem nubis opacat,
 Virus agens late: Tum qua tenuissimus oris
 Halitus, atque arctas penitus rimata medullas
 Insinuat pestem, spargitque per intima letum.
- 180 Nox ruit, et gelidum involvit caligo Bootem: *Regis infirmitas.*
 Olli somnus iners in anhelos non venit artus:
 Torpent membra gelu, venis insibilat ignis:
 Lascivit ceu scurra Simon, quaeque una voluptas
 Vina, suas artes, pleno cratere coronat. *Simonis perfidia et malignitas.*
- 185 Proh pudor Italiae nostris male nate ruinis:
 Hunc tu involvis crudeli bellua leto,
 Qui vita servandus erat, qui fovit egenum
 Patris non Domini ritu? Cur viscera nostra,
 Cur oculum mundi furialibus effodis ausis [A7^v]
- 190 Pernicies populorum? Heu quam bene Thracia cuspis
 Hac dextra casura fuit, sperandaque sera
 Libertas, Geticis non servitura sarissis.
 Crescebat neglecta lues. Pater ilicet, altum
 (Sensit enim divum invidiam) suspirat, et heu heu
- 195 Nosco deos ait, et spatium fatale meorum,
 Ibimus. O utinam non prorsus inutilis aevo *Regis morientis oratio.*
 Vixerit hic animus, longis si exercita curis
 Munere functa suo est vita haec mortalis: abunde
 Viximus o superi: promissum reddite finem
- 200 Optatumque diu, pro qua mercede tot annos
 Corporis exhausti duos exantlo labores.
 Ah miseri, quos terrarum plaga longa relegat
 Unica spes generis, mea pignora chara nepotes,²⁶⁷ *Rex de nepotibus sollicitus*
 Quos procul expositos odio insidiisque malorum *Andreas Cardinalis.*
- 205 Deservi infelix: Hunc relligionis amore
 Fons fidei pia Roma tenet: Minor ille paternos
 Sismundus miti Dacas ditione coerces: *Sigismundus Princeps.*
 Tertius aestiferam Libyen gentesque pererrans
 Hesperias, et quas oriens moriensque videt sol, *Balthasar B.*
- 210 Currit inexhaustum. Vos o miserescite Divi,
 Accipite hos, meque his morientem solvite curis.²⁶⁸
 Sic mundi segura nec ullo vulnere tristis
 Puraque mens, nullo temerabit sidera luctu.
 Hac sint vota tenus: vidi mea gaudia, claro

²⁶⁷ Báthory András (1563–1599).

²⁶⁸ Báthory Boldizsár (1555–1594), 1594 nyarán pár napig erdélyi fejedelem. Báthory Zsigmond megölette.

- 215 Adiunxi genero sociali foedere neptem.²⁶⁹
 Dixerat. Olli ingens iamdudum corpore languor,
 Et tristes oculi summa iam in morte natantes [A8^r]
 Exsolvunt paulatim hominem: cadit illa viri vis
 Indomiti, et sacer oris honos: vigor igneus altae
 220 Mentis hebet, magnaetque animae compago laborat.
 Sic ubi virgineas Scythicis aquilonibus ussit
 Grando rosas, niveum primo flevere pudorem,
 Deficit hinc moriens teneros sua vita obeliscos,
 Totaque per pulchros exspirat gratia visus.
 225 Accedit fatis. Quinto vix Phosphoros orbe
 Infaustum extulerat mundo iubar. Ille tuus Sol
 Sarmatia armipotens, Europae illa unica lampas
 Maerorem mundo desideriumque reliquit.
 At procul ut Divum invidiam cognovit, inanes
 230 Effudit quaestus, caeloque miserrima Virtus
 Desilit in terras, tantae videt omina cladis:
 Regia muta silet: squallent ignobile muri:
 Flent fora, non stipata viris, non persona linguis:
 Ut vero luctantem animam morientis, et ora
 235 Vidit, utraque manu pectus percussit honestum,
 Eiulatur, immortale gemens: simul illa comantem
 Proiecit galeam, et rubram scidit horrida vestem.
 Nondum tabida mors aeterna nocte ligarat
 Membra viri, sacrumque aboleverat oris honorem,
 240 Iniecit sese, vitamque per oscula quaerens
 Dilectam legit ore animam: Ter sustulit aegrum
 Implexa cervice caput, ter colla comaeque
 Stare negant. Magnum est sic inter fata dolorem
 Nec diu si vita diu mortalibus ulla est,
 245 Viximus invidiam contra Divosque nocentes; [A8^v] *Virtutis ad regem*
 Iam te summa dies, vitaeque novissimus usus *morientem oratio.*
 Gavisum vocat ad superos: age, sordibus aevi
 Excute te, victurus obis. Quid sedibus istis
 Carnifices inter curas, haec digna Deo mens
 250 Nata Deo, ingratis ultra teret otia terris?
 Haec est illa dies primaevae ab origine vitae
 Nascenti promissa tibi, dilataque longum
 Pro charo populo, pro libertate tuorum.

²⁶⁹ Zsigmond nővérét, Báthory Grizeldiszt (1569–1590) Jan Zamoyski lengyel főkancellárhoz adta feleségül Báthory István 1583-ban. (Erről részletesen lásd: Máté 2021.)

Egisti pulchrum summis in honoribus aevum:
 255 Vicisti invidiam meritis, virtutibus hostem,
 Aspera nec fregere nec inflavere secunda:
 Invicto placidas urbes heroe replesti,
 Magnanimos duris sociasti Sarmatas Hunnis.
 Non in te morti, non in te ius erit ullum
 260 Atroci invidiae, aut victi tua terga videbunt.
 Numen es: huc attolle oculos, agnosce parentem:
 Illa ego sum, duce qua quondam sociaque laborum
 Quaesiisti decus aeternum immortalibus actis,
 Chara tibi ante omnes Virtus, operumque ministra
 265 Tantorum, vitae requies, comes unica mortis.
 Ergo age Diis genitam hanc, dignam melioribus oris
 Redde animam, divumque volens te coetibus infer
 Mecum inter superos aevo fruiture beato,
 Et iam terra vale: Largo sic fata sopore
 270 Membra rigat. Tunc quicquid erat mortale caducumque
 Exuitur, dolor, et curae labesque recedunt
 Corporeae, par illa Deo, nata illa Deo mens
 Sordibus eluitur. Iam sese agnoscit imago
 Authoris syncera Dei: Volat alitis instar,
 275 In nubem, et qua lactiferi patet area circi,
 Intrat, et aeternum Diis se immortalibus aequat.
 Dive parens, te nunc stellantis Regia caeli
 Aeterna beat ambrosia, assessuque Deorum,
 Inter et heroas felix conviva minores
 280 Exultas, ridesque tui ludibria busti:
 Nos inimicitiae, insidiaeque, iraeque sequuntur:
 Hinc Moschus premit, hinc Oriens denunciat arma,
 Civiles inter gladios fera saevit Erinnyes.

*Stephanus in numerum
 Deorum relatus.*

B^r

17.

Monodia, ad tumulum eiusdem divi regis S[tephani] B^r

Quo fessum quaerimoniis
 Declinem caput? Hei, quibus
 Meme luctibus obruam?
 Hei dolor dolor.

5 Vita mors mihi dulcior,
Curarum quies horrida,
Supremum propera diem,
Hei breves rosae.

Supremum occidit occidit
10 Vitae vera salus meae
Nostri gloria seculi,
Hei dolor dolor.

Ut ros, ut breve lilium,
Quae per educat herbidum,
15 Ut Sol irrubuit gravis,
Hei breves rosae.

Maerent languidulum decus,
Marcent vividulum caput:
Et matrem repetunt humum,
20 Hei dolor dolor.

O lux, o animae meae
Iucundum iubar. Hei cui
Tempestatibus in mediis,
Hei breves rosae.

25 Cui nos deseris o Pater
Irritata tot hostium,
Inter tela minancium?
Hei dolor dolor.

Cessant iusticio fora,
30 Legum conticuit tenor,
Europae cecidit nitor,
Hei breves rosae.

Aeterna vice temporum,
Durus sic rotat ordo res
35 Divum sic agit arbiter,
Hei dolor dolor.

B^v

B2^r

Nunc tellus violaribus
Ridet versicoloribus,
Nunc bruma riget horrida,
40 Hei breves rosae.

Ut Sol auricomum caput,
Nunc pellucidus aperit,
Nunc iniurius opperit,
Hei dolor dolor.

45 Bustum qua licet o Pater,
Iustis verro doloribus,
Herbis suave virentibus,
Hei breves rosae.

18.

Epicedia, in funere divi regis Stephani

I.

Ne Deus esse velis Stephane immortalibus actis,
Mortalem tulit invidia mors et corporis huius
Conditio: sed parte tui meliore superstes
Numen es, emeritusque aeterni civis Olympi.

19.

II.

Implevit totum postquam virtutibus orbem
Defensae Stephanus gloria Sarmatiae;
Non capit haec tellus, alio migrabimus, inquit,
Iam me regna vocant altera, terra vale.
5 Ergo aut aeternae novus indiges additus aulae
Est Deus: aut dicam numina et ipsa mori.

B2*

20.

III.

Fallitur hoc quisquis Stephanum sub marmore quaerit,
Gloria qui terris, qui modo vita fuit.
Quomodo qui terras implevit et astra: morari
Sede potest parva? quomodo vita mori?

21.

IIII.

Dum senibus maiora facis Stephane inclyte: Te mors
Ante diem rapuit, dum putat esse senem.

22.

V.

Quis iacet hoc busto? Pietas, Victoria, Pax, Mars?
Quae loca tot claudunt numina? Mors Stephani.
Unica non potuit tam parva sede morari
Gloria: Cur? terras, astra, fretumque replet.

23.

VI.

Bathoree armipotens, te Principe visa renasci est
Rerum optata salus: te moriente mori.

24.

VII.

Bathorei brevis haec tumba est, quem maxima monstrat
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

25.

VIII.

Vixisti nostrae multum, Stephane inclyte, vitae:
Vive tibi posthac, Rex pie, vive Deo.

26.

Elogia divi regis S[tephani]

B3^r

[I.]

Dacia, Musa, Fides, Gradive, Polonia, Roma,
Funde, resolve, riga, proiice, sterne, seca,
Planctus, ora, genas, galeam, diadema, capillos,
Corde, elegis, fletu, vertice, fronte, manu.

27.

II.

Flent homines, flent dii, Stephanum non esse, fuisse,
An potius gaudent, esse, fuisse suum.

28.

III.

Mortalis, Deus alter eras mortalibus: at nunc
Immortalis, es immortalibus ornamentum.

29.

IIII.

Tecum nata fuit pietas, pax, gloria, Mars, spes,
Et tecum vixit; te moriente perit.
An tecum ingratas terras, mortemque perosae
Vivere desierant, vivere nunc iterant?

30.

V.

Belli Artes Tibi, Opes Regnis, Et Vincla Scestis:
Vis uno dicam nomine? BATOREUS.
Spes Abiit Regni, Mors Atra Tibi Imminet Armis:
Vis alio dicam nomine? SARMATIA.

31.

VI.

Quo pax et pietas, Stephano moriente, recedunt?
Cum Stephano repetunt astra Deumque suo.

32.

Sub effigie divi regis S[tephani]

B3^v

[I.]

Illa ego magnorum genitrix celeberrima regum,
Clarius hoc mundo Dacia nil genui.
Diis ortus, mundo genitus, tibi Sarmata vixit,
Caelo missus erat: non obiit, sed abiit.

33.

II.

Semideus fuerat: potuit pars altera cerni,
Altera non: Deus haec, haec homo, neutra mori.
Illa Deos inter vita meliore potitur:
Haec hominum vivit mentibus, ore, sinu.

34.

III.

Ille novus Caesar, similem cui nulla tulerunt
Secula, cui similem secula nulla dabunt.
Haec animae magnae induerat quondam inclyta membra,
Sarmatiae Stephanus vera corona suae.

35.

Distichon continens annum, aetatem, regnum,
mensem, diem, diei partem, etc. obitus Divi R[egis]
S[tephani]

VIX noVIes seX, bIs qVINos reX, VIDerat annos
bIssenI bIssena haVsIt noX anXIa MensIs.

/Collige literas numerales./

36.

Divo Stephano Bathoreo, quondam Poloniae regi
inlyto, servatori Reipublicae, patri patriae, Optimo
Max[imo] B4^r

Author quas potuit solvit exequias.

B4^v

Appendix 3.

37.

Franciscus Hunniadinus Stanislao Rescio.

Misisti munus fulvo pretiosius auro,
Sarmatiae Cicero Rescie magne tuae.
O me felicem nimium, si contigit unquam,
Carmina iudicio me dare digna tuo.
5 Nunc ego, quod tanto reddam pro munere munus,
Dic mihi, qui tuus est, quid dabit ille tibi?
Do flenti lacrymas divini in funere regis,
Qui tibi non regis, sed vice patris erat.

B5^r

Appendix 4.

A Lech-mezei csata (Weiditz, 1520)

38.

Victoria Othonis, ad M[agnificum] D[ominum],
 Paulum Giulanum,²⁷⁰ contra Ioan[nem] Sambucum,
 ex Annalibus Antonii Bonfinii nondum a Sambuco
 depravatis, veritati suae, ac honori patriae restituta.

- Civiles acuit dum seditiosa tumultus [B6^r]
 Sarmatia, externis mox servitura tyrannis,
 Me iuvat historiae secessus inter amoenos
 Ire per acta patrum, et pulsus sequor otia curis.
 5 Scis Hyperionio qua se deplanat ab ortu
 Vindelicum nemus, occiduis nascentem ubi Rhenum
 Cautibus, et magnum non magnum vidimus Istrum.
 Non procul hinc parvo serpentem pulvere cernas
 Montano de fonte Lycum collesque propinquos, *Lycus Germaniae fluvius.*
 10 Quos victor calcavit Otho:²⁷¹ stant didita templis
 Scuta virum Pharetrae leves atque Hunnus acinax.
 Haec loca terrarum communi vasta ruina
 Quondam squallor iners inamoenaque tesqua fuere,
 Gradivo populante et bellum immane fremente.
 15 Cerne ruinosa iam semisepulta senecta,
 Et genus et cineres, abolitaque nomina regni.
 Tu mihi quae rerum series eventaque noscis,
 Antiquas age Fama vices et temporis acta
 Praeteriti, si quae nondum haec obliterat aetas
 20 Exalta tenebris, et per monumenta virorum
 Altius i: Remi quondam Cimbrique Daaeque
 Usipetes, Tungrique leves et Gotthicus horror,
 Et quos veligero rudior plaga distinet Albi; *Germani olim
 Romanis terribiles.*
 25 Involvit quondam Hesperiam, ducibusque Latinis,
 Cognomen famamque dedit, Germanicus unde

²⁷⁰ Gyulay Pál (~1550–1592), Bekes Gáspár titkára, majd Krakkóban magyar alkancellár, akinek Báthory István 1577-ben adományoz nemességet. Erdélybe hazatérve megházasodik, birtokokat szerez. A Báthory Zsigmond és unokafivére, Báthory Boldizsár közti ellentét miatt kellett meghalnia. Amikor egyes tanácsurak felvetik Báthory Boldizsár megölésének ötletét, és erről az érintett is tudomást szerez, a dolog ódiumát Gyulayra és Gálfi Jánosra terhelik. A szabad kezet kapott Báthory Boldizsár katonái szabdalják szét Gyulait 1592. december 10-én, reggel 6 órakor abafői birtokának házában. Gyulayról lásd: Szabó 1974.

²⁷¹ I. Ottó német-római császár (912–973) magyarok feletti 955-ös az Augsburg melletti Lech-mezőn.

- Vandalicique duces et Cimbrica nomina Regum.
 Nondum Iuhra vetus nostros effuderat Ugros,
 Ugros unde sibi nomen veter Ungarus hausit.
 30 Tunc Arar et Rhenus plusquam Nisaeus Hydaspes
 Nobile nomen erant, Romani robora belli
 Hinc steterant. Donec praegnante flagellifer Hunnus
 A Borea ceu fulmen iit: Tunc gloria Rheni
 Dilapsa est: Gades et Atlantiferam Pyrenen
 35 Stravit, et Italiae centena repagula rupit.
 Tunc domitor mundi populus, tunc Roma monarcha
 Accepit cervice iugum et fraenum ore momordit:
 Gallia tunc audax bello consumpta trimestri,
 Gallia, quam vix Roma novem sibi subdidit annis.
 40 Tunc Libyae Reges, et quos brevior profundo
 Intercurrentis dirimit fluor Hellesponti
 Accessere, suumque ultro misere tributum.²⁷²
 Ex illo nunquam vetus illa resurgere Roma
 Evaluit, desolatos hinc Gallus, et illinc
 45 Non bene defensos rapuit Germania fasces.
 Iam pater Acolias Alpes Paeninaque saxa
 Cuspide, non Paeno patefecerat Hunnus aceto,
 Caeduntur domitae nullo discrimine gentes.
 Concidit Europae multos dominata per annos
 50 Maiestas, et opes et vinci nescia virtus,
 Migrantes passim ceu moenia nulla supersint,
 Aspicias magno e Latio, non ardua victos
 Moenia, non scopuli nec inexpugnabilis agger
 Protegit, indomiti quondam cadit ardor Hetrusci.
 55 Deseritur late Ticinus et Addua et ingens
 Gradivo superante Padus: Vix pervia ventis
 Intentata feris cursu montana citato
 Scandit eques, summi iuga velitat' Appennini.
 Non silvae, non saxa viros, non oppida servant,
 60 Invia nec tutos praebent arcana recessus.
 Ipsa diu bellax populus Germania, fracta
 Cuspide, nativis ausa est se condere silvis.
 Nondum urbes et agros non ardua moenia norant,
 Sed silvis natos et tuta valle tenebant,
 65 Occulti latebris, et rapto vivere sueti,
 Aggere tunc urbes atque indefensa locorum

[B6^v] *Ungarorum patria
 Iubri, unde Ugri
 deinceps Ungari vocati.*

*Hunni seu Ungari
 Romanam monarchiam
 evertunt.*

*Ungari Europam
 crudeliter vastant.*

[B7^r]

*Ungari Germaniam
 populantur.*

²⁷² Itt a vandálokra és gótokra utal.

- Sepserunt, muroque locum descripsit arator.
 Parva mora est: victas repetunt impune quotannis
 Relliquias, cessere metu, tutasque recurrunt
 70 In latebras, linquunt plenam custodibus urbem,
 Et vitam pepigisse sat est: non degener audet
 Fortunam sperare timor, Divosque secundos,
 Ut vinci didicere semel. Tunc Gallia et omnis
 Suevia, et indomiti late confinia Rheni,
 75 Et Liger, et quoscunque rapax maioribus undis
 In mare fert Rhodanus, communibus hausta procellis
 Ingentes abiere novas: damnumque secuta,
 Horrida barbarie saevis obmutuit armis
 Romani vis eloquii. Quid profuit ultro,
 80 Subdere colla iugis, Scythicosque inducere mores?
 Tot damnis non empta quies, suctusque labori
 Miles inexhausta iam desolata ruina
 Regna quatit, fugiunt redivivo rure coloni,
 Victo nulla quies populo: stant omnibus oris
 85 Incerti rerum. Longo consumpta tumultu
 Italia, et robur Graiorum, et Gallia bellax
 Ludibrium fati, miserandaque militis Hunni²⁷³
 Materies fuit et Scythicae vivaria praedae.
 Damnavit fortuna nefas, et fessa nocendo
 90 Miscuit immodicis alterna adversa secundis,
 Et breve momentum victricibus intulit armis.
 Vicinos praedator eques invaserat agros,
 Exigua sine Rege manu, dum Martia cessant
 Classica, dum forti tellus sub Othone quiescit.
 95 Funditur in campos Hunnus vastator apertos,
 More lupi plenum circumgrassantis ovile:
 Dant urbes, dant arma locum, percurritur Albis,
 Quasque pater Rhenus, quas dura Bavaria gentes
 100 Nomine non uno silvis emuniit altis.
 Non haesit fortuna virum, pervaditur ingens,
 Obicibus ruptis vesano Gallia motu.
 Non tulit ardentem impune et dira ruentem
 Magnus Otho: validas stipat tyrone frequenti
 Urbes, et multo late loca milite sepsit.
 105 Olli exultantes et onusti divite praeda,
 Ad parvum venere Lycum, qua se ardua rupes

*Civitates in Germania
 ante Ungaros rariae vel
 nullae vide munst. [Sebastian
 Münster, Cosmographia.]*

*Linguarum mutatio in
 tota Europa ab Hunnis.*

*Populorum ab Hunnis calamitas.
 [B7^v]*

*Europa Ungarorum
 vivarium, vide Bonf.*

Victoriae Othonis historia.

*Ungari tumultuarii Galliam
 et Germaniam vastant.*

*Otho imperator Ungaros
 tumultuantes adoritur.*

²⁷³ Bonfini, *Rerum Ung.*, Dec. I, lib. 10.

- Subiugat, et vacuum tuti metantur ad amnem.
 Interea magnas haurit delectibus urbes,
 Atque vias obstruxit Otho. Coit omnis in unum
 110 Gallus, et Italiae vires. Sed et Hellas, et armis
 Iam consumptus Iber, unus praedator et alter
 Debellandus erat totius viribus orbis. [B8^r]
 Par animus, non par numerus: discrimen utrinque
 Par steterat praedam crudeli strage suorum.
 115 Emit Otho: finxit titulos, et nomine victor,
 Ex non devicto claros tulit hoste triumphos. *Ridicula Othonis victoria.*
 Hinc genus, et magnum nomen, retroactaque bella.
 Et Rheni dominos Germania iactat Othones,
 Vana laude tumens et coeca cupidine famae.
 120 Quid si Danubium bello transgressa, vel album
 Caucason et Volgae populos, in vincula clarum
 Oceanum daret et Scythico ius diceret axi?
 Magnum erat invicto concurrere comminus hosti,
 Et Scythiam atque mares animos vivamque videre
 125 Militiam: Tanti vis Ungara veniit olim.
 I modo Pannonium Sclavogermane vel Hunno,
 Dedecora Sambuce decus, vanoque latratu
 Deme fidem veris famamque. Quid improbe mutos
 Sollicitas cineres? Cur inclyta facta parentum,
 130 Exteris historia et longo procul excutis aevo?
 Nil agis hac rabie, terreno carcere liber
 Maior it invidia, et morsus deridet inanes
 Iam caelestis honos: scelus hoc qua clade piabis?
 Quas poenas periure dabis, si nomen inane
 135 Posteritas leget, et nondum premet atra caput nox?
 Nonne fuit satius lingua laniasse procaci,
 Qui cives odere tuos, qui templa Deosque
 Et fas omne gravi profanavere rapina?
 Scilicet haud aliter clarus, quam turpibus actis
 140 Romanas Nero delicias, Herostratus ussit [B8^v]
 Excellentem Ephesum, atque operosae fana Dianae,
 Ille venenato sublimia dente peredit
 Magnorum monumenta virum, cineresque beatos,
 Et te turpis honos in cives inque penates
 145 Armavit, nostroque cupis notescere damno,
 At tu venturo sis ut diuturnior aevo,
 Carmina digna tuo canimus Sambuce sepulchro. *Epitaphium Sambuci.*

Historiae fur Ungaricae, non author et author,
 Et sine doctrina doctor, non arbor et arbor,
 150 Sambucus iacet hic: nulliscius, omnisciusque,
 Exspue qui transis, cinerique imminge viator.
 Forsan erit tempus, quo iusta piacula tantum
 Expendet scelus, atque tibi pro sanguine sacro,
 Debita persolvent merita praeconia vitae
 155 Nati natorum, et poenas memor exiget aetas.
 Quod si me viridi non exeret Atropos aevo
 Invida, maioresque Deum tenor annuet annos.
 Maiori mihi clade lues, ultrice flagello
 Te sequar: et iustis in te bacchabor lambis.

39.

Melos, ad Cancellarium Zamoscium victorem.

Quae tibi digna dabunt servati praemia cives
 Zamosci patriae pater? Zamosci,²⁷⁴ etc.
 Externo internoque refers simul hoste triumphos:
 Infandum prohibes iugum.
 5 Dive parens, non totus obis Stephane inclyte: Vivit,
 Vivit bellipotens gener: Vivat.

²⁷⁴ Jan Zamoyski kancellár (1542–1605).

VII.

Carmina eiusdem

Kézirat: Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, B.M.V.C. 398/k, F3^v–[F5^v].

Kiadás: Szabó 1963.

Johann Broser kolozsvári unitárius lelkész jegyezte be 1601-ben egy *Ephemeron* – vagyis az *Ephemeron* kötettel együtt kiadott *Ob felicem* – példány végére *Carmina eiusdem* [Énekek ugyanattól] összefoglaló cím alatt Hunyadi máshonnan nem ismert 11 versét.

40.

Tu contra cives iniusta bis induis arma, F3^v
Turpiter abiecta veste bis inde fugis,
Quid, an demens, civilia bella fovere?
Fidere fortunae temnere iustitiam.
5 Ante coegisti dacos concurrere dacis,
Fraternaue manus commaculare nece:
At nunc unanimes abruppis Sarmatas Hunnis;
Ante nunquam infelix nunc duo regna secas.
Disce tuo damno resipiscere: forsitan olim
10 Crimine pro nimio bis quia poena manet:
Pone modum bellis: fodi terram conseri vites:
Arma gerant stulti, tu sapienter ara.

41.

In legatum pontificium Claudum F4^r

Claudus Apostolica quid vult legatus ab urbe
Quodque malum nobis prodigia ista ferunt.
Roma pedes firmos aut non habet amplius: aut hoc
Bathoreo amisso claudicet imperium.

42.

Aliud

Claudicat huc Sixti²⁷⁵ claudus legatus et illuc.
Et geminos reges inter utrumque tenet,
Quos signat natura cave, mens improba monstris
Convenit et claudo non nisi clauda fides.

43.

In tumultum Polonicum

Dum duo germani certant de paupere regno
Germanos inter stulte polone, peris.
Dirimite miseri dum tertius ingruat hostis
Unius et domini fiat utrumque caput.

44.

Aliud

Unum non poteris tolerare Polonia regem
Unius qui patriae qui pater orbis erat,
Disce modo infelix multos tolerare nocentes,
Pacem non poteris, incipe ferre iugum
5 Nunc ruite in ferrum pro libertate Poloni
Nunc odisse licet nunc periisse licet.

²⁷⁵ V. Szixtus (1521–1590) 1585-től pápa.

45.

Epitaphia divi regis Stephani

Hic me coniectum curis odioque meorum [F4^v]
Hausit summa dies et inevitabile fatum,
Restitui invitis et honorem et regna Polonis
Indomitas Scythiae vires, Prussumque rebellem
5 Marte fero domui, servavi iura fidemque
Faelix aeternis nisi famam extendere fatis
Fata invidissent, nostrique ignavia secli.
Flete piae leges, cives gaudere protervi
Libera iam vestris taxata licentia fraenis
10 Moribus et similem vestris iam quaerite regem.²⁷⁶

46.

Aliud

Quid mihi pro victo pacata Polonia Moscho
Pro salvo populo quid dedit? Invidiam.
Principe me quod honos et mortua fama revixit
Iuraque quod sanxi quid dedit? Invidiam.
5 Quis furor invidia mentes afflavit iniquas
Proque benefactis cur male facta dedit?
Libertas, mala lex, et prava licentia regni,
Venalisque fides, ambitioque levis.
Ergo pax, plebs, ius, honor, inudiaeque valete
10 Et bona libertas: iam mihi parta quies.

47.

Aliud

Marte invictus eram, vicit mors saeva, quis author?
Non vis, non virtus ulla: duo medici.
Quid mirum haereticus proscriptus et hostis uterque
Divorum atque hominum corporis atque animae.

²⁷⁶ A vers alatt áthúzva: A[nno] 1601 D[omini]

5 Horum lite perii, sed adhuc sub iudice culpa est [F5^r]
 Porrigit hic undam, porrigit ille merum
 Non satis occidisse fuit secuere peremtum.
 Quid visum est secto corpore? sanus eram.
 Consilio valui membrorum mole vigebam
 10 Artibus italicis heu miser occubui
 Disce meo damno cuivis non credere vitam
 Vis cuique in dubiis fidere? fide tuis.

48.

In Stanislaum quendam Czolek Polonum perduellem

Qui sanum Phalarin immansuetumque Neronem
 Audisti, videsne hoc non magno corpore monstrum?
 Vipereos mirare oculos, et felle fluentem
 Linguam, et gentili vorantem sanguine dextram
 5 Hic ille est pudor, ille hominum legumque ruina,
 Sarmatiae pirata Solek postquam ille paternas
 Attenuavit opes alea, decoxit honorem,
 Se sceleris socium, germano adiunxerat hosti,
 Hic ubi ventosa crevit petulantia linguae,
 10 Ausus erat Scythiam et victos promittere Dacos
 Atque Asiae dominum, bello contemnere turcam,
 O dignum furca, et non uno fuste cadaver
 Tunc inter fures, atque inter anilia pensa
 Assuetus cunnis, humilique habitare cloaca
 15 Furcifer audebis sexum infamare virilem.

49.

In quendam magnificum [F5^v]

Cum tu nil magnum, nil parvum feceris unquam.
 Quorsum magnifici nomen inane geris?
 Errorem nosco, dubiaque vocabula vocis,
 Nil magnum faciens tu faciendus eris.

5 Ergo magnus eris, cum latus cum bene longus,
Arbore tensus eris, cannabe tractus eris.

50.

Epitaphium cuiusdam

Hic iacet Emericus qui nulli vixit amicus
Dignus erat laqueo dicere plus nequeo.
Mortuus ut porcus quem si non devorat orcus
Attamen ad Stygias praecipitatur aquas.
5 Cui facilis versus et ad haec nova busta venitis
Ad tumulum vates exonerate nates.

Litteras creta memores pufillo
Inprime saxo.

Hic iacet parua peregrinus urna
Patriæ cuius nimium remota,
Quisquis es paruum cinerem qui transis
Parce sepulto.

Jesu Baxotte Jura

7. 8. 7.

Finis laus Deo.

Carmina eiusdem

Tu contra rivos in iusta bis viduis arma,
Tumpebis abiecta iusti bis iudi: fugis,
Quid, ad domos, civitatis bella formis?
Fidere fortuna domum in iusti iure.
Quid, rogiſti datus contumere datus,
Fraternas manus commaculatis iuris,
Et nunc incanis abrupis Sarmatis Humis;
Quid, ungi inſilie nunc tuæ vana ſtat.
Diſſi tuo dano reſiſſiſſi: forſitan olim
Orum pro iuris loquuta: pona manu
Poni modum bellis: ſedi iuram cauſam iuris:
Quia gerant pulchri, in ſapientia ara.

In legatum pontificium Claudum.

Claudus Apollina quid nullo hatus ab ubi
Quodq; malum nobis proctigia ipa sunt.
Roma fides firmos autem, habita p lig: aut hoc
Barbore amisso claudin in Frum: ?

ALIUD

Claudicat huc dixi Claudus legatus idellur.
Et geminos regis inter utrumq; lauit.
Euos signat natura ram, mens in proba monstris
Concurrit et claudo non nisi clauda fides.
FN TVMVLVA POLONICVM.

Dum duo germani ortant di paupre vigo
Germanos inter sulh. polom. pris
Dixi mihi miseri dum stellig ingratu bo. ps.
Vnig id domini fiat utrumq; raput.

ALIUD

Vnum non potras lohrari polonia vigo
Vary qui pulchra qui fules orbis erat,
Dixi modo infelix multos lohrari notatis,
Patrem non potras, incipi furi ingum
Nunc vult in firmum pro libertate Poloni
Nunc odissi hinc nunc prijs. hinc.

EPITAPHIA DIVI REGIS

STEPHANI.

Hic mi confecta cuius octidq, in dō
 Flauis summas dōs et inuitabili fatum
 R. i. h. in uicis et honorem et regna Polonis
 Inclomitas Seybia uicis, Prusung, et bellum
 Marti pro dōmni, firmam uicis, fidemq,
 Falipatūnis nisi famam ex hōmni. f. d. b.
 Papa in uicis, no. prig, ignauia f. d. b.
 f. l. p. p. l. y. c. i. u. s. p. a. n. c. h. i. p. r. o. h. r. i.
 Libera iant uicis, d. p. a. t. i. l. i. c. i. a. f. r. a. n. s.
 Moribz et f. m. i. l. i. t. i. a. n. o. s. t. r. i. s. i. a. m. q. u. a. r. t. i. v. i. p.

ALIVD.

Quid mihi pro nullo facta Polonia Moscho
 Pro saluo populo quid dicitis! Inui etiam.
 Principi me quod bonos et mortua fama uicis
 Inuicis quod sanxi quid dicitis! Inui etiam.
 Quis furor in uicis montis afflanit iniquas
 Proq, benefactis cui mali facta dicit!
 Liberos mala lex et fraus licentia regni,
 Venalisq, fides, amicitiaq, hōnis.
 Ergo pax, plēbs, ius, honor, inuicisq, ualēt
 Et bona liberos: iam mihi parata quid.

ALIVD.

Marti in uicis, uicis mors facta, quis author?
 Non nis, non uicis ulla duo uicis.
 Quid mirum hōmnes proscriptos et lesos ubiq,
 Quod atq, hōmīnū corporis atq, animi.
 Hō

Homini hinc proxi, sed adhuc sub iudici culpa est
 Porrigit hic unquam, porrigit illi unquam
 Non satis occidisse fuit sterni prurulum,
 Quis visum est seculo corpore! sanguine
 Consilio valui memborum mol. nig. dam
 Arctis calicis huius misit occubui
 Dicitur ino damnus cui vis non reddere uis
 Vis rursus in dubijs fide. fide. hinc.

IN STANISLAVUM QVENDAM
crolok Polonum perducit de m.

Qui sanus Phalarim in manus unquam, Herone
 Audisti, in tra hor non magno corpore moueri!
 Vipreos mirare oculos, et fide fluitantem
 Linguam, et gentili vorantem sanguine dextera
 Hinc illi est pudor, illi homini hincq. ruina,
 Sarmatia pivam solite postq. ille paternas
 Attenuavit opes alca, deropit honorem
 Se sceleris sorium, germano ad imperat hosti,
 Hic ubi inuicta crevit petulantia lingua,
 Ausus erat Scythiam et victos promittere bacos
 Atq. Asia domini, bello contemnere turram,
 Dignum parca, et non uno fuisse cadaver
 Puncti inter fides, atq. inter amilia ponsa
 Assueti cumis, sumiliq. habitare cloaca
 Fuxi fides audobis seipsum infamare uiridom.

In 9.

IN QUORUNDAM MAGNIFICVM.

Cum tu nil magnum, nil paruum feceris magis.

Quorsum magnifici non sum inani gloria?

Errorum prope, dubiaq; uocabula ueris,

Nil magnum faciens in facinorosis eris.

Ergo magnus eris, cum latus eris bene longus;

Arboris huius eris, canuisti ueris eris.

Epitaphium cuiusdam.

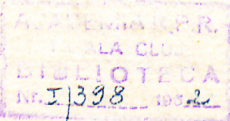
Hic iacet Ennius qui nulli inquit amicis
Dignus erat laqueis dicitur ipse regis.

Mortuus ut prope qui sine ueritate erant
Attamen ad Pygmalionem perit perit aquas.

Cui fuerit carnis et ad hoc non basta ueritas
Ad inuicta ueritate exponere ueritas.

Quod inuicta ueritate exponere ueritas

B.V.M.

VIII.

Kiadás: Szilágyi, kiad. *Szamosközy István...*, 1877, 147.

Szamosközy Istvántól ismerjük azt a Báthory Zsigmond 1593. április 2-án öntött, *Farkas [Wolf(gang)]* nevű díszes, bronz ágyújának egykori disztichonját, amelyet Hunyadi írt.

51.

Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito, Lector!²⁷⁷
Auspiciis crevit maxima Roma meis.

²⁷⁷ „Későbbi kéz javítása”: *Auspiciis nata est inclita Roma meis.*

Appendices

Appendix 1.

Stephani S. Georgii Epigramma.

- Hesperia patrias dum sede reducis ad arctos
Bathoreum, dulcide tornans carmina plectro,
Hunne Maro, gelidos domino comes usque Triones
Tityron antiquum, et querula Melibaeon in umbra
5 Bucolica videor modulantem carmina canna
Panaque Faunosque et nympharum audire susurros.
Ecce novos carpunt flores, curruntque canistris
Naiades, sentitque novos Amaryllis amores,
Auritaeque volant Andina ad sibila lauri.
10 Euge sacri fontis duplex Arctoe poeta
Gloria, Pannonii praeco sublimis honoris,
Bathoreae tuba virtutis, qui rursus ad Arcton
Mnemosides spreto revocas Helicone camoenas.
Tu vero gemina psallentem come corona
15 Phoebe sacer vatem, medicas qui lautior artes
Molibus alternat studiis, et doctus utroque
Hippocratem magno docet indulgere Maroni.

Appendix 2.

Aliud

- Bathoreum nuper violas Permessidos halans
Vidit odaeporicon Phoebus et obstupuit.
Fallor, an Elysias ait aspernatus arenas
Andinus Daca vivit alumnus humo?
5 Pierides, aptate novo nova sarta Maroni,
Andinus posthac Hunniadinus erit.

Appendix 3.

Stanislaus Rescius, Francisco Hunniadino.

Legimus hesterna scriptas tibi luce Camoenas,
    Quis neque Phoebeus blandior esset olor:
Obstupui: nec iam divinum miror Homerum,
    Nec tua sunt tanti carmina magne Maro.
5 Desino mirari promptam Nasonis avenam,
    Qui quicquid voluit dicere, versus erat.
Quam subiti surgunt genio dictante lepores,
    Innumeri risus, innumerique ioci!
Salve igitur multum divine poeta, parensque
10 Eloquentii, et patriae gloria prima tuae:
Scilicet hoc tantum volui, salvere iuberem
    Te, quo candidius nil sacra laurus habet.

Appendix 4.

Stanislaus Rescius, Francisco Hunniadino.

Cunctorum pater elegantiarum,
Et vatum pater omnium et decorum,
Francisce unice: quotquot hoc in aevo
Luserunt numero hoc modo, et modo illo,
5 Boni Apollinis optimi poetae,
Pleni numine, numine et sororum,
Quae Pimpli nemora incolunt et Ascrae.
Prudenter facis et amice valde,
Fleni quod lacrymas remittis udas,
10 Nec tantum tibi credis esse scriptas.
Nam Regis Stephani videre dulce est,
Hoc quicumque canit modo modo illo,
Nomen, cui similis nec est secundus,
Nec maius generavit alma tellus
15 Quenquam: cui pudor, aequitas, sororque
Pacis, sacra fides, amorque veri,
Quando ullum invenient parem per aevum?

Appendix 5.

[Aszalai Mátyás verse Hunyadi Ferencnek írt leveléből.]

Kiadás: Szabó 1881, 478.

Salve Pegasidum decus immortale sororum,
Salve Paeoniae Nobilitatis bonos.

Appendix 6.

[Aszalai Mátyás másik verse Hunyadi Ferencnek írt leveléből.]

Kiadás: Szabó 1881, 478.

Sic vivam Phoebo, sic vivam gratus Iaccho
Obsequar ut iussis vir memorande tuis.

Jegyzetek

Acidalia: *Acidalius*, boiótiai forrás Ὀρχομενός közelében, ahol a Kháriszokkal fürdött Vénusz (Pauszaniasz, *Gr. descr.* V.172–180). Ebből jött Vénusz mellékeve: *mater Acidalia*. Tehát magára Vénuszra, vagy valami Vénusszal kapcsolatosra vonatkozik. (Martialis VI.13.5; Vergilius, *Aen.* I.720).

Acroceraunium: sziklás hegycsúcs Epirusz északi részén a mai Akrokerauni-, vagy Tenger melléki-hegyvidéken (albánul Malësia Akrokeraune, vagy Malet Bregdetare). Általánosságban: olyan hely, ahol az embert szerencsétlenség éri.

Addua: Adda, a Pó egyik mellékfolyója.

Aeacides: Aiakosz leszármazottjai. Általában Akhilleusz, de használják Perszeuszra, Péleuszra, Telamónra stb. is.

Aeacus (Αἰακός): Iuppiter és Aigina folyamistennő fia és Aigina szigetének királya. A harmadik alvilági bíró Minósz és Rhadamanthüsz mellett.

Aedon: Csalogány (ἄηδών), amely utal a mitológiai Aédónra is, akit Zeusz változtat át csalogánnyá.

Aegiochus (αιγίοχος): a védőpajzstartó, vagyis Jupiter.

Aemathia, Emathia (Ἠμαθία): a makedón királyság születésének helye. Általában egész Makedóniára utal.

Aemonia, Haemonia: Thesszália.

Aeolides (Αἰολίδης): Hellén (Ἑλληνας) fiának, Aiolosznak a leszármazottjai. Gyakran így utalnak Sziszüphoszra, Szalmóneuszra, Athamaszra.

Aemilia: Emilia történelmi régió, amely ma Emilia-Romagna része.

Aeson (Αἴσων): thesszáliai herceg, Iaszón apja.

Aesonides: Iaszón fiai, leszármazottjai.

Alani: A szkíta népek közé tartozó alánok.

Alastor (Ἀλάστωρ): a görög mitológia bosszúálló szelleme.

- Albanus:** Alba Longa-i, amely a legrégebb latiumi város. Aeneas fia, Ascanius alapította Kr. e. 1200 körül. A rómaiak aztán árulás miatt lerombolták Kr. e. 600 körül.
- Albis:** az Elba folyó.
- Albula:** a Tiberis régi neve.
- Alcides:** Alcaeus (Ἀλκαῖος) leszármazottja, Herkules.
- Alexis:** Vergilius eklogáinak bukolikus szereplője.
- Amalthea, Amalthea** (Ἀμάλθεια): a küméi Szibülla egyik neve (Tibullus, *Elegiae* 2.5.67.)
- Amaxobii, Hamaxobii** (Ἀμαξόβιοι): nomád szkíta törzs, a médek leszármazottjainak mondták őket.
- Amphion** (Ἀμφίων): Zeusz és Antiopé gyermeke, Zéthosz ikertestvére. Mágikus hangjával építette fel Théba falait.
- Amphisa** (Ἀμφισσα): Aiolosz unokája, aki egyrészt Apollón szeretője volt, másrészt egy várost is elneveztek róla Phókiszban, Delphoi közelében.
- Amphitryoniades:** Herkules.
- Amyclaeus:** spártai, vagyis Amüklasz, spártai király alapította városhoz tartozó.
- Andes:** Vergilius szülőfaluja Lombardiában, Mantova megyében.
- Antenor:** a Padovát megalapító Anténór után 'Padovát' jelenti.
- Aonius:** A görög mitológiában Poszeidón egyik fia Aón, akit főleg Boiótiában tiszteltek leszármazottai az aónok. És mivel itt található a Helikón-hegység, a múzsáknak is az egyik megnevezése: *Aonides*, vagy *Aoniae sorores*, amelyből származik a szó jelzői – 'múzsai' – értelme is.
- Aracynthus:** Arakünthosz (Ἀράκυνθος) hegyi, ahol Aphroditének temploma volt, ami miatt ez az egyik jelzője is. Hunyadinál vénuszi értelemben is.
- Arar:** a Saône folyó Franciaországban.
- Arctos:** Kis- és Nagymedve csillagkép. A Kismedve csillagkép legfényesebb csillaga a Sarkcsillag, amely mindig az északi pólus közelében helyezkedik el. Így lett aztán jelentésátvitellel általában véve is „észak” jelentésű.
- Arethusa:** Forrássá változott nimfa Siracusában, ebből származik általánosságban a 'Siracusa' jelentése is.
- Ariminum:** Rimini (IT).
- Arion** (Ἀρίων): Kr. e. VII. századi költő és kitharajátékos, a legenda szerint egy dalától elbűvölt delfin mentett meg a kalózkodásából.
- Arpinus:** arpinói. Itt született Cicero, ezért gyakran csak így utalnak rá.
- Arlestan:** Arnoldstein (A).
- Arnus:** az Arno folyó Toszkánában.
- Arsacides:** Arszakész perzsa hadvezér leszármazottjai; pártusok. Vagy általában minden kelet felől érkező ellenség.
- Ascra** (Ἄσκρα): Egykor település a Helikón-hegység lábánál, amely már az ókorban elpusztult. Hésziodosz szülőhelye. (Lásd Vergilius, *Eclogae* 6.69–6.71, *Georgica* 2.174–2.176.)

- Asopis** (Ἀσωπίς): Aszóposz folyóisten és Metopé folyónimfa leánya, akit Jupiter tűz képében rabolt el.
- Astraea** (Ἀστραία): Az igazság „csillagszűz” istennője. Attribútumaiban rokon Dikével.
- Aternus**: Aterno-Pescara folyó Abruzzo régióban, az egykori Samnium területén. Ma a forrástól Popoli községig a folyó neve: Aterno.
- Athamantaeus**: Athamasz, boiótiai királyhoz tartozó, vagy annak leszármazottjai, vagy egyszerűen bióitai. Héra örületet bocsátott rá.
- Atracius**: az aitóliai Atrax folyóhoz, vagy a thesszáliai Atrax városhoz tartozó; aitóliai, vagy thesszáliai.
- Atrides**: Átreusz fia vagy leszármazottja; Agamemnón, vagy Menelaosz.
- Aurora** (Ἥως): a hajnal istennője, aki szerelmi étvágyáról is híres. Egyik szeretőjének, Tithónosz trójai királyfinak Aurora örök életet kért Jupitertől, de elfelejtett örök fiatalságot is kérni hozzá, aki így aztán idővel teljesen összetöpörödött és kabócává változott.
- Auster**: Notosznak, a meleget hozó déli szélnek, a sirokkónak a római megfelelője. Általában meleg, paradús szél.
- Avancium**: Venzone (IT).
- Avernus**: a Puteoli (Pozzuoli) melletti Avernói-tó mélységéről híres. Aeneas a tó melletti barlangon keresztül jutott le az alvilágba, ezért általában ’alvilág’ értelemben használják.
- Bacicus**: királybocai, vagy bocabányai (Vyšná Boca, SK).
- Berecynthia**: Kübelé jelzője.
- Boreas** (Βορέας): az északi szél.
- Bootes** (Βοώτης): Ökörhajcsár csillagkép, amelynek eredeti neve medveőrző. Általában ’északi’ jelentésű.
- Britonora, Brittonorium, Brittinorum**: Bertinoro (IT).
- Bromius** (Βρόμιος): Bacchus egyik mellékneve: zajos, zajongó.
- Bryseis, Briseis** (Βρισηΐς): Akhilleusz rabszolgája és ágyasa. Az Iliász kulcsszereplője, aki miatt összevész Akhilleusz és Agamemnón.
- Caeix, Ceyx** (Κήϋξ): Alküóné férje. Mindkettőt tengeri madárrá változtatták az istenek.
- Caicus** (Καΐκος): folyó (ma Bakırçay) az egykori Mysiában. Nevét Hermész fia után Kaikoszról kapta, aki tévedésből elvette nővéreinek, Alkippének a szüzességét. Amikor ráébredt tetteire, beleölt a folyóba.
- Camarina**: Camerino (IT).
- Cameneia**: Kamjanec-Pogyilszkij (UA).
- Camillus**: Marcus Furius Camillus (~Kr. e. 446–365), római hadvezér és államférfi, akit a rómaiak második honalapítónak is neveztek, mert megmentette Rómát a betörő galloktól Kr. e. 390-ben.
- Canopus**: Alsó-Egyiptomi város és sziget a Nílus deltájánál; az Argo (ma Carina) csillagkép egyik csillaga.

- Carmania:** perzsa hegyvidéki tartomány harcias néppel (*Carmanii*) (Plinius, *Nat.* 12.56.)
- Carmenta:** A szülés és prófécia istennője. Az Avernoi-tó melletti kimmériai szibüllák egyike. Evander (Εὐανδρος) anyja.
- Carpathius:** a Kárpáthosz sziget körüli, Kréta és Rhodosz közötti tengerre értik, és születési helye miatt Próteuszra is utalnak vele, mint kárpáthoszira. De Hunyadi szövegében, ahogy más kortárs humanista szövegben is, 'Kárpátokhoz tartozó' jelentése is van.
- Castellum:** Castel San Pietro Terme (IT).
- Cauros:** északnyugati szél.
- Cerastes** (κεράστης): A görög mitológia rendkívül hajlékony, Kerasztész nevű kígyója; szarvasvipera.
- Cerberus** (Κέρβερος): A háromfejű óriáskutyá az alvilág kapujának őre. Mindenkit beenged, de senkit sem enged ki.
- Chesmark** (Kežmarok, SK): Késmárk.
- Chrysa** (Χρῦση): Trója melletti, Apollónnak szentelt tengerparti város. A görög χρῦσεος (arany, aranyszínű) szó és a város neve közötti hasonlóság miatt adott a költői játék vele.
- Cilicia:** Kis-Ázsia délkeleti tengerparti régiója.
- Cimber:** a kimberek germán törzse, akiket végül Gaius Marius győzött le a vercellaei csatában Kr. e. 101. július 30-án.
- Clarius:** Klaroszi. Apollón jelzője, tehát Apollóni.
- Clementia:** a kegyelem, irgalom, megbocsátás, vezeklés istennője.
- Codrus** (Κόδρος): Athén utolsó, félig mitikus királya (~Kr. e. 1089–1068), aki életét áldozta a dórok ellen.
- Conianus:** Coneglianói (IT). Latinul: *Conelianum*.
- Crassus:** Marcus Licinius Crassus (Kr. e. 115–53), az első triumvirátus kapzsiságáról híres tagja.
- Cressius, Cresius:** krétai. Gyakran Minószra, az Alvilág bírójára utal.
- Curius:** Manius Curius Dentatus († Kr. e. 270). A „*Dentatus*” melléknév Plinius szerint arra utal, hogy fogakkal született. A harmadik samnita háború (Kr. e. 298–290) és a pürrhoszi háború (Kr. e. 280–275) megvesztegethetetlenségéről híres hőse.
- Cydon:** a kis-ázsiai Küdóniából származó, küdóniai.
- Cyllenis, Cillenis, Cyllenius, Cillenius:** merkúri, Merkúrhoz tartozó. Merkúr gyakori jelzője, mert ezen hegy egyik titkos barlangjában született.
- Cynthius:** a déloszi Künthosz (Κύνθος) hegyhez tartozó, ahol Apollón és Artemisz/Diana is született. Hunyadinál Apollónra vonatkozik.
- Cyrrha, Cirrha:** a hagyomány szerint a Parnasszosz ikercsúcsai közül az egyik, amelyik Apollóné.

Cyrrhaea, Cirrhaea (Κίρρα): Delphoi alatti síkságon egy város, amelyik Krisza (Κριῖσα) kikötővárosa volt. De a Cyrrha hegycsúcs miatt lehet egyszerűen 'apolóni' jelentésű is.

Cythereia: Vénusz.

Dacia: Hunyadinál Erdély.

Dacus: erdélyi.

Daae, Dabae: dahák, szkíta nép a Kaszpi-tenger keleti felén.

Danae (Δανάη): Jupiter aranyesővé változva ejtette teherbe Danaét, aki így adott életet Perszeusznak. A kurtizánok szimbóluma.

Danaiides (Δαναΐδες): Az ötven danaida, akik erőszakos kérióiket az Aigüptosz-fiúkat a nászéjszakájukon törrel döfték le. Az alvilágban lyukas hordóba kell vizet hordaniuk az idők végezetéig.

Daulias ales: dauliszi madár, vagyis Philomélé (Δαυλίς, város Phókiszban). Itt élt Téreusz thrák király, aki feleségül vette Proknét. Téreusz megerőszkolta Philomélet, Prokné testvérét, aki ezért bosszúból megölte közös gyermeküket, Itüszet és feltálalta Téreusznak. Eredetileg a megvadult Téreusz elől menekülő Prokné volt az, aki fülemülévé, míg Philomélé az, aki fecskévé változott, de később felcserélődtek.

Decius: A két Publius Decius Mus, apa († Kr. e. 340) és fia († Kr. e. 295). Politikusok és hadvezérek, akik mindketten a szamnizsok elleni háborúban haltak meg, az isteneknek felajánlva életüket (*devotio*).

Deiphobe (Δηιοφώβη): Glaukosz leánya; a küméi szibülla egyik neve (Vergilius, *Aeneis* 6.36).

Deliolus: A *Delius* szóból: déloszi. Gyakran Apollónra utal.

Demo (Δήμω): a küméi szibülla egyik neve.

Dersavia: város Lengyelországban, Pomerániában: Tczew (németül Dirschau).

Dodonius: Dódónéi, vagyis az ősi Zeusz-szentélyre és jóshelyre vonatkozik.

Dravus: Dráva.

Dreschirkum: Traiskirchen (A).

Dryas (Δρυάς): erdei nimfa, szűkebb értelemben a tölgyfákhoz köthetők.

Dunna: Lettország fővárosának, Rigának ma már peremkerülete a Daugava folyó mellett Daugavgrīva néven (németül: Dünamünde, lengyelül Dynemunt).

Elis (Ἐλισ): az olümpiai játékok egyik helyszíne, amely híres volt a gyapotról.

Emathius (Ἐμαθία): Makedónia egyik körzete (Ἡμαθία). Általában 'makedón' jelentésben, de van, hogy szűkebb értelemben: thesszália.

Endymion (Ἐνδυμίων): pásztor, akibe beleszeretett a Hold istennője, Szeléné (Diana). Hogy mindig élvezhesse az ifjú szépségét, elvarázsolta, aki így nyitott szemmel alussza örök álmát.

Enyo (Ἐνυώ): a háború istene. Római megfelelője Bellona.

Erebus (Ἐρεβος): a sötétség ősiszensege, Khaosz gyermeke.

Erechtheus (Ἐρεχθεύς): Athén ősi királya után általában az athéniekre vonatkozó jelzőként is. Az „Erechthea” jelző Pallasz Athénére utal.

Ergenna: Egy haruspex neve Persiusnál (*Saturae* 2.26).

Eridanus (Ἐριδανός): legendás folyó, amit később a Pó folyóval azonosítottak.

Erycina: Eryx szicíliai hegy, Vénusz-temploma miatt Vénusz egyik mellékneve.

Erythraeus (ἐρυθραῖος): vöröses, pirosas, de vonatkozhat Erüthrai ősi boiótiai város lakosaira, valamint az Arab-tengerre (*mare Erythrum*) és a földekre, amik körülötte vannak. Jelentésátvitellel gyakran ’indiai’, vagy ’keleti’ értelemben.

Euan: Bacchus jelzője.

Euganeus: Ókori nép. Nevét a Padova körül található Euganei-dombság őrzi.

Eubius, Eubhus (Εὐβιος): Bacchus egyik neve.

Europa (Ευρώπη): a szerelmes Jupiter bika alakjában rabolta el a szépséges Európét.

Eurus (Εὐρος): a keleti szél.

Euryalus (Ευρύαλος): Nisus (Νῆσος) barátja és szeretője. Történetük Vergiliusnál olvasható (*Aeneis* 5, 9).

Euxinus, Euxynus: a Fekete-tenger.

Faber mulciber: Vulcanus.

Fabius: Quintus Fabius Maximus Verrucosus (~Kr. e. 280–203), a „szemölcsös”; római politikus és hadvezér, aki a „Cunctator” (tétovázó, halogató) becenevet a punok elleni stratégiája miatt kapta.

Fabricius: Gaius Fabricius Luscinus Monocularis, a „fél szemű” (Kr. e. III. sz.). Megvesztegethetetlenségéről híres államférfi, akit Dante a Purgatórium 20. énekében a fősvényességgel szemben álló erény példaként említ.

Fanum Fortunae: Fano (IT).

Farnesia: Farnese (IT).

Faventia: Faenza (IT).

Favonius (Zephyrus): a nyugati szél.

Felsina: Bologna *Bononia* előtti régi neve.

Fidenae: ősi város Rómától északra a Via Salariaán.

Fluentina, Fluentia: Firenze (Florentina) régebbi latin neve.

Forum Iulii: Cividale del Friuli (IT).

Forum Livii: Forlì (IT).

Frissach: Friesach (A).

Fulginum: Foligno (IT).

Gades: föníciai kolónia, Cadiz.

Garamantia: a garamantok (*Garamantes*) által lakott terület a mai Líbia délnyugati régiója és a mai Szudán Darfúr régiója között terült el.

Garum: Garam.

Gelonus: a szkíta gelónokhoz (*Geloni*; Γελωνοί) tartozó, amely nép Fekete-tengertől északra, Szkítia északkeleti részén a mai Ukrajna területén élt.

Getae: thrák törzs a Duna alsó szakaszán. Gyakran ’török jelentésben’.

Getulus, Gaetulus: gétuliaiakhoz tartozó. Északnyugat afrikai nép, amelynek legfőbb kereskedelmi cikke a bíborcsiga volt.

Glaucus: halandó halásznak született, majd halhatatlanná lett jövőbe látó tengeristen.

Glycopicrus (γλυκύπικρος): keserédes. Gyakori jelzője a szerelemnek, vagy akár Vénusznak.

Gradivus: Mars.

Gyaros (Γυάρος): A Kükládok egyik kicsiny szigete az Égei-tengerben. Vergilius szerint Apollón Gyarosz és Mükonosz szigetek közé feszítette kötelét, hogy az addig ide-oda úszkáló szülőhelyét, Délosz szigetét megállítsa. A római uralkodók e zord szigetre számúzték politikai ellenfeleiket.

Haemus (Αίμος): Haimosz-hegység (ma Balkán-hegység) Thrákiában. Hunyadi a Balkán török iga alatt lévő területére utal ezzel.

Haeniochus, Heniochus (ήνιοχος): a héniochosz néphez tartozó, akik a Fekete-tenger keleti partvidékén éltek.

Hamburgum: Hainburg an der Donau (A).

Hebe (Ἥβη): Zeusz és Héra leánya, az örök ifjúság istennője. Rómában: Iuventas. Az istenek nektárt öntögető pohárnoka és a megistenült Herkules felesége.

Hebrus (Ἑβρος): Bulgáriában eredő folyó (Marica), amely aztán Görögország és Törökország (Meriç) határát kijelölve fut az Égei-tengerbe.

Herophile (Ἡροφίλη): az erüthriai, hellészpontoszi, de még a kuméi és szamoszi szibüllára is használt név.

Hiantaeus, Hyanteus: Boiótiai. A *mons Hiantaeus* a Helikón-hegységre utal, vagyis a múzsákra.

Heliadae: Héliosz napisten fiai.

Helle: Hellészpontosz.

Hermus (Ἑρμος): egyrészt folyóisten, másrészt aranyban gazdag folyó Lüdiában (ma már török területen, *Gediz* néven).

Herostratus (Ἡρόστρατος): felgyújtotta az epheszoszi Artemisz-templomot, hogy neve örökké fennmaradjon.

Hesperia: Itália.

Himettus, Hymettus (Ἱμηττός): mézéről híres hegy Athén mellett.

Hippocrene (Ἱπποκρήνη): a múzsáknak szentelt forrás a Helikónon.

Hybla (Ἱβλη): sok virágjáról, méheiről és bőséges mézterméséről híres szicíliai hegy.

Hydaspes: eredetileg folyamisten. A Hüdaspész folyót (szanszkritül: Vitaszta, mai neve: Dzselum) az antik források nagy sodrása miatt emlegetik.

Hylas (Ἰλας): Herkules fegyverhordozója és szerelme.

Hymen (Ἱμέναιος): a házasság pártfogó istene.

Idaeus: az Ida-hegyi. Vonatkozhat Ganümedészre, Pariszra, vagy akár Kübelére is.

Idume: Régió Palesztinában, Júdeától délre. Szabadabban Júdeára, vagy Palesztinára is értették.

- Inachus:** Inakhosz (Ἰναχος), Argosz első királyához, vagy az Inakhosz folyóhoz tartozó. Általában 'görög' jelentésben.
- Inarime:** Ischia (IT). Sziget Campania mellett, ahova a szörnyeteg Tüphónt eltemették (Vergilius, *Aen.* IX.716.)
- Insuber:** Az insuberek gall törzs volt Milánó környékén, amely területet rólok Insubernek is hívtak.
- Iosipa:** Osoppo (IT). Hunyadi nem használja sem az olasz, sem a latin nevét (Osso-pum).
- Iris** (Ἴρις): A szivárvány istennője, aki az istenek üzeneteit közvetíti a halandóknak.
- Ismarus** (Ἴσμαρος): ősi város Thrákiában a kikonok földjén (Homérosz, *Od.* 9.40.)
- Indos** (Ἰνδός), **Indus:** indiai, India, Indus folyó.
- Ister:** Duna.
- Itthyphallos** (ἰθύφαλλος): Erektált, nagyméretű hímtag szobra, melyet termékenység-szimbólumként hordoztak körbe a Bacchanáliákon. Verstanban pedig egy metrum nevére is utalhat, a phalaikoszi hendekaszillabusra.
- Itys** (Ἴτυς): Téreusz thrák király és Prokné gyermeke. Amikor Téreusz megerőszkolta Prokné testvérét, Philomélét, Prokné bosszúból megölte gyermeküket és feltárlta Téreusznak.
- Iubra:** az Északi-Urál keleti oldalának területe, a hanti és manysi népek hazája, ahonnan a magyarokat is származtatták. Sigismund von Herberstein 1549-es *Rerum Moscoviticarum Commentarii*-jében térképen is jelöli *Iubra, inde Ungarorum origo* felirattal.
- Iula:** Gyula.
- Iulus:** régi római patrícius család (*gens Iulia*), amelyik Ascaniustól, Aeneas fiától vezetete le a származását. 'Ilium lakói, leszármazottjai' jelentésben is használták.
- Ixion** (Ἰξίων): Ixión, a lapithák királya, aki sok egyéb bűne mellett végül Hérára is szemet vetett. Az alvilágban tüzes keréken forog körbe-körbe.
- Kindfeltum:** Knittelfeld (A).
- Lagus:** Lagosz: makedón udvaronc, a dinasztiaalapító I. Ptolemaiosz apja.
- Laudensius:** lodii.
- Laus Pompeia:** Lodi (IT).
- Leonta:** Királylehota (Kráľova Lehota, SK).
- Liburnus:** liburnusi. Terület az Isztria keleti részén és Észak-Dalmáciában, a liburnus törzs lakóhelye, Liburnia.
- Liger:** Loire.
- Liptovius:** liptóújvári (Liptovský Hrádok, SK).
- Livencia, Lipientia:** a Livenza folyó Pordenone, Treviso és Velence megyékben.
- Lubenna:** Leoben (A).
- Lycurgus** (Λυκοῦργος): Spárta legendás törvényalkotója (Kr. e. VIII. sz.).
- Lyaeus** (Λυαῖος): Dionüszosz, vagy Bacchus mellékneve: gondoktól, nyűgöktől megszabadító, felszabadító. 'Bor' jelentésben is.

- Lycaeus** (Λυκαῖος): Lükaion-hegy Árkádiában, ahol Jupitert és Pánt imádták. Ezért az ő jelzőjük is.
- Lycum, Lycus, Licus:** Lech (D), a Duna mellékfolyója, amely Augsburg mellett folyik.
- Lympha:** A friss vizek és források nimfája.
- Macra:** Észak-itáliai folyó Ligúria határán: Magra.
- Matuta:** *mater Matuta*, a hajnal ősi, római istennője.
- Maeander** (Μαίανδρος): Kanyargós medréről híres folyó (ma Törökországban: Büyük Menderes) az egykori Kariában.
- Maenalus** (Μαίναλον): Pánnak szentelt árkádiai hegylánc.
- Maeonius senex:** Homérosz.
- Maeotis:** Azovi-tenger, és a körülötte lévő terület.
- Manto** (Μαντώ): thesszáliai szibülla (Suda, Σ.358.1–2), vagy Teiresziasz lánya, vagy jóserejű itáliai nimfa, akinek fia Ocnus (Ὀκνος) alapította Mantovát.
- Marmaris ara:** Marmariszban (egykor Phüszkosz) voltak Létónak, Apolló és Artemisz anyjának szentelt híres oltárok.
- Marmaricus:** az Egyiptom és Kürenaika közötti, észak-afrikai Marmarica régióhoz tartozó. Általánosságban: afrikai.
- Marpesius:** a Szkamandrosz folyó völgyében fekvő Marpésszosz településhez tartozó. A nyolcadik szibülla, Hérophilé otthona (Pauszaniasz, *Gr. descr.* 10.12.3).
- Marslacon:** Mürzzuschlag (A)?
- Marysus:** Maros.
- Massylus:** numídiái nép, általában 'afrikai' jelentésben.
- Medoaci:** Sztrabón (*Geogr.* 5.1.9.46.) említi „Μεδοάκοι” néven azt a népet, amelyik a mai Észak-Olaszországban lakott a *Medoacus maior* (Brenta) és *Medoacus minor* (Bacchiglione) folyók mellett. Általában Padova városára utal, amelyet mindkét folyó átszel.
- Megaera:** az egyik fúria.
- Melampus:** a görög mitológia egyik neves jósa és gyógyítója.
- Meliboeus:** pásztor Vergilius eklogáiban.
- Memnonides** (Μεμνονίδης): Memnón Tithónosz és Éósz fiaként Aithiopia királya volt; nagy erejű hős, aki Trója alatt esett el Akhilleusz kezétől. A holttestét eltemető bajtársainak nagy fájdalma az istenek szánakozását is felkeltette, és madarakká változtatták őket. Pauszaniasz (X.31.6.) szerint kányszerű madarak, amelyek párzáskor Aithiopiából repülnek fel és Memnón sírján küzdenek meg egymással. Ovidius (*Met.* XIII. 576–622) szerint Memnón hamvaiból kelnek ki.
- Meroe** (Μερόη): a Kusita Királyság (Kr. e. VIII. sz.–Kr. u. IV. sz.) fontos központja Nubiában.
- Metanaea:** Iusztinianosz bizánci császár palotája, amelyet kolostorrá alakított át, ahova prostituáltakat költöztetett, hogy megmentse őket szegényteljes foglalkozásuktól. Gyakran a bűnbánatra utal.
- Metaurus:** Metauro folyó Marche régióban.

Methymna (Μήθυμνα): szőlőjéről és boráról nevezetes város Leszbosz szigetén.

Minciades: a lombardiai Mincio folyó/folyó környékének szülöttei.

Mincius: a lombardiai Mincio folyó.

Moesia: a Duna alsó szakasza körüli terület. Hunyadi (vagy a nyomdász) néha keveri Mysiával.

Molossus: Épeirosz egykori görög törzséhez tartozó, akiknek őse Molosszosz, Neoptolemosz és Andromakhé gyermeke volt.

Moly (μῶλυ): a kirkéi varázslat ellen használt fű (Homérosz, *Od.* X.305).

Moschus: orosz.

Munychia (Μουνυχία): Athén kikötője Pireuszban. Ebből jön aztán az általános, 'athéni' jelentés.

Mysia: az egykori Kis-Ázsia északnyugati régiója. Hunyadi (vagy a nyomdász) gyakran Moesia értelemben használja.

Nais: vízi nimfa.

Napaeae: Az erdők és völgyek nimfái: ναπαῖαι.

Nar: Nera folyó Marche és Umbria tartományban.

Narnia: Narni település Umbriában.

Naupliades: Naupliosz fia, Palamedész, aki csellel vette rá Odüsszeuszt, hogy részt vegyen a trójai háborúban. Népszerű volt a görög seregben. Odüsszeusz bosszúból elítéltette, és halálra kövezték. Egy másik változat szerint Diomédész segítségével vízbe fojtotta. Kivégzése előtt kiáltott utolsó mondatát sokszor idézték: „Gyászollak, igazság, mert előbb haltál meg, mint én!”

Naymarch: Neumarkt in der Steiermark (A)?

Neapolis: Bécsújhely (A).

Neichirkum: Neunkirchen (A).

Nereus (Νηρεύς): Az alakját folyton változtató tengeri isten, aki az ötven tengeri nimfának, néreisznek atyja.

Neistat: Bécsújhely (A).

Nevigradum: Velikij Novgorod (RU).

Nisus: 1) Niszosz megarai király Szküllá apja, aki halászsassá változva kergeti a *ciris* nevű tengeri madárrá átváltozott lányát, miután az Minósz iránti szerelmében levágta az apját védelmező bíborszínű hajfürtöt. 2) Νῆσος: Euryalus (Εὐρύαλος) barátja és szeretője. Történetük Vergiliusnál olvasható (*Aeneis* 5, 9).

Nitria: Nyitra (SK).

Nomentum: egykor boráról is ismert város, ma Mentana (IT). Róma és Nomentum között futott a Via Nomentana.

Nothus, Notus, Notos (Νότος): a déli szél.

Novitarga: Nowy Targ (PL).

Numa: A mitikus Numa Pompilius király (Kr. e. 715–672).

Odaeporicon (ὀδοιπορικόν): utazáshoz tartozó.

Oenotria (Οἰνωτρία): a szőlőtőkék országa a mai Olaszország legdélibb részén. 'Dél-Itália' jelentésben is.

Oeta (Οἶτη): hegység Thesszália és Aitólia között. Itt égette el magát máglyán Herkules.

Ops mater: ősi, szabin eredetű termékenységisten. A görög Rhea megfelelője.

Oreas (Ὀρειάς): hegyi nimfa.

Pactolus (Πακτωλός): lüdiai folyóisten és aranyporban gazdag folyó (*Sart Çayı*) a mai Törökország területén.

Padus: a Pó folyó.

Paeninus: Appenninek.

Paestanus: paestumi.

Paestum: Paestum (Ποσειδωνία), Magna Graecia egykori városa Lucania (Λευκανία) északnyugati területén. Virágairól, főleg rózsáiról volt híres.

Pallas: Evander király fia, akit Aeneasszal elenged harcolni az apja, de Turnus megöli (Vergilius, *Aen.* X).

Pallene (Παλλήνη): város és szirt a Khalkidiké félszigeten, valamint Alküóneusz gigász egyik leánya a hét közül, akiket Amphitrité halkapóvá (halcyone) változtatott.

Pangaea (Πάγγαιον): aranyban, ezüstben és drágakövekben gazdag hegylanc Thrákiában, az egykori Makedónia határán.

Paphos: Vénuszhoz kötődő város Ciprus délnyugati részén. (Vagy Pügmalión egyik gyermeke.)

Parium: Parion, egykor görög város Troászban.

Parthenopaeus (Παρθενοπαῖος): Meleagrosz és Atalanté gyermeke, a szépséges arkádiai hős, aki a Théba elleni hét bajnok egyike volt. Arroganciájáról, kegyetlenségéről és önteltségéről híres.

Patrocleus: Herkules egyik fia.

Pelcium: Pöls (A).

Pelides: Péleusz leszármazottjai, Akhilleusz és testvérei.

Pellaeus: pellai, vagyis Makedón ősi fővárosából származó, vagyis 'makedón' jelentéssel.

Pelorus: Szicília északkeleti részén egy hegyfok (ma Capo Peloro).

Pelusiacus: az alsó-egyiptomi Pelusium városhoz tartozó.

Pergama: Trója citadellája.

Phlegra (Φλέγρα): a Khalkidiké félsziget egyik nyúlványa, ahol az istenek elleni csatában a gigászokat villámcsapással győzték le.

Phobaeum (Φοιβεῖον): Apollónnak szentelt templom Spárta közelében.

Phobaeus, Phobeus: Phoebusszal kapcsolatos.

Phorcynis: Phorküsz leánya, vagyis Medusa.

Phryxus, Phrixus (Φρίξος): Athamasz és Nephelé gyermeke, aki húgával, Hellével együtt egy aranyszőrű koson menekült. Hellé a tengerbe esett és megfulladt. Róla nevezték el a Hellészpontoszt.

- Phthius:** pthiai (Φθία) thesszáliai városból való, ahol Akhilleusz született.
- Phthysis:** Tüdőbaj (Φθίσις pedig a rothadás és bomlás megszemélyesített alakja).
- Phaennis** (Φαεννίς): epiruszi látnok, a khaónok királyának leánya (Pauszaniasz, *Gr. descr.* 10.12.10, 10,15.3; Zószimosz, *Historia nova* 2.36.2).
- Phaethontea ruinae:** Phaethón Héliosoz gyermeke volt, aki atyjától kölcsönkérte a Napszekeret, de a lovakat nem tudta irányítani, és mindenfelé pusztítást okozott a földön. (Lásd: Ovidius, *Met.* 2.329–366.)
- Phaon:** Szapphó szerelme, aki miatt Leukasz szirtjéről a tengerbe vetette magát.
- Phemonoe** (Φημονόη): Apolló leánya és Delphoi első papnője, a hexameter feltalálója.
- Phocaeus:** Phókisz régióhoz tartozó, ahol a delphoi jósda is található.
- Phoebas** (Φοιβός): Apollón jóserejű papnője.
- Phorcynis:** Phorcus leánya, Medúsza.
- Phyto** (Φυτώ), **Phoito** (Φοιτώ): szamoszi szibülla.
- Picens:** Picenum lakói, akik az Appenninek és az Adriai-tenger között laktak Itália középső részén.
- Pimpleus:** pimplai. Pimpleia, Orpheusznak és a múzsáknak szentelt egykori település az Olümposzon. Innen jön a múzsák egyik jelzője is: Πιμπληίδες. Ebből következik a 'múzsá' jelentés is.
- Pisaurum:** Pesaro (IT).
- Pisonium:** Pozsony (SK).
- Plescovia:** Pszkov (RU).
- Polottaeum, Polotteum:** Polack (BY).
- Pollux** (Πολυδεύκης): az egyik dioszkurosz. Hatalmas erejű, halhatatlan spártai királyfi, ökölvívó, akinek ikertestvére, a tőle elválaszthatatlan Kasztór viszont halandó. Egyik nap az égben, másik nap az alvilágban élnek.
- Pompeius:** Gnaeus Pompeius Magnus (Kr. e. 106–Kr. e. 48) római politikus és hadvezér. Julius Caesar és Crassus mellett az első triumvirátus harmadik tagja.
- Ponteva:** Pontebba (IT).
- Posnania:** Poznań (PL).
- Progne, Procne** (Πρόκνη): Téreusz thrák király felesége, aki miután férje megerőszkolta testvérét Philomélét, bosszúból megölte közös gyermeküket, Itüsz és feltálalta Téreusznak. Eredetileg a megvadult Téreusz elől menekülő Prokné volt az, aki fülemülvé, míg Philomélé az, aki fecskévé változott, de később felcserélődtek.
- Prometheus** (Προμηθεύς): Prométheusz titán, mert ellopta a tüzet az embereknek, bűnhődnie kellett. A Kaukázusban egy sziklához láncolták, ahol egy Aithón nevű sas marcangolta a máját, ami másnapra újra kinőtt.
- Prukkum:** Bruck an der Mur (A).
- Prussia:** Poroszország.
- Prutenus:** porosz, vagy általánosságban 'német' jelentésben.
- Pylades:** Püladész, phókiszi király, Oresztész barátja és rokona.

Pyrrhous, Pirithous (Πειρίθοος): Peirithoosz: a lapithák királya, Thészeusz barátja.
Az ő esküvőjén tört ki a kentaurok és lapithák közti háborúskodás.

Pyrois: Hélios napisten egyik lova, jelentése: 'Tüzes'.

Quirinus: eredetileg szabin eredetű hadisten, akinek szentélye Róma hét dombjának egyikén, a Quirinalison volt. A megistenült Romulusszal is azonosították.

Reverinus: reverei. Revere város Mantova megyében (IT). Latinul: *Riperium*.

Rhamnusia: az egykori attikai Rhamnusban (Ῥαμνοῦς) tisztelt istennőre utal, a boszorzúálló és megtorló Nemesziszre.

Rheate: Rieti (IT).

Rhenus: Rajna.

Rhodanus: Rhône.

Ripae Cimbricae: Jylland (Dánia).

Riphaeus, Ripaeus: távoli északi hegység Szkítiában. A mai Urál hegységre vonatkozik. Általában Szkítiára, vagy a szkítákra értik.

Sabbe (Σάββη), vagy **Sambethe** (Σαμβήθη): héber szibülla (Pauszaniasz, *Gr. descr.* 10.12.9).

Sabinianum: Savignano sul Rubicone (IT).

Sacilius: sacilei (IT). Latinul: *Sacillum*.

Sais: ókori egyiptomi város a Nílus deltájában.

Salmoneus (Σαλμωνεύς): Élisz királya, akit a hübrisz bűne miatt örökké kínoznak az alvilágban.

Samius: szamoszi. Gyakran utalás Püthagoraszra, aki itt született.

Samus, Samos: Szamos.

Sardanapalos, Sardanapalus: Az Újasszír Birodalom utolsó, jelentős uralkodója (Assur-bán-apli, Asszurbanipál, Szardanapal), aki a legendák szerint élveteg, végeérhetetlen orgiákkal fűszerezett életet élt. Uralkodása: Kr. e. 668–631.

Sarmatia: a Don és Visztula közötti terület. Később 'Lengyelország' jelentésben.

Sarranus: föníciai, vagyis pun.

Sarnovia: Zsarnóca (Žarnovica, SK).

Saturnia: Iunó.

Savus: Száva.

Sentium: Szenc (SK).

Septemcastrum: Erdély.

Ser (Σήρ): Kína.

Sestos (Σηστός): a Hellészpontosz európai oldalán fekvő város Abüdosszal szemben.

Sinassa: Szklenőfürdő (Sklené Teplice, SK)? Szliács (Sliac, SK)?

Sipyleus: a lüdiai Szipülosz-hegységhez tartozó (Σίπυλος; ma Törökországban: Spil Dağı). Itt változott fájdalomában könnyező kővé Niobé királynő.

Sithonius: általában 'thrák' jelentésben.

Smyndiridas: kéjenc szibarita.

Soracte: Monte Soratte. Etruriai hegy a Tiberis völgyében, még Róma közelében.

- Sorstinius:** csorsztini (Czorsztyn, PL).
- Spilibergera:** Spilimbergo (IT). Hunyadi az olasz nevét használja és nem a latin név-
változatokat: Spenimbergum, Spiremberga, Spengembergum.
- Strophades** (Στροφοάδες): két szigetből álló kis szigetcsoport Zakynthosztól dél-délke-
letre, a háрпиák lakhelye (Ovidius, *Met.* XIII.705–710).
- Strymon** (Στρυμών): folyó Bulgáriában (Sztruma) és Görögországban. A folyó meg-
személyesített folyamistenére is vonatkozhat, aki Ókeanosz és Téthüsz titánok
gyermeke.
- Suevia, Suebia:** a svábok területe, Svábföld.
- Symplegas, Symplegades** (Συμπληγάδες): mitikus, úszó szigetek a Boszporusz bejárá-
tánál, amelyek összeroncsolták az arra úszó hajókat.
- Tages:** Jupiter unokája, etruszk istenség, aki megtanította az etruszkokat a jóslás tudo-
mányára. A jóslatokat később lejegyezték, és *Etrusca disciplina* néven terjedtek el.
- Tanais:** a Don folyó.
- Tantalos:** az Atreidák őse. Bűnei miatt az alvilágban állandóan éhes és szomjas volt,
de hiába állt vízben és hiába csüngtek feje fölött gyümölcsök, amikor inni, vagy
enni akart volna, elhúzódtak előle.
- Telephus** (Τήλεφος): Herkules fia, akit Akhilleusz megsebesített és később meg is
gyógyított.
- Tempe:** A szépségéről nevezetes Tempé-völgye Thesszaliában, amelynek egyik oldalát
az Olümposz-hegy alkotja.
- Teutoni:** germán törzs a Balti-tenger vidékén. A kimberekkel együtt vonultak délnyug-
gat felé. Caius Marius állította meg őket. A kora újkori irodalomban a németekre
használják a szót.
- Thapsos** (θάψος): sárga cserszömörce (*Cotinus coggygria*).
- Thespia** (Θέσπια): Aszóposz folyóisten és Metópé folyónimfa leánya. A Théba melletti
Theszpiai nevű várost róla nevezték el.
- Thespius:** a boiótiai Theszpiaiból származó.
- Threicius:** thrák.
- Thule, Thyle:** távoli, bizonytalan északi sziget, talán Izland.
- Thuscus:** toszkán, itáliai.
- Thymbraeus:** Thümbrából való, ami Apollón jelzője is.
- Tibiscus, Tibyscus:** Tisza.
- Ticino:** Ticino, a Pó egyik mellékfolyója.
- Tirnavia:** Nagyszombat (SK).
- Tityrus:** Vergilius eklogáinak bukolikus szereplője.
- Torulla:** Toropez (RU)? Latinul: *Toropetia*.
- Torunna:** Toruń (PL).
- Trebulanus:** trebulai. Trebula néven három szabin város is ismert Itália középső részén.
- Triones:** a Göncölszékér csillagképre vonatkozik, amely a Nagymedve része. Általá-
ban 'északi' jelentésű.

Trivisan: Tarvisio (IT), latinul *Tarvisium*.

Trivisium: Treviso (IT).

Troilus (Τρωΐλος): szépséges trójai herceg, Priamosz és Hekuba fia Aeneas seregében.

A prófécia szerint, ha nem hal meg a trójai háborúban, akkor nem esik el Trója.

Akhilleusz öli meg.

Tuder: egykor város Umbriában.

Tunger: Gallia Belgica területén, a mai Liège mellett élő nép.

Tuscus: toszkán.

Tydeus (Τυδεύς): kalüdóniai király, aki a Théba elleni hét bajnok egyike volt.

Typhois: a Tüphón, vagy Tüphóeusz hatalmas, kígyó alakú mitikus szörnyeteggel kapcsolatos.

Umpsana: Mszana Dolna (PL)?

Usipetes: A rómaiak szerint germán, a nevük alapján kelta törzs a Rajna alsó szakaszán.

Utricola: Otricoli. Település Umbriában.

Vagum: Vág.

Velisca: Wieliczka (PL).

Velychum: Velikie Luki (RU).

Vilachum: Villach (A), latinul *Santicum*, *Santiacum* is.

Zanclaeus: a szicíliai Zanklé (Ζάγκλη) városából, amely Messina régi neve.

Zephyrus: a nyugati szél, amely Itáliában a tavasz kezdetét jelzi, míg a görög területekre viharral és heves esőzésekkel érkezett.

Leben und Werk von Ferenc Hunyadi

Dávid Molnár

Ferenc Hunyadis Name wird in der ungarischen Literaturgeschichte in erster Linie wegen seines Historiengesangs über den trojanischen Krieg im Gedächtnis behalten, obwohl wir auch lateinische Gedichte von mehr als fünftausend Zeilen von ihm kennen, die jedoch ab Mitte des 16. Jahrhunderts bis heute weder in eine Sammlung aufgenommen noch herausgegeben wurden. Seine bekannten gedruckten Werke wurden zwischen 1538 und 1588 hauptsächlich in Venedig und Krakau herausgegeben. Weitere elf seiner Gedichte wurden in eines der Kolligate der alten ungarischen Bibliothekssammlung der Klausenburger Akademischen Bibliothek – am Ende eines gedruckten Werkes von Ferenc Hunyadi – von einem unitarischen Geistlichen Ende des 17. Jahrhunderts hineingeschrieben. Ein anderes kurzes Gedicht von ihm kennen wir wiederum aus einer Niederschrift von István Szamosközy. Außer diesen kennen wir auch noch ein Oxforder Manuskript von ihm, das Rezepte gegen fieberhafte Erkrankungen anbietet. Vermutlich gibt es kein zweites derartiges literarisches Korpus dieses Umfangs aus dem 16. Jahrhundert in der ungarischen Literaturgeschichte. Diesen Mangel möchten wir nun mit dieser Publikation beheben.

Wer war Ferenc Hunyadi?

Über Ferenc Hunyadi wissen wir außer einigen Anekdoten so gut wie nichts. Die verlässlichste Datenangabe, die wir über ihn besitzen, ist der Zeitpunkt seines Todes, die vom Kanzleisekretär des Fürstentums Siebenbürgen, Lestár Gyulafi,

aufgezeichnet wurde: Torda (deutsch: Thurenburg; rumänisch: Turda), 27. Oktober 1600, zwei Uhr frühmorgens. Von seinen Zeitgenossen nannte ihn der reformierte Geistliche von Vécs (deutsch: Wetsch, in Siebenbürgen), Mátyás Aszalai in einem Brief geradezu als eine einzigartige Zierde des ungarischen Geistes (*unicum Hungarici ingenii decus*). János Kemény, Fürst von Siebenbürgen, nannte ihn in seiner Selbstbiographie einen politisch begabten, zum engsten Hofkreis dazugehörenden, drolligen, außergewöhnlichen Menschen, der sich durch viele bedeutende Taten ausgezeichnet hat. Schließlich war Hunyadi laut dem reformierten Geistlichen und Literaturhistoriker des 18. Jahrhunderts, Péter Bod, nicht nur ein namhafter Doktor der Medizin und ausgezeichneter lateinischer Dichter, sondern auch eine Frohnatur und ein verspielter Mensch.

Mit der Präsentation und Analyse der äußerst spärlichen uns bekannten Quellen versuche ich all das zu ordnen, was wir von Hunyadis Leben zu wissen beziehungsweise anzunehmen vermeinen.

Auf sein Geburtsdatum können wir eigentlich aus zwei Hinweisen folgern. Einer unserer Anhaltspunkte ist die Zeit seiner Universitätsstudien, die zwar ebenfalls ungewiss ist, soviel wissen wir aber, dass er sich nach einer längeren europäischen Peregrination zwischen 1580 und 1583 in Padua aufhielt, der andere Anhaltspunkt ist das Entstehungsjahr 1569 seiner in ungarischer Sprache verfassten Trojanischen Historie.

Das Dilemma des späten Deuters entspringt den obigen Zeitangaben: entweder schrieb Hunyadi seine Trojanische Geschichte ganz jung, oder aber beendete er seine Universitätsstudien – im Unterschied zur allgemeinen Praxis seiner Zeit – ziemlich spät. So talentiert unser Autor auch sein mochte, hinter seiner ungarischsprachigen Troja-Geschichte müssen wir mindestens einen Grundschulabschluss annehmen. Nach der Datierung dieses Werkes und angesichts seiner Studienjahre in Padua pflegt man das Geburtsdatum um 1550 herum – in Ermangelung genauerer Angaben – anzugeben. So, wie wir auch das Geburtsdatum Hunyadis nicht kennen, ebenso wenig kennen wir seinen Geburtsort. Aufgrund einer Anmerkung des im 18. Jahrhundert wirkenden Medizinhistorikers István Weszprémi (Hunyadi wird nach seinem Geburtsort so genannt) durfte der gelehrte Medicus womöglich in Vajdahunyad/Siebenbürgen (rumänisch: Hunedoara) geboren sein, oder wenn nicht dort, so zumindest im Komitat Hunyad.

Von seinem Grundschulbesuch haben wir keine Angaben, von seiner Peregrination indes haben wir bereits einige Informationen. Unsere handgreiflichste Angabe weist auf seinen oben erwähnten Paduenser Studienaufenthalt hin. Wir begegnen seinem Namen als Zeugen bei einer Verhandlung vom 17. Dezember 1583, bei der die Armut eines Jusstudenten namens Sebastianus Silvius zur Sprache gebracht wird. Im Verhandlungsprotokoll lesen wir folgendes über unseren Autor: „Herr Ferenc Hunyadi aus Ungarn, Universitätsstudent, wohnhaft in Padua, im Viertel Pozzo della Vacca, bezeugte, dass er Herrn Sebastianus Silvius seit drei Jahren kennt.“ Wichtigster Teil des Protokolls ist die Stelle, wo der Text Hunyadi als *artium scholaris*

erwähnt, das bedeutet, dass er sein Diplom als Arzt bis Ende des Jahres 1583 mit Sicherheit noch nicht erlangte. Der andere wichtige Punkt ist, dass er Sebastianus Silvius seit drei Jahren kennt, das heißt – sofern sie sich in Padua kennengelernt haben – es ist mit Gewissheit anzunehmen, dass er mindestens ab 1580, spätestens jedoch ab 1581 sich in Padua aufhält und an der Universität studiert. Aus diesem Satz erfahren wir unter anderem auch, wo er um diese Zeit wohnte: im einstigen Viertel Pozzo della Vacca in der Nachbarschaft der Basilika des Heiligen Antonius, irgendwo im Bereich zwischen der Nummer 12 und 22 der heutigen Via Ospedale Civile. Dieses verhältnismäßig gut situiertes Viertel war wegen der Nähe der Universitätsgebäuden besonders beliebt unter den – hauptsächlich polnischen – Studenten, die in der Stadt ein Haus oder eine Wohnung mieteten. (Hier wohnte unter anderem der spätere polnische Kanzler Jan Zamoyski, dem auch Hunyadi ein Gedicht widmete, der Dichter Philip Sidney, der Diplomat Henry Wotton, der Bildhauer Giovanni Maria Mosca oder der Naturphilosoph Cesare Cremonini.)

Da sein Gedicht *Ephemeron* von der Heimreise von Rom nach Krakau des eben erst zum Kardinal erhobenen András Báthory handelt, ist es vielleicht nicht zu gewagt anzunehmen, dass er sein Diplom irgendwann davor erlangt hatte. Dass Báthory und sein Gefolge am 26. Juli 1584 von Rom abreiste, das wissen wir genau. Daraus können wir schließen, dass er Padua im Frühjahr 1584 oder spätestens im Juni verlassen haben dürfte, um sich in Rom András Báthory anzuschließen. 1586 war er mit Sicherheit in Krakau, denn im Juni begleitete er András Báthory von dort wieder nach Rom. Was er vor seinen Paduenser Jahren gemacht haben mochte, darüber ist unsere einzige knappe, noch dazu unsichere Quelle wieder István Weszprémi: „Nachdem Ferenc Hunyadi, der nach seinem Geburtsort so genannt wird, für Studienzwecke eine beachtliche Unterstützung aus Siebenbürgen erhielt, fuhr auf belgisches Gebiet, er bereiste die bedeutenderen Schulen Englands und Frankreichs, und beendete seine Reise schließlich in Italien, wo er die ausgezeichnete Paduenser Universität zu seinem Wohnsitz auserkor, um die Medizinwissenschaft freundschaftlich mit der Philosophie zu vermählen, und erwarb schließlich mit dem feierlichen Lob der Akademie den Lorbeer eines Doktors der Medizin.“

Von diesem Zitat könnte für uns der Ausdruck *Belgicae orae* (Belgische Gebiete) interessant sein. Der Ausdruck „belgische Gebiete“ ist ein traditioneller Begriff, der auf die einstige römische Provinz hindeutet. Weszprémi veröffentlichte den zweiten Band seiner medizinhistorischen Arbeit Im Jahr 1778, in der er auch über Hunyadi schreibt, wobei dieses Gebiet um diese Zeit noch unter der Herrschaft der Habsburger stand und zwar unter dem Namen *Belgium Austriacum* (deutsch: Österreichische Niederlande). Ende des 16. Jahrhunderts kommen hier nur zwei Universitäten in Frage. Die Universitäten Leiden und Leuven. Die Universität Leiden können wir aus mehreren Gründen ausschließen, deshalb kann nur Leuven jener Ort gewesen sein, wo der – aller Wahrscheinlichkeit nach katholische Hunyadi einen Besuch der Universität abstattete.

Bei Weszprémi ist auch nachzulesen, dass Hunyadi vor Padua und Frankreich sich nach England auf eine Studienreise begab. Von seiner möglichen Englandreise blieb eine vage, jedoch umso interessantere Spur erhalten: ein medizinisches Handschrift-Kolligat vom Ende des 16. Jahrhunderts, das in der Ashmole-Sammlung der Oxforder Bodleian-Bibliothek aufbewahrt wird (ms. 1425, 1^r-14^v). Auf der ersten Handschrift des Kolligats ist der Eintrag einer von der des Abschreibers der Handschrift abweichenden Hand zu lesen: *per Franciscum Hunniadium*, das heißt „von Ferenc Hunyadi“. Die Frage ist nun, wie konnte dieses Buch nach Oxford gelangen? Zur Beantwortung der Frage finden wir zwei Anhaltspunkte: der eine ist die Ashmole-Sammlung selbst, der andere wiederum obiger aus drei Worten bestehender Eintrag. Ein wichtiger Umstand ist, dass der Weg des Manuskripts klar und genau bis Elias Ashmole (1617-1692), einer geschätzten und vielseitigen Persönlichkeit zurückverfolgt werden kann: er war gleichzeitig Mäzen, Freimaurer-Politiker, Kunstsammler, Astrologe, Alchimist und zudem auch noch Arzt, der an der Oxforder Universität im Jahr 1669 den Dokortitel erwarb. Er schenkte nicht nur seine aus mehreren Tausend Exemplaren bestehende Handschriftensammlung von unschätzbarem Wert der Universität Oxford, in welcher Sammlung ja auch das Manuskript Hunyadis erhalten blieb, sondern begründete mit seiner riesigen Kunstsammlung das Ashmolean Museum, das auch heute noch besucht werden kann. Der andere, womöglich noch aufregendere Anhaltspunkt, den wir haben, ist der Eintrag selbst, der die Handschrift Hunyadi zuschreibt. Wir sind in der glücklichen Lage, dass die eintragende Hand ebenfalls identifiziert werden kann: der Eintrag stammt von Richard Napier (1559-1634) dem Geistlichen von Linford, einem Magier, Astrologen, Alchimisten und Arzt. Was besonders wichtig ist im Zusammenhang mit Hunyadi: Napier hatte eine reiche Bibliothek, in die er besondere und auserlesene – nicht nur medizinische Bücher – zusammentrug. Zu diesen gehörte auch Hunyadis Handschrift. Anhand dieser Bücher können wir natürlich nicht bestimmen, welche Verbindung zwischen Hunyadi und/oder der Handschrift, und/oder Napier gewesen sein mochte. In die mögliche Geschichte der Handschrift passt indes sehr gut eine weitere Person und auch deren Bibliothek hinein, und diese ist niemand anderer als der Lehrmeister von Napier, ein gewisser Simon Forman (1552-1611). In Bezug auf den Possessor der Hunyadi-Handschrift ist Forman allein schon deshalb keine aus der Luft gegriffene Möglichkeit, weil er bei seinem Tode seine ärztliche, astrologische, philosophische und alchimistische Handschriften- und Büchersammlung gerade Richard Napier vermachte. Aufgrund des uns bekannten Datenmaterials sind es diese beiden Personen, über die die Handschrift in die Ashmole-Sammlung gelangte. Das bedeutet also, dass wir aufgrund des derzeitigen Informationsstandes Hunyadis Peregrination wie folgt rekonstruieren können. Irgendwann in den 1570er Jahren dürfte er mit der Unterstützung Stephan Báthorys seine Studienreise angetreten haben. Er dürfte katholischen Glaubens gewesen sein und sein Universitätsstudium, indem er einen großen Bogen um die berühmten deutschen protestantischen Universitäten machte,

anfangs auf dem Gebiet des heutigen Belgiens, das heißt im südlichen Teil der damaligen Niederlande an der katholischen Universität Leuven begonnen haben, ging dann nach England, von dort wahrscheinlich wieder zurück nach Frankreich, um schließlich in Padua den Dokortitel zu erwerben. Über sein Leben sind weitere, vor allem Teilinformationen nur von der Periode nach dem Paduenser Titelerwerb zu finden. Bei Weszprémi lesen wir folgendes: „Als er zuletzt dieses fremde Land wieder gegen sein Heimatland vertauschte, fiel er so rasch durch seine medizinische Fertigkeit auf, dass er beim kurz zuvor noch Fürsten von Siebenbürgen, nunmehr König von Polen, Stephan Báthory, eine glänzende Anstellung als Hofarzt (archiater) bekam, als dieser jedoch bald, im Jahr 1586 verstarb, erhielt er auch beim gekürzten Siebenbürgischen Fürsten, Sigismund Báthory in gehöriger Weise die gleiche Würde, wobei er ihm während seiner ganzen Regierungszeit so standhaft die Treue hielt, dass er den schwankenden Fürsten auch nach seiner Flucht bis zu dessen Tode nicht verließ.“ Wir wissen nicht, wann er genau den Dienst am Hof Báthorys antrat, doch eines ist gewiss, dass er im Gefolge des am 20. Oktober 1584 in Rom frisch ernannten Kardinals, Andreas Báthory nach Krakau zurückkehrte. Er wurde also in Anbetracht dieses Datums *celeriter* (schnellstens) so berühmt auf dem Gebiet des Heilens, dass Báthory ihn zum Hofmedicus berief. Dadurch, dass wir den Zeitpunkt des Todes von Stephan Báthory kennen, blieb Hunyadi nicht viel Zeit, seine Fertigkeit als Arzt unter Beweis zu stellen: einige Wochen, höchstens einige Monate. Auch wissen wir, dass er Andreas Báthory bei dessen diplomatischer Mission nach Rom begleitete. Genauer: sie brachen am 22. März 1586 aus Krakau auf, und kamen in der ewigen Stadt drei Monate später, am 24. Juni an, von wo sie erst nach dem Tode Stephan Báthorys Anfang 1587 eilends wieder abfuhr. Wenn wir das alles zusammenfassen, so ist unsere Schlussfolgerung: es kann keine Rede davon sein, dass sich Hunyadi zwei Jahre lang in Krakau aufhielt, womöglich dauerte sein Aufenthalt am Hof Stephan Báthorys nicht einmal ein volles Jahr, da der polnische König am 12. Dezember 1586 verstarb.

Laut dem Bericht Weszprémis wurde er nicht bei Andreas Báthory, sondern am Hof des noch unmündigen, vierzehnjährigen Fürsten von Siebenbürgen, Sigismund Báthory Arzt, dem er bis zu dessen Tode die Treue hielt. Von seinem höfischen Leben in der Nähe von Sigismund finden wir einige unzusammenhängende Angaben. Gemäß den Aufzeichnungen der Familienchronik der Siebenbürger Sachsen Marcus Fuchs, Christian Lupinus und Johannes Oltard hielt sich Hunyadi im Gefolge des Fürsten in Karlsburg (ungarisch: Gyulafehérvár, rumänisch: Alba Julia) am 31. Juli auf, als bei der Beobachtung einer partiellen Sonnenfinsternis Hunyadi den Verderb der Türken prophezeite. Ebenfalls ist in besagter Chronik zu lesen, dass er am 2. Mai 1593 den inkognito reisenden Sigismund Báthory nach Krakau begleitete, um am 11. Juni von dort nach Karlsburg zurückzukehren. (Nach den Aufzeichnungen Lestár Gyulaffis brachen sie am 8. Mai auf, und kehrten am 13. Juni zurück). Laut dem Geschichtsschreiber István Szamosközy (1570-1612) nahm

Hunyadi am Herbstfeldzug Sigismund Báthorys 1595 in der Walachei teil, und war auch an der glorreichen Belagerung von Djurdjewo am 28. Oktober anwesend. Unser nächster Hinweis, den wir über ihn besitzen, ist ein an János Baranyai Decsi adressierter Hunyadi-Brief, nach dessen Zeugnis er sich in der ersten Hälfte des Jahres 1596 in Prag aufhielt. Von hier kam er im Gefolge des wieder inkognito reisenden Sigismund Báthory am 6. April in Klausenburg (ungarisch Kolozsvár, rumänisch: Cluj) an. Vom Sommer gleichen Jahres finden wir einen anderen Hinweis über den wieder in einer Kriegshandlung verwickelten Doktor Franziskus. Ein Brief Hunyadis belegt, dass auch unser Autor, mit dem Heer Sigismund Báthorys bei der Belagerung Temesvars im Juni 1597 anwesend war. In Anbetracht dieser Tatsachen können wir ohne weiteres annehmen, dass er Sigismund, der sich gerade anschickte, auf seinen Fürstentitel zu verzichten, auch auf seinem Weg nach Prag begleitete: das heißt also, dass sie aus Karlsburg nach dem 6. Januar aufbrachen und am 24. März in Klausenburg wieder eintrafen. Nach einer Aufzeichnung von Szamosközy folgte Hunyadi im Sommer 1598 Sigismund in das Herzogtum Opoln-Ratibor, um in August wieder nach Siebenbürgen zurückzukehren. Unser letzter Hinweis ist eben der schon oben erwähnte Zeitpunkt seines Todes in Thurenburg (ungarisch: Torda, rumänisch: Turda): 27. Oktober 1600 am frühen Morgen.

Sein Lebenswerk

Veröffentlicht in ungarischer Sprache

Sein einzig bekanntes Werk in ungarischer Sprache ist seine Trojanische Historie: *Über die zehn Jahre dauernde Belagerung und schreckliche Not der uralten und allberühmten Stadt Troja*. Erhalten blieb davon eine einzige beschädigte Handschrift aus dem Jahr 1638 im Csoma-Kodex. Die erste Ausgabe in Buchform wurde in der Klausenburger Druckerei von Heltais Gattin im Jahr 1577 angefertigt. (Bis 1776 wissen wir über zehn Auflagen). Hunyadis Trojanische Geschichte ist deshalb von Belang für die ungarische Literaturgeschichte, weil dieses sein Werk nicht nur die erste bekannte, sondern auch die ausführlichste Bearbeitung der populären Geschichte in ungarischer Sprache ist. Der wichtigste Vorzug des Textes ist der, worauf gerade die Ungewissheit der Quellen hinweist: wir verfügen deshalb über keine konkrete Quelle, weil Hunyadi den Stoff seines Gesanges aus eigener Geschichtsquelle schöpfte. Der Literaturhistoriker György Király wies vor mehr als hundert Jahren folgende Einflüsse in Hunyadis Trojanische Geschichte nach: irgendeine lateinische Übersetzung von Homer, Vergil und die an ihn knüpfenden Servius-Kommentare, Ovid, *Vita Vergili* von Aelius Donatus, *Ephemeris belli Trojani* von Dictys Cretensis, *De excidio Trojae historia* von Dares Phrygius, *Historia destrucionis Troiae* von Guido delle Colonne, *Fiorita* von

Aramannino da Bologna, *In Nasonis Heroidas* von Ubertino Clerico, und *Enarrationes* von Raffaele Regio. Zugleich gibt Király selbst zu, dass er im Dunkeln tappt, denn einen direkten und handfesten Einfluss fand er in keinem der Fälle. Solange also keine direkte lateinische Quelle auftaucht, können wir getrost annehmen, dass Hunyadi aus dem eigenen Kopf, vielleicht unter dem Einfluss seiner Schullektüren, wie er selbst anmerkt: „aus vielen Chroniken das Historiengesang in Versen abfasste“. In diesem Fall handelt es sich also nicht nur um die Übersetzung eines lateinischen Textes ins Ungarische, sondern um eine Bearbeitung der Geschichte des torjanischen Krieges in ungarischer Sprache, die im Gewand der historischen Authentizität der Chronik als Dichtungsgattung den Krieg in populärwissenschaftlicher Form zu erzählen trachtet. Das Streben nach Authentizität hindert Hunyadi jedoch nicht daran, im Zuge des Erzählens der Geschichte, seine offene Sympathie für Troja und dessen Helden kundzugeben. Achilleus besitzt zwar große Kraft, doch ist er dabei auch feige und ein hinterhältiger Wahnsinniger, der den ebenfalls bärenstarken, doch mildherzigen Hektor – den wahren Helden von Hunyadis Geschichte – nur meuchlings mit einem giftigen Pfeil töten vermag.

Veröffentlicht in lateinischer Sprache

Sein erstes bekanntes Werk in lateinischer Sprache erschien zur Lobpreisung von Stephan Báthory in einem von Ippolito Zuconelli in Venedig veröffentlichten Band unter dem summarischen Titel [*In laudes serenissimi, atque potentissimi D.D. Stephani regis Poloniae [zum Lobe Stephans des glorreichsten und mächtigsten Königs von Polen]*]. Der Dichter hat den aus 2793 Hexametern bestehenden Panegyrikus in vier Teile gegliedert: er setzt mit einer einleitenden Invokation von 66 Hexametern an, dann schreibt er in dichten mythologischen Bildern und Symbolen über die Geburt Báthorys in 234 Hexametern (*Stephanu genethlia: Stephans Geburtstagsfeier*). Im Grunde handelt es sich um ein Gelegenheitsgedicht, in der Dichtungsgattung *genthliacum* oder *natalitium*, welches das Lobgedicht von der Länge eines kleinen Epos (Epyllion) einleitet. Der dritte Teil umfasst in 1015 Hexametern die Kindheit und die Jugendzeit von Báthory unter dem Titel *Stephanu paedia*. Das in der Marge der Originalausgabe mit dem Titel *Virtus & voluptas* angezeigte *Certamen* (Wettkampf) ist die wichtigste und ausführlichste Darstellung des Topos des herkulischen Scheideweges in Ungarn jener Zeit. Um die Seele des jungen Báthory wetteifern die weiblichen Figuren der *Virtus* (Tugend) und der *Voluptas* (Wollust), die er schon vom Weiten zur Y-Weggabelung herannahen sieht. Die *Voluptas* ist leichtfüßig, beinahe hauchzart, während *Virtus* eher ein Mannsbild abgibt, ihr Haar ist vernachlässigt, zerzaust. Der junge Báthory steht vor einer schweren Entscheidung, er muss zwischen den beiden wählen, entweder die eine, oder die andere: welcher soll er auf dem Weg folgen. *Virtus* wird von allegorischen Frauengestalten begleitet: zu ihrer Linken

sind die jungfräuliche *Pudicitia* (Tugendhaftigkeit), die im Guten konsequent standhafte *Constantia* (Standhaftigkeit), die ergraute *Fides* (Treue), *Honor*, die Göttin der Ehre, die beständige Glorie (*Gloria*) zu sehen, zu ihrer Rechten die *Justitia* (Wahrheit), *Pietas* (Pietät), *Temperies* (Mäßigung), die urteilende *Prudentia* (Klugheit) und schließlich *Pudor* (Scham). Auch die *Voluptas* lässt gegen die *Virtus* ihr eigenes allegorisches Gefolge aufmarschieren: die Wollust (*Libido*), die Lüsternheit (*Luxuries*), süße Träume (*somni dulces*, das heißt erotische Träume), den verliebten *Euan*, (den perosnifizierten Freudenschrei der Bacchanalien), den leichtsinnigen Zorn (*irae faciles*), die nach Wein riechende Trunkenheit (*Ebrietas*), die alberne *Cupido*, die sehnsüchtige Betäubung (*Torpor putris*), den mit Hörnern gezierten Hochmut (*Superbia*), die zügellose Schmeichelei, (*Ambitio*), den lüsternen Blick (*visus salax*), und das unkeusche Abtasten (*Tactus adulter*). Die Göttinnen *Virtus* und *Voluptas* versuchen mit ihren rhetorischen Monologen den angerufenen Báthory jede für sich zu gewinnen, jeweils der anderen auf dem vermeintlich rechten Weg zu folgen. *Virtus* gewinnt den Wettstreit, obwohl *Voluptas* mit schwellenden Brüsten von ihrem Bettlager aus Báthory zuzwinkert und mit lüsternen Küssen und liebkosend den zukünftigen Fürsten zu sich einlädt, der sich schließlich von ihr abwendet und den rechten Weg der Tugend wählt. So wird es möglich, dass Hunyadi im Abschnitt *Studium sapientiae* an manchen Stellen eigens auf die philosophischen, poetischen und sonstigen Studien des zukünftigen Fürsten eingehen kann. Dieses dritte Kapitel über die Jugend von Báthory wird mit der Rückkehr Báthorys vom Wiener Hof und mit dessen Traum über das trauervolle, leidende Ungarn abgeschlossen. Das letzte, vierte, zugleich längste Kapitel (*Stephanu basilie*) handelt von Stephans Regierungszeit als König von Polen in 1578 Hexametern.

Seine nächsten zwei Gedichte in chronologischer Folge tragen die Titel *Epigrammation* und *Votivum*. Beide schrieb er anlässlich des Erscheinens der Bücher des Paduenser Arztes Girolamo Mercuriale. Das Gedicht *Epigrammchen* schrieb er 1583 zum Mercuriales Werk über Kinderkrankheiten. Diese Venediger Ausgabe wurde vom Posener Arzt Jan Hieronim Chrościejewski (sein humanistischer Name lautet: Iohannes Chroszcziyoiioskus oder Ioannes Grosceius) für den Druck vorbereitet mit einer Widmung an den Posener Senat. Hunyadi rühmt – mit lebensprühenden Bildern, mythologischen Anspielungen und viel Humor – in 43 Hexametern die personifizierte Ausgabe. In das „*Epigrammchen*“ flicht unser Dichter auch ein Wapengedicht ein, das neben die zwei im Wappen der Stadt Posen zu sehenden, vor dem Stadttor gekreuzt angebrachten Schlüssel – die den Weg der *Virtus* öffnen – als dritten Schlüssel das Buch Mercuriales hinzusetzt. Dieses Buch sollte der Schlüssel sein, der den Weg des Lebens (*vitae iter*) öffnet, und indem es das Leben der Kinder verlängert, dehnt es auch noch das Leben der jungen Menschen, der Väter und der Alten viel weiter aus. Das 28 Hexameter lange *Votivum* (Votivgedicht) wurde 1583 oder 1584 zum Mercuriales Buch über Gifte und Vergiftungen geschrieben. Auch dieses Buch wurde von einem polnischen Doktor der Medizin, dem Warschauer

Wojciech Szeliga (Albertus Scheligius Vbarschaviensis) für den Druck vorbereitet. Deshalb handelt das Gedicht Hunyadis eigentlich nicht so sehr von Mercuriale, es ist vielmehr ein Panegyrikus, ein Lobgedicht, das er in eine Buchempfehlung hüllte. Das in den Norden verschickte, von Giften handelnde Buch bot ihm nämlich eine gute Gelegenheit, um Stephan Báthory, und nicht zuletzt auch noch den Warschauer Herausgeber mit süßen Worten zu streicheln.

Das vielleicht interessanteste Werk Hunyadis ist das *Ephemeron* [Reisetagebuch], das eine mit mythologischen und antiken Verweisen dicht durchwobene manieristische Reisebeschreibung von 1466 Hexametern Länge ist. Das Tagebuch verfolgt die ungefähr 2200 Kilometer lange Reise des Kardinals Andreas Báthory von Rom nach Krakau im Sommer 1584. Das Werk, das er dem Oberbefehlshaber Ferenc Dobó widmete, wurde in drei Teile gegliedert. Der erste Teil beginnt mit der Erhebung Báthorys am 4. Juli zum Kardinal und beschreibt die Stationen der Reise von Rom nach Padua. Bevor sie sich von Rom aus auf die Reise begeben, nimmt das personifizierte Rom nach der Oration des eben erst ernannten Kardinals schweren Herzens von Báthory Abschied, worauf er in seiner Entgegnung sich auch von der ewigen Stadt verabschiedet. Seiner Reisebeschreibung folgend sind die Stationen des ersten Teils folgende: Rom – Capranica – Caprarola (villa Farnesia – Narni – Todi – Spoleto – Foligno – Camerino – Tolentino – Macerata – Ancona – Senigallia – Fano – Urbino – Pesaro – Rimini – Cesena – Forlì – Faenza – Bologna – Ferrara – Mantua – Cremona – Lodi – Mailand – Venedig – Padua. Die Stationen des zweiten Teils: Padua – Treviso – Conegliano – Sacile – Cividale del Friuli – Spilimbergo – Osoppo – Venzone – [Karnische-Alpen] – Pontebba – [Kärnten] – Tarvisio – Arnoldstein – Villach – Friesach – Neumarkt in der Steiermark – Pöls – Knittelfeld – Leoben – Bruck an der Mur – Neunkirchen – Wiener Neustadt – Traiskirchen – Hainburg an der Donau – Pressburg – Tyrnau – Wartberg – Neutra – Neusohl – Käsmark – Czorsztyn – Nowy Targ – Wieliczka – Krakau. Wir kennen auch das der Realität un den Fakten eher entsprechende Reisetagebuch des königlichen Sekretärs und Diplomaten, Stanislaw Reszka, das man mit Hunyadis Werk vergleichen kann. Von Reszka wissen wir, dass sie am 26. Juli Rom verließen und kamen am 17. August in Bologna an (sie legten also 22-24 Kilometer am Tag zurück), allerdings besuchten sie nach Foligno auf die Bitte Báthorys auch noch Assisi, was von Hunyadi nicht erwähnt wird. Auf den dreitägigen Abstecher nach Mailand (sie kamen hier am 28. August an), kann man aus Hunyadis Text nur folgern, weil er vom Kardinal, Carlo Borromeo, der sie dort bewirtet hat, anerkennend schreibt. Allerdings wird Reszkas Tagebuch zufolge verständlicher, wie sie aus Mailand nach Venedig und Padua gelangten (in dieser Reihenfolge). Von Borromeo gingen sie nämlich zurück nach Mantua, und fuhren dann auf dem Po flußabwärts bis Chioggia. Von da konnten sie wiederum wegen eines Sturms nicht nach Venedig einschiffen. (Von diesem Sturm berichtet auch Hunyadi, doch statt Chioggia steht bei ihm Padua, wo auf die Intervention der Muse Clio Äolus, der Herrscher über die Winde, Báthory mit einem Sturm Hindernisse in den Weg legt).

Schließlich kommen sie am 8. September in der Stadt des heiligen Markus an. Am Ende der durch Österreich, Ungarn und Polen führenden Reise kommt Báthory mit seinem Gefolge in Krakau an. Der dritte Teil von *Ephemeron* fokussiert auf Andreas Báthory selbst und ist letztlich nichts anderes als ein Lobgedicht. Es knüpft an den oben bereits erwähnten Stephan Báthory-Panegyrikus enger an, als an das *Ephemeron* selbst. Es lässt sich als eine Art Ergänzung der Familiengeschichte lesen, die die Lobpreisung des polnischen Königs mit dem Lob des zukunftsreichen Neffen – mit der Kindheit, den Jugendjahren und den Studien von Andreas – fortsetzt und abschließt.

Der Gedichtband *Ob felicem Stephani ad oppidum Mehoviam adventum* erschien als Appendix des *Ephemeron*, gleichsam als dessen Fortsetzung oder eher als dessen Epilog. Den Anhang selbst schrieb der Dichter aus dem freudigen Anlass, dass Andreas Báthory mehrere Monate nach seiner Rückkehr aus Rom Stephan Báthory endlich am 14. März 1585 in Miechów traf. Dieser kleine Band scheint im Vergleich zu *Ephemeron* eher zusammengewürfelt. Er enthält elf Gedichte, von denen allerdings die letzten drei nach Stephan Báthorys Tod, also nach dem 12. Dezember 1586 an das von vornherein als Anhang bestimmte *Ob felicem* Büchlein angeheftet wurden. Die mangelnde Integrität der Komposition verrät so etwas wie Hast oder eine Art Überstürztheit. Hunyadi widmete das Büchlein Paul Gyulay, dem Sekretär von Stephan Báthory, obwohl das – laut den Quellen ausgesprochen herzliche und intime – Treffen der beiden Báthorys der eigentliche Anlass für die Gestaltung des Bandes war. Die erste Komposition, ein Begrüßungs- und Lobgedicht in 223 Hexametern ist in neun Teile gegliedert. Nach einem 20 Hexameter langen Begrüßungsprolog treten Báthory lobpreisend der Reihe nach die unter seiner Herrschaft befindlichen, beziehungsweise ihm untergebenen Provinzen, Länder: Polen, Litauen, Russland, das Herzogtum Preußen, Livland, Podolien, Siebenbürgen vor sein Angesicht. Das Gedicht selbst endet schließlich mit der Würdigung des Königshofes selbst. Das andere größere Gedicht ist eine 28 Hexameter lange Oratio, die Stephan seinem Neffen, Andreas, vorträgt. Vor den Trauergedichten finden sich noch weitere drei kurze Epigrammen und Hymnen, die ebenfalls den König loben. Es ist die Ironie des Schicksals, dass die vier Distichen lange, ursprünglich als abschließendes Stück vorgesehene Hymne mit der Bitte an die Parzen endet, sie mögen gefälligst einen langen Lebensfaden für Báthory spinnen. Das taten sie nicht. Und so wird die wegen des plötzlichen Todes des Königs einen Bruch erleidende – ursprünglich für einen Jubelband bestimmte – Komposition mit drei aus 53 sapphischen Strophen bestehenden hastig formulierten und in den Mund der Báthory Brüder gelegten Trauergesängen abgeschlossen.

Hunyadi ließ fast zwei Jahre nach dem Tod Stephan Báthorys seine kurze Anthologie zum Tode des Königs herausgeben, die er in seinem Vorwort dem Fürsten von Siebenbürgen, Sigismund Báthory, widmete: *Piis manibus D. Stephani Bathorei quondam Poloniae regis inclytii*. Von den zweiundzwanzig längeren-kürzeren Gedichten betrauern einundzwanzig den Tod Báthorys, wobei das letzte Gedicht vielleicht

das interessanteste ist. Einerseits ist das Gedicht ein in Hexametern geschriebenes literaturtheoretisch-philologisches Werk, das durch die Erzählung der Beutezüge der Ungarn im 10. Jahrhundert und des Sieges von Otto I. die Bonfini-Ausgabe von János Zsámboky (Johannes Sambucus) kritisiert, andererseits ist es eine Versschatulle, ein verzierter Rahmen oder vielmehr ein Sarg, der als Paratext das Zsámboky verhöhnende, vierzellige, einer Totenschändung gleichkommende Epitaph umschließt. Von den Gedichten des Bandes sollte vielleicht noch das erste, mit seinen 283 Hexametern das längste, die *Apotheose* hervorgehoben werden, die mit üppigen mythologischen Bildern Báthorys Tod und Divination schildert. Zu lesen sind im Band auch noch eine Elegie mit dem Titel *Monodia*, die angeblich am Grab des Königs von Hunyadi singend vorgetragen wurde, acht nummerierte *Epicedia* zur Beerdigung, sechs nummerierte *Elogien*, sowie als Abbild des Königs verfasste drei Vierzeiler. Hunyadi schließt die Sammlung seiner Trauergedichte mit einem *Chronostichon*, das den Zeitpunkt von Báthorys Geburt, Herrschaft und Tod angibt. Von den Elogien soll unbedingt das erste hervorgehoben werden als vielleicht frühestes Beispiel der Figurendichtung (Technopägnion), noch genauer der kombinatorischen Dichtung in der ungarischen Literaturgeschichte.

*Seine als Handschrift erhalten gebliebenen lateinischen
Gedichte, sein medizinisches Werk und seine
Korrespondenz*

Wir kennen zwölf seiner kürzeren Gedichte, die als Handschrift erhalten blieben. Das eine – ein Distichon-langes Gedicht – kennen wir in der Niederschrift von István Szamosközy über das Wolf genannte reichverzierte, bronzene Wurfgeschütz von Sigismund Báthory, das am 2. April 1593 gegossen wurde, mit dem eingravierten Distichon von Hunyadi.

Die anderen elf wurden vom Klausenburger unitarischen Geistlichen, Johann Broser am Ende des mit einem *Ephemeron*, richtiger mit dem *Ephemeron* Band zusammen herausgegebenen Exemplars *Ob felicem* unter dem summarischen Titel *Carmina eiusdem* [Gesänge vom Selben] eingetragen. Auf den Namen der eintragenden Person können wir anhand des über die handschriftlichen Gedichte geschriebenen „JESU BENIGNE JUVA“ und „J.B.J.“ folgern. Das Kolligat wird gegenwärtig von der Alten Ungarischen Bibliothekssammlung der Klausenburger Akademischen Bibliothek (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj) aufbewahrt. Diese Gedichte sind auch deshalb interessant, weil sie Einblick in die Arbeitsmethode des Dichters gewähren, und zwar durch die unterschiedlichen auf das gleiche Thema geschriebenen, jedoch unveröffentlichten Varianten von Gedichten. Von den Gedichten sind acht in satirischem Ton geschrieben, die irgendwo den humorvollen Hunyadi der Anekdoten wiedergeben. Das interessanteste unter ihnen dürfte vielleicht jenes sechs Dichtichen

zählende kurze Gedicht sein (inc. *Tu contra cives iniusta bis induis arma*), das die Taten und inkonsequente Politik seines Herrn, Sigismund Báthory mit scharfen Worten kritisiert, ohne ihn beim Namen zu nennen. Das Überraschende dabei ist, dass Hunyadi bis zum Ende seines Lebens dem Fürsten die Treue hielt. Der zweiten Zeile des Gedichts zufolge ergriff Sigismund bereits zweimal die Flucht, was so viel bedeutet, dass Hunyadi die Zeilen irgendwann nach dem 21. März 1599 geschrieben haben mochte. Das heißt also, dieses dürfte sein letztes bekanntes Gedicht sein.

Ein Großteil der restlichen Gedichte dürften wegen des Themas und der inneren Hinweisen nach dem Tod Stephan Báthorys geschrieben worden sein, also zwischen den letzten Tagen des Jahres 1586 und den ersten Tagen von 1587. Von diesen handelt es sich bei zwei Gedichten um Epitaphien zum Tode des Königs (*Epitaphia divi regis Stephani*), die schließlich keinen Platz im Band *Piis manibus* bekamen (inc. *Hic me coniectum curis odioque meorum*; inc. *Quid mihi pro victo pacata Polonia Moscho*). Hier schließt sich auch jenes, zwölfzeiliges Gedicht an, in dem der Dichter die beiden „ketzerischen“ italienischen Ärzte Báthorys für den Tod des Königs verantwortlich macht. Obwohl er keine Namen schreibt, sind diese wegen der um sie kursierenden Pamphlete bekannt: Es dürfte sich dabei um Niccolò Buccella und Pietro Simone Simoni handeln. (inc. *Marte invictus eram, vicit mors saeva, quis auctor*). Seine beiden anderen Gedichte fassen in zwei und drei Distichen die gefährliche polnische politische Lage nach dem Tod des Königs zusammen (*In tumulum Polonicum*), die Hunyadi 1587 geschrieben haben mochte, bevor am 27. Dezember Sigismund III. zum polnischen König gewählt wurde (inc. *Dum duo germani certant de paupere regno*; inc. *Unum non poteris tolerare Polonia regem*). Er schrieb auch noch zwei parodistische Gedichte zum gleichen Thema (*In legatum pontificum claudum*): gemünzt auf den hinkenden päpstlichen Nuntius des Papstes Sixtus V. Entweder dürfte dieser der Bischof von Cameron Gerolamo Vitale de Buoi, oder der Erzbischof von Neapel Hannibal der Capua gewesen sein). Der Legat ist nicht nur körperlich ein Hinkebein, sondern auch in seiner Seele, schreibt unser Dichter. Jetzt, da Stephan Báthory nicht mehr lebt, ist auch der Kirchenstaat zum Hinken verurteilt. Da Sixtus V. im August 1590 starb, dürfte Hunyadi diese Gedichte irgendwann zwischen 1587 und 1590 geschrieben haben. (inc. *Claudus Apostolica quid vult legatus ab urbe*; inc. *Claudicat huc Sexti claudus legatus et illuc*). Sein 15 Hexameter langes und so unter den Handschriften längstes in insulierendem Ton verfasstes Gedicht, mit dem Titel *In Stanislaum quendam Czolek Polonum perduellem*, beschreibt das obszöne Leben und die unzüchtigen Taten von einem gewissen Stanislaw Czolek (inc. *Qui sanum Phalarin immansuetumque Neronem*). Von den eingetragenen Gedichten mokiert sich das vorletzte über den (hochwohlgeborenen) Titel eines nicht genannten Adligen, der nie etwas gemacht hat, mit dem er dieses Attribut, diesen Rang verdient hätte. Doch schließlich könnte er ja noch ein richtiger *magnus* (hochwohlgeboren) werden, nur müsste man ihn mit einem straffen Strang auf einen hohen Baum aufhängen (inc. *Cum tu nil magnum, nil parvum feceris unquam*). Das allerletzte Gedicht wurde zum Tode eines Freundes

namens Emericus (er könnte vielleicht Imre Szikszai sein) geschrieben (inc. *Hic iacet Emericus qui nulli vixit amicus*).

Trotz des Umstandes, dass ein Großteil der Quellen sich als Arzt auf Ferenc Hunyadi bezieht, ist hierzu die einstweilen einzige bekannte Spur, die vorhin schon erwähnte Oxforder Handschrift: *Brevis et compendiosa curatio febris putridae atque hecticae* [Heilung des fauligen und starken Fiebers kurz und in Auszügen]. Es handelt sich dabei eher um eine Rezeptsammlung, die er aus verschiedenen Quellen zusammentragen durfte. Er bietet detaillierte Rezepte aus Rosenwasser, Liliensaft, Essig, Wein, Harzöl, Asche und diversen Pflanzen oder deren Säften: aus Endivie, Weizen, Gerste, Spinat, Petersilie, Kamille, Aloe Vera usw. zur Behandlung von Fiebererkrankungen. Für den Umschlag empfiehlt er den Patienten ebenfalls verschiedene Salben, Tinkturen, schließlich schlägt er zur Linderung der Nebenwirkungen nach einer langdauernden Fiebererkrankung (z.B. Austrocknung) an die zehn Rezepte. Das Interessante dabei ist, dass nach Zeugnis des dichtbeschriebenen Seitenrands Hunyadis Büchlein tatsächlich benutzt wurde, es verschwand also nicht in der Schublade für lange Jahrhunderte.

Aus seiner Korrespondenz kennen wir nur fünf Posten. Den einen offiziellen Brief ohne Datierung adressierte er an Cinzio Passeri Aldobrandini. Den Brief dürfte er im Sommer 1592, oder spätestens im Herbst geschrieben haben. Den anderen undatierten Brief schrieb er an Papst Clemens VIII., wahrscheinlich im Jahr 1594. Außerdem kennen wir von ihm zwei an János Baranyai Decsi adressierten Briefe: den einen schrieb er in der ersten Hälfte 1596, den anderen wahrscheinlich nach 1596. Die erste Antwort von Baranyai Decsi auf den ersten Brief vom August 1596 blieb ebenfalls erhalten. Seinen letzten bekannten Brief kennen wir aus dem bereits früher erwähnten Niederschrift von Szamosközy über die Belagerung von Temesvár. Der Brief berichtet Imre Szikszai über die Ereignisse des Tages 14. Juni 1596 und der darauffolgenden paar Tage. Wir kennen noch zwei an Hunyadi adressierte Briefe ohne Datierung: den einen schrieb ein gewisser P. Schlick, der sein Kind an Hunyadi schickte, damit dieser den seit vier Jahren kranken Arm des Kindes untersuche, und wenn möglich, möge er irgendein Rezept dafür verschreiben. Den anderen schrieb Mátyás Aszalai, der zwei seiner Epigrammchen Hunyadi zukommen ließ.

Zusammenfassend: derzeit wissen wir soviel über das Leben und über die Werke Ferenc Hunyadis. Unser vages Wissen über sein Leben ist eher ein auf Annahmen ruhendes Herumtasten, als ein profundes Wissen. Aufgrund seiner erhalten gebliebenen Werke zeichnet sich das Bild eines über eine tiefe humanistische Bildung verfügenden gelehrten Hofdichters vor uns ab, der sich vor allem im Hofmilieu entlang der Achse Krakau-Karlsburg (Gyulafehérvár/Alba Julia) am heimischsten fühlte. Sein Schaffen ist aus mehrerer Hinsicht beachtenswert. Die eine ist, dass er mit seinen manieristischen poetischen Bildern und Sätzen laufend hinter der schablonhaften Rolle des Hofdichters der Außenwelt zublinzelt, die andere wiederum ist, dass die ungarische Literaturgeschichte einen Korpus aus dem 16. Jahrhundert von diesem

Ausmaß schlicht nicht außer Acht lassen darf. Neben seinem aus 2300 Zeilen bestehenden – reichlich unterschätzten – ungarischen Verstexten sollten auch die erhalten gebliebenen 5400 lateinischen Verse auch schon deshalb näher und tiefer untersucht werden, weil die ungarische Literatur über Jahrhunderte eher als eine lateinischsprachige gilt.

Unsere jetztige Textausgabe möchte diesen Mangel beheben, und zugleich das Interesse für das Lebenswerk dieses vergessenen siebenbürgischen Dichters nach Möglichkeit erwecken.

Aus dem Ungarischen von Géza Deréky

Incipitmutató

Aurei secli Stephane institutor 234
Bathoree armipotens, te Principe visa renasci est 254
Bathorei brevis haec tumba est, quem maxima monstrat 254
Bathoreum nuper violas Permessidos halans 276
Belli Artes Tibi, Opes Regnis, Et Vincla Scelestis 256
Civiles acuit dum seditiosa tumultus 260
Claudicat huc Sixti claudus legatus et illuc 266
Claudus Apostolica quid vult legatus ab urbe 265
Cum tu nil magnum, nil parvum feceris unquam 268
Cunctarum pater elegantiarum 277
Dacia, Musa, Fides, Gradive, Polonia, Roma, 255
Dum duo germani certant de paupere regno 266
Dum senibus maiora facis Stephane inclyte: Te mors 254
Ecqua poli regio trifidi quisve angulus orbis 92
Ergo tam tristes mea vita planctus 235
Europae columen quo Rege Polonia regnat 234
Fallitur hoc quisquis Stephanum sub marmore quaerit 254
Flent homines, flent dii, Stephanum non esse, fuisse 255
Hei mihi quantis pater o Deorum 238
Hesperia patrias dum sede reducis ad arctos 276
Hic iacet Emericus qui nulli vixit amicus 269
Hic me coniectum curis odioque meorum 267
Illa ego magnorum genitrix celeberrima regum 256
Ille novus Caesar, similem cui nulla tulerunt 257
Implevit totum postquam virtutibus orbem 253
Legimus hesterna scriptas tibi luce Camoenas 277

Marte invictus eram, vicit mors saeva, quis author? 267
 Medoaci ad ripas secreta nuper in umbra 179
 Misisti munus fulvo pretiosius auro 258
 Mortalis, Deus alter eras mortalibus: at nunc 255
 Ne Deus esse velis Stephane immortalibus actis 253
 Parce profuso mea vita planctu 241
 Parve liber gelidos mundi visure Triones 94
 Quae tibi digna dabunt servati praemia cives 264
 Qui sanum Phalarin immansuetumque Neronem 268
 Quid mihi pro victo pacata Polonia Moscho 267
 Quis iacet hoc busto? Pietas, Victoria, Pax, Mars? 254
 Quis novus hic nostris exercitus appulit oris? 233
 Quo fessum quaerimoniis 251
 Quo pax et pietas, Stephano moriente, recedunt? 256
 Salve Pegasidum decus immortale sororum 278
 Scilicet hoc nostris Europa miserrima damnis 244
 Semideus fuerat: potuit pars altera cerni 257
 Si Iovi taurum, Bromio racemos 234
 Si te non isto mater Stephane ante vocasset 233
 Sic vivam Phoebo, sic vivam gratus Iaccho 278
 Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector 275
 Tecum nata fuit pietas, pax, gloria, Mars, spes 256
 Tot votis optata dies, dilataque longum 226
 Tu contra cives iniusta bis induis arma 265
 Tu mihi quae rerum causas arcanaque Paesti 179
 Unum non poteris tolerare Polonia regem 266
 Ut pax in terris, ut vita paretur Olympo 233
 Ut te chare nepos per multa pericula vectum 232
 VIX noVIes seX, bIs qVINos reX, VIDerat annos 257
 Vixisti nostrae multum, Stephane inclyte, vitae 255

Képek jegyzéke

Padova = Hartmann Schedel, *Registrum huius operis libri cronicarum cum figuris et ymaginibus ab inicio mundi*, Nürnberg, Anton Koberger, 1493, 44^v – 6.

Padova = Georg Braun, *Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus*, [Köln], [Heirat, Hogenberg], 1618, 55 – 11.

Gyurgyevó ostroma = *Historia Chronologica Pannoniae: res per Hungariam et Transylvaniam iam inde a constitutione Regnorum illorum, usque ad invictiss. Rom. Imp. Rodolphum II. Hungariae Regem Christianum XXXX. et Sereniss. Sigismundum Bathorium, Transylvaniae Ducem, maxime vero hoc diuturno bello gestas: Icones item vitasque et victorias, regum, ducum et procerum, tam Christianorum quam Turcicorum, a Joanne Jac. Boissardo Vesuntino delineatas, continens. Ad annum usque M.D.CVII. continuata et deducta, studio et opera M. Gotardi Arthus Dantiscani. Addita est tabula chorographica totius Hungariae nova, effigiationes item topographicae aliae [...]*. Frankfurt am Main, Theodore de Bry, 1608, 121 – 25.

Giovanni Morando Visconti térképén *Hunyadi Ferenc gyulaféhérvári háza* = Kovács András, *A gyulaféhérvári Szentegyház/Olasz/Zsidó utcáról és lakóiról. Bethlen Miklós lakhelyei ürügyén = Album amicorum : tanulmányok Sipos Gábor születésének hetvenedik évfordulójára*, szerk. Bogdándi Zsolt, Dáné Veronika, Lupescu Makó Mária, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2021, 327 – 27.

Hunyadi Ferenc Trója-énekének dallama (Molnár Dávid) – 29.

Hunyadi Ferenc költeménye alapján a trójai vár falmagassága és falvastagsága egy átlagos ember magasságához viszonyítva (Molnár Dávid) – 37.

Friedrich August Vossberg, *Siegel des mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen ein Beitrag zur Förderung diplomatischen, genealogischer, numismatischer und kunstgeschichtlicher Studien über ursprünglich slavische Theile der preussischen Monarchie mit XXV Kupfertafeln*, Berlin, Unger, 1854, 25. tábla – 41.

Giacomo Franco, *Báthory István = Paullus Mannuccius, Antiquitatum Romanarum Paulli Mannuccii liber de comitiis ad Ser[enissi]mum Stephanum Regem Poloniae et. c.*, Bologna, Ab Aldo, 1585, [címlapverző] – 44.

Báthory István Non per dormire-emblémája = Salomon Neugebauer, *Selectorum symbolorum heroicorum centuria gemina [...]*, Frankfurt, Zetter, 1619, 227 – 47.

Báthory István Livonia Polotiaque recepta-emblémája = Salomon Neugebauer, *Selectorum symbolorum heroicorum centuria gemina [...]*, Frankfurt, Zetter, 1619, 229 – 52.

Báthory András 1584-es útja Rómából Krakkóba (Nagy Béla) – 56.

De morbis puerorum tractatus locupletissimi, variaque doctrina referti non solum medicis, verumetiam philosophis magnopere utiles; ex ore excellentissimi Hieronymi Mercurialis Foroliviensis medici clarissimi diligenter excepti, atque in libros tres digesti: opera Iohannis Chrosczyeyoskii cum licentia, et privilegio. Venetiis, Apud Paulum Meietum Bibliopolam Pat., 1583 [Címlap] – 90.

Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum Vulgari eloquio scribentium. In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae, Magni Ducis Litvaniae, Russiae, Prussiae, Semogitiae, Kioviae, Liboniaeque Domini, ac Principis Transilvaniae. In duos Libros divisum, ed. Hippolytus Zucconellus. Venetiis, ad Signum Hyppogriphi, 1583 [Címlap] – 101.

Virtus & Voluptas = Sebastian Brant, *Stultifera navis*, Basel, Johann Bergmann, de Olpe, 1497, CXXX^v – 117.

Temesvár 1596-os elvesztése = Hieronymus Ortelius, *Chronologia Oder Historische beschreibung aller Kriegsemporungen und belägerungen der Stätt und Vestungen auch Scharmützel und Schlachten so in Ober und Under Ungern auch Sibenbürgen, mit dem Türcken von Ao. 1395. biß auff gegenwertige Zeitt gedenckwürdig geschehen*, Nürnberg, Valentin Fuhrmann, Johann Siebmacher, 1602, 108 – 121.

Hendrik Goltzius, *Fama és Történelem (Kleió)*, 1586 – 136.

Báthory István = Viridarium poetarum tum Latino, tum Graeco, tum Vulgari eloquio

scribentium. In laudes serenissimi, atque potentissimi D. D. Stephani regis Poloniae, Magni Ducis Litvaniae, Russiae, Prussiae, Semogitiae, Kiouiae, Liboniaeque Domini, ac Principis Transilvaniae. In duos Libros diuisum, ed. Hippolytus Zuconellus. Venetiis, ad Signum Hyppogriphi, 1583 [Címlap] – 147.

Polack ostroma = Georg Mack, *Warhaffte Contrafactur vnd gewisse Zeitung welcher massen die konigliche Wirden in Poln die Stat vnnnd das Schloß Polotzko in Littawen gelegen sampt andern Heusern die der Moscowiter vor der Zeyt der Kron vnbillich abgedrungen widerumben belegt und eingenommen. Auch was sich in solchem Zug verlossen hat*, Zu Nürnberg : bey Georgen Mack Illuministen bey Sonnebadt, [1579]. Zentralbibliothek Zürich, PAS II 17/5-6 G – 173.

Ismeretlen, *Báthory András*, 1688–1703, Skokloster kastély – 176.

Caprarola = Georg Braun, *Urbium praecipuarum mundi theatrum quintus*, [Köln], S. t., 1640?, 61 – 186.

Pesaro = Georg Braun, *Urbium praecipuarum totius mundi liber tertius*, S. 1., S. t., [1623], 50 – 190.

Milánó = Hartmann Schedel, *Registrum huius operis libri cronicarum cum figuris et ymaginibus ab inicio mundi*, Nürnberg, Anton Koberger, 1493, 72^r – 194.

Velence = Georg Braun, *Urbium praecipuarum mundi theatrum quintus*, [Köln], S. t., 1640?, 60 – 196.

Tarvisio = Hartmann Schedel, *Registrum huius operis libri cronicarum cum figuris et ymaginibus ab inicio mundi*, Nürnberg, Anton Koberger, 1493, 51^v – 200.

Pozsony = Georg Braun, *Liber quartus urbium praecipuarum totius mundi*, S. 1., S. t., 1635?, 44 – 203.

Nyitra = Johannes Janssonius, *Urbium totius Germaniae superioris illustrorum clariorumque tabulae antiquae et Novae accuratissime elaboratae. Pars Posterior*, Amszterdam, Janssonius, 1657, 95 – 205.

Léva = Anthoni Ernst Burchard von Birckenstein, *Ertz-Herzogliche Handgriffe dess Zirckels und Linials, oder, Ausserwehlter Anfang zu denen mathematischen Wissenschaftten, worinnen man durch eine leichte und neue Art ihm einen geschwinden Zutritt zu der Feldmesserey und andern daruss entspringenden Wissenschaftten machet*, Bécs, Johann van Ghelen, 1686, 50^v – 208.

Krakkó = Hartmann Schedel, *Registrum huius operis libri cronicarum cum figuris et ymaginibus ab inicio mundi*, Nürnberg, Anton Koberger, 1493, 270^r – 224.

Hans Weiditz, *A Lech-mezei csata*. OSZK App. M. 7 – 259.

Johann Broser kézírata, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár régi magyar könyvtár-gyűjteménye, B.M.V.C. 398/k, F3^v–F5^v – 270–274.

Személy- és helynévmutató

Budai-Király Tímea

- Abafája (Apalina, RO)* 260
Abafáji Gyulay Pál lásd Gyulay Pál
Abaffy Erzsébet, E. 24, 26, 69, 78
Abydus (Abydos) 240
Alba Julia lásd *Gyulafehérvár*
Aldana, Bernardo de 119
Aldobrandini, Cinzio Passeri 68, 307
Aldus, Manutius 83, 312
Alexander lásd Nagy Sándor
Alföldi Rezső 9, 76
Álmos vezér 46, 123
Amalteo, Attilio 68
Amszterdam (NL) 313
Anakreón (Anacreon) 103
Ancona (Marche, I) 54, 177, 189, 303
Andes (Lombardia, I) 280
András borbély 19
Andrews, Jonathan 16, 17, 76
Annibal lásd Hannibál
Argead, Philipposz, II. 106, 112, 229
Argos (Argosz) 134, 175, 286
Ariminum lásd *Rimini*
Arisztotelész (Aristoteles) 14, 48, 113, 114, 129, 178, 215

Arnoldstein (Artlestan, Podkloster, Karinthia, A) 55, 177, 199, 280, 303
 Árpád fejedelem 123
 Árpád-ház, Béla, I. 46, 123
 Árpád-ház, László, I. (Ladeslaus) 38, 54, 123
Arquà (Arquà Petrarca, Veneto, I) 99
Arras (Pas-de-Calais, F) 16
Artlestan lásd *Arnoldstein*
 Ashmole, Elias 16, 17, 18, 75, 80, 298
Assisi (Perugia, I) 55, 303
 Aszalai Mátyás 8, 58, 69, 278, 296, 307
Athenae (Athén, GR) 113, 124, 175, 282, 284, 285, 288
 Attila, hun király (Attyla) 45, 50, 96, 108, 161, 221
Augsburg (Bayern, D) 34, 59, 60, 243, 260, 287
 Aurifaber, Jeremias 65, 66
Ausona (Ausonia, Lazio, I) 123, 171, 189, 222
Avancium lásd *Venzone*
 Avicenna, Ibn Szína 14

Babylon (Babilón) 102, 124, 134, 201, 219, 232
Bacicus lásd *Királyboca*
 Balassa Menyhárt 148
 Balassi Bálint 50, 79, 82
 Balázs Mihály 61, 76
 Balogh Jolán 75, 76
 Bánffy család 58, 86
Bánffybhunyad (Huedin, RO) 10, 69
 Baptista, Italus 26
 Baranyai Decsi János 24, 68, 69, 300, 307
 Barlay Ö. Szabolcs 78
Bártfa (Bardejov, SK) 70, 81
 Bartók István 77
Basel (Basilea, CH) 71, 72, 84312
Basilea lásd *Basel*
 Báthory András 8, 10, 12, 13, 21, 53, 55, 56, 57, 59, 73, 80, 176, 177, 182, 197,
 207, 225, 243, 249, 297, 299, 303, 304, 312, 313
 Báthory Boldizsár (Balthasar) 22, 57, 59, 225, 238, 243, 249, 260
 Báthory család 18, 48, 54, 76, 82, 97, 158, 299
 Báthory Erzsébet 53, 207
 Báthory Grizeldisz 59, 243, 250
 Báthory István 8, 12, 13, 14, 18–21, 23, 28, 34, 42–59, 61, 64, 67, 68, 73, 76–80, 82,
 83, 85, 86, 88, 94, 96, 97, 98, 99, 107, 122, 127, 129, 138, 147, 148, 158, 174,

182, 197, 215, 225, 238, 243, 248, 250, 260, 298, 299, 301–306, 312, 313

Báthory Kristóf (Christophorus) 18, 58, 215

Báthory Zsigmond (Sigismundus, Sismundus) 13, 20–24, 26, 28, 58, 59, 65, 66, 67, 68, 77, 79, 82, 85, 215, 238, 243, 249, 250, 260, 275, 299, 300, 304, 305, 306

Bécs (*Vienna, Wien, A*) 24, 48, 49, 54, 88, 97, 134, 143, 201, 202, 313

Bécsújhely (*Neapolis, Neistat, Wiener Neustadt, Niederösterreich, A*) 55, 177, 202, 288, 303

Békés Enikő 86

Bekes Gáspár (Kornyiati Békés Gáspár) 49, 50, 87, 98, 174, 260

Béla, I. lásd Árpád-ház, Béla, I.

Belgrád (*SRB*) 45, 96

Benda Kálmán 51, 76

Bergmann, Johann 312

Berlin (*D*) 312

Bertinoro (*Brittonora, Brittonorium, Brittinorum, Emilia-Romagna, I*) 54, 177, 191, 281

Besztercebánya (*Besztercze, Bistricium, Banská Bystrica, SK*) 22, 55, 69, 88, 177, 210

Bethlen Farkas 23, 28, 58, 61, 74, 77

Bethlen Mihály 55, 77

Bethlen Miklós 81, 82, 311

Bethlen, Wolfgangi de 74, 76

Bibor Máté János 69, 77

Bielski, Joachim 49

Binder, Paul 10, 78

Birkenstein, Anthoni Ernst Burchard von 208, 313

Bistricium lásd *Besztercebánya*

Bitskey István 43, 53, 77

Blotz Hugó 83

Boca lásd *Királyboca*

Bocabánya lásd *Királyboca*

Bod Péter 8, 14, 23, 77, 296

Bodonio, Stephano 22

Bodor András 61, 77

Boernerus, Fridericus 72, 77, 91, 92

Bogáti Fazakas Miklós 80

Bogdándi Zsolt 26, 77, 79, 82, 89, 311

Bolesław I Chrobry lásd Piast-ház, Boleszláv, I.

Bologna (*Felsina, Bononia, Emilia-Romagna, I*) 54, 55, 72, 83, 84, 177, 192, 284, 303, 312

Bologna, Armannino da 32, 301

Bonchida (Bonțida, RO) 58, 86
 Bonfini, Antonio 59, 60, 61, 243, 260, 262, 305
 Bornemisza Péter 30, 78
 Borromeo, Carlo 55, 193, 303
 Bradiolo, Antonio 10
 Bradiolo, Flaminio 10
 Brant, Sebastian 117, 312
Brassó (Braşov, RO) 24
 Braun, Georg 11, 78, 186, 190, 196, 203, 311, 313
Braunschweig (Brunsvigae, Niedersachsen, D) 72, 77
 Brewer, Bruno 70
Britonora lásd *Bertinoro*
Brittinorum lásd *Bertinoro*
Brittonorium lásd *Bertinoro*
 Broserus Jadensis, Johannes 66, 85, 265, 270, 271, 272, 273, 274, 305, 314
Bruck an der Mur (Prukkum, Steiermark, A) 55, 177, 201, 290, 303
Brunsvigae lásd *Braunschweig*
 Bruto, Gian Michele 61, 76, 148
 Brutus, Marcus Iunius 61, 86, 149
 Bry, Theodore de 311
 Brzeziński, Szymon 78, 248
 Buccella, Niccolò 21, 67, 306
Buda (HU) 38, 45, 49, 96, 107, 108, 138, 148
Budapest (HU) 38
Byzantium lásd *Isztambul*

Caesar lásd Julius Caesar, Gaius
Cambridge (UK) 18, 19
Camenecia lásd *Kamjanec-Pogyilskij*
Camerinó (Camarina, Marche, I) 54, 67, 177, 188, 281, 303
 Camillus, Marcus Furius 106, 281
Capranica (Viterbo, I) 54, 177, 185, 303
Caprarola (villa Farnesia, Viterbo, I) 54, 177, 185, 186, 303, 313
 Capua, Annibale de 67, 306
 Caramuel y Lobkowitz, Juan 62
 Cartulariis, Mechiore de 10
Castel San Pietro Terme (Castellum, Emilia-Romagna, I) 192, 282
Castiglione d'Adda (Lombardia, I) 54
 Cato, Marcus Porcius Minor 106, 129, 142, 149
 Cernovodeanu, Paul 10, 78
Cesena (Emilia-Romagna, I) 54, 177, 303

Chesmarkium lásd *Késmárk*
Chioggia (Veneto, I) 54, 55, 303
Chios (Chio, GR) 175
 Chrościejewski, Jan Hieronim (Chroszczyeioskius, Iohannes, Groscesius, Ioannes) 39, 71, 83, 84, 91, 302, 312
Cibinium lásd *Nagyszében*
 Ciceró, Marcus Tullius 8, 48, 258, 280
Cividale del Friuli (Forum Iulii, Friuli-Venezia Giulia, I) 54, 177, 199, 284, 303
Claudiopolis lásd *Kolozsvár*
 Cleanthes lásd *Kleanthész*
 Clerico, Ubertino 32, 301
 Cocles, Horatius 126
 Codrus lásd *Kodrosz*
 Colonne, Guido delle 32, 35, 300
Colophon 170
 Comitibus, Antonio de 10
Conegliano (Conianus, Veneto, I)I 54, 55, 177, 199, 282, 303
Constanța lásd *Tomis*
Corinthus lásd *Korinthosz*
 Cornides Dániel 28
Cracovia lásd *Krakkó*
 Crasso, Lorenzo 71, 78, 91, 92
 Crassus, Marcus Licinius 124, 282, 290
Cremona (Lombardia, I) 54, 177, 193, 303
 Cremonini, Cesare 12, 297
 Cretensis, Dictys 32, 300
 Cyrus lásd *Kurus (Kürosz), II. perzsa király*
 Czobor István 207
 Czolek (Czołek), Stanisław 67, 75, 268, 306
 Czubek, Ioannes 13, 21, 53, 54, 55, 86

 Csáktornyai Mátyás 30, 58, 78
 Cseles Márton 88
 Csonka Ferenc 45, 69, 78
 Csorba Tibor 18, 31, 43, 46, 50, 51, 72, 78
Csorsztin (Sorstini, Czorsztyn PL) 210, 292

Dacia lásd *Erdély*
 Dám László 76, 80
 Dáné Veronika 82, 311
 Dante, Alighieri 284

Danzig Szabad Város 48, 50, 51, 86, 97, 98, 158, 247
Debrecen (Hajdó-Bihar, HU) 70, 80
 Decius Mus, Publius id. 106, 119, 283
 Decius Mus, Publius ifj. 106, 119, 283
 Dembiński, Andrzej Samuel (Dembinius) 182, 210
 Démétriosz Poliorkétész, I. makedón király 112
 Démokritosz (Democritus) 122, 129
 Démoszthenész (Demosthenes) 130
 Derék György 308
Dersavia (Tczew, Dirschau, PL) 157, 283
Detrekő (Detrekőváralja, Plavecké Podhradie, SK) 78
 Dézsi Lajos 30, 31, 32, 38, 70, 78
 Dobó Ferenc (Ruszkai Dobo, Franciscus) 53, 54, 177, 178, 206, 207, 303
 Dobó István 123
 Dóczy Gábor, Nagylucsei 80, 209
 Donatus, Aelius 32, 300
 Drăculești, Mihály, II. (Mihály vajda) 23, 28, 77
Dreschirkum lásd *Traisirkirchen*
Dunna (Riga része, LV) 157, 283

Edinburgh (SCO) 38
Eger (Heves, HU) 123
Eperjes (Prešov, SK) 70
 Éradonyi Péter 10
 Erasmus, Rotterdami 45, 46, 48, 78, 119
Erdély (Transilvania, Dacia, RO) 8, 9, 10, 13, 18, 20, 22, 23, 26, 28, 33, 38, 48, 49,
 50, 57, 58, 59, 64, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 77–83, 85–88, 92, 96–99, 132, 133,
 135, 138, 139, 141, 142, 143, 148, 151, 174, 177, 201, 215, 223, 225, 226,
 229, 238, 243, 249, 255, 256, 260, 283, 291, 309, 312, 313
 Erdősi Péter 24, 26, 79
Erdőszáda (Ardusat, RO) 9
Esztergom (Komárom-Esztergom, HU) 48, 97, 127
 Etényi Nóra, G. 80, 82
Exeter (Devon, UK) 16

 Fábrián Laura 85
 Fabiano, Ubertino 10
 Fabius Maximus Verrucosus, Quintus 124, 169, 247, 284
 Fabricius Luscinus Monocularis, Gaius 284
Faenza (Faventia, Emilia-Romagna, I) 54, 177, 191, 284, 303
Fano (Fanum Fortunae, Marche, I) 54, 177, 284, 303

Fanum Fortunae lásd *Fano*
 Faragó Tamás 10, 59, 79
 Farkas Gábor Farkas 24, 79
Farnese (Farnesia, Viterbo, I) 54, 177, 185, 284, 303
Faventia lásd *Faenza*
 Fejér Tamás 79
 Fekete Imre 30
Feldkirchen in Kärnten (Karinthia, A) 55
Felsina lásd *Bologna*
 Ferdinánd, I. lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
Ferrara (Emilia-Romagna, I) 54, 177, 192, 303
Fidenae (ősi város Rómától északra) 187, 284
Firenze (Fluentina, Fluentia, Florentina, Toscana, I) 185, 284
Fluentia lásd *Firenze*
Fluentina lásd *Firenze*
 Fodor Adrienne, J. 78
Foligno (Fulginum, Umbria, I) 54, 55, 177, 188, 284, 303
Forlì (Forum Livii, Emilia-Romagna, I) 54, 177, 284, 303
Forlimpopoli (Emilia-Romagna, I) 54
 Forman, Simon 17, 18, 81, 298
Forum Iulii lásd *Cividale del Friuli*
Forum Livii lásd *Forlì*
 Franco, Giacomo 44, 46, 57, 312
Frankfurt am Main (Francofurti, Hessen, D) 72, 85, 311, 312
 Fráter György 49, 148
Friesach (Frissach, Karinthia, A) 54, 55, 177, 284, 303
 Fuchs, Marcus 21, 88, 299
 Fuhrmann, Valentin 312
Fulginum lásd *Foligno*

Gálfi Emőke 10, 18, 23, 26, 69, 77, 79, 89
 Gálfi János 260
 Gazda István 85
Gazoldo degli Ippoliti (Lombardia, I) 54
Gdańsk (Danzig, PL) 82
 Genga, Simone 68
 Georgii, Stephanus S. 7, 8, 14, 43, 48, 276
 Gersei Albert 80
 Gergely, XIII., pápa 51
 Géza fejedelem 123
 Ghelen, Johann van 313

Giovio, Paolo 60
 Giulanus Paulus lásd Gyulay Pál
 Goltzius, Hendrik 136, 312
 Gombocz Zoltán 60, 79
 Gömöri György 19, 43, 49, 51, 79
 Göröcsöni Ambrus 30, 80
 Gött, Johannes 88
 Graff, Andreas 65
Great Linford (Milton Keynes, UK) 17
 Grendler, Paul F. 9, 14, 79
 Groscesius, Ioannes lásd Chrościejewski, Jan Hieronim
Grotaferrata (Lazio, I) 21
 Gunesch, Andreae 88
 Guttgesel, David 81

Gyirgyó lásd Gyurgyevó
Győr (Győr–Moson–Sopron, HU) 28
Gyulafehérvár (Alba Iulia, RO) 21, 22, 26, 27, 28, 49, 50, 68, 69, 79, 82, 87, 88, 97, 98, 148, 311, 299, 307, 315
 Gyulaffi Lestár 9, 22, 58, 77, 79, 299
 Gyulai Éva 46, 51, 80, 209
 Gyulay Pál (Giulanus Paulus, Abafáji Gyulay Pál) 13, 18, 57, 59, 61, 86, 260, 304
Gyurgyevó (Gyirgyó, Giurgiu, RO) 24, 25, 70, 311

Haas, Mauritius 65, 66
 Habsburg, Ferdinánd, I. 48, 97, 138
 Habsburg, Miksa, II. 50, 67
Hadad (Hodod, RO) 148
Hága (NL) 36
Hainburg an der Donau (Hamburgum, Niederösterreich, A) 55, 177, 202, 285, 303
 Hannibál, Barkasz (Annibal, karthágói hadvezér) 106, 124, 169, 247, 306
 Haraszti Szabó Péter 85
 Harrison, Brian 76, 80, 81
 Heltai Gáspár 10, 30, 70, 78, 145, 300
 Heltai Gáspárné 30, 70, 80
 Henrik, III. lásd Valois, Henrik, III.
 Heraclytus lásd Hérakleitosz
 Hérakleitosz, Epheszoszi (Heraclytus) 48, 124, 129,
 Herberstein, Sigismund von 59, 60, 286
Herbipolis lásd *Würzburg*
Herborn (Hessen, D) 87

Hermész Triszmegisztos (Hermes) 105, 130, 281
Hibbe (SK) 55
 Hippokratész 14, 15, 71, 84, 276
 Hochmeister, Martini 74, 76
 Hoffgreff, Georg 30, 80
 Hoffhalter Rudolf 30, 70, 80
 Hoffmann György 12
Hoghenberg (Niederösterreich, A) 78, 311
 Hollos Christof 87
 Homérosz (Maeonius senex, Homerus) 8, 32, 33, 34, 51, 100, 113, 130, 131, 145,
 169, 211, 277, 286, 287, 288
 Horatius 178
 Horn Ildikó 12, 13, 21, 45, 46, 48, 49, 51, 57, 80, 82
 Horváth Iván 30, 80
 Hunniadini, Francisci lásd Hunyadi Ferenc
 Hunter, Michael 16, 80
 Hunyadi Borbála 10, 18
 Hunyadi Ferenc (Hunniadini, Francisci) 7–10, 12–24, 26, 28–39, 42, 43, 45, 46,
 48–51, 53, 54, 55, 57–62, 64, 65, 67–70, 72, 74, 78, 80, 81, 85, 86, 89, 92, 94,
 96, 97, 98, 99, 110, 115, 118, 124, 158, 165, 178, 225, 243, 265, 275, 278,
 282, 285, 286, 288, 292, 295–307, 311
 Hunyadi János 50, 98, 299
 Hunyadi, Mátyás, I. (Mátyás király) 30, 45, 46, 48, 54, 61, 96, 97, 98, 129
 Huszti Péter 30, 80, 81
 Hyppogriphi, Sygnum 73, 80, 96, 312, 313

Ilium lásd *Trója*
Iosipa lásd *Osoppo*
 Ipolyi Arnold 54, 81
 Iszokratész 48
Isztambul (Konstantinápoly, Byzantium, TR) 36, 209
 Iulus család 113, 286

Jád (Livezile, RO) 66
 Jagelló Izabella 138
 Jagelló, Lajos, II. 126
 Jagelló, Ulászló, I. 98
 Jancsik Pál 61, 74
 Jankovics József 77
 Jankovits László 8, 38, 77, 81, 89
 János Zsigmond lásd Szapolyai János Zsigmond

Janssonius, Johannes 205, 313
 Janus Pannonius 9, 58, 81
Jezerise (Jeziaryszcza, BY) 51
Jeziaryszcza lásd *Jezerise*
 Julius Caesar, Gaius 290

Kamjanec-Pogyilszkij (Camenecia, UA) 174, 281
Kanizsa lásd *Nagykanizsa*
Kassa (Košice, SK) 12, 24
 Kassell, Lauren 17, 81
 Kasza Péter 23, 77, 86
 Keiteliano, Stanno 72, 77
 Kelemen, VIII., pápa 68
 Kemény Boldizsár 23
 Kemény János 9, 23, 81, 87, 296
 Kendi Ferenc 26
 Kerecsényi Judit 53, 207
 Kerecsényi László 53, 207
Kerelőszentpál (Sânpaul, RO) 48, 49, 50, 97, 98, 158, 174
Késmárk (Chesmark, Kežmarok, Chesmarkium, SK) 55, 177, 210, 282
 Kilián István 62, 65, 81
Kindberg (Steiermark, A) 55
Kindfeltum lásd *Knittelfeld*
 Kinizsi Pál 46, 123
 Király György 30–34, 82, 300, 301
Királyboca (Boca, Bocabánya, Bacicus, Vyšná Boca, SK) 54, 55, 177, 210, 281
Királylehota (Leonta, Kráľova Lehota, SK) 54, 55, 177, 286
Kisfalud (Ompolykisfalud, Micești, RO) 28
Kiskunfélegyháza (Bács-Kiskun, HU) 38
Kiskunhalas (Bács-Kiskun, HU) 38
 Klaniczay Tibor 81
 Kleanthész (Cleanthes) 48, 129, 215
Knittelfeld (Kindfeltum, Steiermark, A) 55, 177, 201, 286, 303
 Koberger, Anton 311, 313, 314
 Kochanowski, Jan 49
 Kodrosz (Codrus) 106, 282
Kolozsvár (Claudiopolis, Cluj-Napoca, RO) 7, 24, 26, 30, 38, 50, 66, 68, 70, 74, 75,
 76, 78, 80, 85, 265, 300, 314
Konstantinápoly lásd *Isztambul*
Koppenhága (DK) 36
Korinthosz (Corinthus, GR) 124

Kornyáti Békés Gáspárn lásd Bekes Gáspár
 Kovács András 13, 26, 65, 66, 82, 311
 Kovacsóczy Farkas 85
 Kozocsa Sándor 24, 26, 69, 78
Köln (Nordrhein-Westfalen, D) 78, 311, 313
 Kőszeghy Péter 50, 82, 85
 Kővári Aladár 13, 15, 20, 28, 39, 42, 61, 62, 64, 72, 88, 91, 94
Krakkó (Cracovia, Kraków, PL) 7, 10, 12, 13, 20, 21, 22, 24, 53, 55, 56, 69, 73, 74,
 81, 82, 83, 85, 177, 197, 210, 224, 225, 243, 260, 295, 297, 299, 303, 304,
 307, 312, 314
 Kruppa Tamás 21, 54, 77, 82
 Kulcsár Péter 77
 Kurus (Kürosz, Cyrus), II. perzsa király 113

Ladeslaus lásd Árpád-ház, László, I.
 Laetus, Julius Pomponius 60, 129, 162
 Lajos, II. lásd Jagelló, Lajos, II.
Lándok (SK) 55
 Laskowski, Otto 51, 82
 László, Szent lásd Árpád-ház, László, I.
Laus Pompeia lásd *Lodi*
Leiden (Lugduni, NL) 15, 71, 84, 297, 302
 Lencsés György 9, 18, 68, 82
 Lengyel Réka 86
Leoben (Lubenna, Steiermark, A) 55, 177, 201, 286, 303
Leonta lásd *Királylehotá*
 Lepszy, Casimir 50, 82
Lewen (B) 14, 15, 16, 18, 297, 299
Léva (Levice, SK) 54, 55, 177, 207, 208, 313
 Lévai Névtelen 30
 Lévy Edit 30, 80
Lipcse (Leipzig, Sachsen, D) 182
Lippa (Lipova, RO) 119
Liptóújvár (Liptovia, Liptovský Hrádok, SK) 204, 209, 286
Lisszabon (Lisboa, P) 36
 Liudolf, Ottó, I. (Otho) 34, 59, 60, 243, 260, 305
 Livius, Titus 48, 214
Lodi (Laus Pompeia, Lombardia, I) 54, 114, 177, 193, 286, 303
London (UK) 18, 38
Loreo (Véneto, I) 54
 Losonci István 49, 120, 148

Lovas Borbála 85
Lôcse (Levoča, SK) 70
Lubenna lásd *Leoben*
Lubieszów (PL) 50
 Lucke, Johann Jakob 46, 51, 82
Lugduni lásd *Leiden*
 Lukinich, Emeric 45, 83
 Lupescu Makó Mária 82, 311
 Lupini, Christiani 88
 Lükurgosz (Lycurgus) 106, 245, 286
 Lycurgus lásd Lükurgosz

Macerata (Marche, I) 54, 177, 189, 303
 Mack, Georg 173, 313
 Maconius senex lásd Homérosz
 Majssai Benedek 80
 Manlius, Johannes 70
 Mannuccius, Paullus 83, 312
Mantova (Mantua, Lombardia, I) 54, 175, 177, 193, 303
 Márk, Szent 55
Marslacon lásd *Mürzzuschlag*
 Martellozzo Forin, Elda 10, 83
 Márton borbély 19
 Marzió, Galeotto 58
 Massae, Simonis 88, 248, 249
 Máté Ágnes 59, 83, 250
 Matthew, H. C. G.
 Mátyás király lásd Hunyadi, Mátyás, I.
 Mayer Gyula 8, 81
 Medico, Francisco 22
 Mehl, Erwin 72, 83, 91
 Mehmed, II. Hódító lásd Oszmán-ház, Mehmed, II. Hódító
 Méhner Vilmos 87
 Meietti, Paolo 42, 72, 83, 94
 Mensik Ferdinánd 12, 83
Mentana (Nomentum, Lazio, I) 187, 288
 Mercuriale, Girolamo 12, 39, 42, 71, 72, 77, 83, 84, 91, 92, 93, 94, 302, 303, 312
 Mercurialis Foroloviensis, Hieronymi lásd Mercuriale, Girolamo
 Mercurialis, Hieronymus lásd Mercuriale, Girolamo
Miechów (PL) 57, 73, 225, 304
 Miechow, Matthias de 60

Mihály vajda lásd Drăculești, Mihály, II.
 Miksa, II. lásd Habsburg, Miksa, II.
Milánó (Lombardia, I) 54, 55, 177, 194, 286, 313
Mohács (Baranya, HU) 119
 Molnár Dávid 7, 68, 85, 295, 311
 Molnár Gergely 63, 64, 85
 Monok István 61, 76
 Mosca, Giovanni Maria 12, 297
 Mosto, Giovanni Battista 26
Mszana Dolna (Umpsana, PL) 55, 177, 210, 293
 Murád, II. lásd Oszmán-ház, Murád, II.
 Muraltó, Giovanni 21
 Murara, Catarina 12
 Mürón, Eleutherai (Myron) 212
Mürzzuschlag (Marslacon, Steiermark, A) 55, 201, 287
 Myron lásd Mürón, Eleutherai

 Nádasdy Ferenc 207
 Nagy Béla 56, 312
 Nagy Levente 12
 Nagy Sándor (Alexander) 59, 112, 118, 122, 245
 Nagy Vitold (Vytautas Didysis) 152
Nagykanizsa (Kanizsa, Zala, HU) 123
Nagyszeben (Szeben, Cibinium, Sibiu, RO) 26, 74, 76
Nagyszombat (Tirnavia, Trnava, SK) 55, 177, 206, 292
Nagyvárad (Várad, Oradea, RO) 204, 207
 Napier, Richard 16, 17, 18, 76, 298
 Napier, Richard Sir (unokaöccs) 17, 76
 Napier, Thomas 17
Nápoly (Campania, I) 67
Narni (Narnia, Umbria, I) 54, 177, 187, 288, 303
Narva (EE) 175
 Nassau Vilmos lásd Orániai-Nassau, Vilmos, I.
 Natanson-Leski, Jean 51, 85
Neapolis lásd *Bécsújhely*
Neichirk lásd *Neumarkt in der Steiermark*
Neichirkum lásd *Neunkirchen*
Neistat lásd *Bécsújhely*
 Némethy Ferenc 148
Németlövő (Burgenland, A) 70
 Neugebauer, Salomon 46, 85, 312

Neumarkt in der Steiermark (Naymarch, Steiermark, A) 55, 177, 201, 288, 303
Neunkirchen (Neichirkum, Niederösterreich, A) 55, 177, 288, 303
Nevigradum lásd *Velikij Novgorod*
Nicopolis 146
Nitria lásd *Nyitra*
Nomentum lásd *Mentana*
Novitarga lásd *Nowy Targ*
Nowy Targ (Novitarga, PL) 55, 177, 288, 303
Numa Pompilius 106, 204, 288
Nürnberg (Bayern, D) 311, 312, 313, 314

Nyírbátor (Szabolcs-Szatmár-Bereg, HU) 76
Nyitra (Nitria, SK) 55, 177, 205, 206, 288, 313

Olmütz (Olomouc, CZ) 24
Oltard, Johannes 21, 22, 88, 299
Orániai-Nassau, Vilmos, I. 15
Orlovsky Géza 30, 80
Ortelius, Hieronymus 121, 312
Osoppo (Iosipa, Friuli-Venezia Giulia, I) 54, 177, 199, 286, 303
Ostiglia (Lombardia, I) 54
Oszmán, Szulejmán, I. (Solymanus) 126
Otho lásd *Liudolf, Ottó, I.*
Otrantó (Puglia, I) 123
Otricoli (Utricola, Umbria, I) 187, 293
Ottó, I. lásd *Liudolf, Ottó, I.*
Ovidius Naso, Publius 8, 32, 114, 129, 143, 287, 290, 292
Oxford (UK) 7, 16–19, 68, 73, 75, 76, 80, 81, 85, 295, 298, 307

Ősz Sándor Előd 66, 85
Ötvös János 10

Padova (Padua, Veneto, I) 6, 9–16, 18, 19, 20, 26, 39, 43, 54, 55, 69, 83, 91, 177, 195, 280, 284, 287, 296, 297, 298, 299, 303, 311
Padua lásd *Padova*
Paestum (I) 289
Pál, Szent 93
Pálffy Géza 77
Pap Balázs 32, 85
Papozze (Veneto, I) 54
Párizs (Paris, F) 14, 15, 73

Paschasius, Radbertus 62, 63, 85
 Pataki Jenő 12, 19, 20, 85
 Paullus Macedonicus, Lucius Aemilius 119
Pécs (Baranya, HU) 36
Pelcium lásd *Pöls*
Pella (GR) 112, 113, 228, 289
 Pellérdi Péter 23
 Periklész (Periclaes) 48, 131, 214
 Perjámosi Sándor 85
Pesaro (Pisaurum, Marche, I) 54, 177, 189, 190, 290, 303, 313
Pest (Budapest, HU) 49, 148
 Péter, Szent 39, 93
 Petneházi Gábor 61, 85, 86, 89, 122
Petra (JO) 112
 Petrarca, Francesco 99
 Philipposz, II. lásd Argead, Philipposz, II.
 Phrygius, Dares 32, 34, 300
Piacenza (Emilia-Romagna, I) 185
 Piast-ház, Boleszláv, I. (Vitéz Boleszláv, Bolesław I Chrobry) 152
 Piccolomini, Aeneas Sylvius 60
 Pillehotte, Antonii 71, 84
Pisa (I) 38
Pisa (GR) 40, 93
Pisaurum lásd *Pesaro*
Pisonium lásd *Pozsony*
Pizzighettone (Lombardia, I) 54
 Platón (Plato) 48
 Plautus, Titus Maccius 48
Plescovia lásd *Pszkov*
 Plinius, Caius Secundus 46, 48, 92, 103, 282
Podklošter lásd *Arnoldstein*
Polack (Polottaeum, Polotteum, BY) 45, 50, 51, 96, 98, 107, 165, 173, 174, 247, 290,
 313
Polesella (Veneto, I) 54
 Poliziano, Angelo 103
 Pollonus, Petrus Slovatius 10
Polottaeum, Polotteum lásd *Polack*
 Polükleitosz 187
 Pompeius Magnus, Ganeus 112, 290
 Pomponazzi, Pietro 14
Pontebba (Pontriva, Friuli-Venezia Giulia, I.) 55, 177, 199, 290, 303

Ponteva lásd *Pontebba*
Porkhov (*Porchow, RU*) 51
 Porsenna, Lars 126
Poznań (*Posnania, PL*) 39, 40, 41, 91, 93, 290
Pozsony (*Pisonium, Bratislava, SK*) 12, 24, 55, 177, 203, 204, 290, 313
Pöls (*Pelcium, Steiermark, A*) 55, 177, 201, 289, 303
Prága (*Praha, CZ*) 24, 26, 70
Prukkum lásd *Bruck an der Mur*
Pszkov (*Plescovia, RU*) 51, 98, 247, 290
 Ptaszyński, Maciej 50, 86
 Pürrhosz, I. (épeiroszi király) 282
 Püthagorasz (Pythagoras) 46, 48, 129, 291
 Pyrrhus lásd Pürrhosz, I. (épeiroszi király)
 Pythagoras lásd Püthagorasz

 Quarantaoto, Michael 10

 Radéczy István 204
Radnót (*Lernut, RO*) 26
 Radvila (Radziwiłł) család 172
 Ranzaio, Pietro 60
 Regio, Raffaele 32, 301
 Reschius lásd Reszka, Stanisław
 Rescius, Stanislaus lásd Reszka, Stanisław
 Reszka, Stanisław (Rescius, Stanislaus, Reschius) 8, 13, 21, 53, 54, 55, 86, 197,
 277, 303
 Rettegett Iván lásd Rurik, Ivan Vasziljevics, IV.
Revere (*Riperium, Mantova, I*) 54, 177, 193, 291
Rheate lásd *Rieti*
Rhodos lásd *Rodosz*
Rieti (*Rheate, Lazio, I*) 189, 291
Riga (*LV*) 51
Rimini (*Ariminum, Emilia-Romagna, I*) 54, 177, 185, 191, 280, 303
Rodosz (*Rhodos, Rhodes, GR*) 93, 175, 187
Róma (*Roma, Lazio, I*) 12, 13, 15, 21, 49, 51, 53–57, 59, 64, 65, 66, 69, 73, 81, 98,
 114, 119, 124, 126, 134, 139, 140, 151, 177, 179, 182–185, 189, 191, 197,
 209, 211, 212, 217, 225, 247, 249, 255, 261, 265, 275, 281, 283–288, 290,
 291, 293, 309, 312
Rosenberg (*Rožmberk nad Vltavou, CZ*) 24
Rovigo (*Veneto, I*) 54
 Rufus, Curtius 122

Rurik, Ivan Vasziljevics, IV. (Rettegett Iván) 19, 50, 51, 107
 Ruszkai Dobó Ferenc lásd Dobó Ferenc

Sabinianum lásd *Savignano sul Rubicone*
Sacelius lásd *Sacile*
Sacile (*Sacelius, Friuli-Venezia Giulia, I*) 54, 55, 177, 199, 291, 303
Salamis 175
Salzburg (A) 65, 66
 Sambucus, Johannes lásd Zsámboky János
Sankt Veit an der Glan (Karinthia, A) 55
 Sappho lásd Szapphó
Sarnovia lásd *Zsarnóca*
 Sas Péter 68, 86
Savignano sul Rubicone (Sabinianum, Emilia-Romagna, I) 188, 291
 Scaevola, Gaius Mucius 126, 142
 Schedel, Hartmann 6, 194, 200, 224, 311, 313, 314
 Scheligijs Vbarschaviensis, Albertus 42, 72, 83, 94, 303
 Schlick, P. 69, 307
Schottwien (Niederösterreich, A) 55
 Scipio Africanus, Publius Cornelius 106, 142, 169
Segesvár (Sighişoara, RO) 65, 66
 Semyramis lásd Szemiramisz
Senigallia (Marche, I) 54, 177, 303
Sentium lásd *Szenc*
Serravalle (Piemont, I) 54
 Servius Tullius 32, 300
 Shakespeare, William 17
 Sibrik György 207
 Sidney, Philip 12, 297
Sidon (LB) 110, 118, 181
 Siebmacher, Johann 312
 Silvius, Sebastianus 10, 12, 296, 297
 Simoni, Pietro Simone 21, 59, 306
Sinassa lásd *Szklenőfürdő* vagy *Szliács*
 Sinkovics István 78
 Sipos Gábor 82, 311
 Sixtus, V. pápa 306
Smyrna 175
 Socrates lásd Szókratész
 Solymanus lásd Oszmán, Szulejmán, I.
Sorstini lásd *Csorsztin*

Spaizer, Druck von Dominik 70
Spárta 280, 286, 289, 290
Spengenbergum lásd *Spilimbergo*
Spenimbergum lásd *Spilimbergo*
 Spielmann József 9, 86
Spilimbergo (*Spilimberga*, *Spenimbergum*, *Spiremberga*, *Spengenbergum*, *I*) 54, 55,
 177, 292, 303
Spoletto (*Umbria*, *I*) 54, 177, 187, 303
 Squarcialupi, Marcello 21
 Stoll Béla 30, 80
Strasbourg (*Bas-Rhin*, *F*) 83
 Sunkó Attila 86, 158

Szabó Géza 30, 80
 Szabó György 57, 58, 66, 74, 86, 260, 265
 Szabó Károly 8, 58, 68, 69, 79, 86, 278
 Szabó Miklós 10, 86
 Szádeczky Lajos 50, 86, 87
 Szakály Ferenc 66, 87
 Szalárdi János 66, 87
 Szamosközy István 7, 10, 24, 26, 28, 61, 65, 68, 69, 75, 76, 78, 87, 275, 295, 299,
 300, 305, 307
Szamosújvár (*Gherla*, *RO*) 238
 Szapolyai János 61, 138
 Szapolyai János Zsigmond 61, 148
 Szapphó (*Sappho*) 57, 103, 190
 Szarzyńsk, Mikołaj Sęp 46
Szeben lásd *Nagyszeben*
 Széles Ágnes 23, 87
 Szemiramisz (*Semyramis*) 113
Szenc (*Sentium*, *Senec*, *SK*) 55, 177, 206, 291
 Szenci Molnár Albert 31, 32, 87
 Szentyel, Apud Michaellem 85
 Szikszai Imre 26, 68, 69, 307
 Szilády Áron 30, 38, 87
 Szilágyi Emőke Rita 77
 Szilágyi Sándor 10, 24, 26, 28, 65, 69, 75, 79, 87, 275
 Szinán pasa 24
 Szkhárosi Horvát András 30
Szklenófürdő (*Sinassa*, *Sklené Teplice*, *SK*) 54, 55, 177, 210, 291
Szliács (*Sinassa*, *Sliac*, *SK*) 54, 55, 177, 210, 291

Szókratész (Socrates) 113
 Szőke Kornélia 46, 87
Sztarodub (RU) 51

 Taksony fejedelem 46, 123
 Tar Ibolya 61, 76
Tarvisio (Trivisan, Tarvisium, Friuli-Venezia Giulia, I) 55, 177, 200, 293, 303, 313
Temesvár (Timișoara, RO) 26, 49, 68, 70, 120, 121, 148, 307, 312
 Terentius, Publius Afer 48, 130, 214
 Teszelszky, Kees 87, 138
Thebae, Thébai 113, 124, 168
 Thuróczi János 60
 Thury György 46, 123
 Thurzó család 87
 Tinódi Sebestyén 30, 31, 32, 120
Tirnavia lásd *Nagyszombat*
 Titus császár 51
Todi (Umbria, I) 54, 177, 303
Tolentino (Marche, I) 54, 177, 188, 303
Tomis (Constanța, RO) 8
 Tonk Sándor 10, 82, 86
Torda (Turda, RO) 9, 28, 70, 138, 296, 300
Toropec (Torulla, Toropetia, RU) 174, 292
Torulla lásd *Toropec*
Toruń (Torunna, PL) 174, 292
Torunna lásd *Toruń*
 Tóth István 45, 46, 61, 66, 67, 73, 74, 75, 87, 88, 96, 177
 Török László 8, 81
Traiskirchen (Dreschirkum, Niederösterreich, A) 55, 177, 202, 283, 303
 Tralliani de Lumbricis, Alexandri 71, 84
Transilvania lásd *Erdély*
 Trausch, Josephus 21, 22, 88
Treviso (Trivisium, Veneto, I) 54, 55, 177, 199, 286, 293, 303
Trivisan lásd *Tarvisio*
Trivisium lásd *Treviso*
Trója (Ilium, Troia, Truva, TR) 7, 9, 28–38, 70, 80, 81, 82, 120, 124, 154, 168, 245,
 281, 282, 286, 287, 288, 289, 293, 296, 300, 301, 311
 Trzeczieski, Andrzej 49, 51
Tuder (egykor város Umbriában) 187, 293
 Tullius lásd Ciceró, Marcus Tullius

Uhrin Dorottya 85
 Ulászló, I. lásd Jagelló, Ulászló, I.
 Ulrich Attila 80
Umpsana lásd *Mszana Dolna*
 Unger, Johann Friedrich 312
Urbino (Marche, I) 54, 177, 303
Uszvjaty (Uszwiaty, RU) 51
Utrecht (NL) 16
Utricola lásd *Otricoli*

Vadas Mihály 50, 98, 158, 165
 Valkai András 80
 Valois, Henrik, III. 98
Várad lásd *Nagyvárad*
 Várdai Pál 48, 97, 127
 Varga Katalin, S. 77
 Varjas Béla 30, 80, 82
Várna (BG) 98, 119, 145
Várpalota (Veszprém, HU) 123
Varsó (Varsova, Warszawa, PL) 22, 42, 94
 Vasá, Zsigmond, III. 67
 Vásáry István 60, 88
Vatican 185, 230
 Vbarschaviensis, Albertus Scheligius lásd Wojciech Szeliga
Velenca (Venetia, Venetiis, Veneto, I) 7, 13, 39, 42, 43, 54, 55, 77, 177, 196, 313
Velikie Luki (Velychum, RU) 51, 98, 174, 247, 293
Velikij Novgorod (Newigradum, RU) 174, 288
Velisca lásd *Wieliczka*
Velizs (Wieliz, RU) 51
Velychum lásd *Velikie Luki*
Venetia lásd *Velenca*
Venetiis lásd *Velenca*
Venzone (Avancium, Friuli-Venezia Giulia, I) 54, 55, 177, 281, 303
 Veress Endre 20, 48, 72, 73, 88, 91, 94, 96, 148, 158
 Vergilius Maro, Publius 7, 8, 15, 32, 51, 114, 279, 280, 283–289, 292
 Vesalius, Andreas 14, 15
 Vespasianus császár 51
Viadana (Lombardia, I) 54
Vienna lásd *Bécs*
 Vigh Éva 46, 88
Vilachum lásd *Villach*

Villach (Vilachum, Santicum, Santiacum, Karinthia, A) 55, 177, 199, 293, 303
 Visconti, Giovanni Morando 24, 26, 27, 311
 Vitale de Buoi, Gerolamo 67, 306
 Vitéz Boleszláv lásd Piast-ház, Boleszláv, I.
 Vossberg, Friedrich August 312
 Vytautas Didysis lásd Nagy Vitold

 Waldkirch, Conrad 71, 72, 84, 91, 94
 Wecheli, Andreae 71, 72, 84
 Weiditz, Hans 259, 314
 Weszprémi István 10, 13–16, 18, 20, 21, 28, 39, 42, 61, 62, 64, 72, 88, 91, 94, 296,
 297, 298, 299
Wieliczka (Velisca, PL) 55, 177, 210, 293, 303
Wieliz lásd *Velizs*
 Windisch Éva, V. 81
 Winkelbruch, Jan 50
 Wojciech Szeliga (Vbarschaviensis, Albertus Scheligius) 42, 72, 83, 94, 303
 Wotton, Henry 12, 297
Wrocław (PL) 73, 74
Würzburg (Herbipolis, Bayern, D) 85

 Zamoyski, Jan (Zamoscius) 12, 59, 250, 264, 297
 Zászkaliczky Márton 77
Zawolocse (Zarwołocze, RU) 51
Zarwołocze lásd *Zawolocse*
 Zay Ferenc 148
 Zborowski, Jan 50
 Zborowski, Samuel 248
 Ziegler, Johannes 88
 Zrínyi Miklós 79, 85, 120
 Zubrodt, Johann Peter 85
 Zucconelli, Ippolito 43, 45, 73, 80, 96, 301, 312, 313

 Zsámboky János (Sambucus, Johannes) 13, 34, 58, 59, 60, 61, 243, 260, 263, 264,
 305
Zsarnóca (Sarnovia, Žarnovica, SK) 55, 177, 209, 291
 Zsigmond, III. lásd Vasa, Zsigmond, III.

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
email : diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél : (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email : harmattan.italia@agora.it

A kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Tel.: (36) 1-267-5979
harmattan.hu

Sorozat tipográfia: Kára László
Borítóterv, borító tipográfia: Bányi Vivien
Tördelés: Bányi Vivien
Korrektúra: Bellus Ibolya
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter